

System pomocy materialnej dla studentów w Polsce – diagnoza i kierunki możliwych zmian

**Podsumowanie wyników prac
przeprowadzonych w fazie badawczej
projektu realizowanego w ramach programu
GOSPOSTRATEG**

Opracowanie powstało w ramach projektu pod nazwą „Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów”, który jest realizowany dzięki strategicznemu programowi badań naukowych i prac rozwojowych „Społeczny i gospodarczy rozwój Polski w warunkach globalizujących się rynków” GOSPOSTRATEG, na zlecenie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Partnerzy Konsorcjum

Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Skład zespołu badawczego

prof. dr hab. Marek Kwiek (kierownik zespołu)

dr Marcin Kędzierski (zastępca kierownika zespołu)

dr Bartłomiej Biga

dr Krzysztof Czarnecki

dr Barbara Grabińska

dr Magdalena Jelonek

dr hab. Marcin Kocór

dr Michał Możdżeń

Anna Mirzyńska

Kraków 2020

Spis treści

Słowo wstępne	6
Wprowadzenie	8
Syntetyczne sprawozdanie z realizacji zadań	11
Zadanie 1. Przegląd literatury dotyczącej systemów pomocy materialnej dla studentów, mający na celu identyfikację podstawowych mechanizmów i modeli oraz opracowanie typologii systemów .	12
Zadanie 2. Analiza celów i kryteriów różnych systemów pomocy materialnej oraz stworzenie optymalnego z perspektywy Polski modelu systemu pomocy materialnej z zestawem wskaźników	13
Zadanie 3. Analiza funkcjonowania systemów pomocy materialnej dla studentów w różnych państwach świata, ze szczególnym uwzględnieniem krajów rozwiniętych należących do OECD ..	14
Zadanie 4. Analiza funkcjonowania systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce	17
Zadanie 5. Analiza funkcjonowania systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce (badania terenowe).....	18
Zadanie 6. Wypracowanie kompleksowej diagnozy funkcjonowania systemu pomocy materialnej i opracowanie założeń jego reformy	19
Załącznik 1. Kryteria konstrukcji reformy systemu pomocy materialnej dla studentów	21
Wprowadzenie	22
Podstawowe decyzje definiujące system	23
Instrukcja udzielania odpowiedzi.....	24
Kryteria o priorytetowym znaczeniu.....	25
Dodatkowe kryteria, które mogą być uwzględnione w konstrukcji systemu.....	32
Załącznik 2. Kryteria ewaluacji systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce..	37
Wprowadzenie	38
Załącznik 3. Wnioski z wizyt studyjnych w Hiszpanii i Rumunii.....	42
Wprowadzenie	43
Konstrukcja systemu	43
Formy wsparcia.....	45
Finansowanie	47

Zarządzanie	48
Efekty systemu pomocy materialnej	49
Aktorzy polityki	51
Załącznik 4. Systemy pomocy materialnej i opłat za studia – badania porównawcze.....	54
Wprowadzenie	55
Analiza literatury przedmiotu	56
Ujęcie wydatkowe – dane OECD	69
Raport Eurostudent VI	76
Prawa socjalne studentów	81
Metoda analizy porównawczej.....	89
Tendencje zmian w latach 2005-2015.....	94
Podsumowanie i wnioski	98
Załącznik 5. Historia zmian pomocy materialnej dla studentów w Polsce	101
Wprowadzenie	102
Wyciąg z najważniejszych zmian w latach 1991-2019.....	102
Załącznik 6. Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów. Raport z badań dotyczących funkcjonowania aktualnego systemu pomocy materialnej dla studentów	117
Wprowadzenie	118
Metodologia badań.....	118
Realizacja badań	119
Załącznik 7. Wybory edukacyjne, sytuacja finansowa oraz pomoc materialna dla studentów. Wyniki badania uczniów klas maturalnych techników i liceów ogólnokształcących	137
Ogólne informacje o badaniu	138
Ogólna charakterystyka respondentów oraz ich rodzin	140
Decyzje dotyczące (nie)kontynuowania nauki na studiach.....	143
Wybór kierunku kształcenia oraz szkoły wyższej.....	154
Obawy związane z utrzymaniem się podczas studiów.....	168
Wiedza na temat stypendiów socjalnych, rektorskich, kredytu studenckiego	175
Kluczowe wnioski i rekomendacje	181

Załącznik 8. Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów. Raport z badań jakościowych	185
Wprowadzenie	186
Synteza	187
Metodologia badań.....	189
Realizacja badań	191
Wyniki.....	192
Aneks. Scenariusz wywiadu.....	233
Drzewo kodowe	237
Załącznik 9. Pomoc materialna dla studentów w Polsce w latach 2011-2018 – analiza finansowa.....	244
Wprowadzanie	245
Formy pomocy dla studentów i ich finansowanie z budżetu państwa	245
Załącznik 10. Sytuacja materialna studentów i nierówności edukacyjne w kontekście systemu pomocy materialnej w Polsce	275
Wprowadzenie	276
Obszar 1. Sprawiedliwość społeczna systemu szkolnictwa wyższego	277
Obszar 2 – skuteczność i efektywność systemu szkolnictwa wyższego	307
Literatura.....	332
Spis tabel	334
Spis wykresów.....	336
Spis rysunków	338

Słowo wstępne

Prezentowany dokument zawiera zbiorcze zestawienie wyników badań, analiz i konsultacji dotyczących systemu pomocy materialnej dla studentów (SPM), ze szczególnym uwzględnieniem polskiego systemu, które były prowadzone w trakcie 21 miesięcy fazy badawczej projektu pod nazwą „Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów”. Projekt jest realizowany w ramach strategicznego programu badań naukowych i prac rozwojowych „Społeczny i gospodarczy rozwój Polski w warunkach globalizujących się rynków” GOSPOSTRATEG, na zlecenie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Ewaluacja funkcjonującego w Polsce systemu – pogłębiona o analizę teoretyczną, analizę porównawczą SPM stosowanych w innych krajach rozwiniętych oraz konsultacje z przedstawicielami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego jako podmiotu odpowiedzialnego za funkcjonowanie SPM – pozwoliła na wypracowanie kierunkowych założeń reformy SPM. Stanowią one podstawę do rozpoczęcia prac w fazie wdrożeniowej, których efektem ma być przygotowanie kompleksowej propozycji zmian w zakresie SPM.

Realizowany od 1 stycznia 2019 r. projekt „Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów”, oprócz celu w postaci przygotowania projektu ustawy wraz z uzasadnieniem i oceną skutków regulacji, pozwolił na uzupełnienie wiedzy o istniejącym SPM. Gruntowne przeanalizowanie problematyki systemów pomocy materialnej dla studentów z perspektywy teoretycznej i empirycznej (wraz z analizą tzw. nowych trendów związanych z przeobrażeniami szkolnictwa wyższego na świecie) oraz wykonanie pogłębionej diagnozy funkcjonowania takiego systemu w Polsce wpisuje się bowiem w powszechnie stosowany obecnie model prowadzenia polityki publicznej w oparciu o dowody (evidence-based policy).

Wykonanie prac w fazie badawczej bazowało na harmonogramie i opisie zadań objętych umową z Narodowym Centrum Badań i Rozwoju. Pomimo trudności w pozyskiwaniu danych, jak również niespodziewanych komplikacji w prowadzeniu badań, wynikających z wybuchu epidemii COVID-19, udało się pozyskać kompleksowy materiał pozwalający na rozpoczęcie prac w ramach fazy wdrożeniowej. Jest to zasługa całego zespołu badawczego, jak również podmiotów administracji umożliwiających jego sprawne funkcjonowanie. Szczególne podziękowania należą się pracownikom Departamentu Szkolnictwa Wyższego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, bez których uwag i wsparcia w pozyskiwaniu danych ukończenie prac w terminie nie byłoby możliwe.

Pozostaje mieć nadzieję, że dalsze kroki i podejmowane w projekcie działania będą korzystały nie tylko z obszernego materiału diagnostycznego, ale także z wypracowanych dotychczas dobrych praktyk współpracy pomiędzy zespołem badawczym i przedstawicielami Ministerstwa, co powinno przyczynić się do opracowania SPM odpowiadającego na potrzeby gospodarczego i społecznego rozwoju Polski.

w imieniu zespołu badawczego

Prof. dr hab. Marek Kwiek

Wprowadzenie

Funkcjonujący w Polsce system pomocy materialnej dla studentów (SPM) wynika bezpośrednio z zapisów art. 86–95 ustawy z 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. poz. 1668, z późn. zm.). Przez pojęcie pomocy materialnej ustawodawca rozumie w szczególności: stypendium socjalne, stypendium dla osób niepełnosprawnych, zapomogę, stypendium rektora, stypendium finansowane przez jednostkę samorządu terytorialnego, stypendium za wyniki w nauce lub w sporcie finansowane przez osobę fizyczną lub osobę prawną niebędącą państwową ani samorządową osobą prawną. Zbiór aktualnie dostępnych dla studentów instrumentów pomocowych jest efektem prawie 30-letniej praktyki funkcjonowania systemu. Pierwsza forma pomocy materialnej w Polsce po 1989 r. została wprowadzona Rozporządzeniem Rady Ministrów z 22 stycznia 1991 r. w sprawie warunków, form, trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości świadczeń pomocy materialnej dla studentów studiów dziennych. Od tego czasu wprowadzano do systemu liczne zmiany wynikające z doraźnej potrzeby reakcji SPM na prawną i gospodarczą sytuację funkcjonowania szkolnictwa wyższego.

System pomocy materialnej dla studentów w każdym rozwiniętym kraju ma znaczący wymiar gospodarczy i społeczny. Może stać się narzędziem wyrównywania szans w dostępie do edukacji, wsparciem w łagodzeniu różnic dochodowych, impulsem rozwoju naukowego i kształtowania kompetentnej kadry pracowniczej odpowiadającej na zapotrzebowanie rynków przyszłości. Pomimo tego, logika funkcjonowania SPM w Polsce nie została dotychczas poddana poważnej rewizji. Wspomniane wprowadzane do systemu zmiany nie opierały się na ewaluacji i analizie kształtu tego systemu, realizacji zamierzonych celów społecznych i gospodarczych, nie odpowiadały również na realne wyzwania stojące przed szkolnictwem wyższym w zintegrowanej Europie. Obserwacja ta stała się przyczyną podjęcia współpracy pomiędzy Ministerstwem Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Uniwersytetem Ekonomicznym w Krakowie w celu przygotowania kompleksowej propozycji zmian w systemie pomocy materialnej dla studentów w Polsce.

W pierwszym okresie prac, który trwał od 1 stycznia 2019 r. do 30 września 2020 r., głównym celem zespołu badawczego było przeprowadzenie ewaluacji istniejącego systemu oraz przegląd dobrych praktyk SPM funkcjonujących w innych krajach rozwiniętych.

Produktem 21 miesięcy prac było opracowanie dokumentu *Kierunkowe założenia reformy*, który w kolejnych etapach projektu zostanie poddany konsultacjom społecznym w celu opracowania ostatecznej formy ustawy określającej SPM. Zakończenie prac jest planowane na 30 września 2021 r.

Niniejszy dokument stanowi sprawozdanie i podsumowanie dotychczasowych prac zespołu badawczego. Obejmuje on opis zadań kolejno podejmowanych w projekcie oraz poszczególne produkty (załączniki), które stanowią autorskie opracowania członków zespołu, a także wyniki badań realizowanych na zamówienie Konsorcjum.

W I etapie projektu szukano odpowiedzi na podstawowy problem badawczy: brak możliwości precyzyjnego zdefiniowania przyczyn i skali negatywnych zjawisk występujących w systemie pomocy materialnej dla studentów, który przekłada się na brak możliwości przeprowadzenia adekwatnych do potrzeb zmian tego systemu. Wobec tak zarysowanego problemu, głównym sposobem jego rozwiązania było wypracowanie metodologii ewaluacji systemu pomocy materialnej, uwzględniającej katalog preferowanych celów systemu oraz odpowiadających im wskaźników, wraz z wartościami referencyjnymi. Wypracowanie wspomnianej metodologii umożliwiło przeprowadzenie diagnozy funkcjonowania systemu pomocy materialnej w Polsce oraz pozwoliło na opracowanie założeń interwencji publicznej w postaci reformy tego systemu.

Metodologia ewaluacji systemu pomocy materialnej dla studentów, stanowiąca podstawę do przeprowadzenia pogłębionej diagnozy systemu, opracowania założeń jego reformy oraz przygotowania projektów aktów prawnych wprowadzających wspomnianą reformę, została wypracowana przy użyciu następujących metod badawczych: przeglądu literatury przedmiotu; taksonomicznej analizy różnych systemów pomocy materialnej, teoretycznej analizy porównawczej różnych systemów pomocy materialnej, uwzględniającej przede wszystkim sposób spełniania przez te systemy kryteriów efektywności/skuteczności oraz sprawiedliwości (równości dostępu), empirycznej analizy funkcjonowania systemów w wybranych krajach OECD, obejmującej wizyty studyjne (Hiszpania, Rumunia) oraz prezentację studiów przypadku; analizy prawnoinstytucjonalnej i finansowej funkcjonującego obecnie w Polsce systemu pomocy materialnej dla studentów, badań terenowych (ilościowych oraz jakościowych) mających na celu kompleksową diagnozę funkcjonowania systemu pomocy materialnej w Polsce, w tym uwarunkowań ekonomicznych, społecznych i politycznych.

W skład zespołu badawczego weszli: prof. dr hab. Marek Kwiek (kierownik zespołu), dr Marcin Kędzierski (zastępca kierownika zespołu), dr Bartłomiej Biga, dr Krzysztof Czarnecki, dr Barbara Grabińska, dr Magdalena Jelonek, dr hab. Marcin Kocór, dr Michał Możdżeń, Anna Mirzyńska.

**Syntetyczne sprawozdanie
z realizacji zadań**

Zadanie 1. Przegląd literatury dotyczącej systemów pomocy materialnej dla studentów, mający na celu identyfikację podstawowych mechanizmów i modeli oraz opracowanie typologii systemów

Okres realizacji: styczeń – marzec 2019 r.

Głównym zamierzeniem zespołu badawczego było przeprowadzenie analizy różnych modeli SPM, ze szczególnym uwzględnieniem realizowanych przez nie celów, sposobów ich wyboru i metod ich osiągnięcia, oraz wypracowanie typologii SPM.

W literaturze z zakresu badań nad szkolnictwem wyższym istnieje nurt poświęcony problematyce finansowania studiów wyższych, w tym systemów pomocy materialnej dla studentów. Celem przeglądu tej literatury było określenie:

- głównych celów stojących przed takimi systemami oraz kryteriów ich oceny,
- miejsca/roli systemów w polityce edukacyjnej państwa,
- interesariuszy systemu (zarówno po stronie podażowej, jak i popytowej).

W następnym kroku zidentyfikowano instrumenty/mechanizmy wsparcia, które tworzą w różnych kombinacjach określone, nierzadko współistniejące ze sobą modele pomocy materialnej, stanowiące elementy szerszego systemu pomocy materialnej. Efektem tego zadania było opracowanie typologii modeli oraz systemów pomocy materialnej dla studentów.

Wypracowane w ten sposób matryce typologiczne były przedmiotem prac przez cały okres trwania etapu I, stanowiąc punkt wyjścia do dyskusji o kształcie modelu pomiędzy podmiotami realizującymi projekt. Dokument wypracowany w zadaniu 1 wielokrotnie był zmieniany i poddawany kolejnym dyskusjom, stając się podstawową kartą ewaluacji modelu. Jego rozwinięcie widoczne jest szczególnie w zadaniu 2 (*Kryteria konstrukcji reformy systemu pomocy materialnej dla studentów*) oraz w zadaniu 6 (*Kierunkowe założenia reformy systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce*). Z tego powodu pierwsza matryca, wypracowana na tym etapie prac, miała charakter *stricte* roboczy, stąd nie została włączona do niniejszego opracowania.

Zadanie 2. Analiza celów i kryteriów różnych systemów pomocy materialnej oraz stworzenie optymalnego z perspektywy Polski modelu systemu pomocy materialnej z zestawem wskaźników

Okres realizacji: kwiecień – czerwiec 2019 r.

Intencją realizatorów tego zadania była identyfikacja celów optymalnego z perspektywy Polski systemu pomocy materialnej, wraz ze zdefiniowanymi kryteriami ich realizacji (kryterium efektywności oraz kryterium sprawiedliwości) oraz stworzeniem modelu z zestawem wskaźników niezbędnych do diagnozy funkcjonowania aktualnego SPM oraz ewaluacji *ex-ante* nowego SPM, wypracowanego w ramach niniejszego projektu.

Modele tworzące systemy pomocy materialnej dla studentów (SPM) zostały poddane analizie pod kątem rodzaju realizowanych celów, sposobu ich wyboru oraz metody ich osiągnięcia. Na podstawie tak określonych celów poszczególnych SPM, uwzględniających szeroki kontekst społeczno-ekonomiczny, polityczny i kulturowy, zostały zdefiniowane cele optymalnego dla Polski SPM, a w dalszej kolejności opisano kryteria efektywności oraz sprawiedliwości instrumentów/mechanizmów oraz tworzonych przez nie modeli. Dopiero po zdefiniowaniu wspomnianych kryteriów możliwe było opracowanie modelu wraz z zestawem wskaźników niezbędnych do przeprowadzenia pogłębionej diagnozy funkcjonowania SPM w Polsce.

Efektem zadania 2 było powstanie dwóch dokumentów o zasadniczym znaczeniu dla dalszych prac projektowych: *Kryteriów konstrukcji reformy systemu pomocy materialnej dla studentów* oraz *Kryteriów ewaluacji systemu pomocy materialnej dla studentów*.

Momentem przełomowym dla prac podejmowanych w zadaniu 2 było seminarium dedykowane ewaluacji wypracowanych kryteriów konstrukcji SPM. Miało ono miejsce 18 czerwca 2019 r. w siedzibie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Warszawie. Seminarium miało charakter międzynarodowy i był okazją do spotkania członków zespołu badawczego z ekspertami w obszarze SPM z innych krajów europejskich. Prof. Claire Callender (CGHE – UCL) wprowadziła uczestników do tematu, wygłaszając referat pt. *What can we learn from research? The impact of student finance on student outcomes and inequalities*. Następnie Daniela Kocanova (Komisja Europejska – Eurydice) zaprezentowała przegląd systemu finansów studenckich w krajach europejskich. Studencki punkt widzenia przedstawił Adam Gajek (Europejska Unia Studentów), wskazując na ważne aspekty opłat za

studia i form finansowania studiów w krajach europejskich. Omawiana perspektywa teoretyczna na poziomie unijnym została rozszerzona o doświadczenia szwedzkie, niemieckie, węgierskie i irlandzkie. Andreas Dahlkvist (Centrala Studiestödsnämnden), Christoph Gwosć (German Centre for Higher Education Research and Science Studies), Zoltán Nagy (Węgierskie Ministerstwo Edukacji) i Philip Connolly (Student Universal Support Ireland) w swoich krótkich wystąpieniach wskazywali na szanse i zagrożenia związane z reformowaniem systemu, bazując na praktykach stosowanych w ich krajach. W imieniu zespołu badawczego dr Marcin Kędziński oraz dr Krzysztof Czarnecki zaprezentowali wypracowane w zadaniu 1 i 2 kryteria konstrukcji i wstępne kryteria ewaluacji systemu. Były one poddane szerokiej dyskusji oraz szczegółowo rozważane podczas popołudniowych warsztatów w formule 1 na 1 (ekspert z zagranicy z członkiem zespołu badawczego). Efektem tego spotkania było opracowanie pełnych kryteriów ewaluacji systemu (załącznik 2).

Załącznik 1. *Kryteria konstrukcji reformy systemu pomocy materialnej dla studentów*

Załącznik 2. *Kryteria ewaluacji systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce*

Zadanie 3. Analiza funkcjonowania systemów pomocy materialnej dla studentów w różnych państwach świata, ze szczególnym uwzględnieniem krajów rozwiniętych należących do OECD

Okres realizacji: lipiec – wrzesień 2019 r.

Celem zadania 3 było przeprowadzenie kompleksowej analizy porównawczej funkcjonowania różnych modeli SPM w wybranych państwach OECD i wskazanie najważniejszych wniosków z perspektywy planowanej w Polsce reformy tego systemu.

Modele i systemy, zidentyfikowane i przeanalizowane w trakcie zadania 1 oraz 2, miały charakter teoretyczny. Z tego powodu wiele z nich nie funkcjonuje w rzeczywistości. Celem niniejszego zadania była analiza funkcjonowania systemów pomocy materialnej dla studentów, realnie funkcjonujących w różnych państwach świata. Dlatego na podstawie dostępnych badań empirycznych, uwzględniających opracowania krajowe oraz OECD, zespół badawczy zapoznał się z genezą, funkcjonowaniem oraz skutkami działania różnych systemów pomocy materialnej. Na tej podstawie wybrano najciekawsze dobre praktyki. Pogłębionej analizie poddano rumuński i hiszpański SPM. W związku z tym przeprowadzono wizyty studyjne w tych dwóch wskazanych krajach.

Wizyta studyjna w Rumunii odbyła się w dniach 19-20 września 2019 r. Wszystkie spotkania miały miejsce w Bukareszcie. Wybór Rumunii był podyktowany specyficzną sytuacją ludzi młodych w tym kraju, wysokim odsetkiem migracji zarobkowej oraz napływem studentów z kraju, który nie należy do Unii Europejskiej, czyli Mołdawii. Z tego powodu spotkania w Rumunii były planowane ze szczególnym uwzględnieniem instytucji i przedstawicieli programów wspierających system państwowy. W pierwszej kolejności odbyło się spotkanie w Ministerstwie Edukacji Narodowej z przedstawicielami administracji centralnej – z Ion Ciucă (Dyrektor Zarządzania Edukacją Wyższą) i Gabriellą Jitaru (Dyrektor Finansowania Edukacji Wyższej), a następnie z ekspertami ds. edukacji oddziału Banku Światowego w Rumunii – Aliną Sava, Manuelą Radulescu i Iulią Maries. Zespół badawczy mógł pogłębić swoją wiedzę dotyczącą programów wspierających rumuński system także w trakcie spotkania z Lillianą Preoteasa – Dyrektorem PMU Rose program. Ocena barier skuteczności rumuńskiego systemu była możliwa dzięki dyskusji z Adrianem Curajem, Dyrektorem Generalnym The Executive Agency for Higher Education, Research, Development and Innovation Funding (UEFISCDI).

Wizyta studyjna w Hiszpanii odbyła się w dniach 26-27 września 2019 r. Wszystkie spotkania miały miejsce w Madrycie. Zrealizowano plan spotkań z różnymi interesariuszami systemu – przedstawicielami władzy centralnej, członkami społeczności akademickiej oraz ekspertami z organizacji pozarządowej. Do najważniejszych osób, z którymi konsultowano kształt systemu należeli: Fernandez Alberdi (Director General de Planificación y Gestión Educativa Secretaría de Estado de Educación y Formación Profesional Ministerio de Educación y Formación Profesional), Maria Luz Martínez Seijo (Członkini Kongresu Deputowanych Hiszpanii), Serafín Soliño Rodríguez (Dyrektor ds. Studentów w Biurze Prorektora ds. Studenckich Universidad Complutense de Madrid Álvaro Ferrer Blanco), przedstawicielstwo zrzeszenia studentów Rosario Ronda Carlos II Universitat.

W trakcie obu wizyt zespół badawczy zwracał szczególną uwagę na konstrukcję systemu, formy oferowanego wsparcia, finansowanie systemu, zarządzanie systemem, jego efekty i aktorów. Wnioski z wizyt studyjnych zostały zamieszczone w załączniku 3. Należy uwypuklić zwłaszcza jedną obserwację, że możliwość wprowadzania reform w SMP jest w dużej mierze uzależniona od stabilności politycznej i odpowiedniej koniunktury gospodarczej, pozwalającej na otwarcie się tzw. „okna możliwości”. W obu wizytowanych krajach sprawa stypendiów socjalnych nie jest traktowana w debacie publicznej jako priorytetowa, stąd mały nacisk na władze w aspekcie wprowadzania koniecznych zmian. Jeśli

już są podejmowane takie rozmowy, to kadra akademicka nie występuje solidarnie w obronie postulatów studenckich, a na kształt systemu mają ogromny wpływ studenci z tzw. grupy uprzywilejowanej. Oddanie dużej autonomii uczelniom w kształtowaniu systemu stypendialnego okazuje się chwilami nieefektywne lub wręcz całkowicie nieskuteczne. Istotne okazało się również zwrócenie uwagi na brak efektywności łączenia komponentów stypendium merytorycznego ze stypendium socjalnym. We wnioskach zwraca uwagę analiza mechanizmu przyznawania stypendiów, ustalania ich wysokości oraz stosowania ich jako zachęt do pozostawiania studentów w mniejszych miejscowościach.

Oprócz wniosków z wizyt studyjnych, w tej części zadania została opracowana kompleksowa analiza dotycząca realizacji celu: *Systemy pomocy materialnej i opłat za studia – badania porównawcze* (załącznik 4). Dokument ten opisuje różne systemy pomocy materialnej w krajach rozwiniętych, które częściowo mogą być wprowadzane w Polsce. Analizie poddano dostępną literaturę omawiającą funkcjonowanie SPM w krajach OECD, w szczególności Raport Eurydice i Raport Eurostudent IV. Analiza porównawcza została przeprowadzona przy użyciu analizy korespondencji (CA), będącej rodzajem analizy czynnikowej. Dokument zwraca uwagę na brak możliwości bezpośredniej implementacji systemu już istniejącego do warunków Polski. Przedstawia również podział krajów ze względu na ich podejście do funkcjonowania szkolnictwa wyższego na trzy grupy: (I) kraje liberalne (anglosaskie), których istotą jest osłabienie dekomodyfikacji zabezpieczenia społecznego przy równoczesnym wzmacnianiu komodyfikacji edukacji; (II) konserwatywne państwa dobrobytu, sprzyjające zachowaniu elitarności kształcenia wyższego oraz wspierające wyrównywanie życiowych szans na materialną stabilizację obywateli rozbudowanym systemem kształcenia zawodowego, (III) kraje socjaldemokratyczne (nordyckie) kierujące się poglądem o komplementarności edukacji wyższej i polityki społecznej, a co za tym idzie wysokim poziomem wydatków publicznych na edukację wyższą i zabezpieczenia materialne studentów. Na tle tych krajów polskie podejście scharakteryzowano jako ideologiczne założenie o dzieleniu odpowiedzialności za finansowanie kosztów kształcenia pomiędzy państwo a rodzinę. Wskazują na to niskie opłaty za studia przy równoczesnym niskim wsparciu materialnym studentów. W efekcie przekłada się to na wyższy w porównaniu do innych krajów odsetek studentów pracujących w trakcie studiów, kosztem aktywności naukowej i studenckiej oraz nierówności horyzontalne w dostępie do edukacji. Warto jednak zaznaczyć, że SPM ma ograniczony wpływ na niektóre elementy systemu edukacji wyższej i aktywności na rynku pracy.

Załącznik 3. *Wnioski z wizyt studyjnych w Hiszpanii i Rumunii*

Załącznik 4. *Systemy pomocy materialnej i opłat za studia – badania porównawcze*

Zadanie 4. Analiza funkcjonowania systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce

Okres realizacji: październik – grudzień 2019 r.

Celem tego zadania było przeprowadzenie przy użyciu metod *desk-research* analizy funkcjonowania SPM w Polsce, opartej o istniejące dane statystyczne oraz aktualny stan prawny.

System pomocy materialnej dla studentów ma złożony charakter. Po pierwsze, jest on regulowany przez kilka aktów prawnych, po drugie – pomoc świadczona jest przez różne podmioty administracji publicznej i samorządowej, a po trzecie – realizuje co najmniej trzy funkcje: socjalną (np. stypendia socjalne), proefektywnościową (stypendia naukowe) oraz inkluzywną (wsparcie osób niepełnosprawnych). Dlatego w ramach niniejszego zadania przeprowadzono analizę stanu faktycznego funkcjonowania systemu w roku akademickim 2018/2019 oraz analizę historii zmian pomocy materialnej w Polsce.

Początkowo zespół założył realizację tego zadania w oparciu o zbieranie danych ilościowych. Wraz z procesem pozyskiwania informacji o praktycznych aspektach funkcjonowania systemu na polskich uczelniach wymiar badawczy okazał się ewoluować w stronę wywiadów z pracownikami właściwymi ds. przeprowadzania procesu przyznawania stypendiów w szkołach wyższych. Wnioski z procesu pozyskiwania danych zamieszczono w załączniku 6. To co istotne, to bardzo duże zróżnicowanie funkcjonowania systemu w zależności do uczelni – od podmiotu administrującego kwestie stypendialne, poprzez wysokość stypendiów, kryteria przyznawania stypendiów merytorycznych, aż po okres, na jaki są przyznawane. System funkcjonujący w Polsce nie jest również regularnie badany przez szkoły wyższe, nie sprawdza się jego skuteczności, uczelnie mają niepełne dane na temat realnego wsparcia lub zachęt do nauki, które ich studenci od nich dostają.

Z kolei analiza historii zmian pomocy materialnej w Polsce obejmuje okres od 1991 r. do 2019 r. Dzięki niej widoczna jest ewolucja w zakresie warunków, formy i trybu przyznawania stypendiów oraz ich wysokości. Znaczące zmiany przypadają na lata 1991, 1997/1998, 2004/2005, 2014 oraz 2019. Szczególną uwagę zwraca zmiana wprowadzona

w 2004 r. i powiązanie dostępu do stypendium socjalnego z progiem definiowanym przez ustawę o świadczeniach rodzinnych. Stan ten utrzymuje się do dzisiaj. Co istotne, na konieczność zmiany prawa w tym obszarze wskazywano w rozmowach indywidualnych w procesie pozyskiwania danych ilościowych.

Załącznik 5. *Historia zmian w pomocy materialnej dla studentów w Polsce*

Załącznik 6. *Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów. Raport z badań dotyczących funkcjonowania aktualnego systemu pomocy materialnej dla studentów*

Zadanie 5. Analiza funkcjonowania systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce (badania terenowe)

Okres realizacji: październik 2019 r. – marzec 2020 r.

Celem zadania było przeprowadzenie na podstawie badań terenowych oceny aktualnie funkcjonującego systemu pomocy materialnej, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki skuteczności i dostępności różnych instrumentów wsparcia.

W ramach niniejszego zadania zebrano informacje niezbędne do przeprowadzenia kompleksowej diagnozy funkcjonowania systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce. Odpowiedzialność za przygotowanie koncepcji badań terenowych i opracowanie ich wyników spoczywała na Wykonawcy, przy czym ich przeprowadzenie w regionach zostało zlecone podwykonawcom.

Badanie o charakterze ilościowym prowadzono na terenie całej Polski – kontakt podjęto z 4566 respondentami (uczniami szkół średnich) kształcącymi się w 291 szkołach. Dane gromadzono przy użyciu narzędzia badawczego, tzn. ankiety internetowej (CAWI). Szczegółowe wyniki badań i poszerzone wnioski badawcze dostępne są w załączniku 7. Na uwagę zasługuje wydźwięk badania, które wskazało wyraźnie, że kwestie ekonomiczne są znaczącą barierą w podejmowaniu decyzji o rozpoczęciu edukacji wyższej. Dostęp do informacji o oferowanym wsparciu materialnym mają przede wszystkim studenci z grupy uprzywilejowanej, którzy nie są w założeniu głównymi beneficjentami tego systemu. Podejmując decyzję o rozpoczęciu studiów, uczniowie zwracają uwagę na kondycję finansową swoich rodziców, możliwość utrzymania się w wybranym ośrodku akademickim oraz optymalizację czasu poświęconego na naukę i pracę zarobkową/dorywczą w trakcie studiów. Obraz tej sytuacji został pogłębiony przez prowadzone na zlecenie Uniwersytetu

Ekonomicznego w Krakowie badania jakościowe w formie wywiadów realizowanych przez Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dzięki przeprowadzonym rozmowom z czterdziestoma studentkami i studentami z różnych ośrodków akademickich unaoczniała się potrzeba reformy SPM w stronę zwiększenia jego przejrzystości, lepszej komunikacji o oferowanych mechanizmach wsparcia, sposobie aplikacji oraz ogłaszania decyzji o przyjęciu/odrzuconiu wniosku o przyznanie wsparcia.

Załącznik 7. *Wybory edukacyjne, sytuacja finansowa oraz pomoc materialna dla studentów. Wyniki badania uczniów klas maturalnych techników i liceów ogólnokształcących*

Załącznik 8. *Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów. Raport z badań jakościowych*

Zadanie 6. Wypracowanie kompleksowej diagnozy funkcjonowania systemu pomocy materialnej i opracowanie założeń jego reformy

Okres realizacji: marzec – wrzesień 2020 r.

Celem zadania 6 było: zebranie wyników analiz przeprowadzonych we wcześniejszych fazach projektu i przygotowanie kompleksowej diagnozy funkcjonowania aktualnego systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce (uwzględniającej model i zestaw wskaźników przygotowanych w ramach zadania 2 oraz wnioski z analiz przeprowadzonych w ramach zadań 4 i 5). Na podstawie przeprowadzonej diagnozy zostały wypracowane założenia reformy systemu pomocy materialnej dla studentów, zgodnej z celami wyznaczonymi pod kierunkiem przedstawiciela MNiSW na wcześniejszych etapach projektu i maksymalizującej stopień realizacji zdefiniowanych kryteriów efektywności (w tym efektywności netto) oraz sprawiedliwości.

Produktami tego zadania były dwa opracowania. Pierwsze z nich stanowi zbiór danych odnoszących się do kształtu pomocy materialnej dla studentów w Polsce w latach 2011-2018. Nie ma on charakteru opiniotwórczego, a jego celem jest wskaźnikowe wsparcie ewaluacji systemu. Opracowanie to zostało przygotowane na podstawie sprawozdań finansowych z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w publicznych szkołach wyższych za lata 2011-2018. W 2018 r. dotyczyło 136 publicznych szkół wyższych, dla których organem nadzorującym jest Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz inne Ministerstwa (wersja skonsolidowana). Przedstawiono w nim dane liczbowe odnoszące się w szczególności do dotacji podmiotowych na pomoc materialną dla studentów i doktorantów

jako źródła finansowania bezzwrotnej pomocy materialnej, dotacji na zasilanie Funduszu Kredytów Studenckich, dotacji z budżetu państwa na ustawowe ulgi w transporcie dla studentów, składki na ubezpieczenia zdrowotne, ulgi podatkowej dla rodziców studentów, wielkości i struktury pomocy stypendialnej dla studentów w publicznych szkołach wyższych.

Drugie opracowanie stanowiło ewaluację dotychczas funkcjonującego w Polsce systemu pomocy materialnej – za pomocą kryteriów wypracowanych przez zespół badawczy w 2019 r. Dane poddane ewaluacji pochodziły z badania Eurostudent VII, a dotyczyły 11236 osób – studentów z polskim obywatelstwem do 26. roku życia. Kryteria ewaluacyjne pochodziły z wypracowanej matrycy ewaluacji systemu (załącznik 2). Tym samym dane ilościowe o funkcjonującym SPM w Polsce zostały poddane analizie zwłaszcza pod względem: sprawiedliwości społecznej systemu szkolnictwa wyższego, w tym równości dostępu do szkolnictwa wyższego i równości szans; oraz skuteczności i efektywności systemu szkolnictwa wyższego – efektywności systemu pomocy i korzyści zewnętrznych.

Załącznik 9. Pomoc materialna dla studentów w Polsce w latach 2011-2018 – analiza finansowa

Załącznik 10. Sytuacja materialna studentów i nierówności edukacyjne w kontekście systemu pomocy materialnej w Polsce. Na podstawie badania ankietowego EUROSTUDENT VII przeprowadzonego w 2019 r.

Załącznik 1.
**Kryteria konstrukcji reformy systemu
pomocy materialnej dla studentów**

Załącznik 1.

Kryteria konstrukcji reformy systemu pomocy materialnej dla studentów*

Wprowadzenie

Celem dokumentu jest przedstawienie matrycy dylematów związanych z kształtowaniem systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce, które są przedmiotem **decyzji dotyczących preferencji o charakterze politycznym**. System może składać się z bardzo wielu elementów, które mogą mieć różny wpływ na zachowania studentów (obecnych i przyszłych), ich sytuację materialną, redystrybucję dochodów pomiędzy gospodarstwami domowymi, czy wreszcie na budżet państwa, gospodarkę uczelni i jej otoczenia. Należy podkreślić, że w odniesieniu do wielu instrumentów pomocy materialnej wpływ ten nie był nigdy badany w polskim kontekście. Zadaniem projektu jest stworzenie wiarygodnych prognoz tego wpływu w tych przypadkach, w których pozwalają na to dostępne dane (szczególnie baza danych z Krajowego Rejestru Matur + POLON oraz dane projektu EUROSTUDENT) lub doświadczenia innych państw. Ustosunkowanie się przez Ministerstwo do poniższych dylematów pozwoli zespołowi ustalić priorytety w prowadzonych analizach. Należy dodać, że zmodyfikowana matryca zawierająca dylematy-pytania **zostanie przedstawiona decydentowi ponownie** – będzie miało to miejsce po dokonaniu przez zespół diagnozy systemu oraz badań potencjalnych konsekwencji rozwiązań preferowanych przez decydenta na obecnym, początkowym etapie.

* Opracował dr Krzysztof Czarnecki – Centrum Studiów nad Polityką Publiczną, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Podstawowe decyzje definiujące system

Fundamentalna decyzja co do kierunku zmian ma charakter polityczny – dotyczy tego, **kto i w jakim zakresie ma finansować koszty życia ponoszone w trakcie studiów?** W jakim stopniu mają to być: a) rodziny studentów, b) budżet państwa, c) sami studenci? Jest to kwestia zasadniczo powiązana z dylematem umożliwiania (lub nie) studentom osiągnięcia samodzielności finansowej, a przez to niezależności od rodziców.

Zobrazujmy modelowe konsekwencje powyższego wyboru, przy założeniu braku opłat za studia. W przypadku (a) **pomoc materialna zasadniczo nie jest potrzebna** lub powinna być przeznaczona tylko dla tych, którzy nie mogą liczyć na wsparcie rodziny. Państwo może dodatkowo wspierać rodziny poprzez ulgi podatkowe (model konserwatywny, bliski rozwiązaniom w takich krajach, jak Francja czy Hiszpania). W modelu tym niezależność studentów od ich rodzin **nie jest** pożądanym celem polityki. W przypadku (b) państwo nie tylko pokrywa koszty studiów, lecz także **znaczną część kosztów życia ponoszonych w trakcie studiów, poprzez stypendia i preferencyjne kredyty studenckie** – w stopniu pozwalającym studentom na finansowe **uniezależnienie się** od rodziców przy **relatywnie mniejszym** zaangażowaniu w pracę zarobkową w okresie studiowania (model socjaldemokratyczny, bliski rozwiązaniom w krajach skandynawskich). W przypadku (c) studentów zachęca się do **łączenia studiów z pracą** oraz oferuje się im **preferencyjne kredyty**, które sprawiają, że *de facto* pokrywają oni znaczną część kosztów życia ponoszonych w trakcie studiów ze swoich przyszłych dochodów (kredyt będą bowiem spłacać po studiach). Model ten także umożliwia uniezależnienie się od rodziny (model liberalny, bliski rozwiązaniom w takich krajach, jak Nowa Zelandia czy Anglia). W zależności od hierarchii preferowanych modeli **możliwe jest łączenie charakterystycznych dla nich rozwiązań.**

Kierunkowy wybór pożądanego modelu lub jego hybrydy można rozłożyć na szereg mniejszych decyzji związanych z poniższymi kryteriami. Rozróżniliśmy w tym zakresie kryteria o priorytetowym znaczeniu dla prac nad konstrukcją systemu oraz te, które mogą być w nich uwzględnione, jednak mają charakter drugorzędny.

Przedstawione dylematy powinny być rozstrzygane z uwzględnieniem **zmiany wysokości wydatków budżetu państwa na pomoc materialną dla studentów.** W związku z tym kluczowe z perspektywy celu projektu jest pytanie, czy mają one wzrosnąć, spaść czy pozostać na tym samym poziomie. Pożądane byłoby przy tym wykorzystanie różnych wskaźników. Są to:

- a) nominalna wysokość tych wydatków,
- b) relatywna do wydatków na szkolnictwo wyższe (ich odsetek),
- c) relatywna do kosztów kształcenia (pokrywanych z budżetu państwa),
- d) przypadająca na jednego studenta i wyrażona jako odsetek PKB per capita.

Pozwoli to precyzyjniej określić, w jakim sensie wydatki na pomoc materialną rosną, spadają lub pozostają na tym samym poziomie.

Instrukcja udzielania odpowiedzi

Do każdego z „kluczowych pytań” zaproponowano pięć możliwych odpowiedzi, które pozwolą zespołowi badawczemu zorientować się co do preferencji decydenta. Prosimy o zaznaczenie **jednej wybranej odpowiedzi**. Przy poszczególnych odpowiedziach mile widziane będzie ich **uzasadnienie – szczególnie w odniesieniu do odpowiedzi „nie wiem”**. Odpowiedź taka może prowadzić do dwóch wniosków: 1) dana kwestia nie jest dla decydenta przedmiotem zainteresowania – wówczas zespół badawczy będzie traktował ją marginalnie w dalszych badaniach; 2) decydet uznaje, że nie jest wystarczająco zorientowany w danej tematyce, by odnieść się do danego pytania – wówczas zespół badawczy, po przeprowadzeniu diagnozy, dostarczy informacji pozwalających decydentowi podjąć kompetentną decyzję.

Kryteria o priorytetowym znaczeniu

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
1	Zarządzanie	System scentralizowany czy zdecentralizowany? 1A dotyczy ustalania kryteriów dostępu do świadczeń, a 1B samego administrowania systemem. Można więc wyobrazić sobie 4 rozwiązania: 1) kryteria ustalone centralnie, ale to uczelnie rozpatrują wnioski studentów i wypłacają pieniądze z funduszu stypendialnego; 2) system w którym uczelnie mają pewną swobodę w ustalaniu kryteriów oraz administrują systemem; 3) uczelnie ustalają własne kryteria (w pewnych ramach) i przesyłają je do centralnej agencji która rozpatruje wnioski i wypłaca świadczenia; 4) całkowicie scentralizowany system – uczelnie nie mają wpływu na pomoc materialną ani obowiązków w tym zakresie.	1A) Czy kryteria dostępu do świadczeń pomocy materialnej i ich wysokość powinny być określone na poziomie ogólnokrajowym (alternatywa dla obecnej sytuacji, w której uczelnie mają pewną swobodę w tym zakresie)? 1B) Czy powinien istnieć wyspecjalizowany, ogólnokrajowy organ zajmujący się ustalaniem uprawnień do świadczeń (rozpatrywanie wniosków studentów) oraz ich wypłacaniem?	1A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem 1B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	1A) <i>W mojej ocenie zasadnicze kryteria mogą być określone na poziomie centralnym, jednak z możliwością ich modyfikacji regionalnej. Podzielam opinię. O ewentualnym zróżnicowaniu kryteriów powinny decydować koszty życia w danym mieście/regionie, a nie tak jak obecnie, uczelnie (w konsekwencji w jednym ośrodku możemy mieć różne progi dostępu do pomocy materialnej). Ponadto w zależności od decyzji strategicznych co do kierunku reformy pomocy materialnej, mogą się pojawić regionalne zróżnicowania co do kryteriów stypendiów motywacyjnych (jeśli wprowadzone byłyby różnicowane regionalnie stypendia na wybranych kierunkach).</i> 1B) <i>W ramach projektu zasadne jest zaproponowanie formy systemu centralnego systemu (lub centralnych reguł), w którym studenci przyjęci na pierwszy rok studiów już w październiku mieliby pewność, że otrzymają stypendium socjalne. Możliwe wypracowanie platformy informatycznej do wnioskowania o stypendia socjalne.</i>

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
2	Sposób finansowania	Świadczenia zwrotne (np. oparte na wybranej formie kredytów studenckich), czy bezzwrotne (oparte na stypendiach), czy w formie świadczeń rodzinnych (ulgi i zasiłki dla rodziców studenta), czy dowolne kombinacje tych form (rozwiązania mieszane).	2A) Czy chcemy obarczać państwo kosztami życia w czasie studiów (oparcie systemu na stypendiach)?	2A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	2A) System powinien być mieszany, sporo środków na pomoc socjalną (wyrównywanie szans) + system kredytów + ulgi dla rodziców (jeśli udokumentują wydatki na utrzymanie dziecka – studenta) – możliwość skorzystania z kredytu i ulgi albo pomocy socjalnej i kredytu. Należy mieć na uwadze, że aktualnie rozpatrywana jest kwestia – produktu – kredytów dla studentów kierunków lekarskich studiujących w formie niestacjonarnej. Projekt może przewidywać jakąś formę modyfikacji aktualnego systemu kredytów w formę wspierającą kształcenie lekarzy lub osób na innych kierunkach istotnych z perspektywy państwa. Nie opowiadam się za rozwiązaniami skrajnymi (np. rezygnacja ze stypendiów i zastąpienie ich wyłącznie kredytami).
			2B) Czy chcemy te koszty przerzucić na studentów (umożliwiając im pokrywanie ich z przyszłych dochodów – oparcie systemu na kredytach)?	2B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	2B)
			2C) Czy chcemy wspierać zdolność rodzin studentów do finansowania ich kosztów życia na studiach (oparcie systemu na ulgach podatkowych i zasiłkach na dziecko)?	2C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	2C) Np. jako dodatkowa ulga dla rodzin dzieci, które uczą się w systemie niestacjonarnym i płacą za naukę.
3	Wysokość świadczeń (hojność)	Stopień, w jakim łączna wysokość wszystkich dostępnych dla studenta świadczeń (stypendia i/lub kredyty studenckie i/lub świadczenia rodzinne) pozwala mu na uniezależnienie się od wsparcia rodziny oraz zrezygnowanie z podejmowania pracy zarobkowej mającej na celu utrzymanie się w czasie studiów.	3A) Czy chcemy stwarzać studentom możliwość uniezależnienia się od rodziny w czasie studiów, tj. czy chcemy zachęcać ich do zakładania odrębnych gospodarstw domowych?	3A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	3A) Odpowiedź na tak postawione pytanie uzależniona jest od wielu czynników. Generalnie nie zależy nam na etapie studiowania na zakładaniu odrębnych gospodarstw domowych (to nie jest cel systemu wsparcia dla studentów), ale jeśli taka sytuacja (potrzeba, chęć) się pojawi, to system powinien dawać wsparcie <i>Podzielam opinię. Szczególnym przypadkiem wsparcia odrębności gospodarstwa domowych mogłyby być rozwiązania o charakterze prorodzinnym.</i>

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
			3B) Czy chcemy umożliwić studentom koncentrowanie się na studiowaniu, tj. dawać im możliwość znacznego zmniejszenia wymiaru czasu pracy zarobkowej mającej na celu zdobycie przede wszystkim środków utrzymania (a nie doświadczenia zawodowego)?	3B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	3B) System socjalny powinien być skorelowany z podejmowaniem zatrudnienia. Z drugiej strony system świadczeń powinien umożliwiać studiowanie bez konieczności podejmowania pracy. Jest to szczególnie istotne w przypadku studiów stacjonarnych. Zarazem podjęcie zatrudnienia nie powinno automatycznie wykluczać z możliwości otrzymania stypendium socjalnego. Szczególne podejście do kształcenia dualnego.
			3C) Czy wszyscy studenci kwalifikujący się do otrzymania pomocy materialnej powinni otrzymywać świadczenia tej samej wysokości (alternatywą jest uzależnienie wysokości świadczeń od kryterium dochodowego)?	3C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	3C) Powinno występować rozróżnienie wysokości stypendium socjalnego w zależności od dochodu na członka rodziny. Zróżnicowanie powinno także występować w zależności od regionu/ośrodka, w związku z kosztami życia, tj. inne stawki dla Krakowa, a inne dla powiatu Biała Podlaska
4	Pożądany efekt	Socjalny lub motywacyjny	4A) Czy celem systemu ma być zapobieganie ubóstwu wśród studentów?	4A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	4A)
			4B) Czy celem systemu ma być wyrównywanie szans edukacyjnych osób z rodzin o niskich dochodach?	4B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	4B)

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
			4C) Czy celem systemu ma być nagradzanie osób osiągających pożądane efekty kształcenia (stopnie, ukończenie studiów na czas itp.)?	4C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	<p>4C) <i>Bez ukończenia studiów, bo wówczas taka osoba jest już absolwentem i co najwyżej może uzyskać umorzenie części zwrotnej pomocy. System socjalny powinien być również uzależniony od tego czy dana osoba realizuje swoje obowiązki. Świadczenia nie powinny być nieograniczone czasowo, jak również nie powinny przysługiwać, jeśli ktoś nie osiąga postępów w nauce.</i></p> <p><i>To jest jedna z najistotniejszych decyzji o charakterze strategicznym do podjęcia, na ile system powinien mieć charakter motywacyjny (i zarazem kontrowersyjna, niezależnie od tego, który kierunek obierzemy). Moim zdaniem celem systemu pomocy materialnej powinno być przede wszystkim wyrównywanie szans, m.in. dlatego jednym z działań przewidzianych w projekcie jest właściwa identyfikacja grup defaworyzowanych. Za warte rozważenia uważam uzależnienie finansowania od ukończenia studiów w terminie, polegające na ograniczeniu pomocy finansowania w przypadku gdy, z własnej winy, student powtarza rok, nie kończy studiów w terminie. Motywacyjne elementy w systemie, które należy rozważyć w pierwszej kolejności to:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <i>- wspieranie najwybitniejszych (w tej kategorii, nie do końca mieści się w moim odczuciu płacenie studentowi za czwórki i piątki w ramach stypendium rektora), preferowanie studentów faktycznie angażujących się w działalność naukową, np. poprzez koła naukowe.</i> <i>- stypendia motywacyjne na kierunkach o szczególnym znaczeniu dla rozwoju gospodarki (i jednocześnie cieszące się mniejszym zainteresowaniem kandydatów), być może definiowanych dla regionów (niekoniecznie tylko w oparciu o RIS, ale także w celu zapobiegania drenażu mózgów w określonych regionach)</i>

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
5	Forma świadczeń	Pieniężne lub niepieniężne	5A) W jakim stopniu pomoc materialna ma mieć postać pieniężną (np. przelewu środków na konto studenta), a w jakim ma mieć ona formę konkretnych dóbr i usług, z jakich może on korzystać po niższej cenie (mieszkanie, posiłki, materiały edukacyjne, transport publiczny itp.)?	5A) zdecydowanie pieniężną – raczej pieniężną – częściowo pieniężną, a częściowo niepieniężną – raczej niepieniężną – zdecydowanie niepieniężną – nie wiem	5A) <i>Niezbędne jest utrzymanie ulg transportowych. Natomiast wsparcie osób korzystających z akademików (osoby pochodzące z innych miejscowości niż uczelnia) powinno się odbywać w formie zwiększonego stypendium socjalnego.</i>
6	Zakres świadczeń	Przeznaczone dla ograniczonej grupy lub uniwersalnie dostępne. Przykładowo, kredyty mogą być dostępne dla wszystkich studentów albo tylko dla niektórych – na przykład tych, których gospodarstwa domowe mają dochody poniżej odpowiednio ustalonej wysokości. Inną kwestią jest to, czy wśród studentów uprawnionych do danego świadczenia będzie miało miejsce zróżnicowanie wysokości otrzymywanej pomocy materialnej (tego dotyczy kryterium 3C). Zarówno wysokość świadczeń (kryterium 3) jak i ich zakres (kryterium 6) mogą być także uzależnione od innych, nie związanych z dochodem kryteriów – tego dotyczą inne wskazane w tym dokumencie kryteria (4, 7-17). W uzasadnieniu można wskazać pożądaną zakres poszczególnych rodzajów świadczeń pomocy materialnej (kredyty, stypendia, świadczenia rodzinne).	6A) Czy świadczenia mają być dostępne tylko określonej grupie studentów, zdefiniowanej przy wykorzystaniu kryterium dochodowego (alternatywą są świadczenia uniwersalne, czyli dostępne wszystkim studentom)?	6A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	6A) <i>W przypadku świadczeń ściśle socjalnych konieczne powiązanie z kryterium dochodowym. W przypadku pozostałych stypendiów, np. za wyniki w nauce niezasadne będzie uzależnianie ich od kryterium dochodowego. Także do rozważenia kwestia utrzymania kryterium dochodowego w przypadku kredytów studenckich. Są one przyznawane na preferencyjnych warunkach (stopy procentowe znacznie poniżej warunków rynkowych). Osoby zamożne mogą je zaciągać w celu spekulacji finansowej a nie wsparcia kształcenia.</i>

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
7	Poziom studiów	Licencjat/magisterium	7A) Czy studenci I i II stopnia powinni mieć dostęp do tych samych rodzajów świadczeń?	7A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	7A)
			7B) Czy wysokość tych świadczeń powinna być dla nich taka sama?	7B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	7B)
			7C) Czy powinni mieć do nich dostęp na podstawie tych samych kryteriów?	7C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	7C)
8	Tryb studiów	Stacjonarne/niestacjonarne	8A) Czy studenci studiów stacjonarnych i niestacjonarnych powinni mieć dostęp do tych samych rodzajów świadczeń?	8A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	8A) <i>Systemowo (PSWiN) studenci stacjonarni i niestacjonarni są traktowani na tych samych zasadach. Zarazem w związku z tym, że w większości przypadków sami zarabiają na kształcenie i posiadają przychody, to trudniej jest im zakwalifikować się na stypendia socjalne. W ich przypadku, kredyt studencki bądź ulga podatkowa powinna być substytutem wsparcia socjalnego.</i>
			8B) Czy wysokość tych świadczeń powinna być dla nich taka sama?	8B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	8B) <i>Analogicznie jak uwaga do pkt 8A.</i>
			8C) Czy powinni mieć do nich dostęp na podstawie tych samych kryteriów?	8C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	8C)

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
9	Aktywność studentów na rynku pracy	Kryterium dotyczy regulowania pracy zarobkowej podejmowanej przez studenta w czasie studiów, a w szczególności w ciągu roku akademickiego.	9A) Czy wysokość otrzymywanej pomocy materialnej powinna być uzależniona od nakładu pracy zarobkowej podejmowanej przez studentów w czasie roku akademickiego?	9A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	9A) Trudny do zbadania czas pracy zarobkowej. Wprowadzenie tego kryterium może zwiększyć „szarą strefę”.
			9B) Czy powinien być określony maksymalny dopuszczalny wymiar (np. godzinowy) pracy zarobkowej podejmowanej przez studenta w czasie roku akademickiego?	9B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	9B) <i>W sytuacji gdy ktoś dużo pracuje, jest mniejsza szansa na spełnianie kryteriów dochodowych do stypendium socjalnego. Czy mamy zbierać dane nt. wymiaru czasu pracy studenta poza studiami?</i>
			9C) Czy uczelnie mają otrzymywać środki pozwalające subsydiować zatrudnienie studentów przez daną uczelnię lub jej partnerów?	9C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	9C) <i>Nie wykluczałbym z góry tej możliwości w przypadku kształcenia dualnego. Pytanie czy to wsparcie miało się odbywać ze środków na pomoc materialną, czy z innych środków budżetowych przeznaczonych na aktywizację zawodową.</i>

Dodatkowe kryteria, które mogą być uwzględnione w konstrukcji systemu

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
10	Internacjonalizacja	Dotyczy zróżnicowania oferty stypendialnej dla obywateli i rezydenci UE/pozostałych osób. System pomocy materialnej może być wykorzystywany jako dodatkowy bodziec zachęcający do podejmowania studiów w Polsce.	10A) Czy studenci spoza Unii Europejskiej powinni mieć dostęp do tych samych rodzajów świadczeń co studenci z UE?	10A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	10A) W tym zakresie powinny być ustalone cele strategiczne i państwa (regiony), z których chcemy „przyciągać” studentów. Dla tych priorytetów system pomocy powinien być identyczny jak dla obywateli UE. To powinien być wyjątek, co więcej, funkcjonujący jako opcja (np. w ramach corocznych decyzji ministra dotyczących pełnych cykli kształcenia).
			10B) Czy wysokość tych świadczeń powinna być dla nich taka sama?	10B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	10B)
			10C) Czy powinni mieć do nich dostęp na podstawie tych samych kryteriów?	10C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	10C) Kryteria dochodowe są niestety w tych przypadkach właściwie nieweryfikowalne. Do rozważenia pozostają ewentualne kwestie pracy na miejscu. Możliwe powiązanie przyznania świadczenia z koniecznością przedstawienia polskiego PIT potwierdzającego pracę w Polsce.
11	Terytorialne pochodzenie studenta	Odległość miejsca zamieszkania od uczelni. W przypadku preferencji do zróżnicowania uprawnień do świadczeń względem tego kryterium, w uzasadnieniu można określić, jaka jest tego przesłanka (czemu ma to służyć).	11A) Czy studenci pochodzący spoza miejscowości, w której mieści się uczelnia powinni mieć dostęp do tych samych rodzajów świadczeń co studenci pochodzący z tej miejscowości?	11A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	11A) <i>Dodatkowe stypendium lub zwiększenie stypendium socjalnego dla osób pochodzących spoza miejscowości, w której mieści się uczelnia.</i> <i>Przy czym powinny obowiązywać kryteria odległości miejsca zamieszkania od uczelni lub czasu dojazdu.</i>
			11B) Czy wysokość tych świadczeń powinna być dla nich taka sama?	11B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	11B)
			11C) Czy powinni mieć do nich dostęp na podstawie tych samych kryteriów?	11C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	11C)

Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
12 Lokalizacja uczelni	Region, w którym mieści się uczelnia (bardziej centralne lub peryferyjne usytuowanie). Z wykorzystaniem tego kryterium uwzględnić można różne koszty życia w poszczególnych ośrodkach akademickich. Można także finansowo motywować studentów do podejmowania studiów w danym regionie (np. doświadczającym depopulacji lub spowolnionego wzrostu). W przypadku preferencji do zróżnicowania uprawnień do świadczeń względem tego kryterium, w uzasadnieniu można określić, jaka jest tego przesłanka (czemu ma to służyć).	12A) Czy studenci uczelni mieszczących się w poszczególnych ośrodkach akademickich powinni mieć dostęp do tych samych rodzajów świadczeń?	12A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	12A)
		12B) Czy wysokość tych świadczeń powinna być dla nich taka sama?	12B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	12B) <i>Wysokość świadczeń socjalnych powinna być związana z kosztami życia w danym ośrodku (a nie definiowana przez uczelnie), stąd dobrym pomysłem jest zaangażowanie regionalnych instytucji (ośrodki pomocy społecznej?), lub korzystanie z danych GUS. Jeśli natomiast zdecydowalibyśmy się na powiązanie świadczeń z priorytetowymi kierunkami definiowanymi dla regionów (w świetle RIS, lub w celu zapobiegania drenażu mózgow) wówczas może także w zakresie stypendiów motywacyjnych.</i>
		12C) Czy powinni mieć do nich dostęp na podstawie tych samych kryteriów?	12C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	12C)
13 Rok studiów	Uprawnienia do świadczeń studentów różnych lat studiów. Przykładowo, studenci semestrów początkowych (lub końcowych) mogą otrzymywać większe wsparcie, co może mieć na celu np. zmniejszanie liczby osób rezygnujących ze studiów w ich trakcie lub sprzyjanie ukończeniu studiów w planowanym okresie („na czas”). W przypadku preferencji do zróżnicowania uprawnień do świadczeń względem tego kryterium, w uzasadnieniu można określić, jaka jest tego przesłanka (czemu ma to służyć).	13A) Czy studenci poszczególnych lat studiów powinni mieć dostęp do tych samych rodzajów świadczeń?	13A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	13A) <i>Problem drop-out powinien być odpowiednio zaadresowany (osobiście mam wątpliwości czy różnicowanie finansowania jest tu odpowiednią metodą, raczej szczególne instrumenty pozafinansowe na początku studiów).</i>
		13B) Czy wysokość tych świadczeń powinna być dla nich taka sama?	13B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	13B)
		13C) Czy powinni mieć do nich dostęp na podstawie tych samych kryteriów?	13C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	13C) Będzie musiało występować naturalne zróżnicowanie kryteriów dla osób na pierwszym roku i na kolejnych latach

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
14	Wiek studenta	<p>Uprawnienia osób w tradycyjnym wieku studenckim oraz pozostałych. Wykorzystanie tego kryterium może mieć na celu np. zachęcanie/zniechęcanie do podejmowania studiów zaraz po szkole średniej lub sprzyjanie, poprzez kompensacje utraconych dochodów z pracy, podejmowaniu studiów przez osoby nie będące w tradycyjnym wieku studenckim („uczenie się przez całe życie”).</p> <p>W przypadku preferencji do zróżnicowania uprawnień do świadczeń względem tego kryterium, w uzasadnieniu można określić, jaka jest tego przesłanka (czemu ma to służyć).</p>	14A) Czy studenci będący w różnym wieku powinni mieć dostęp do tych samych rodzajów świadczeń?	14A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	14A) Co w przypadku osób w wieku ponad 30 lat, którzy chcą zmienić zawód, zdobyć nowe kwalifikacje dostosowane do rynku pracy? Osoby takie powinny mieć możliwość wsparcia, np. poprzez stypendium za wyniki w nauce. Zarazem otrzymanie stypendium nie powinno być motywacją do podejmowania studiów. Nie powinni mieć uprawnień do świadczeń socjalnych.
			14B) Czy wysokość tych świadczeń powinna być dla nich taka sama?	14B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	14B) W zakresie dostępnych dla nich świadczeń.
			14C) Czy powinni mieć do nich dostęp na podstawie tych samych kryteriów?	14C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	14C) W zakresie dostępnych dla nich świadczeń.

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
15	Kierunek studiów	<p>Uprawnienia studentów różnych kierunków.</p> <p>Kryterium to może mieć na celu np. wpływ na wybór tych kierunków studiów, których absolwenci są postrzegani jako bardziej „pożądani”. W przypadku preferencji do zróżnicowania uprawnień do świadczeń względem tego kryterium, w uzasadnieniu można określić, jaka jest tego przesłanka (czemu ma to służyć).</p>	<p>15A) Czy studenci poszczególnych kierunków studiów/dyscyplin powinni mieć dostęp do tych samych rodzajów świadczeń?</p>	<p>15A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem</p>	<p>15A)</p> <p><i>To decyzja o charakterze strategicznym. Dopuszczyłbym analizy konsorcjantów w tym kierunku. Nie byłyby złe stypendia motywacyjne na kierunkach o szczególnym znaczeniu dla rozwoju gospodarki (i jednocześnie cieszące się mniejszym zainteresowaniem kandydatów), być może definiowanych dla regionów (niekoniecznie tylko w oparciu o RIS, ale także w celu zapobiegania drenażu mózgow w określonych regionach).</i></p> <p>Zasadne jest wprowadzenie narzędzia umożliwiającego sfinansowanie dodatkowych stypendiów na kierunkach niezbędnych z punktu widzenia polskiej gospodarki. Przy czym narzędzie to musi być elastyczne, np. określenie kierunków priorytetowych na dany rok akademicki (osoby, które otrzymają stypendium będą miały gwarancje otrzymywania go do końca studiów na danym kierunku), a w kolejnym roku minister będzie mógł utrzymać dotychczasowe kierunki lub określić inne.</p>
			<p>15B) Czy wysokość tych świadczeń powinna być dla nich taka sama?</p>	<p>15B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem</p>	<p>15B) <i>W tym zakresie można spróbować pokusić się o wprowadzenie mechanizmu stymulacji zainteresowania studiami na kierunkach szczególnie istotnych dla potrzeb społeczno-gospodarczych</i></p>
			<p>15C) Czy powinni mieć do nich dostęp na podstawie tych samych kryteriów?</p>	<p>15C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem</p>	<p>15C)</p>

	Kryterium	Opis	Kluczowe pytania	Odpowiedź MNiSW	Uzasadnienie MNiSW
16	Profil uczelni (akademicki /zawodowy)	Uprawnienia studentów uczelni o różnym profilu. Kryterium to może mieć na celu np. wpływ na wybór tych profili, których absolwenci są postrzegani jako bardziej „pożądani”. W przypadku preferencji do zróżnicowania uprawnień do świadczeń względem tego kryterium, w uzasadnieniu można określić, jaka jest tego przesłanka (czemu ma to służyć).	16A) Czy studenci uczelni o różnych profilach powinni mieć dostęp do tych samych rodzajów świadczeń?	16A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	16A)
			16B) Czy wysokość tych świadczeń powinna być dla nich taka sama?	16B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	16B)
			16C) Czy powinni mieć do nich dostęp na podstawie tych samych kryteriów?	16C) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	16C) <i>J.w. nie wykluczałbym pewnych różnic dotyczących godzenia studiów z pracą (np. uzależnienie możliwości łączenia stypendiów z pracą; wsparcie zatrudnienia w ramach studiów dualnych itd.), na pewno dopuściłbym analizy konsorcjantów w tym kierunku (jako opcję).</i>
17	Niepełnosprawność	Uprawnienia osób o stwierdzonym stopniu niepełnosprawności. W przypadku preferencji do zróżnicowania uprawnień do świadczeń względem tego kryterium, w uzasadnieniu można określić, jaka jest tego przesłanka (czemu ma to służyć).	17A) Czy wsparcie studentów niepełnosprawnych powinno być w całości przeniesione do instytucji zajmujących się polityką społeczną i poddany koordynacji Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej?	17A) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	17A) Systemowo wsparcie osób z niepełnosprawnościami powinno być realizowane w instytucjach zajmujących się polityką społeczną. Zarazem niezbędne jest zostawienie komponentu związanego z niepełnosprawnością tak, by niezależnie od polityki innego organu móc stymulować zainteresowanie studiami w grupie osób z niepełnosprawnościami.
			17B) Czy pomoc materialna dla studentów niepełnosprawnych powinna być uzależniona od dochodu?	17B) zdecydowanie tak – raczej tak – raczej nie – zdecydowanie nie – nie wiem	17B) <i>Jeśli świadczenia z tytułu niepełnosprawności funkcjonowałyby równoległe do świadczeń socjalnych, wówczas wystarczające jest różnicowanie na poziomie stypendiów socjalnych. Stypendia związane z niepełnosprawnością, niezależne od dochodu.</i>

Załącznik 2.
**Kryteria ewaluacji systemu pomocy materialnej
dla studentów w Polsce**

Załącznik 2.

Kryteria ewaluacji systemu pomocy materialnej dla studentów w Polsce*

Wprowadzenie

Ocena oraz zaprojektowanie konkretnych zmian w systemie finansowego wsparcia studentów wymaga doprecyzowania tego, jakie cele system ten powinien pełnić. Poniżej zaproponowano listę celów przyszłego systemu wsparcia.

Prosimy o: (1) ocenę tego, czy dany cel jest zrozumiały (został jasno określony) oraz (2) ocenę stopnia ważności danego celu w kontekście możliwości wykorzystania narzędzi wsparcia finansowego studentów (1 – w ogóle nieważny cel, 2 – raczej nieważny cel, 3 – raczej ważny cel, 4 – bardzo ważny cel)

* Opracował dr Krzysztof Czarnecki – Centrum Studiów nad Polityką Publiczną, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, przy współpracy dr Magdaleny Jelonek – Katedra Socjologii, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz dr Marcina Kędzińskiego – Katedra Stosunków Międzynarodowych, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Obszar	Cel główny	Cel szczegółowy	Charakterystyka ogólna celu szczegółowego	Jasność sformułowania celu	Istotność celu w kontekście możliwości wykorzystania narzędzi wsparcia finansowego studentów	Dodatkowe uwagi/komentarze	
Sprawiedliwość społeczna ¹ systemu szkolnictwa wyższego	Równość dostępu do szkolnictwa wyższego	Zmniejszenie nierówności wertykalnych	Dostęp do studiów wyższych	1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny		
		Zmniejszenie nierówności horyzontalnych	Dostęp do kierunków studiów/uczelni (szczególnie tych prestiżowych)	1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny	Problematyczna kategoria „prestżu” jako kluczowego punktu odniesienia przy identyfikowaniu nierówności horyzontalnych	
	Równość szans	Zwiększenie szans na osiągnięcie efektów kształcenia	Rozwój zawodowy	2			
			Rozwój edukacyjny	2			
			Rozwój osobisty i społeczny	2			
		Zwiększenie szans na ukończenie i kontynuację studiów	Ukończenie studiów w terminie	1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny	Ograniczamy wsparcie finansowe w przypadku przedłużania studiów.	
			Uniknięcie dropoutu	1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny	Konieczność doszczegółowienia celu	
			Kontynuowanie edukacji na studiach II stopnia	1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny	Podjęcie kształcenia na II stopniu jest indywidualną decyzją studenta. Brak ponadstandardowego wsparcia z budżetu państwa za kształcenia na II stopniu.	
	Równość szans	Szansa na znalezienie i utrzymanie pracy		2		Wynikiem studiów powinno być uzyskanie kompetencji pozwalających na znalezienie pracy o statusie i wynagrodzeniach odpowiednio wyższych niż posiadają osoby bez dyplomu. Czy ma tu chodzić o to, że system pomocy materialnej będzie dodatkowo premiował kształcenie dające wyższą premię finansową???	
			Zmniejszenie nierówności szans na rynku pracy	Szansa na wysokiej jakości zatrudnienie (m.in. zarobki, ścieżki awansu, stabilność zatrudnienia)	2	j.w.	
			Szansa na wykorzystanie kompetencji nabytych podczas studiów	2		j.w.	

¹ Grupy defaworyzowane (możliwe kryteria wykluczenia): wykształcenie rodziców; dochód rodziców; status społeczno-ekonomiczny rodziców; płeć; wiek; miejsce zamieszkania; pochodzenie etniczne; wyznanie; niepełnosprawność; orientacja seksualna.

Rodzaj kryterium	Cel główny	Cel szczegółowy	Charakterystyka ogólna celu szczegółowego	Jasność sformułowania celu	Istotność celu w kontekście możliwości wykorzystania narzędzi wsparcia finansowego studentów	Dodatkowe uwagi/ komentarze	
Skuteczność i efektywność systemu szkolnictwa wyższego	Efektywność systemu pomocy	Zwiększenie poziomu korzystania ze świadczeń (take-up)	Osoby uprawnione w maksymalnym stopniu korzystają ze świadczeń	1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny	Zwiększenie dostępności do świadczeń pomocy materialnej dla osób o niskich dochodach.	
		Optymalizacja kosztów administracyjnych	System jest możliwie tani w zarządzaniu	1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny		
	Korzyści zewnętrzne (społeczne i gospodarcze)	Zwiększenie poziomu kapitału ludzkiego	Wzrost wiedzy, kompetencji i poziomu zdrowia absolwentów	2		Niezrozumiała intencja związana z dodaniem odniesienia do poziomu zdrowia	
		Zwiększenie poziomu kapitału społecznego	Wzrost ilości zasobów społecznych (kontaktów) do wykorzystania	2		W kontekście korzyści zewnętrznych brakuje celu odnoszącego się do priorytetowości danego obszaru dla rozwoju regionu, państwa, polityki naukowej oraz do ograniczenia drenażu mózgów (zwłaszcza w regionach pozametropolitalnych. Cele te też powinny być przedmiotem oceny ich istotności.	
		Zwiększenie poziomu spójności społecznej	Zmniejszenie ubóstwa wśród studentów		1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny	
			Sprawiedliwość horyzontalna świadczeń – studenci w tej samej sytuacji materialnej i edukacyjnej mają te same uprawnienia i korzystają ze świadczeń w tym samym stopniu		1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny	Wymaga doprecyzowania. Co do zasady rozumiemy, że tak sformułowany cel naprowadza nas na rozwiązanie polegające na odejściu od sytuacji, w której każda uczelnia sama definiuje kryteria dostępu do pomocy. Ale czy tu chodzi o zapewnienie równych kryteriów w skali kraju, czy też – co byłoby uzasadnione – zróżnicowania kryteriów w zależności o kosztów utrzymania w danych regionie/ośrodku akademickim?
	Zmniejszenie nierówności dochodowych i majątkowych		1 jasno sformułowany 2 nie sformułowany jasno	1 w ogóle nieważny 2 raczej nieważny 3 raczej ważny 4 bardzo ważny			

Poniżej zaprezentowano kryteria oceny finansowego systemu wsparcia studentów. Prosimy o: (1) ocenę tego, czy dane kryterium jest zrozumiałe (zostało jasno określone), (2) ocenę stopnia ważności danego kryterium w przypadku tworzenia systemu finansowego wsparcia studentów (1 – w ogóle nieważne kryterium, 2 – raczej nieważne kryterium, 3 – raczej ważne kryterium, 4 – bardzo ważne kryterium).

Rodzaj kryterium	Zasada	Definicja zasady	Charakterystyka ogólna zasady	Jasność sformułowania zasady	Istotność zasady w kontekście budowy systemu wsparcia finansowego studentów	Dodatkowe uwagi/komentarze
Polityczna i administracyjna wdrażalność	Legitymizacja	Wysokie poparcie dla systemu wśród różnych interesariuszy (np. organizacje studenckie, pracodawcy...)	Postrzeganie systemu jako sprawiedliwego i efektywnego	1 jasno sformułowana 2 nie sformułowana jasno	1 w ogóle nieważna 2 raczej nieważna 3 raczej ważna 4 bardzo ważna	
	Stabilność	Zapewnienie trwałości finansowania i pewności regulacji	Potencjalni studenci mają pewność co do wsparcia finansowego w czasie studiów	1 jasno sformułowana 2 nie sformułowana jasno	1 w ogóle nieważna 2 raczej nieważna 3 raczej ważna 4 bardzo ważna	
	Elastyczność	Zapewnienie możliwości dostosowywania parametrów systemu do zmieniających się okoliczności	W przypadku szoków zewnętrznych (demograficznych, gospodarczych) system dostosowuje się do nich, zachowując stabilność i maksymalizując realizację wpisanych w niego celów	1 jasno sformułowana 2 nie sformułowana jasno	1 w ogóle nieważna 2 raczej nieważna 3 raczej ważna 4 bardzo ważna	
	Przejrzystość	Zapewnienie dostępności i zrozumiałości informacji o systemie	Maksymalizacja zrozumienia architektury systemu wśród interesariuszy skutkująca minimalizacją nieświadomości potencjalnych studentów co do możliwego wsparcia finansowego oraz kosztów administracyjnych związanych z bieżącym wsparciem informacyjnym	1 jasno sformułowana 2 nie sformułowana jasno	1 w ogóle nieważna 2 raczej nieważna 3 raczej ważna 4 bardzo ważna	
	Przyjazność dla użytkownika	Zapewnienie, że system uzyskiwania i otrzymywania świadczeń jest prosty i bezproblemowy	Minimalizacja stygmatyzacji związanej z aplikowaniem o świadczenia i otrzymywaniem ich (także w ramach gospodarstw domowych), minimalizacja czasu koniecznego do złożenia podania o świadczenie oraz jego rozpatrzenia	1	3	
	Dostępność informacyjna	Zapewnienie, że informacja o systemie dociera do osób mogących z niego skorzystać w przyszłości	Minimalizacja liczby osób nieposiadających wiedzy o istnieniu i zasadach funkcjonowania systemu	1	3	

Załącznik 3.
Wnioski z wizyt studyjnych
w Hiszpanii i Rumunii

Załącznik 3.

Wnioski z wizyt studyjnych w Hiszpanii i Rumunii*

Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie zawiera główne obserwacje i wnioski wynikające z wizyt studyjnych zespołu badawczego w Hiszpanii i Rumunii¹. Miały one na celu zapoznanie się z funkcjonującymi w tych krajach rozwiązaniami z zakresu pomocy materialnej (PM) dla studentów oraz wyciągnięcie wniosków użytecznych z punktu widzenia planowanej reformy systemu PM w Polsce. Wybór krajów był podyktowany ich podobieństwem do Polski pod względem kontekstu funkcjonowania systemu PM (demograficznego, politycznego lub związanego z ogólnym kształtem szkolnictwa wyższego), jego celów i struktury, jak również wyjątkowej stabilności (brak znaczących zmian w ostatnich latach). Opracowanie nie przedstawia w sposób kompleksowy funkcjonowania systemów pomocy materialnej w Rumunii i Hiszpanii. Wskazano w nim istotne z punktu widzenia projektu obserwacje i wnioski, które zostały przyporządkowane do sześciu obszarów tematycznych: konstrukcja systemu, formy wsparcia, finansowanie PM, zarządzanie systemem PM, efekty funkcjonowania PM, aktorzy polityki finansowania studiów.

Konstrukcja systemu

Obecny system finansowania pomocy materialnej dla studentów w Hiszpanii jest scentralizowany – kryteria przyznawania i wysokość świadczeń są ustalane przez władze krajowe, a zarządzanie systemem znajduje się w gestii Ministerstwa Edukacji i Kształcenia Zawodowego (Ministry of Education and Vocational Training). Kwestie strategiczne, w tym planowanej od 2018 r. reformy, uzgadniane są z innym resortem odpowiedzialnym za szkolnictwo wyższe i naukę – Ministerstwem Nauki, Innowacji i Uniwersytetów (Ministry of Science, Innovation and Universities). **Przeprowadzanie zmian, pomimo dość szerokiego**

* Opracowała Anna Mirzyńska – Katedra Zarządzania Organizacjami Publicznymi, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz dr Krzysztof Czarnecki – Centrum Studiów nad Polityką Publiczną, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ Wyjazd do Bukaresztu odbył się w terminie 19-20 września 2019 r., natomiast wyjazd do Madrytu – 26-27 września 2019 r. Materiał jest zbiorczym podsumowaniem tych wyjazdów i został opracowany na podstawie sprawozdań przygotowanych przez dr Krzysztofa Czarneckiego, dr Barbarę Grabińską, dr Magdalenę Jelonek, dr Marcina Kędzierskiego.

poparcia głównych interesariuszy (zob. poniżej), jest jednak trudne ze względu na niestabilność polityczną (w listopadzie 2019 r. odbyły się czwarte wybory w ciągu czterech lat). **Głównym czynnikiem skłaniającym do reform są negatywne opinie obecnego rządu, wielu ekspertów i studentów na temat reformy przeprowadzonej w latach 2012-2013.** Polegała ona na ograniczeniu dostępności świadczeń, przede wszystkim poprzez uzależnienie jednego z komponentów systemu PM od wyników osiągniętych w trakcie studiów (połączenie kryterium dochodowego i kryterium zasług) oraz zamrożeniu progów dochodowych. Reforma była wówczas uzasadniana kryzysem finansów publicznych w Hiszpanii. Obecnie trwają prace mające na celu jej odwrócenie (powrót do wcześniejszych rozwiązań oraz odmrożenie wszystkich trzech progów dochodowych, które nie były waloryzowane od 2010 r.), czemu sprzyja poprawa sytuacji fiskalnej Hiszpanii. Na tym przykładzie można dostrzec, że w przypadku polityki o względnie niskim priorytecie, jaką w wielu krajach jest polityka finansowania studiów, **bardzo ważnym czynnikiem sprzyjającym reformom jest pojawienie się „okna możliwości” (*window of opportunity*) – szczególnie sprzyjającej konfiguracji politycznej (np. niezagrożenie władzy przez negatywne skutki reformy lub pewność możliwości przypisania sobie zasług udanej reformy) oraz sytuacji fiskalnej (zewnątrzne, „obiektywne” uzasadnienie reform).**

W ostatnich latach rumuński system, podobnie jak hiszpański czy polski, nie uległ fundamentalnym przekształceniom. W tych krajach systemy wciąż są oparte na pomocy bezzwrotnej i niepieniężnych świadczeniach, z których korzystają nieliczni, na ogół najubożsi studenci. Dodatkowo, zarówno w Rumunii, jak i w Polsce, w zależności od okresu, 10-20% studentów może liczyć na wsparcie w związku z osiąganymi na studiach ocenami (na ogół jest ono niewielkie). W każdym z tych krajów istnieją opłaty za studia, przy czym odmienna jest ich forma. W Rumunii płacą studenci niedotowani przez państwo, czyli przeważnie osoby o niższych ocenach w procesie rekrutacji. W Hiszpanii płatność za studia nie jest powiązana, tak jak w pozostałych dwóch krajach, z kryterium zasług lub indywidualnych preferencji, lecz *stricte* opiera się na kryterium dochodowym: osoby z rodzin poniżej określonego dochodu są zwolnione z opłat, bez względu na charakter studiów. Idea całkowicie bezpłatnego szkolnictwa wyższego w Hiszpanii nie jest zbyt popularna ze względu na przekonanie, że głównie skorzystaliby z tego studenci z rodzin bardziej zamożnych (system regresywny). Ponadto zwraca uwagę sposób regulacji wysokości opłat: **przy dopuszczeniu zróżnicowania opłat za studia i pozostawieniu określenia ich wysokości uczelniom, rozwiązaniem ograniczającym**

nadmierne dysproporcje w tym zakresie może być limit x% odchylenia od kwoty określonej centralnie.

Podobnie jak w przypadku Polski, władze centralne Rumunii ustalają formy możliwych świadczeń oraz ogólne kryteria ich przyznawania. W Rumunii uczelnie mają jednak większą autonomię pod względem decyzji o przyznaniu i wysokości świadczeń, w tym pełną niezależność w zakresie świadczeń niepieniężnych (np. opłat za akademiki). Prowadzi to do większego niż w Polsce zróżnicowania między uczelniami. W przypadku obu krajów **znacznym poziom autonomii uczelni w zakresie kształtowania PM nie wydaje się prowadzić do, pozornie zamierzonego, dostosowywania świadczeń do lokalnego kontekstu** – koronnym przykładem jest stanowczo zbyt niska wysokość stypendiów w stolicach tych państw.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że w porównaniu międzynarodowym wszystkie trzy systemy charakteryzują się niewielką pomocą materialną uzależnioną od dochodu lub wyników na studiach oraz niskimi opłatami za studia. **Rozwiązania tego typu, ogólnie polegające na znacznym wycofaniu się państwa z odpowiedzialności za wsparcie studentów i ich rodzin, wydają się być bardzo stabilne, a także trudne do zreformowania** – w ostatnich latach żaden z omawianych krajów nie wprowadzał większych reform. Podejmowane w Rumunii i Hiszpanii **próby kopiowania pewnych doświadczeń międzynarodowych (głównie w zakresie wdrażania kredytów studenckich) były podejmowane bez pogłębionej analizy i uwzględnienia kontekstu regionalnego i lokalnego, co okazało się przeciwskuteczne.**

Formy wsparcia

We wszystkich omawianych krajach systemy PM oparte są głównie na świadczeniach pieniężnych o charakterze bezzwrotnym. Co ciekawe, uprawnienia do świadczeń socjalnych w Hiszpanii są uzależnione od dochodów brutto, natomiast w Rumunii od dochodów netto (przed transferami pieniężnymi). Niejasne dla uczestników prowadzonych rozmów były redystrybucyjne i praktyczne konsekwencje jednego lub drugiego rozwiązania. Jest to kwestia niejednoznaczna, którą koniecznie trzeba rozważyć w dalszych pracach nad reformą.

Kolejna ważna kwestia jest związana z oceną „wystarczalności” świadczeń. Zależy ona od poziomu trudności studiów, co wpływa na możliwości uzupełniania dochodu poprzez pracę dorywczą, jak również od oceny szans na podjęcie studiów. Przykładowo, w Hiszpanii szacuje się, że około 600 tys. osób nie studiuje z powodu zbyt niskiego poziomu PM. Niemniej jednak w obu omawianych krajach podkreśla się, że – **celem PM jest nie tylko wyrównywanie szans,**

lecz także zapobieganie ubóstwu wśród studentów oraz ograniczanie ich pracy zawodowej w czasie studiów. Oba cele zależą przy tym od bezrobocia wśród młodzieży dorosłej – w Hiszpanii studenci mają ograniczone możliwości podejmowania pracy ze względu na wysoki poziom bezrobocia.

Świadczenia pieniężne to nie wszystko. Narzędziem pomocy, częściowo rekompensującym ich niską wysokość lub małą dostępność, może być subsydiowanie akademików lub transportu publicznego. Ma to miejsce we wszystkich trzech krajach, jednak na skalę zdecydowanie zbyt małą, by można było mówić o istotnym mechanizmie kompensacji niskiej wartości pieniężnej PM.

Jakie są doświadczenia Rumunii i Hiszpanii w zakresie świadczeń niepieniężnych? **W obu krajach istnieją dopłaty do czynszu dla uboższych studentów, polegające na utrzymywaniu cen uczelnianej infrastruktury mieszkalnej poniżej ich rynkowej wartości. Znaczna autonomia uczelni w tym zakresie nie wydaje się jednak prowadzić do istotnego wyrównywania szans.** Przykładowo, na Uniwersytecie Carlos III Madrid przyznawanie miejsc w akademikach zależne jest od średniej ocen ze studiów, a nie od kryterium dochodowego, natomiast wysokość czynszu niewiele odstaje od cen rynkowych. Główną zaletą korzystania z akademika jest pewność standardu mieszkania oraz bliskość kampusu, jak również związane z tym niższe indywidualne koszty transportu publicznego. Może to mieć szczególne znaczenie w Hiszpanii, gdzie nie ma ulg transportowych dla studentów. W Rumunii jest odwrotnie – studenci podróżują za darmo (wydaje się, że w Polsce funkcjonuje rozwiązanie pośrednie). Powstaje zatem pytanie, w jakim stopniu poszczególne rozwiązania zwiększają możliwości studiowania oraz do jakiego typu studiowania skłaniają (do podjęcia realnej nauki czy tylko do uzyskania statusu studenta)? W żadnym z opisanych krajów nie są prowadzone badania na ten temat.

Jednym z czynników zniechęcających studentów do zaciągania kredytów studenckich, zarówno w Hiszpanii, jak i w Rumunii, jest (lub było) wysokie prawdopodobieństwo konieczności zaciągnięcia kredytu hipotecznego po studiach. Ma to większe znaczenie niż niepewność na rynku pracy – pomimo ogólnie wysokiego bezrobocia wśród młodych Hiszpanów, problem ten w znacznie mniejszym stopniu dotyczy absolwentów. Powstaje pytanie, w jakim stopniu „widmo” kredytu hipotecznego ma znaczenie również w Polsce, czyli w kraju o przeważającym udziale prywatnej własności mieszkań.

Pomimo relatywnie niskiej i mało dostępnej PM, zarówno w Hiszpanii, jak i Rumunii bardzo mały jest **udział dodatkowych form pomocy niefinansowanych przez władze**

centralne (np. stypendia fundowane przez uniwersytety, pracodawców, władze samorządowe). **Źródła te wydają się mieć ograniczone możliwości kompensacji niewystarczającego wsparcia studentów z budżetu państwa.**

W kontekście systemu PM w Rumunii podejmowane są także dodatkowe działania, na które warto zwrócić uwagę. Grupy defaworyzowane mogą być beneficjentami działań miękkich – ich przykładem są obozy adaptacyjne dla kandydatów z prowincji, współprowadzone przez studentów pierwszych lat (polityka informacyjna w zakresie systemu pomocy materialnej – „marketing szeptany”). Na przykładzie projektu ROSE **należy rozważyć, czy w zakresie wyrównywania szans na podjęcie studiów oraz z uwagi na większą elastyczność i mniejszą presję grup interesu, efekty lepsze od PM może przynieść bardziej ograniczona interwencja publiczna, która polega na budowaniu współpracy między szkolnictwem wyższym i szkołami średnimi. Działanie to ma na celu kształtowanie aspiracji młodych ludzi z nieuprzywilejowanych środowisk oraz ich indywidualne wsparcie na etapie przejścia ze szkolnictwa średniego do wyższego.**

Finansowanie

System finansowania szkolnictwa wyższego w Hiszpanii jest bardzo zdecentralizowany, jednak pomoc materialna dla studentów jest finansowana głównie z budżetu centralnego i stanowi około 70% budżetu Ministerstwa Edukacji i Kształcenia Zawodowego. Wyjątkami są Andaluzyja i Katalonia, gdzie udział pomocy finansowanej z budżetów regionalnych jest znacznie wyższy niż w pozostałej części kraju. W obecnych pracach nad reformą systemu PM zakłada się jego większą decentralizację, przy zachowaniu krajowych ram określających formy pomocy i kryteria jej przyznawania. Ten ostatni aspekt jest oceniany jako ważny filar hiszpańskiego systemu PM. Ponadto zauważa się, że **zdecentralizowanie świadczeń niepieniężnych (posiłki, akademiki), bez zapewnienia wsparcia z budżetu centralnego/regionalnego, prowadzi do niewielkiego zaangażowania uczelni w zaspokajanie tych potrzeb (szczególnie przy narastających ograniczeniach budżetowych).**

Poziom wydatków na PM zależy w dużej mierze od liczby korzystających z pomocy studentów, która jest funkcją sytuacji materialnej gospodarstw domowych w danym okresie. Wydatki są trudniejsze do prognozowania, jeżeli w ramach kryterium dochodowego kwota stypendiów zmienia się proporcjonalnie do dochodów studentów i ich rodzin. W Hiszpanii jest

to jeden z argumentów za podtrzymaniem stałej wysokości świadczeń dla osób poniżej określonych progów dochodowych.

Jednym ze sposobów zapewniania stabilności finansowania systemu względem potrzeb może być zapisanie w ustawie konieczności pokrywania przez stypendia niektórych kosztów – było to prawnym pretekstem do (niewielkiej) podwyżki stypendiów w Rumunii dwa lata temu. Kolejnym sposobem umożliwiającym takie podwyżki jest zagwarantowanie stałej wysokości nakładów na pomoc materialną wobec prognozowanego spadku liczby studentów. Dodatkową zaletą takiego rozwiązania jest ułatwienie studentom oszacowania wysokości pomocy, do jakiej będą uprawnieni na studiach, a wadą – zdecydowanie mniejsza sprawiedliwość.

Zarządzanie

W Hiszpanii i w Rumunii jednymi z głównych przyczyn dropoutu na początku studiów są słabe wyniki będące konsekwencją niedostatku środków finansowych pozwalających na koncentrację wyłącznie na nauce oraz wyboru kierunków zbyt trudnych lub mało interesujących. Ponadto wiele osób nie ma wystarczającej świadomości kosztów życia w trakcie studiów oraz form pomocy (niski zakres korzystania ze świadczeń jest szczególnie wyraźny w Hiszpanii). Chaos informacyjny (zły dobór platform komunikacji o stypendiach dla studentów, brak przepływu informacji o zmianach i terminach, możliwościach otrzymania i potencjalnej wysokości świadczenia) zdecydowanie negatywnie wpływa na wypełnianie przez system PM funkcji w zakresie wyrównywania szans i prowadzi do jej nieadekwatności. Wynika z tego, że **fundamentalnym warunkiem powodzenia reformy jest przejrzystość systemu wspierana przez skuteczną akcję informacyjną w szkołach średnich oraz prosty proces aplikowania o świadczenia.**

Jednym z najważniejszych efektów reformy powinno być **zapewnienie tego, aby pomoc materialna trafiała do studentów od początku roku akademickiego.** W Hiszpanii, pomimo centralizacji systemu, jest inaczej, co rodzi spore problemy w aspekcie dostępu do studiów oraz zjawiska dropoutu. Jednym z rozwiązań tego problemu może być **wykorzystywanie informacji z poprzedniego roku podatkowego oraz składanie wniosku o świadczenia wraz z aplikacją na studia.** Powiązaną kwestią jest sztywność terminów składania wniosków o stypendia. Może ona ograniczać elastyczność uczelni w zakresie ustanawiania programów i harmonogramów studiów. Trudno jest np. wdrożyć program

rozpoczynający się w styczniu, jeżeli studenci będą mogli dowiedzieć się o możliwości otrzymania pomocy dopiero pod koniec roku. Zatem **powinno być preferowane rozwiązanie umożliwiające permanentną możliwość aplikowania o pomoc materialną.**

Kwestia uznawania studenta za osobę prowadzącą własne gospodarstwo domowe jest w Hiszpanii rozwiązana poprzez skomplikowany mechanizm administracyjny wymagający udokumentowania swojej sytuacji materialnej i stosunków z rodziną. Jednym z kryteriów jest minimalny dochód roczny. Jest on określany niezależnie przez każdą uczelnię, co nie jest dobrym rozwiązaniem ze względu na komplikację systemu oraz potencjalne wykorzystywanie tego mechanizmu jako dodatkowej zachęty dla kandydatów przez uczelnie mniej popularne. W tym względzie warto zwrócić uwagę, że **skomplikowany proces ustalania uprawnień, w którym obowiązek dostarczania odpowiedniej dokumentacji spoczywa głównie na wnioskodawcy** – a taki ma miejsce w Hiszpanii i Rumunii, a także w Polsce – **może prowadzić nie tylko do niskiego poziomu korzystania z PM przez osoby uprawnione, ale także do tzw. „wycieków” (*leakages*), gdy pomoc trafia do osób, które jej nie potrzebują.** Możliwość ubiegania się przez studentów o status osobnego gospodarstwa domowego jest wskazywana jako jedna z potencjalnych przyczyn tego drugiego problemu w Hiszpanii (wyraźnie widocznego w raportach niezależnych organizacji).

Efekty systemu pomocy materialnej

Ogólnie, wspomniana w poprzedniej części alokacja stypendiów na podstawie dochodu rodzin studentów jest uznawana za dość efektywną – większość pomocy trafia do studentów, którzy jej potrzebują. Pomoc dostaje jednak więcej osób z drugiego decyla dochodowego niż z pierwszego decyla. Trafia ona także do studentów z wyższych decyli, czyli osób będących znacznie ponad najwyższym progiem dochodowym. Możliwe wytłumaczenia tych zjawisk to: 1) nieaplikowanie o pomoc przez uboższych, ze względu na zbyt niski poziom pomocy, gdyż i tak muszą oni pracować w czasie studiów oraz 2) przyznawanie stypendiów na podstawie dochodów deklarowanych do zapłaty podatku dochodowego, podczas gdy część uboższych rodzin jest zatrudniona w szarej strefie. Ponadto fakt, że pewna część najbogatszych studentów (dziesiąty decyl dochodowy) otrzymuje pomoc materialną może być związany z dodatkowym kryterium, polegającym na podwyższeniu progu maksymalnego dochodu w przypadku członków rodzin wielodzietnych.

Wbudowanie komponentu konkurencyjnego (*merit-based*) do części stypendiów socjalnych w Hiszpanii przyniosło bardzo niewielki wzrost efektów kształcenia (badania Jose Montalbana z 2019 r.) **przy jego znacznym koszcie** – w postaci ograniczenia liczby beneficjentów, wśród których najpewniej dominowały osoby w złej sytuacji materialnej. W tym kontekście pojawia się kwestia funkcji wsparcia socjalnego. Czy powinno ono mieć dodatkową funkcję motywacyjną? Jak powinna być ustalona relacja między wsparciem socjalnym a projakościowym? Rumunia to przykład modelu PM obecnego w wielu krajach Europy Wschodniej, w którym ważniejsza jest zasada wsparcia najzdolniejszych, a nie wyrównywania szans. Odzwierciedlone jest to w przeciętnej wysokości stypendiów – odpowiednio 221 i 74 (kwoty w euro na podstawie raportu Eurydice z roku 2018/2019). Niższe stypendia socjalne są również efektem objęcia stypendiami dużej grupy potrzebujących na skutek stosowania przez uczelnie opisanego mechanizmu dystrybucji. Podobna sytuacja ma miejsce w Hiszpanii, gdzie przy niedostatecznym finansowaniu systemu politycznie preferowana wydaje się być dystrybucja średnio niższych stypendiów do relatywnie większej grupy studentów. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że z uwagi na niski poziom życia w Rumunii oraz dużą grupę objętą stypendiami naukowymi pełnią one pośrednio i częściowo funkcję stypendiów socjalnych.

Na podstawie rumuńskiego doświadczenia z wdrażania systemu kredytów studenckich w latach 2011/2012 można rozważyć także następujący pomysł: możliwość redukcji wysokości pożyczki w zależności od momentu urodzenia dziecka. Byłby to mechanizm obniżający wiek rodzicielstwa oraz zwiększający dzietność w rodzinach, w których rodzice mają wyższe wykształcenie. Inna możliwa redukcja mogłaby mieć miejsce po podjęciu zatrudnienia w zawodzie (przykład pielęgniarek i lekarzy). Natomiast konieczność wcześniejszej spłaty wystąpiłaby w sytuacji wyjazdu zagranicznego trwającego dłużej niż trzy lata w ciągu pięciu lat po studiach (z wyjątkami). Należy jednak pamiętać, że wpisanie tego typu rozwiązań w system kredytów w Rumunii nie uratowało go przed rychłym porzuceniem. To uniemożliwia także analizę efektywności wspomnianych powyżej rozwiązań.

W Rumunii istnieją także **finansowe zachęty (dodatkowe świadczenia finansowane lokalnie), które mają motywować młodych ludzi do studiowania na uczelniach zlokalizowanych na peryferiach. Mają one jednak bardzo ograniczoną efektywność, ponieważ większe miasta to lepsze perspektywy zarobkowe w czasie studiów i po nich.** W związku z kryzysem demograficznym wyzwaniem dla systemu w Rumunii jest taki dobór narzędzi i mechanizmów, żeby osoby, które zostały objęte wsparciem finansowym chciały

pozostać w kraju po ukończeniu studiów. Kolejnym problemem wskazywanym przez rozmówców jest kwestia mobilizowania studentów do terminowego kończenia podjętych studiów.

Sposób liczenia budżetu stypendialnego szkoły, tj. 200 lei x liczba studentów w poprzednim roku akademickim, może generować różne skutki redystrybucyjne, istotne także w polskim kontekście:

- a. jeśli nastąpi kumulacja studentów pochodzących z uboższych rodzin w szkołach o niższym poziomie, może okazać się, że przeciętne stypendium socjalne otrzymywane przez studentów z uboższych rodzin będzie niższe niż stypendium osób z rodzin żyjących na wyższym poziomie, jednak studiujących na bardziej prestiżowych uczelniach.
- b. przy założeniu, że w lepszych szkołach uczą się zamożniejsi, a przeciętne stypendium socjalne będzie tam wyższe (kwota ogółem będzie dzielona przez mniejszą liczbę studentów uprawnionych), mechanizm ten może być równocześnie mechanizmem projakościowym, wspierającym zwłaszcza osoby pochodzące z rodzin uboższych, które można uznać za szczególnie zdolne, ponieważ dostały się na prestiżowy uniwersytet.
- c. jeśli uznamy, że stypendia socjalne i stypendia motywacyjne stanowią jedną pulę i stypendium socjalne przydzielane jest jedynie na podstawie wysokości dochodu, w szkołach skupiających studentów uboższych jest mniejsza szansa na otrzymanie stypendium motywacyjnego; może to powodować segmentację szkół wyższych – w uproszczeniu, podział na „lepsze”, bazujące na konkurencji studentów z rodzin o wyższych dochodach o stypendium motywacyjne, i „gorsze” ze studentami o mniej uprzywilejowanym pochodzeniu i z niską szansą na otrzymanie stypendium tego typu; może to mieć poważne konsekwencje społeczne, ponieważ szanse nie są wyrównywane, a motywacje do studiowania są różnicowane w nieuzasadniony sposób.

Aktorzy polityki

Studenci mogą wywierać presję na zmiany, jednak jej charakter będzie zależał od tego, kim są aktywiści samorządu studenckiego oraz jakie mają poglądy. Przykładem może być np. brak poczucia solidarności społecznej wśród studentów w Rumunii. Organizacje studenckie zdominowane przez uprzywilejowaną młodzież z większych ośrodków nie są w Rumunii siłą napędową do zmian, gdyż satysfakcjonuje ich *status quo*, czyli oparcie systemu na filarach motywacyjnych. Drugim przykładem jest szerokie poparcie hiszpańskich organizacji

studentkich dla prospołecznego kursu reform. Nie znaczy to, że studenci zawsze i wszędzie będą zwolennikami bardziej prosojalnych rozwiązań, szczególnie jeżeli miałyby one zmniejszać pulę środków dostępnych na zasadach konkurencyjnych (stypendia naukowe). Wniosek pierwszy jest taki, że **konieczne jest bliższe rozpoznanie stanowisk samorządu studentkiego w Polsce, w szczególności ich stosunku do różnych wariantów reform.** Wniosek drugi: **kształt systemu może być zdeterminowany stanowiskiem studentów z grup uprzywilejowanych.** Wówczas, jeżeli kierunkiem zmian miałyby być centralizacja systemu, **w nowo powstałe instytucje należy zaangażować silną, ale jednocześnie zróżnicowaną społecznie reprezentację studentów** (nie tylko dobieraną przez samorząd studentki).

Z nastrojami studentów może być również powiązany **stosunek pracowników akademickich** do zmian. W latach 2011/12 w Rumunii wprowadzono kredyty studentkie. Program zaprojektowany przez Bank Światowy zakończył się niepowodzeniem, gdyż był porażką komunikacyjną – głównie wiązało się to z niepewnością, czy kredyty nie będą stopniowo zastępować pomocy bezzwrotnej. Wywołało to protesty studentkie, a zarazem niechęć środowiska akademickiego (sprzyjającego szczególnie utrzymywaniu pomocy motywacyjnej) do współpracy przy wdrażaniu programu. Również w Hiszpanii temat kredytów nie jest poruszany ze względu na złe doświadczenia z próby wdrożenia tego rozwiązania dziesięć lat temu. Jednak w obu omawianych krajach **nie wydaje się, by kadra akademicka była skłonna do solidarnego występowania w interesie studentów w sytuacji, w której naruszałoby to interesy związane ze stabilnością finansowania ich instytucji** (np. gdy wzrost wydatków na PM miałyby się odbyć kosztem spadku wydatków na badania i dydaktykę).

Trudno zbudować poparcie wokół reformy i wdrożyć ją bez podkreślenia znaczenia tego problemu w debacie środowiskowej i medialnej. Jest ona podstawą skutecznego budowania woli politycznej wśród interesariuszy niezwiązanych bezpośrednio z uczelniami, w tym **lokalnych elit oraz ekspertów.** W Hiszpanii sprzyja temu, do pewnego stopnia, istnienie „Obserwatorium Grantów”, które jest niezależnym ciałem konsultacyjnym, które skupia różnych interesariuszy i ekspertów. Siły reformatorskie bardzo polegają też na „agentach zmiany” wśród parlamentarzystów. Na ogół **w debacie publicznej kwestie związane ze szkolnictwem wyższym, w tym z systemem materialnego wsparcia dla studentów, nie są traktowane priorytetowo.** Jeżeli jednak dla rządu wprowadzenie reformy jest istotne, to ze względu na odczuwalne duże niezadowolenie wśród studentów i możliwe masowe protesty (w przypadku niekorzystnego dla studentów kierunku zmian). Wtedy sytuacja może się szybko

odwrócić, a reforma PM może stać się głównym przedmiotem debat publicznych i zarzewiem konfliktu.

Jak już wspomniano, **władza polityczna** może być sceptyczna co do zwiększania wysokości świadczeń, jeżeli miałyby się to odbyć kosztem liczby ich beneficjentów – w statystykach, także międzynarodowych, lepiej wygląda ten drugi wskaźnik. W kontekście reform inicjowanych przez władzę (tak jak w przypadku Hiszpanii), może ona mieć skłonność do przeceniania zarówno wpływu swoich działań, jak i stopnia świadomości odbiorców. W efekcie proces konsultacji może przybierać formę fasadową, która bardzo łatwo zadowala decydentów, jednak utrudnia implementację reform. **Pożądane jest organizowanie konsultacji przed zaprezentowaniem pierwszej propozycji reform.**

Załącznik 4.
Systemy pomocy materialnej i opłat za studia –
badania porównawcze

Załącznik 4.

Systemy pomocy materialnej i opłat za studia – badania porównawcze*

Wprowadzenie

W niniejszym opracowaniu zaprezentowane zostaną wyniki analiz porównawczych sytuujących polski system pomocy materialnej i opłat za studia na tle innych krajów rozwiniętych. Pozwoli to zidentyfikować jego cechy, które są ważne z punktu widzenia ustalania celów i warunków potencjalnych zmian. Cechy te trudno ocenić bez punktu odniesienia, stąd konieczność badań porównawczych.

Zasadnicze ograniczenie możliwości przeprowadzenia takich badań jest związane z dostępnością i jakością danych. Kwestia ta zostanie omówiona w pierwszej części opracowania. Już na wstępie warto jednak zaznaczyć, że nie istnieją dane ilościowe umożliwiające porównywanie aktualnie istniejących systemów pomocy materialnej i opłat za studia – nawet w samej Europie. Dotyczy to również danych na temat wydatków publicznych na ten cel. Wobec tego opracowanie opiera się głównie na analizie literatury przedmiotu wykorzystującej zastane dane porównawcze dotyczące lat poprzednich. Pominięte zostały, relatywnie częściej publikowane, porównania kilku krajów w ramach *case studies* – przede wszystkim dlatego, że żadne z nich nie obejmowało Polski. Zostaną także przedstawione wyniki oryginalnej analizy porównawczej, wykorzystującej upubliczniony w 2020 r. zbiór danych *Student Support and Fees Database* (SSFD), będący częścią bazy danych *Social Policy Indicators* (SPIN). Zastosowana w niej perspektywa porównawczych badań polityki społecznej koncentruje się na socjalnym wymiarze pomocy materialnej i umożliwia analizę jego zmian w latach 2005-2015. W tej części zostaną też omówione niektóre polityczne i ekonomiczne ograniczenia reform systemów pomocy materialnej i opłat za studia.

* Opracował dr Krzysztof Czarnecki – Centrum Studiów nad Polityką Publiczną, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Analiza literatury przedmiotu

Dane i wskaźniki

W omawianych poniżej opracowaniach i badaniach naukowych były wykorzystywane różne dane, sięgające najpóźniej 2016 r. Wyjątkiem są publikowane co roku raporty *National Student Fee and Support Systems* przygotowywane przez Komisję Europejską (Eurydice). Ostatni raport, dotyczący roku akademickiego 2018/2019, posłużył jednak przede wszystkim jako źródło informacji o sposobie zarządzania systemem pomocy materialnej w różnych krajach (poziom centralizacji regulacji i przyznawania świadczeń). Wykorzystywane w nim dane nie są bowiem zbierane w sposób systematyczny – opracowania poszczególnych krajów różnią się pod względem zakresu i jakości danych. W konsekwencji ani nie powstaje, ani nie jest udostępniana baza danych surowych, na podstawie której można byłoby przeprowadzać własne analizy.

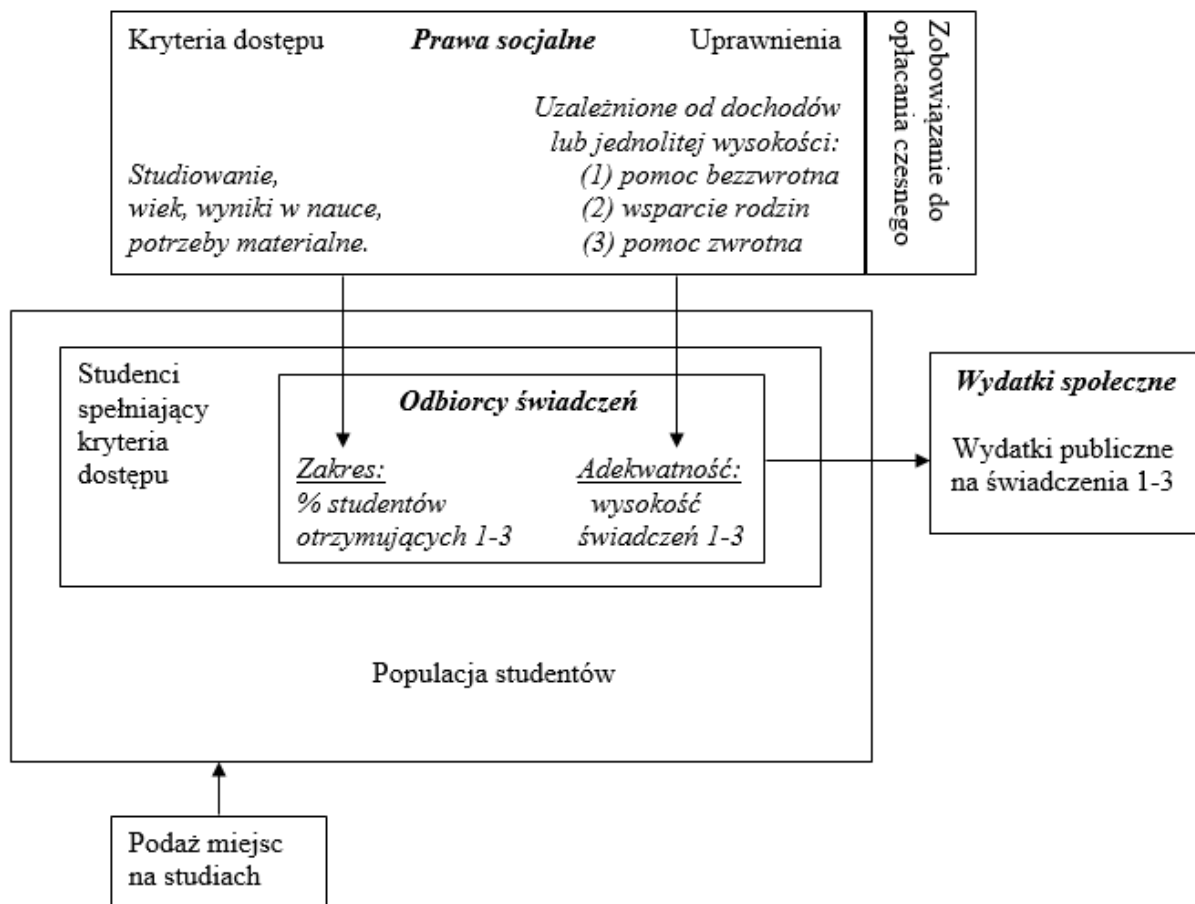
Większość naukowych analiz porównawczych opiera się na danych, które były dostarczane przez OECD w ramach raportów *Education at a Glance*. Niestety komponent poświęcony pomocy materialnej i opłatom za studia został znacząco ograniczony w 2013 r., co sprawia, że lata 2009-2010 są ostatnimi, dla których dostępne są użyteczne dane porównawcze. Pewną kontynuacją są dane na temat wydatków publicznych na pomoc materialną dla studentów oraz wydatków gospodarstw domowych na szkolnictwo wyższe, zebrane i udostępnione dla lat 2013-2016 przez Eurostat. Sposób obliczania wskaźników przez OECD i Eurostat różni się jednak, co utrudnia zestawienie danych dla dłuższego okresu. Trzecim źródłem danych porównawczych jest udostępniona na początku 2020 r. baza danych *Student Support and Fees Dataset (SSFD)*, stworzona w ramach projektu *Social Policy Indicators* na Uniwersytecie Sztokholmskim. Odnosi się ona do lat 2005, 2010 oraz 2015 i zawiera informacje dla 26 krajów rozwiniętych, w tym Polski.

Osobno należy potraktować informacje na temat pomocy materialnej, jakie są dostarczane w ramach cyklicznego badania *Eurostudent*, finansowanego przez Unię Europejską i odnoszącego się tylko do krajów europejskich. Ich źródłem są badania ankietowe, na podstawie których można porównywać odsetek studentów otrzymujących wsparcie finansowe, jak również jego wysokość i znaczenie dla studenckich budżetów. Także i w tym przypadku możliwe jest jedynie korzystanie ze zagregowanych wartości – dane indywidualne dla poszczególnych krajów nie są dostępne. Zaletą tych badań jest ich cykliczność, ponieważ raporty są publikowane w cyklu trzyletnim. Niestety ich podstawową wadą jest zróżnicowana

i często niska stopa zwrotu ankiet w poszczególnych krajach, co sprawia, że wnioski z porównań między krajami można traktować co najwyżej sygnałnie. Niemniej jednak jest to jedyne dostępne źródło danych tego typu.

Wspomniane powyżej źródła danych mają zróżnicowany i komplementarny względem siebie charakter. Poniższy wykres obrazuje różnice między trzema rodzajami wskaźników, które są przez nie dostarczane i które mogą być wykorzystywane przy porównywaniu systemów pomocy materialnej i opłat za studia, a mianowicie: praw socjalnych, zakresu korzystania ze świadczeń, wydatkowych (szersze omówienie, zob. Czarnecki, Korpi i Nelson 2020). Niestety jedynym okresem, dla którego dostępne są wszystkie trzy rodzaje wskaźników dla odpowiednio dużej liczby krajów są lata 2010-2011.

Wykres 4.1. Trzy rodzaje wskaźników systemów pomocy materialnej i opłat za studia

Źródło: opracowanie własne na podstawie (van Oorschot 2013).

Finansowe wsparcie w ramach systemu pomocy materialnej występuje zasadniczo w trzech formach. Są to:

- 1) Pomoc bezzwrotna – trafiająca bezpośrednio do studentów w postaci stypendiów, na podstawie samego faktu posiadania statusu studenta (świadczenia powszechnie), wieku, wyników w nauce lub sporcie (stypendia za osiągnięcia) lub potrzeb materialnych (stypendia socjalne uzależnione od dochodów studenta lub jego rodziny).
- 2) Wsparcie rodzin – pomoc trafiająca do rodziców lub prawnych opiekunów studenta, uzależniona od dochodów lub nie, na ogół przyjmująca formę ulg podatkowych (odpisy lub kredyty podatkowe) lub świadczeń rodzinnych, tj. transferów pieniężnych przyznawanych do osiągnięcia przez studenta określonego wieku, jeżeli pozostaje on finansowo zależny od rodziny.
- 3) Pomoc zwrotna – kredyty studenckie, przyznawane w celu pokrycia kosztów życia lub kosztów czesnego i przyjmujące formę kredytów ze spłatą zwykłą (na zasadzie zbliżonej do kredytu hipotecznego) lub kredytów ze spłatą uzależnioną od osiągnięcia, po zakończeniu studiów, określonych dochodów lub spełnienia innych kryteriów. Porównywanie danych na temat kredytów studenckich w różnych krajach jest szczególnie trudne ze względu na ogromne ich zróżnicowanie pod względem stopnia ich subsydiowania ze środków publicznych, stóp procentowych, okresów i warunków spłaty itd. We wszystkich dostępnych bazach niuanse te nie są brane pod uwagę. Dane ilościowe ograniczają się na ogół do wysokości dostępnych kredytów lub łącznych kosztów funkcjonowania programu.

Pomoc materialna może przyjmować także postać niepieniężną. Ustalenie wartości udostępnianych lub subsydiowanych usług i towarów (takich jak mieszkanie, transport czy żywność) w sposób umożliwiający porównania międzynarodowe jest w zasadzie niemożliwe ze względu na wewnątrz krajowe zróżnicowanie w dostępie, skali i cenach. Koszty ponoszone w tym zakresie przez budżety państwa były co prawda uwzględniane w łącznych zestawieniach wydatkowych przez OECD, jednak w sposób uniemożliwiający ich wyodrębnienie. Ponadto dane Eurostudent umożliwiają porównanie odsetka studentów zamieszkujących w domach studenckich. Informacja ta nie jest jednak zbyt użyteczna zważywszy na zróżnicowanie pod względem dotacji mieszkaniowych – nie wszystkie akademiki oferują czynsz poniżej cen rynkowych (np. Szwecja), a niektóre kraje (np. Rumunia) dotują koszty najmu na rynku prywatnym.

Po stronie kosztów studiowania, studenci mogą być także zobowiązani do uiszczania opłat za studia pod postacią czesnego lub opłat administracyjnych. Co istotne, ich wysokość może być także uzależniona od kryteriów dochodowych lub osiągnięć edukacyjnych. Ponadto czesne może być powiązane z ekwiwalentnym kredytem studenckim, co de facto sprawia, że usługi edukacyjne są darmowe w trakcie korzystania z nich.

Powyższe instrumenty wsparcia materialnego są co do zasady uregulowane prawnie na poziomie centralnym i uczelnianym. Analiza tych regulacji i wynikających z nich praw socjalnych studentów jest źródłem danych i wskaźników wchodzących w skład SSFD. Ich zaletą jest to, że najlepiej odzwierciedlają intencje polityczne wpisane w dany system – ich wartość nie jest bowiem bezpośrednio uzależniona od czynników zewnętrznych wobec systemu pomocy materialnej, takich jak liczba studentów i dochody ich rodzin. Tym samym, najlepiej odzwierciedlają różnice założeń ideowych przyświecających poszczególnym systemom. Wadą wskaźników praw socjalnych jest natomiast brak informacji o wpływie systemu na sytuację materialną populacji studentów.

Tę ostatnią lepiej odzwierciedlają wskaźniki odnoszące się do zakresu korzystania ze świadczeń (*take-up*), rozkładu ich wysokości (adekwatność pomocy dla poszczególnych beneficjentów) oraz zakresu i wysokości ponoszonych opłat za studia (*fee coverage*) (na wykresie 4.1 zawarte w prostokącie opisanym „odbiorcy świadczeń”). Niemniej jednak wartość tych wskaźników jest silnie determinowana: z jednej strony, prawami socjalnymi i zobowiązaniami odnośnie opłat, a z drugiej – liczebnością populacji studenckiej (zależnej z kolei od podaży miejsc na studia), w tym jej części spełniającej kryteria uprawnień do świadczeń (uzależnionej od dystrybucji dochodów w społeczeństwie), jak również skłonnością tych osób do składania wniosków o świadczenie oraz poziomu nadużyć, czyli wycieku (*leakage*) świadczeń do osób nieuprawnionych. Systematyczne i kompleksowe dane oraz wskaźniki tego typu są w zasadzie niedostępne. W postaci fragmentarycznej i na ogół trudnej do zweryfikowania można pozyskać je z raportów OECD, Eurydice oraz Eurostudent.

Wartości powyższych wskaźników prowadzą ostatecznie do zagregowanego rezultatu w postaci poziomu wydatków publicznych na pomoc materialną oraz wydatków prywatnych związanych z opłatami za studia. Teoretycznie dane te mogłyby być dezagregowane na poszczególne komponenty systemu, jednak w żadnej dotychczasowej bazie międzynarodowych danych porównawczych nie miało to miejsca. OECD, do 2010 r., udostępniało jedynie informacje o łącznym poziomie wydatków oraz o średniej wysokości czesnego. Warto też mieć na uwadze ograniczenia wskaźników wydatkowych. Przede wszystkim nie pozwalają one na

ocenę, w jaki sposób system tak naprawdę wpływa na sytuację materialną studentów – szczególnie w kontekście występujących wśród nich nierówności dochodowych. Co do zasady nie pozwalają one także wyodrębnić środków przeznaczanych na różne formy pomocy, a przede wszystkim na pomoc bezzwrotną i zwrotną. Ponadto wydatki są zazwyczaj wyrażone w odniesieniu do PKB lub łącznych wydatków sektora publicznego na szkolnictwo wyższe, co sprawia, że w kontekście porównań międzynarodowych wskaźniki te stają się zależne także od tych zmiennych.

W ramach poszczególnych krajów wszystkie instrumenty finansowe i pozafinansowe związane z systemem pomocy materialnej i opłat za studia mogą różnić się w zależności od regionu, uczelni, trybu, stopnia i kierunku studiów, a także obywatelstwa. Co więcej, kompleksowa, porównawcza analiza poziomu współdzielenia kosztów edukacji wyższej w różnych krajach – czyli tego, w jakim stopniu koszty świadczenia usług edukacyjnych oraz koszty życia na studiach (w tym koszty utraconych dochodów w związku z ograniczonymi możliwościami pracy zarobkowej) są pokrywane przez, odpowiednio, państwo, studentów i ich rodziny – nie jest możliwa przy dostępnych danych. Zadaniem tego opracowania nie jest szczegółowe omówienie wszystkich powyższych niuansów i związanych z nimi ograniczeń. Przedstawiona, i z konieczności uproszczona, systematyzacja jest jednak konieczna dla lepszego zrozumienia wniosków, jakie można wyciągać z analiz dostępnych danych. Ich omówienie będzie zawężone przede wszystkim do sytuacji Polski na tle innych krajów.

Raporty Eurydice

Opracowania *National Fee and Support Systems* są publikowane corocznie od 2010 r., jednak zakres informacji zawartych w sprawozdaniach dla poszczególnych krajów różni się, co utrudnia systematyczne porównania. Co więcej, uwzględniona jest jedynie publiczna część sektora szkolnictwa wyższego oraz studia stacjonarne, wobec czego Polska jawi się jako kraj, w którym nie ma opłat za studia (zob. tabela 4.1), co zalicza ją do grupy krajów z bezpłatną edukacją wyższą, w której znajduje się połowa państw UE. Zestawienia zbiorcze nie wprowadzają także rozróżnienia na czesne oraz pozostałe opłaty (np. administracyjne). Ponadto niekonsekwentnie zaklasyfikowane są kraje, w których czesne jest pobierane jedynie od tych studentów, którzy nie dostali się na finansowane przez państwo miejsca na studiach (Węgry, Rumunia). Kolejne uproszczenie jest związane z pominięciem zróżnicowania odpłatności pod kątem dochodów studenta i jego rodziny, funkcjonującym np. w Hiszpanii i we Włoszech, gdzie ubożsi studenci są zwolnieni z opłat. Aspekt ten jest widoczny na wykresie 4.2, który

przedstawia odsetek studentów uczelni publicznych płaćący za studia w odniesieniu do mediany dochodów ludności.

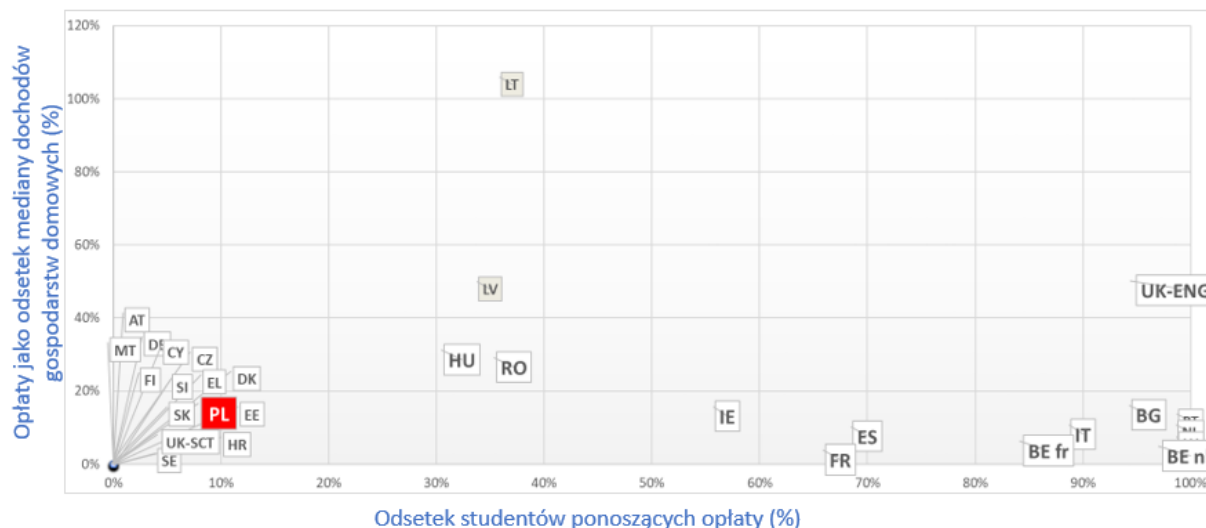
Tabela 4.1. Czesne oraz pozostałe opłaty za studia (*fees*) w krajach Unii Europejskiej, 2018/2019

NO FEES	FEES < 1000 EUR	FEES 1001 – 3000 EUR	FEES >3000 EUR
Austria (AT)	Belgium – French (BE fr)	Spain (ES)	Latvia (LV) min. 1019 – max. 5 500 EUR
Czech Republic (CZ)	Belgium – Flemish (BE nl)	Italy (IT)	Lithuania (LT) min. 1089 – max. 11 750 EUR
Denmark (DK)	Bulgaria (BG)	Netherlands (NL)	
Germany (DE)	France (FR)	Portugal (PT)	UK England (UK -ENG)
Estonia (EE)	Luxemburg (LU)	Hungary (HU)	UK Northern Ireland (UK -NIR)
Greece (EL)	Romania (RO)		UK Wales (UK-WLS)
Croatia (HR)			Ireland (IE)
Cyprus (CY)			
Malta(MT)			
Poland (PL)			
Slovenia (SI)			
Slovakia (SK)			
Finland (FI)			
Sweden (SE)			
UK Scotland			

*OPŁATY ZA STUDIA w publicznych szkołach wyższych – najczęstsze wysokości pobierane za studia stacjonarne od studentów krajowych

Źródło: European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education – 2018/19. Eurydice – Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Wykres 4.2. Czesne oraz pozostałe opłaty za studia w krajach Unii Europejskiej a mediana dochodów gospodarstw domowych, 2018/2019

Źródło: European Commission/EACEA/Eurydice, 2018; Eurostat (mediana ekwiwalentnych dochodów netto gospodarstw domowych), http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di04&lang=en (opracowane przez dr Barbarę Grabińską, 12.06.2019).

Polska należy do zdecydowanie dominującego w UE grona państw, które oferują studentom zarówno bezzwrotną (stypendia), jak i zwrotną pomoc materialną. Także i to zestawienie ma jednak poważne ograniczenie związane z brakiem rozróżnienia na stypendia

socjalne i stypendia za osiągnięcia („naukowe”). Tymczasem oba te instrumenty różnią się zasadniczo pod względem kryteriów dostępu oraz funkcji (motywacyjna vs. socjalna). Szczególnie ważne są ich redystrybucyjne konsekwencje – można bowiem bezpiecznie założyć, że rozkład świadczeń w poszczególnych decylach dochodowych jest nierówny ze względu na większe prawdopodobieństwo studiowania wśród osób z bardziej uprzywilejowanych grup społecznych.

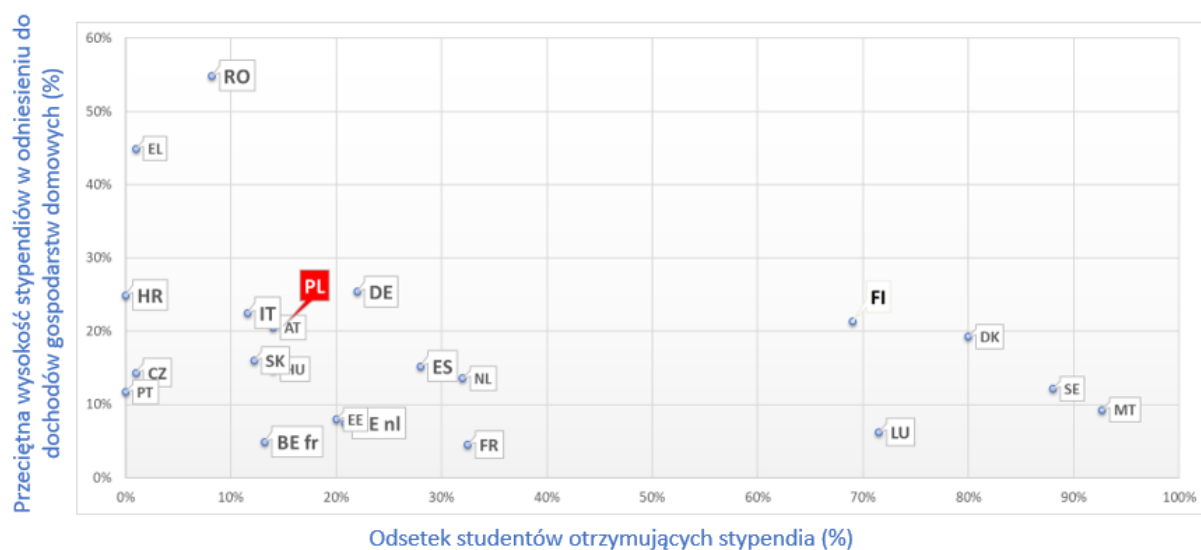
Tabela 4.2. Stypendia (*grants*) i kredyty (*loans*) w krajach Unii Europejskiej, 2018/2019

Only student loans	Only grants	Mixed systems (grants and loans)
UK England (UK -ENG)	Austria (AT) Belgium -Flemish (BE nl) Czech Republic (CZ) Ireland (IE) Spain (ES) Croatia (HR) Portugal (PT) Malta(MT) Romania (RO) Slovenia (SI)	Belgium–French (BE fr) Luxemburg (LU) Hungary (HU) Netherlands (NL) Poland (PL) Slovakia (SK) Finland (FI) Sweden (SE) UK England (UK -ENG) UK Northern Ireland (UK –NIR) UK Wales (UK-WLS) UK Scotland

Źródło: European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education – 2018/19. Eurydice – Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Najbardziej użyteczne, i unikatowe zarazem, informacje dostępne w raportach Eurydice dotyczą odsetka studentów otrzymujących stypendia. Ponownie jednak główny problem z tymi danymi polega na niesystematycznym uwzględnieniu stypendiów socjalnych i naukowych. W związku z tym Polska (jak również Słowacja) jest niedoszacowana – jej pozycja na osi poziomej, która uwzględnia tylko stypendia socjalne, byłaby przesunięta bardziej na prawo, gdyby uwzględniono także stypendia za osiągnięcia. Dla większości krajów informacje na temat łącznego odsetka beneficjentów nie są jednak podawane – nie wiadomo też często, ile osób otrzymywało zarówno jedno, jak i drugie świadczenie. Dodatkową trudność przy porównaniach sprawia, występujące chociażby na Węgrzech i w Hiszpanii, powiązanie obu kryteriów przy przyznawaniu pomocy materialnej.

Wykres 4.3. Pomoc materialna dla studentów w krajach Unii Europejskiej a mediana dochodów gospodarstw domowych, 2018/2019

Źródło: European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education – 2018/19. Eurydice – Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union; Eurostat (mediana ekwiwalentnych dochodów netto gospodarstw domowych): http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di04&lang=en (opracowane przez dr Barbarę Grabińską, 12.06.2019).

Pomimo tych ograniczeń, wykres 4.4 wskazuje wyraźnie, że Polska należy do większościowego grona krajów, które adresują (uzależniają od dochodu) świadczenia bezzwrotne o charakterze socjalnym. Wśród tej grupy państw zakres korzystania z tego typu świadczeń należy do jednego z najniższych, choć przeciętna ich wysokość (w odniesieniu do mediany dochodów) jest relatywnie większa i zdaje się wyróżniać Polskę także na tle krajów o bardziej powszechnym systemie świadczeń bezzwrotnych (większość państw nordyckich). Należy jednak pamiętać, że ze względu na silne uzależnienie mediany od poziomu nierówności dochodowych i ubóstwa w społeczeństwie nie należy traktować tego faktu jako miary wystarczalności socjalnej pomocy materialnej w Polsce – pozycja takich krajów, jak Polska, Rumunia czy Chorwacja na pionowej osi wykresu 4.4 jest zatem wywindowana przez niską wartość mianownika zastosowanego wskaźnika.

Na przykładzie raportów Eurydice widać podstawowe ograniczenie odrębnego traktowania pomocy materialnej i opłat za studia – nie wiadomo, w jakim stopniu konieczność ponoszenia opłat za studia jest rekompensowana pomocą materialną i w jakim stopniu dotyczy to studentów różnego typu (np. trybu i stopnia studiów) i o różnym pochodzeniu społecznym. Miary są fragmentaryczne i uniemożliwiają spojrzenie systemowe, przy którym okazałoby się na przykład, że w niektórych krajach pobierających opłaty istnieją kompleksowe systemy wsparcia studentów (i odwrotnie – brak opłat może współlistnieć z niewielkim wsparciem). Z przedstawionych wykresów nie wynikają natomiast żadne zależności, na podstawie których

można byłoby wysnuć wnioski dla perspektywy reform w Polsce. Niemniej jednak warto docenić unikatową aktualność danych dotyczących zakresu korzystania ze świadczeń. Ponadto sugerują one, że na tle pozostałych krajów UE – w zakresie wskaźników wskazujących na zakres korzystania ze świadczeń i ich adekwatność – Polska nie wyróżnia się ani pozytywnie, ani negatywnie.

Zarządzanie systemem pomocy materialnej

Dzięki informacjom opisowym na temat różnych świadczeń pomocy materialnej, raporty Eurydice umożliwiają także bliższe przyjrzenie się sposobom zarządzania systemami świadczeń – zarówno socjalnych, jak i powiązanych z osiągnięciami. Z jednej strony, można ustalić, jaki podmiot i w jakim zakresie jest odpowiedzialny za regulację kryteriów ich przyznawania oraz wysokości uprawnień, a z drugiej strony, kto jest odpowiedzialny za dystrybuowanie świadczeń (ustalanie uprawnień w drodze administracyjnej oraz wypłacanie).

W obu aspektach prawa i obowiązki mogą być umiejscowione w podmiotach administracji centralnej (rządowej: ministerstwie lub wydzielonych agencjach, regionalnej w przypadku krajów federalnych) lub uczelniach. Możliwe są także systemy mieszane, w których zarządzanie poszczególnymi komponentami systemu jest w różnym stopniu scentralizowane lub takie, w których na poziomie centralnym określone są jedynie pewne ogólne ramy, doprecyzowywane następnie na poziomie uczelnianym (lub regionalnym w przypadku państw federacyjnych lub o tradycyjnie wysokim stopniu decentralizacji administracji publicznej).

To, jak zorganizowany jest system, może mieć konsekwencje dla charakteru świadczeń dostępnych dla studentów. Centralizacja regulacji dotyczy jednak przede wszystkim poziomu kontroli władzy państwowej nad systemem lub, patrząc z drugiej strony, poziomu autonomii uczelni w zakresie ustalania uprawnień do świadczeń. Teoretycznie zarówno jedno, jak i drugie rozwiązanie może prowadzić do nieuzasadnionego zróżnicowania świadczeń lub lepszego ich dostosowania do skontekstualizowanych potrzeb. Na ogół jednak systemy silnie scentralizowane pod kątem regulacji charakteryzują się jednolitością świadczeń. Niekoniecznie oznacza to brak zróżnicowania pomocy materialnej w zależności od uczelni, kierunku lub innych elementów statusu studenta – taki system zasadniczo implikuje jedynie większe możliwości politycznie sterowanego wyrównywania uprawnień studentów będących w jednakowej sytuacji (sprawiedliwość horyzontalna). Poziom centralizacji może też

potencjalnie wpływać na legitymizację społeczną systemu (poczucie sprawiedliwości). Ze względu na brak badań naukowych w tym zakresie wpływ ten jest jednak trudny do określenia.

Obowiązki ustalania uprawnień w toku procedowania wniosków oraz wypłacania świadczeń (bez względu na sposób ich finansowania) na ogół są ulokowane w tych samych podmiotach. Kwestia ta jest techniczna i ma co do zasady zdecydowanie mniejszy wpływ na rzeczywiste uprawnienia studentów. Poziom centralizacji w tym zakresie może mieć jednak wpływ na koszty administracyjne funkcjonowania systemu – z uwagi na brak badań na ten temat także trudny do określenia.

Dla uproszczenia prezentacji zróżnicowania krajów w omawianym zakresie każdy przypadek, w podziale na stypendia socjalne i za osiągnięcia, przyporządkowano do trzech kategorii: 2 w przypadku systemów scentralizowanych, 1 – mieszanych, 0 – zdecentralizowanych. Scentralizowanie systemu w zakresie regulacji oznacza, że organy centralne określają kryteria uprawnień i ich wysokość w sposób zupełny, nie pozostawiając uczelniom żadnej swobody. Zdecentralizowanie wskazuje na brak regulacji ogólnokrajowych, a system mieszany na to, że istnieją rozwiązania pośrednie wymienione w kolumnie „uwagi”. Scentralizowanie dystrybuowania pomocy materialnej oznacza na ogół istnienie wydzielonego organu lub jednostki odpowiedzialnej za administrowanie systemem procedowania wniosków i wypłacania świadczeń.

Tabela 4.3. Zarządzanie systemami pomocy materialnej w wybranych krajach – poziom centralizacji regulacji i dystrybuowania świadczeń

Państwo	Poziom centralizacji regulacji	Uwagi	Podmioty dystrybuujące świadczenia	Poziom centralizacji regulacji	Uwagi	Podmioty dystrybuujące świadczenia
Australia	2		Administracja centralna	-	-	-
Austria	2		Administracja centralna	-	-	-
Czechy	2		Administracja centralna	1	Swoboda uczelni w ramach ogólnie określonych kryteriów	Uczelnie
Dania	2		Administracja centralna	-	-	-
Estonia	2		Administracja centralna	2		Uczelnie
Finlandia	2		Administracja centralna	-	-	-
Francja	2		Administracja centralna	2	Tylko dla osób otrzymujących wsparcie socjalne	Administracja centralna
Niemcy	2		Administracja centralna	1	Zróżnicowane systemy na poziomie federalnym, jak również landów	Administracja publiczna
Irlandia	2		Administracja centralna	-	-	-
Holandia	2		Administracja centralna	-	-	-
Nowa Zelandia	2		Administracja centralna	-	-	-
Norwegia	2		Administracja centralna	-	-	-
Portugalia	2		Uczelnie	2		Uczelnie
Słowacja	2		Uczelnie	1	Swoboda uczelni w ramach ogólnie określonych kryteriów	Uczelnie
Słowenia	2		Administracja centralna	2		Administracja centralna
Hiszpania	2	Jeden z elementów stypendium jest uzależniony od osiągnięć	Administracja centralna za pośrednictwem uczelni	-	-	-
Szwecja	2		Administracja centralna	-	-	-
Litwa	2		Administracja centralna	1	Swoboda uczelni w ramach ogólnie określonych kryteriów	Uczelnie
Łotwa	2	Połączenie kryteriów socjalnych i osiągnięć	Administracja centralna	2	Połączenie kryteriów socjalnych i osiągnięć	Administracja centralna
Kanada	1	Odrębne systemy na poziomie federalnym i prowincjonalnym	Administracja centralna	-	-	-

Państwo	Poziom centralizacji regulacji	Uwagi	Podmioty dystrybuujące świadczenia	Poziom centralizacji regulacji	Uwagi	Podmioty dystrybuujące świadczenia
Włochy	1	Kryteria określone przez regiony w ramach limitów ogólnokrajowych	Uczelnie	-	-	-
Bułgaria	1	Swoboda uczelni w ramach ogólnie określonych kryteriów (w tym połączenie kryterium potrzeb i osiągnięć)	Uczelnie	0		Uczelnie
Węgry	1	2 systemy: państwowy i regionalny (finansowany przez uczelnie i samorządy)	Uczelnie	1	2 systemy: państwowy i uczelniany	Uczelnie
Polska	1	Swoboda uczelni w ramach ogólnie określonych kryteriów	Uczelnie	1	Swoboda uczelni w ramach ogólnie określonych kryteriów	Uczelnie
Rumunia	1	Swoboda uczelni w ramach ogólnie określonych kryteriów	Uczelnie	1	Swoboda uczelni w ramach ogólnie określonych kryteriów	Uczelnie
Belgia	0	Odrębne systemy na poziomie regionów – brak regulacji centralnych	Administracja publiczna	-	-	-
Szwajcaria	0	Odrębne systemy na poziomie kantonów, uzupełniane przez uczelnie	Administracja publiczna lub uczelnie	-	-	-
Islandia	-	-	-	1	2 systemy: państwowy i uczelniany (oba tylko dla studentów II stopnia)	Mieszany

Legenda: 2 – system scentralizowany, 1 – system mieszany, 0 – system zdecentralizowany.

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. National Student Fee and Support Systems in European Higher Education – 2018/19. Eurydice – Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

W zdecydowanej większości analizowanych krajów system stypendiów socjalnych ma charakter w pełni scentralizowany, przy czym w Portugalii i na Słowacji administrowanie nim spoczywa na barkach poszczególnych uczelni. Kanada i Włochy zostały uznane za przypadek mieszany ze względu na rozłożenie kompetencji pomiędzy władze centralne i regionalne. Natomiast Węgry stanowią wyjątek ze względu na funkcjonowanie kilku równoległych świadczeń organizowanych na różnych poziomach, jednak zawsze administrowanych przez uczelnie. System podobny do polskiego, w którym istnieją centralne regulacje określające obowiązek oferowania świadczeń socjalnych przez uczelnie (oraz administrowania nimi) na podstawie ogólnie określonych kryteriów determinujących grono uprawnionych oraz wysokość pomocy, istnieje tylko w Rumunii i Bułgarii. W Belgii i Szwajcarii funkcjonują systemy zdecentralizowane, natomiast w Islandii stypendia socjalne nie istnieją.

Jeśli chodzi o stypendia naukowe, to są one uregulowane w prawie krajowym jedynie w połowie z 28 uwzględnionych państw, przy czym aż dziesięć spośród nich to kraje Europy Środkowo-Wschodniej, a w Niemczech pełnią one rolę marginalną. Należy przy tym nadmienić, że w Hiszpanii kryterium osiągnięć jest wbudowane w jeden z istotnych komponentów świadczeń socjalnych. Powyższe nie oznacza, że w pozostałych krajach stypendiów za osiągnięcia nie ma w ogóle – niewykluczone, że prawo dopuszcza tworzenie przeznaczonych na ten cel funduszy na poziomie uczelni, jednak dane na temat zakresu tego typu praktyk nie są dostępne. Według wstępnego rozpoznania są one bardzo rzadkie w krajach Europy Zachodniej, a niemożliwe w krajach o dominującym udziale sektora publicznego w szkolnictwie wyższym, takich jak kraje skandynawskie, Holandia czy Niemcy. W przypadku stypendiów naukowych w większości krajów funkcjonują systemy mieszane, co w tym przypadku oznacza, że wysokość i liczba świadczeń są uregulowane centralnie, jednak określenie kryteriów ich alokacji oraz selekcja beneficjentów dokonują się na poziomie uczelni (a co za tym idzie, także dystrybuowanie świadczeń). Racjonalna przesłanka tego typu elastycznych rozwiązań wydaje się być związana ze zróżnicowaniem uczelni pod względem profilu kierunków, systemów nauczania i oceniania oraz populacji studenckiej. Niemniej jednak w Portugalii, Słowenii, Francji i Estonii uczelnie nie mają swobody w tym zakresie. Natomiast w Bułgarii państwo zobowiązuje uczelnie jedynie do wypłacania stypendiów za osiągnięcia – w dowolnej formie i zakresie.

Podsumowując, niski poziom centralizacji systemu pomocy materialnej w Polsce jest raczej wyjątkiem na tle innych krajów. Istnieją zatem silne przesłanki za rozważeniem, czy ta

szczegółność ma uzasadnienie z punktu widzenia sprawiedliwości systemu świadczeń oraz efektywności administrowania budżetem przeznaczonym na ten cel.

Ujęcie wydatkowe – dane OECD

Jedynym źródłem porównywalnych wskaźników wydatkowych były, do 2013 r., statystyki publikowane przez OECD. W badaniach naukowych były one wykorzystywane między innymi przez Garritzmanna (2016) oraz przez Willemse i de Beera (2012), którzy podjęli próbę identyfikacji reżimów edukacyjnych w kontekście m.in. typologii państw dobrobytu Esping-Andersena (1990). Wiele instytucji państwa dobrobytu przejawia transnarodowe podobieństwa, państwa mogą być klasyfikowane do wyraźnie odróżniających się „światów” (Castles i Obinger 2008, s. 321) lub „reżimów”. Zbieżności związane są z podobieństwem historycznych losów, terytorialną bliskością lub pewnymi wspólnymi cechami strukturalnymi, takimi jak czynniki społeczno-ekonomiczne (podziały klasowe lub polityczne i gospodarcze instytucje, np. ustrój polityczny, forma rządów, struktura gospodarki). Teorie budowane w oparciu o koncepcje reżimów często wskazują na związek pomiędzy determinantami strukturalnymi a konkretnymi rozwiązaniami z zakresu polityki lub jej rezultatami, odzwierciedlanymi przez wartości wskaźników (ibidem, s. 339). Jest to ważne, gdy cel to poznanie potencjalnych, charakterystycznych dla danego regionu, ograniczeń zmian czy reform. Dzięki analizie krajów historycznie, politycznie i gospodarczo podobnych do Polski można jednocześnie spróbować odpowiedzieć na pytanie, czy ich polityka w zakresie pomocy materialnej posiada na tyle zbliżone cechy, że można mówić o istnieniu odrębnego, regionalnego modelu. Odpowiedź twierdząca byłaby sygnałem, że w analizie ograniczeń możliwości zmian polityki pomocy materialnej należałoby odwołać się do uwarunkowań sięgających wspólnego dla regionu polityczno-społecznego dziedzictwa.

Tabela 4.4 poszerza listę uwzględnionych przez Willemse i de Beera (2012) krajów o Grupę Wyszehradzką (Polska, Czechy, Słowacja, Węgry) oraz ogranicza porównanie do dwóch wskaźników podawanych przez OECD. Są to:

- 1) Średnia wysokość opłat za studia pobieranych przez uczelnie jako procent PKB per capita. W przeciwieństwie do danych Eurydice wskaźnik ten uwzględnia wszystkie rodzaje uczelni oraz tryby studiów – nie odzwierciedla jednak odsetka osób płacących za studia.
- 2) Pomoc materialna dla gospodarstw domowych i jednostek (stypendia i kredyty) jako procent łącznych wydatków publicznych na szkolnictwo wyższe. Wskaźnik odzwierciedla,

jaką wagę przywiązuje się w polityce wobec szkolnictwa wyższego do dobrostanu studentów oraz do wyrównywania dostępu do studiów za pomocą finansowych zachęt. Alternatywnym sposobem jego obliczenia byłoby odniesienie wydatków do PKB per capita. Wówczas lepiej pokazywałby on zakres wsparcia – jednak byłby on bardziej zależny od samego PKB (można spodziewać się, że po osiągnięciu pewnego poziomu pomocy materialnej kraje bogate nie będą jej zwiększać, mimo dalszego wzrostu PKB). Bez względu na sposób obliczenia wskaźnika wydatkowego zawsze pojawi się „problem mianownika” – w przypadku odsetka wydatków publicznych na szkolnictwo wyższe związany z różnym udziałem sektora prywatnego, wpływającym na wysokość wydatków publicznych na szkolnictwo wyższe (SzW).

Tabela 4.4. Wskaźniki wydatkowe OECD w krajach rozwiniętych

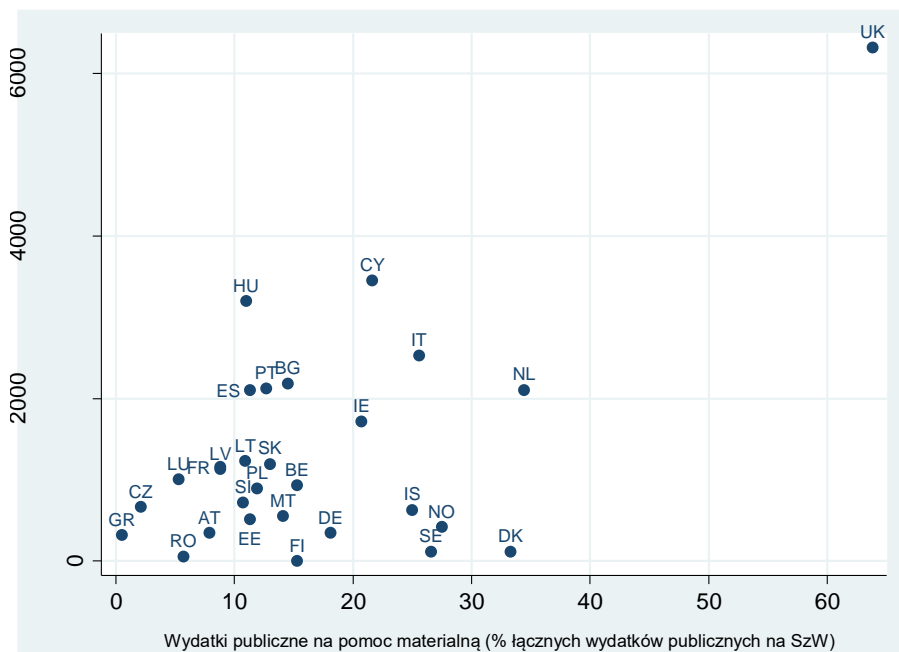
Kraj	Średnia wysokość opłat za studia (% PKB per capita)	Pomoc materialna (% wydatków publicznych na SzW)
Australia	10,8	33,5
Kanada	7,2	15,8
Irlandia	0	13,2
Nowa Zelandia	7,3	43
Wielka Brytania	8,6	54,1
Stany Zjednoczone	25,5	19,5
Austria	1,6	19,5
Belgia	1,1	13,4
Francja	1,4	7,4
Niemcy	1,3	20,7
Włochy	6,6	22
Holandia	3,1	27,4
Portugalia	11,5	14,8
Hiszpania	2,3	9,2
Szwajcaria	2,6	8
Dania	0	27,1
Finlandia	0	15,7
Norwegia	2,7	40,3
Szwecja	0	25
Polska	4	1,3
Czechy	0	2,8
Słowacja	3	22,1
Węgry	4	14,3
Średnia dla wszystkich krajów	4,6	20,4

Źródło: Dane z 2007 r. za: Willemse i de Beer (2012), z wyjątkiem: a) źródeł danych dla Polski – dane z 2009 r. za: OECD (2012), GUS (2010, 2012); wartość wskaźnika „średnia wysokość opłat za studia” obliczono podając średnią ważoną rocznego czesnego przypadającego na jednego studenta z uwzględnieniem procentowego udziału studentów dziennych i zaocznych oraz studentów szkół niepublicznych w łącznej liczbie studentów, a także średniej wysokości czesnego na uczelniach publicznych i niepublicznych, b) wskaźnika „pomoc materialna (% wydatków publicznych na SzW)” – dane z 2009 r. za: OECD (2012).

Na tle innych państw wartość wskaźnika wydatków na pomoc materialną w Polsce była niezwykle niska i wynosiła zaledwie 1,3%. Informacja ta nie wydaje się wiarygodna i poddaje w wątpliwość zasadność wykorzystywania tych danych do analiz naukowych. Wątpliwość ta znajduje potwierdzenie w nowszych danych wydatkowych udostępnionych przez Eurostat dla lat 2013-2016 (zob. wykres 4.4 i tabela 4.5), gdzie podobny wskaźnik dla Polski jest już znacznie wyższy, przy niewielkim odstępnie czasowym pomiędzy seriami danych. Porównania tych baz są utrudnione ze względu na odmienną operacjonalizację wskaźników. OECD dostarczało konkretnych danych na temat wysokości opłat za studia, podczas gdy dane Eurostatu umożliwiają jedynie uwzględnienie zakresowo szerszego wskaźnika łącznych wydatków gospodarstw domowych na szkolnictwo wyższe. W odniesieniu do pomocy materialnej, różnica przemawia na niekorzyść danych Eurostatu – nie uwzględniają one świadczeń niepieniężnych oraz ulg podatkowych (choć konsekwencja wliczania ich przez OECD nie jest do końca jasna). Głównie ze względu na wiarygodność wartości tego wskaźnika dla Polski, a także jego większą aktualność, dalsza analiza będzie jednak dotyczyć danych Eurostatu. Należy przy tym jeszcze raz podkreślić, że porównywanie tego wskaźnika dla krajów zróżnicowanych pod względem skali wydatków publicznych na szkolnictwo wyższe ogranicza możliwości interpretowania go jako wskaźnika wagi przywiązywanej w polityce danego kraju do poprawy sytuacji materialnej studentów. Jednocześnie w zdecydowanej większości krajów europejskich udział sektora prywatnego w szkolnictwie wyższym nie jest wysoki.

Analiza danych za 2016 r. sugeruje, że system pomocy materialnej pełnił relatywnie niewielką rolę w polskiej polityce w obszarze szkolnictwa wyższego. Przy tym poziomie wydatków, mając też wiadomość ogólnie niskich wydatków na szkolnictwo wyższe w Polsce, można stwierdzić, że jego możliwości spełniania funkcji redystrybucji pionowej były bardzo ograniczone. Uzasadniona wydaje się być również hipoteza, że realizowany zakres transferów pieniężnych nie wywierał pozytywnego wpływu na wyrównywanie szans w zakresie kontynuowania kształcenia na studiach wyższych.

Wykres 4.4. Wydatki gospodarstw domowych na szkolnictwo wyższe a wydatki publiczne na pomoc materialną, 2016

Źródło: Eurostat. Wskaźnik wydatków gospodarstw domowych został obliczony przez podzielenie łącznej kwoty wydatków (wyrażonej w PPS – parytet siły nabywczej) w danym roku przez liczbę studentów w danym roku.

Warto zwrócić uwagę, że we wskaźniku wydatkowym środki przeznaczane na kredyty studenckie (rozpowszechnione szczególnie w państwach anglojęzycznych, Holandii czy krajach nordyckich) są traktowane łącznie z pomocą bezzwrotną, przy nieuwzględnieniu przychodów ze spłat kredytów dokonywanych przez byłych studentów. Ponadto w Wielkiej Brytanii (tak jak w uwzględnionych wcześniej Nowej Zelandii i Australii) funkcjonowały systemy kredytów, których spłata uzależniona jest od przyszłych dochodów byłego studenta. Oznacza to, że część kredytów okazuje się w długim okresie pomocą bezzwrotną. W połączeniu z dotacjami państwowymi do odsetek od kredytów (oraz innych form zabezpieczenia kredytobiorców przed ryzykiem), które funkcjonują we wszystkich programach kredytów studenckich (Ziderman 2008), istotnie zwiększa to wskaźnik wydatków na pomoc materialną dla studentów i utrudnia miarodajne porównania.

Ograniczając analizę do krajów Europy Środkowo-Wschodniej, zestawienie wskaźników wskazuje na wyraźne podobieństwa, choć wyraźnie inna ścieżka rozwoju polityki finansowania studiów została wybrana przez Węgry i Bułgarię, a Czechy i Rumunia jawią się jako kraje o niskim poziomie opłat i jednocześnie bardzo niskim poziomie pomocy materialnej. Co ciekawe, pozostałe kraje regionu znajdują się w jednym klastrze „niskich opłat i niskich świadczeń” razem z kilkoma państwami tradycyjnie zaliczanymi do konserwatywnego reżimu

państwa opiekuńczego (czyli, najogólniej mówiąc, adresującego wsparcie finansowe państwa przede wszystkim do rodzin i osób ubogich), czyli z Francją, Belgią i Austrią.

Dane Eurostatu umożliwiają także przyjrzenie się tendencjom zmian w ostatnich latach. Różnicę wartości analizowanych wskaźników pomiędzy latami 2013 i 2016 przedstawia tabela 4.5. Po wyłączeniu przypadku Wielkiej Brytanii, bardzo specyficznego ze względu na wysokie opłaty za studia i powszechne ich równoważenie zaciąganiem kredytów studenckich, kształtuje się obraz względnej stabilności. W tabeli pogrubioną czcionką zaznaczono kraje wyraźnie zmierzające w kierunku większych obciążeń po stronie studentów i ich rodzin (Bułgaria, Węgry, Słowacja, Luksemburg) oraz zwiększające odpowiedzialność państwa za finansowanie studiów (Estonia). Ponadto kilka krajów zwiększyło wydatki publiczne na pomoc materialną przy jednoczesnej stabilizacji wydatków gospodarstw domowych – dotyczy to przede wszystkim Litwy, Holandii, Finlandii i Irlandii. Nie wiadomo jednak, w jakim stopniu zmiany te były związane ze wzrostem udziału kredytów lub spadkiem wydatków na szkolnictwo wyższe, przy utrzymaniu uzależnienia pomocy materialnej od dochodów studentów i ich rodzin. Interpretacja poniższej tabeli ma istotne ograniczenia, jednak w ogólnym zestawieniu porównawczym zarysowuje się obraz względnej stabilności, w który, co szczególnie istotne, bardzo wyraźnie wpisuje się Polska.

Tabela 4.5. Zmiana wydatków gospodarstw domowych na szkolnictwo wyższe a wydatków publicznych na pomoc materialną w latach 2013-2016

Zmiana w latach 2013-2016			
Wydatki gospodarstw domowych na SzW (PPS)		Wydatki publiczne na pomoc materialną (% łącznych wyd. publ. na SzW)	
Wielka Brytania	3 749	Norwegia	-9,0
Bułgaria	736	Luksemburg	-5,6
Węgry	568	Rumunia	-5,3
Słowacja	528	Portugalia	-5,1
Belgia	442	Cypr	-4,3
Włochy	438	Słowenia	-2,3
Luksemburg	388	Łotwa	-2,3
Malta	290	Bułgaria	-2,1
Słowenia	267	Węgry	-1,9
Hiszpania	248	Słowacja	-1,8
Holandia	247	Niemcy	-1,3
Litwa	118	Grecja	-0,8
Islandia	106	Malta	-0,2
Cypr	101	Islandia	-0,1
Czechy	98	Polska	0,0
Niemcy	94	Czechy	0,1
Austria	94	Austria	0,1
Francja	57	Belgia	0,1
Rumunia	53	Francja	0,5
Dania	53	Dania	0,7
Szwecja	53	Szwecja	0,8

Zmiana w latach 2013-2016			
Wydatki gospodarstw domowych na SzW (PPS)		Wydatki publiczne na pomoc materialną (% łącznych wyd. publ. na SzW)	
Polska	52	Irlandia	1,7
Łotwa	32	Hiszpania	1,8
Finlandia	0	Finlandia	2,1
Norwegia	-5	Estonia	2,2
Grecja	-26	Włochy	3,0
Irlandia	-163	Litwa	3,0
Portugalia	-348	Holandia	6,8
Estonia	-594	Wielka Brytania	35,2
<i>Średnia (bez UK)</i>	<i>140</i>	<i>Średnia (bez UK)</i>	<i>-0,7</i>

Źródło: Eurostat. Wskaźnik wydatków gospodarstw domowych został obliczony przez podzielenie łącznej kwoty wydatków (wyrażonej w PPS – parytet siły nabywczej) w danym roku przez liczbę studentów w danym roku, a następnie obliczenie różnicy pomiędzy latami 2013 i 2016.

Podsumowując, pomimo zastosowania odmiennych wskaźników i odniesienia do innego okresu, w danych Eurydice i Eurostatu Polska nie odstawała od większości krajów pod względem obciążenia studentów odpłatnościami za studia. Dane wskazują na umiarkowanie niski poziom wydatków publicznych na pomoc materialną wszelkiego rodzaju, choć stopień odstawania Polski od krajów nordyckich, anglojęzycznych, Niemiec czy Holandii zapewne zmniejszyłby się istotnie po korekcie danych o wydatkach na kredyty studenckie o przychody publiczne z tytułu ich spłat. Jednocześnie należy pamiętać o relatywnie niższej w Polsce wartości mianownika wykorzystywanych wskaźników – poziomu wydatków publicznych na szkolnictwo wyższe.

„Cztery światy finansowania studiów”

W literaturze naukowej dane dostarczane przez OECD do 2013 r. w najbardziej kompleksowy sposób zostały jak dotąd wykorzystane przez Garritzmanna (2016). Oprócz zbudowania teorii wyjaśniającej różnice między krajami (o której jeszcze będzie mowa), zaproponował on kategoryzację istniejących systemów pomocy materialnej i opłat za studia.

Wykorzystał on w zasadzie wszystkie wskaźniki możliwe do zoperacjonalizowania na podstawie danych OECD. W finalnej analizie skupień wykorzystał osiem, których średnia wartość była istotnie statystycznie różna pomiędzy grupami krajów wyróżnionymi w analizie wszystkich dostępnych wskaźników (ibidem, s. 82-90):

a) Wskaźniki wydatkowe:

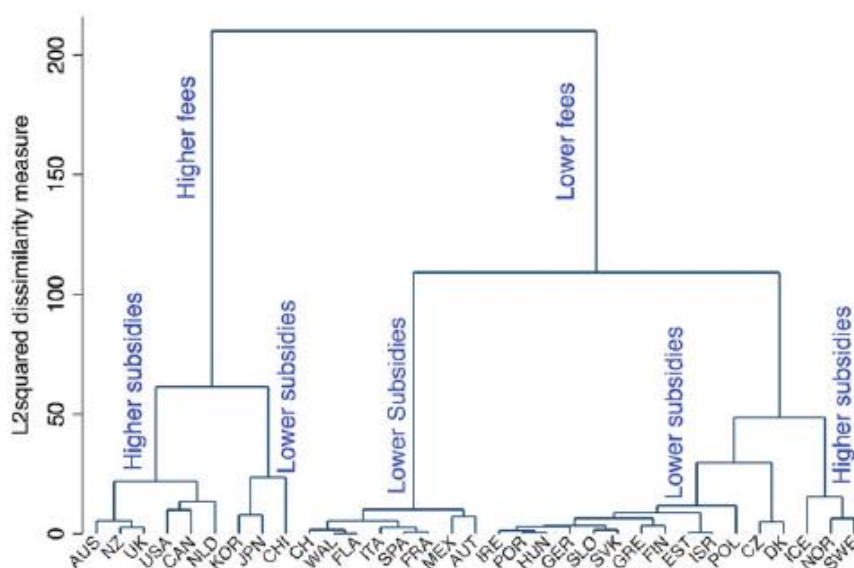
- Udział wydatków gospodarstw domowych w łącznych wydatkach (innych prywatnych, jak i publicznych) na szkolnictwo wyższe (dane z 2009 r.),

- Średnie opłaty za studia w publicznych uczelniach o ogólnym profilu kształcenia (2008/2009),
- Udział pomocy materialnej w publicznych wydatkach państwa na szkolnictwo wyższe (2008),
- Udział wydatków na kredyty studenckie w łącznych publicznych wydatkach państwa na pomoc materialną dla studentów (2008);

b) Wskaźniki zakresu korzystania ze świadczeń:

- Odsetek studentów korzystających z pomocy materialnej (2008),
- Odsetek studentów otrzymujących stypendia (2008),
- Odsetek studentów otrzymujących kredyty studenckie (2008),
- Odsetek studentów niepłacących za studia (2010).

Wykres 4.5. Analiza skupień – porównanie systemów pomocy materialnej i opłat za studia

Fees – opłaty; *subsidies* – pomoc materialna; *lower* – niższa; *higher* – wyższa.

Źródło: Garritzmann (2016, wykres 2.11, s. 86).

Wyniki przeprowadzonej przez Garritzmanna analizy skupień podsumowuje wykres 4.5. To na nim przede wszystkim opiera on swoją typologizację „czterech światów finansowania studiów”:

- 1) wysokie opłaty i niska pomoc materialna (Chile, Japonia, Korea);
- 2) wysokie opłaty i wysoka pomoc materialna (Australia, Nowa Zelandia, Kanada, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Holandia);

- 3) niskie opłaty i wysoka pomoc materialna (Czechy, Dania, Islandia, Norwegia, Szwecja, Finlandia – po korekcie uwzględniającej wyjątkowo wysoką moc wyjaśniającą zmiennej „udział kredytów studenckich w łącznych wydatkach publicznych na pomoc materialną”);
- 4) niskie opłaty i niska pomoc materialna (Szwajcaria, Belgia, Włochy, Hiszpania, Francja, Meksyk, Austria, Irlandia, Portugalia, Węgry, Niemcy, Słowenia, Słowacja, Grecja, Estonia, Izrael, Polska).

Polska została więc zaklasyfikowana do grupy krajów o niskich opłatach za studia oraz niskiej pomocy materialnej. Sugeruje to, że odpowiedzialność za finansowanie studiów spoczywa przede wszystkim na rodzinach, od których oczekuje się pokrywania kosztów życia studenta (przy założeniu braku aktywności studenta na rynku pracy), oraz na państwie, które pokrywa zdecydowaną większość instytucjonalnych kosztów kształcenia. Powyższa typologia w dużej mierze pokrywa się z tradycyjnymi typologiami państw opiekuńczych. Kwestia ta zostanie rozwinięta w podsumowaniu.

Na koniec warto podkreślić ograniczenia powyżej omówionej analizy. Są one *stricte* związane z jakością wykorzystywanych danych. Po pierwsze, nieuwzględnione jest wsparcie rodzin. Mogłoby ono wzmocnić pozycję krajów, takich jak Stany Zjednoczone czy Kanada w grupie krajów o wysokiej pomocy materialnej ze względu na szeroki wachlarz ulg i kredytów podatkowych w tamtejszych systemach. Z kolei Niemcy mogłyby przesunąć się bliżej krajów nordyckich z uwagi na znaczne pieniężne świadczenia rodzinne przysługujące rodzicom studentów. Drugie ograniczenie jest związane z pominięciem całego prywatnego sektora szkolnictwa wyższego. O ile pierwszy problem raczej nie wpływa na klasyfikację Polski, o tyle drugi mógłby przesunąć ją do grupy krajów Azji Wschodniej – przynajmniej w odniesieniu do okresu, z którego pochodzą dane. Późniejszy trend spadku udziału studentów płacących za studia w populacji studentów ogółem, przy jednoczesnym spadku realnej wysokości czesnego, pozwala raczej zgodzić się z zaproponowaną przez Garritzmanna klasyfikacją Polski.

Raport Eurostudent VI

Jedynie obejmujące Polskę międzynarodowe badania ankietowe populacji studenckiej są prowadzone są w ramach projektu Eurostudent, w cyklu trzyletnim. Dane indywidualne z poszczególnych krajów nie są dostępne, więc poniższa prezentacja wyników ostatniej edycji (ankieta przeprowadzona wiosną 2016 r.) odnosi się do opublikowanego raportu podsumowującego (Hauschildt, Vögtle i Gwosć 2018). Badanie obejmuje kraje Unii

Europejskiej oraz kilka innych krajów, i jest najlepszym źródłem danych na temat udziału pomocy materialnej w studenckich budżetach, czyli adekwatności w rozumieniu przedstawionym na wykresie 4.1.

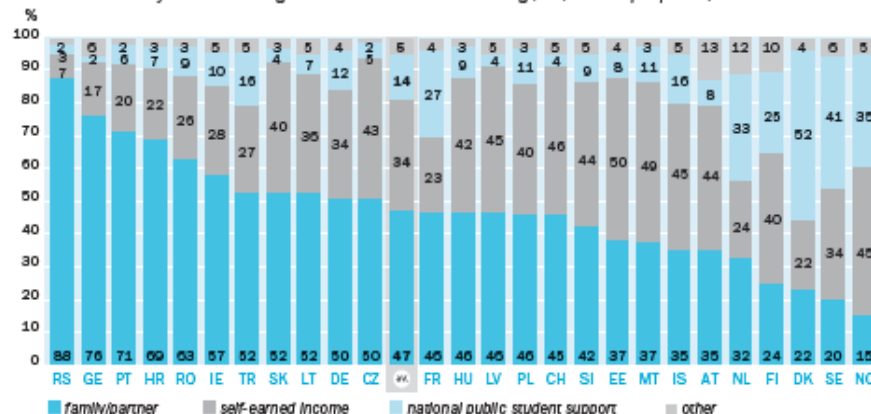
Wykres 4.6 potwierdza wniosek z powyżej omawianych badań odnośnie dużego udziału wsparcia ze strony rodziny (45%) w dochodach polskich studentów, w porównaniu do krajów o wysokiej pomocy materialnej (głównie kraje nordyckie, jak również Holandia). To samo dotyczy niskiego udziału pomocy materialnej (11%). Polska należy jednak do szerokiego grona krajów, w których nieco mniej niż połowa dochodów studenckich pochodzi od rodziny (rodziców, prawnych opiekunów lub partnera), a pomoc materialna stanowi niewielką ich część (około 10%). Odstępstwem od powyższych klasyfikacji jest Francja, w której wsparcie finansowe ze strony państwa okazuje się być wyraźnie wyższe niż wskazywałyby na to wskaźniki wydatkowe. Wykres ukazuje ponadto pewną specyfikę Irlandii, Rumunii i Portugalii, gdzie rodziny biorą na siebie wyraźnie większy ciężar pokrywania kosztów życia studentów, podczas gdy w wielu innych krajach rzekome, systemowe założenie o „przedłużonej zależności” studentów od rodziny prowadzi do uzupełniania przez nich dochodów na rynku pracy. W Polsce jest to 40% miesięcznego budżetu.

Wykres 4.6. Udział pomocy materialnej w miesięcznych dochodach studentów (w %)

Figure B7.5 ↓

Composition of students' funding

Based on total monthly income including transfers in kind. Source of funding (In %, macro perspective)

Nagłówek: Struktura finansów studenckich. Na podstawie łącznych miesięcznych źródeł dochodu, wliczając świadczenia niepieniężne. Źródło finansowania (w %).

Legenda: Rodzina/partner, zarobki własne, publiczna pomoc materialna, inne.

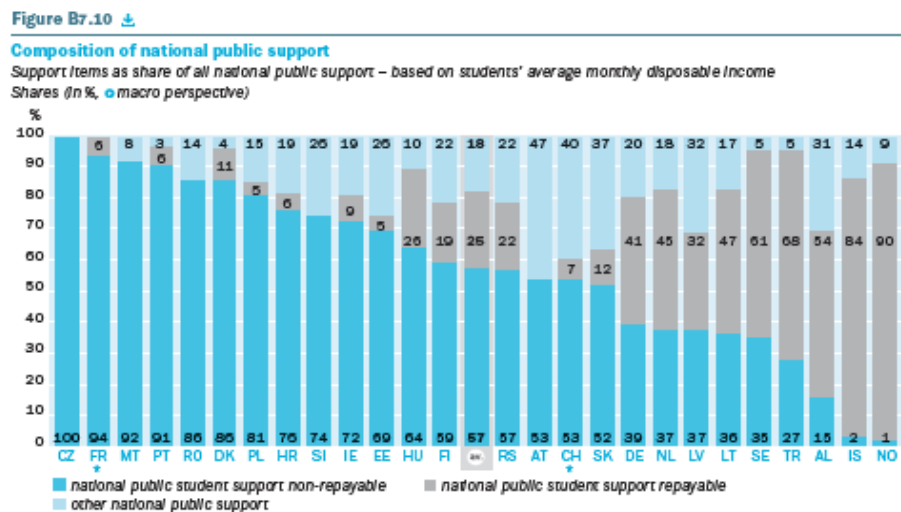
Źródło: Hauschildt, Vögtle i Gwosć (2018).

Wykres 4.7 pokazuje strukturę pomocy materialnej z perspektywy dochodów studenta. Uwzględniona jest tylko pomoc pochodząca ze źródeł publicznych, więc podawane wartości można traktować jako odzwierciedlenie roli poszczególnych form wsparcia (odpowiednio: bezzwrotnego, zwrotnego oraz pozostałego, w tym niepieniężnego) w krajowych systemach

pomocy materialnej. Wsparcie rodzin nie jest brane pod uwagę w raportach Eurostudent, ponieważ są to pieniądze, które nie trafiają bezpośrednio do studentów.

Wykres potwierdza znany skądinąd fakt, że rola kredytów studenckich jest w Polsce marginalna (5% średniej wysokości pomocy materialnej trafiającej do studenckiego budżetu). Spośród państw oferujących kredyty studenckie, jedynie w Estonii ich udział w łącznych transferach pieniężnych jest równie niski. Warto zwrócić uwagę na zdecydowanie większe zróżnicowanie międzynarodowe pod względem struktury pomocy materialnej, niż pod względem jej adekwatności czy dostępności. Szczególnie dobrze widać to na przykładzie krajów nordyckich, choć przedstawione wartości nie uwzględniają instytucjonalnych specyfik, takich jak np. możliwość przekształcenia kredytów studenckich w bezzwrotną pomoc w przypadku ukończenia studiów w terminie (w Holandii i Norwegii). W Rumunii, Francji czy na Węgrzech relatywnie większy udział pomocy bezzwrotnej stanowią stypendia motywacyjne (np. naukowe). Na tle krajów o generalnie niskim poziomie pomocy materialnej Polska wyróżnia się sporym udziałem pomocy bezzwrotnej, jak również stosunkowo niskim zakresem innego wsparcia niż finansowane przez państwo stypendia i kredyty, w tym wsparcia w postaci świadczeń niepieniężnych.

Wykres 4.7. Struktura pomocy materialnej jako o udział poszczególnych jej form w miesięcznych dochodach studentów (w %)

Nagłówek: Struktura publicznej pomocy materialnej. Udział poszczególnych rodzajów świadczeń w łącznej pomocy materialnej – na podstawie średniego miesięcznego dochodu dyspozycyjnego studentów. Udział (w %).
Legenda: bezzwrotna publiczna pomoc materialna, zwrotna publiczna pomoc materialna, pozostała publiczna pomoc materialna.

Źródło: Hauschildt, Vögtle i Gwosć (2018).

Niska pomoc materialna dla studentów może być rekompensowana większym wsparciem od rodziny lub większym nakładem pracy zarobkowej po stronie studentów. Wykres 4.6 sugeruje, że jako źródło dochodów studenckich wynagrodzenie za pracę stanowi relatywnie dość ważną pozycję w budżetach polskich studentów – jest to 6% powyżej średniej dla wszystkich badanych krajów. Warto przyjrzeć się bliżej temu aspektowi, gdyż stanowi on ważne tło dla systemów pomocy materialnej. Praca zarobkowa może kompensować niski poziom tej pomocy, jak również wpływać negatywnie na wyniki na studiach, które są istotne w systemach opierających pomoc materialną częściowo na stypendiach motywacyjnych.

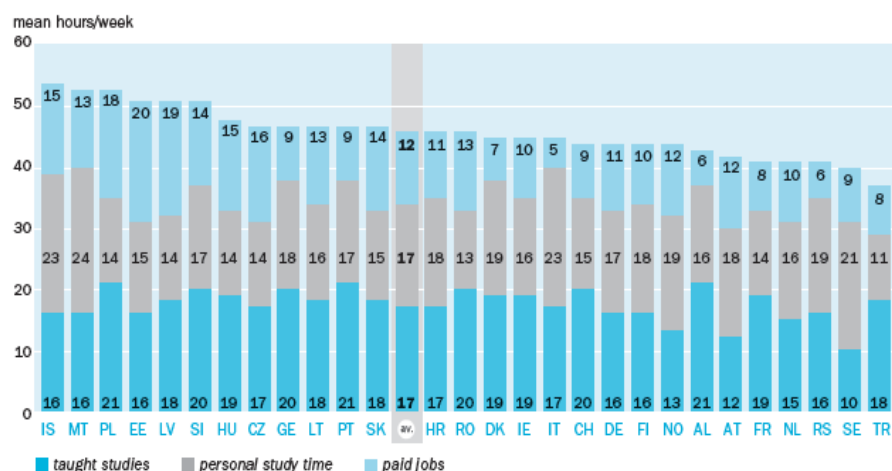
Wykres 4.8 wzmacnia obraz szczególnej roli pracy zarobkowej dla polskich studentów. Przeciętnie należą oni do najbardziej zapracowanych – zarówno pod względem łącznej wielkości budżetu czasu, jak i udziału pracy zarobkowej w tym budżecie (przeciętnie aż 18 godzin, co stanowi trzecią najwyższą wartość). Wygląda na to, że relatywnie duży nakład czasu na pracę oraz zajęcia stacjonarne na uczelni odbywa się kosztem czasu poświęcanego na naukę własną. Jest to jedynie hipoteza, której nie można tutaj zweryfikować – badania Eurostudent nie mają charakteru panelowego, a dane indywidualne z poszczególnych krajów są trudno dostępne. Ponadto omawiane wskaźniki nie uwzględniają większego znaczenia studiów niestacjonarnych w krajach, takich jak Polska, w przypadku których studenci częściej identyfikują się jako przede wszystkim pracownicy. Wykres 4.9 potwierdza również, że studencka praca jest w Polsce ważnym zjawiskiem, które powinno być uwzględniane w analizach funkcjonowania pomocy materialnej oraz planach reform tego obszaru: aż 44% studentów (odsetek studentów niestacjonarnych w 2016 r. wynosił 34% (GUS 2017)) ma regularną pracę w czasie trwania roku akademickiego (co najmniej 30 godzin w tygodniu), a 16% pracuje nieregularnie. Także te wskaźniki sytuują Polskę powyżej średniej europejskiej, lecz już nie w czołówce, tak jak w przypadku czasu poświęcanego na pracę.

Wykres 4.8. Budżet czasu studentów (średnia liczba godzin w tygodniu)

Figure B5.1

Time budget of students by type of activity

Mean hours/week

Nagłówek: budżet czasu studentów, w podziale na różne rodzaje aktywności. Średnia liczba godzin w tygodniu.

Legenda: zajęcia na uczelni, nauka własna, praca zarobkowa.

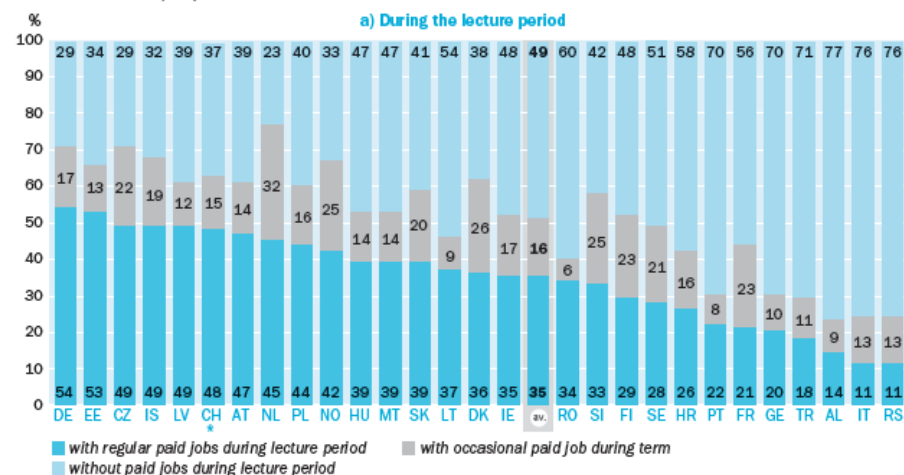
Źródło: Hauschildt, Vögtle i Gwosć (2018).

Wykres 4.9. Odsetek studentów pracujących zarobkowo w czasie trwania roku akademickiego

Figure B6.1

Students' employment during the lecture and lecture-free period

Share of all students (in %)

Nagłówek: Praca najemna studentów w czasie roku akademickiego i poza nim. Odsetek wszystkich studentów (%). a) W czasie roku akademickiego. Legenda: Regularna praca zarobkowa w czasie roku akademickiego, dorywcza praca zarobkowa w czasie roku akademickiego, brak pracy zarobkowej w czasie roku akademickiego.

Źródło: Hauschildt, Vögtle i Gwosć (2018).

Podstawowy problem z interpretacją powyższych wykresów w kontekście międzynarodowym polega na braku dezagregacji przywoływanych wskaźników na poszczególne poziomy i formy studiów. Pewną rolę może także odgrywać wiek przeciętnego studenta – w Polsce niższy niż w większości bardziej rozwiniętych krajów europejskich. Obraz porównawczy zniekształca też, szczególnie w zestawieniu z wcześniej omawianymi badaniami,

brak udziału krajów anglojęzycznych (lub „liberalnych”) w „Eurostudencie”. Przede wszystkim, podobnie jak w przypadku wszystkich dostępnych wskaźników zakresu korzystania ze świadczeń i wydatkowych, analizowane wskaźniki nie mówią nic o tym, jak pomoc materialna jest dystrybuowana w zależności od dochodów studentów (aspekt redystrybucyjny), ani o stopniu, w jakim może ona kompensować brak możliwości otrzymywania wsparcia ze strony rodziny (adekwatność świadczeń). Niedostatki te rekompensują w pewnym stopniu wskaźniki uprawnień socjalnych, omawiane i analizowane w następnej części opracowania.

Prawa socjalne studentów

Wskaźniki uprawnień socjalnych

Dane SSFD oparte są na analizie regulacji prawnych, które określają kryteria dostępu (kto i pod jakimi warunkami) oraz uprawnienia (formę i zakres pomocy) do pomocy materialnej gwarantowanej przez państwo i przysługującej studentom w każdym z 26 badanych krajów (zob. lista krajów – tabela 4.7). Informacje tego typu mają w swej istocie charakter jakościowy, jednak stosowana i przedstawiona poniżej metodologia pozwala na ich ilościową operacjonalizację. Jest ona zaczerpnięta z badań polityki społecznej, w których wskaźniki praw socjalnych wykorzystuje się w celu lepszego pokazania różnic w zakresie świadczeń społecznych przysługujących przedstawicielom różnych grup dochodowych (Clasen i Clegg 2007). Oprócz uchwycenia nierówności dostępu i uprawnień do pomocy materialnej, wskaźniki mają jeszcze jedną zasadniczą przewagę nad wykorzystywanymi w powyższych opracowaniach wskaźnikami: pozwalają na łączne uwzględnienie przysługującej pomocy i obciążeń w postaci opłat za studia w pojedynczych wskaźnikach.

W zdecydowanej większości krajów nie ma dostępu do danych mikro, w których zawarta jest informacja o wysokości pomocy i opłat dla każdego studenta. Metodologia praw socjalnych omija ten problem poprzez symulację dostępu i uprawnień dla hipotetycznych studentów z trzech „modelowych” rodzin (*model-type families*) różniących się tylko wysokością dochodów oraz liczbą pracujących osób (por. Ferrarini et al. 2013). Poziom dochodów rodzin odniesiony jest do danych na temat przeciętnej rocznej płacy pracownika produkcyjnego (*Average Production Worker's Wage, APWW*):

- 1) Rodzina o bardzo niskich dochodach – równych 50% APWW – jedna osoba pracująca na pełen etat.
- 2) Rodzina o niskich dochodach – równych APWW – jedna osoba pracująca na pełen etat.

3) Rodzina o średnich dochodach – równych 200% APWW – dwie osoby pracujące na pełen etat.

Każda z trzech modelowych rodzin składa się z dwojga małżonków oraz dwojga dzieci: 20-letniego studenta i 16-letniego ucznia szkoły średniej. W tabeli 4.6 zostały wskazane podstawowe założenia dotyczące studenta. Pozostałe założenia, w tym odnośnie do sytuacji społecznej i materialnej rodzin, można znaleźć w module SSFD na stronie projektu Social Policy Indicators (www.spin.su.se). Warto podkreślić główne ograniczenia związane z przyjętymi założeniami: symulacje dotyczą tylko sektora publicznego szkolnictwa wyższego (chyba że sektor prywatny jest dominujący, jak np. w Japonii) oraz tylko studiów licencjackich w trybie stacjonarnym. Wskaźniki dla krajów, w których inny tryb ma istotne znaczenie lub w których wysoki jest wskaźnik partycypacji dla studiów magisterskich w gorszym stopniu pokazują prawa socjalne studentów. Jest to cena porównywalności wskaźników, która jest osiągnięta dzięki stabilności założeń. Umożliwiają one porównanie praw hipotetycznych osób, które choć żyją w różnych krajach, to znajdują się w takiej samej sytuacji społecznej i finansowej.

Symulacja dostępu i uprawnień dla studentów z powyższych rodzin uwzględnia tylko wsparcie publiczne, co jest oczywistą konsekwencją przyjęcia perspektywy praw socjalnych. Została ona przeprowadzona dla lat akademickich 2005/2006, 2010/2011 i 2015/2016, co było podyktowane dostępnością oszacowań APWW oraz narzędzi umożliwiających uwzględnienie obciążeń składkowych i podatkowych powyższych rodzin, które często są brane pod uwagę podczas ustalania dostępu i uprawnień do pomocy lub wysokości czesnego.

Tabela 4.6. Metoda obliczania praw socjalnych studentów na przykładzie Polski, dla roku akademickiego 2015/2016

Cechy studenta	20 lat, licencjackie, stacjonarne, na uczelni publicznej, bez dochodu własnego, mieszkający poza domem rodzinnym znajdującym się niedaleko stolicy		
Dochód 4-os. rodziny (brutto, roczny); punkt odniesienia: średni dochód pracownika w sektorze produkcyjnym (APWW), w zł	23280 (0.5xAPWW)	46560 (APWW)	93121 (2xAPWW)
Stypendium socjalne (rocznie, średnia dla studentów socjologii UW, Politechniki Warszawskiej oraz Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego), w zł	5716	2497	0
Czesne (w zł)	0	0	0
Ulga prorodzinna (w zł)	1112	1112	1112
Kredyt studencki (w zł)	0	0	0
Pomoc materialna netto – suma świadczeń minus czesne (w zł)	6828	3609	1112
Uprawnienia socjalne (pomoc materialna netto/dochód rodziny netto)	35,5%	9,9%	1,6%

Cechy studenta	20 lat, licencjackie, stacjonarne, na uczelni publicznej, bez dochodu własnego, mieszkający poza domem rodzinnym znajdującym się niedaleko stolicy		
Wskaźnik uprawnień socjalnych: średnia uprawnień socjalnych trzech rodzin	15,7%		
Wskaźnik adresowania świadczeń: współczynnik koncentracji (nierówności uprawnień socjalnych dla 3 rodzin, przedział 0-1)	0.33		
Dekomodyfikacja: uprawnienia socjalne studenta (pomoc materialna dla studenta netto/APWW netto)	15,6%	6,8%	0%
Wskaźnik dekomodyfikacji: średnia uprawnień socjalnych trzech studentów	7,5%		

Źródło: opracowanie własne na bazie SSFD.

Tabela 4.6 ukazuje sposób obliczania uprawnień do pomocy materialnej dla studentów z modelowych rodzin na przykładzie Polski, dla roku akademickiego 2015/2016. W przypadku krajów, w których uprawnienia te lub czesne zależą także od kierunku studiów lub uczelni analiza jest przeprowadzana dla socjologii, kierunków inżynierskich i medycyny oraz uczelni mieszczących się w stolicy. Ostateczne wartości są wówczas średnią dla kierunków i uczelni. Po dodaniu przysługujących świadczeń (bezzwrotnych, zwrotnych i wsparcia rodzin) i odjęciu czesnego (wynoszącego 0 zł w omawianym przykładzie) otrzymane wartości są wyraźnie różne dla studentów z poszczególnych rodzin – wynoszą odpowiednio 6 828, 3 609 i 1 112 zł rocznie. Nieuwzględnienie dostępnego w Polsce kredytu studenckiego jest konsekwencją innego ważnego założenia SSFD: gdy zakres korzystania z kredytów w danym roku był niższy niż 5%, przyjmuje się, w związku z ich minimalnym znaczeniem dla realnych praw socjalnych studentów w danym kraju, brak dostępności tej formy pomocy materialnej. Kolejne uproszczenie związane z obliczaniem uprawnień do kredytu studenckiego polega na nieuwzględnieniu zakresu ich subsydiowania ze środków publicznych („ukryty grant” związany z subsydiowaniem odsetek lub warunkami spłaty).

W kontekście systematyzacji pomocy materialnej przedstawionej na wykresie 4.1 nie wszystkie świadczenia i obciążenia są uwzględniane w SSFD. Po pierwsze, pomijane są inne opłaty za studia niż czesne, ze względu na ich znaczne zróżnicowanie pomiędzy uczelniami i na ogół niewielką wysokość. Po drugie, brakuje oszacowań stypendiów motywacyjnych, które nie mogą być traktowane jako prawa socjalne ze względu na ich konkurencyjność polegającą na ograniczonej puli oraz uzależnieniu od pozamaterialnych cech studentów (osiągnięcia edukacyjne lub sportowe). Po trzecie, nie są uwzględnione świadczenia niepieniężne, ponieważ ich wartość finansowa jest trudna do oszacowania, a ponadto ich przyznawanie także bywa silnie zdecentralizowane oraz – szczególnie w kontekście subsydiowanych akademików –

konkurencyjne. Tym samym trudno traktować je jako prawa socjalne gwarantowane w ogólnokrajowej legislacji. Zatem wskaźniki praw socjalnych, jak sama nazwa wskazuje, koncentrują się na socjalnym wymiarze pomocy materialnej – finansowych korzyściach i kosztach związanych z posiadaniem statusu studenta.

Na bazie danych zebranych według powyżej opisanej metodologii zoperacjonalizowano wskaźniki praw socjalnych studentów. Ich celem jest nie tylko międzynarodowe porównanie zakresu uprawnień, lecz także cech instytucjonalnych związanych ze strukturą dostępnej pomocy materialnej oraz uzależnieniem jej od kryteriów dochodowych.

- 1) *Uprawnienia socjalne*. Średnia uprawnień dla trzech rodzin, obliczanych poprzez dodanie wszystkich uprawnień do pomocy materialnej, odjęcie czesnego, a następnie podzielenie otrzymanej wartości przez dochód netto danej rodziny. Wskaźnik jest więc procentową miarą odzwierciedlającą wysokość wsparcia w kontekście przeciętnych dochodów pracowniczych gospodarstw domowych.
- 2) *Adresowanie świadczeń*. Współczynnik koncentracji (*concentration coefficient* (Marx, Salanauskaitė i Verbist 2016)) uprawnień socjalnych (netto – po odjęciu czesnego, zob. wskaźnik numer 1) wyrażonych w walucie krajowej. Uprawnienie do każdej z form pomocy materialnej może być uzależnione od dochodu lub przysługiwać wszystkim uprawnionym w tej samej wysokości. Ponadto dostęp może być powszechny (każdy student jest uprawniony) lub obwarowany pewnymi kryteriami. Wskaźnik odzwierciedla ten aspekt praw socjalnych, wskazując na nierówności uprawnień – stopień, w jakim pomoc materialna przysługuje w większym zakresie rodzinom o niższych (progresywność świadczeń) lub wyższych (regresywność) dochodach. Zerowa wartość oznacza uniwersalność (jednolitą wysokość) uprawnień socjalnych (netto) dla wszystkich trzech typów rodzin. Maksymalna wartość równa jedności oznacza, że przysługują one tylko rodzinie najuboższej.
- 3) *Dekomodyfikacja*. Uprawnienia socjalne studenta, obliczane podobnie jak wskaźnik uprawnień socjalnych (numer 1), lecz z wyłączeniem wsparcia rodziny oraz z dochodem równym APWW w mianowniku wskaźnika dla każdego z trzech studentów. Modyfikacje te mają na celu stworzenie wskaźnika, który odzwierciedlałby stopień, w jakim uprawnienia do pomocy materialnej (netto) trafiające bezpośrednio do studentów umożliwiają im samodzielne utrzymywanie się na studiach – bez konieczności polegania na wsparciu rodziny lub konieczności łączenia studiów z pracą. Im bardziej wartość bliższa jest 100%

(średniej płacy wykwalifikowanego pracownika fizycznego – APWW), tym bardziej pomoc materialna rekompensuje także koszt utraconych dochodów.

Powyższe wskaźniki mierzone są w odniesieniu do dochodów netto modelowych rodzin (po podatkach i składkach na ubezpieczenie społeczne). Pozwala to kontrolować międzynarodowe różnice w systemach podatkowych oraz lepiej odzwierciedla stopień, w jakim uprawnienia socjalne studentów wpływają na sytuację materialną ich gospodarstw domowych.

- 4) *Udział stypendiów w pomocy materialnej ogółem.* Wskaźnik odzwierciedla średni udział dla trzech analizowanych rodzin.
- 5) *Udział ulg i świadczeń rodzinnych w pomocy materialnej ogółem.* Wskaźnik odzwierciedla średni udział dla trzech analizowanych rodzin.
- 6) *Udział kredytów studenckich w pomocy materialnej ogółem.* Wskaźnik odzwierciedla średni udział dla trzech analizowanych rodzin.

Wskaźniki 4-6 pokazują założenia stojące za systemem pomocy materialnej w danym kraju, choć oczywiście muszą być interpretowane w kontekście wysokości przysługujących uprawnień. Im większy udział pomocy bezzwrotnej, tym większa odpowiedzialność za finansowanie studiów po stronie państwa. Znaczny udział kredytów sygnalizuje z kolei, że państwo tymczasowo przejmuje indywidualne koszty studiowania, lecz docelowo mają one być pokryte z przyszłych dochodów byłego studenta. Im większy udział ulg i świadczeń rodzinnych, czyli wsparcia rodziny, tym większy akcent w polityce finansowania studiów położony jest na założenie o przedłużonej zależności studiującego „młodego dorosłego” od rodziny, która jednak powinna otrzymywać z tego względu częściowe wsparcie państwa. W literaturze na temat polityki społecznej pozostawienie w rodzinie odpowiedzialności za zaspokajanie potrzeb osób niezdolnych do samodzielnego utrzymywania się bywa określane stopniem „familializacji” systemu (por. Chevalier 2018).

W przedstawionej poniżej analizie porównawczej wykorzystano także dodatkowe zmienne kontrolne:

- 7) *Odsetek studentów otrzymujących stypendia.* Dane zostały zaczerpnięte z raportów Eurydice *Nationa Student Fee and Support Systems* i odnoszą się do roku akademickiego 2015/2016 lub najbliższego, dla którego udostępniono dane. Ze względu na osobne traktowanie w nim zakresu korzystania ze stypendiów motywacyjnych i socjalnych dla każdego z krajów przyjęto wyższą wartość.

8) *Odsetek studentów płacących czesne. Dane zostały zaczerpnięte z raportu Eurydice National Student Fee and Support Systems in European Higher Education – 2015/16.*

Powyższe dwa wskaźniki można uznać za komplementarne względem wskaźników praw socjalnych. Przede wszystkim kompensują ich brak reprezentatywności oraz brak odzwierciedlenia realnego stopnia korzystania z uprawnień lub ponoszenia opłat.

9) *Wskaźnik skolaryzacji brutto.* Liczba studentów bez względu na wiek, wyrażona jako odsetek populacji znajdującej się w typowym wieku studenckim w danym kraju (5 lat od typowego wieku ukończenia szkoły średniej). Dane pochodzą z bazy danych UNESCO i obejmują statystyki za rok 2015. Wysokie wskaźniki skolaryzacji wskazują na powszechność dostępu do studiów. Główną przesłanką uwzględnienia ich w analizie porównawczej jest założenie o możliwym wpływie skali partycypacji w szkolnictwie wyższym na rozwiązania z zakresu finansowania studiów w danym kraju. Z jednej strony, wysoka partycypacja może wpływać na wysokość i dostępność uprawnień przy danych ograniczeniach budżetowych. Z drugiej strony, sama może być pod wpływem praw socjalnych, np. gdy rozbudowane wsparcie materialne studentów lub brak opłat sprzyjają podejmowaniu studiów przez znaczną część populacji. Korzystanie z możliwości kształcenia na poziomie wyższym jest wtedy w mniejszym stopniu uzależnione od sytuacji materialnej niż w systemach elitarnych (lub mniej umasowionych), w których może ona stanowić przewagę w silnej konkurencji o rzadkie dobro.

Wartości powyższych wskaźników dla 26 krajów w odniesieniu do roku akademickiego 2015/2016 zostały zamieszczone w tabeli 4.7. Wartość wskaźnika uprawnień socjalnych dla Polski wynosi 15,7% – taki odsetek dochodów ich rodzin wynosiła przeciętna pomoc materialna przysługująca studentom. W przypadku studentów najuboższych wynosiła ona 35,5%, co można, z jednej strony, uznać za relatywnie znaczny zastrzyk pieniężny dla ich rodzin (zwiększa ich dochody o więcej niż dochód przypadający na członka gospodarstwa domowego), lecz z drugiej strony, z pewnością nie jest to kwota, która pozwalała studentom na samodzielne utrzymywanie się na studiach bez jednoczesnego zaangażowania na rynku pracy.

Wskaźnik adresowania świadczeń wynosił dla Polski 0,33, co wskazuje na umiarkowane powiązanie ich wysokości z dochodem – głównie dzięki istnieniu uniwersalnej ulgi prorodzinnej wynoszącej 1 112 zł rocznie w przypadku rodzin z dwojgiem dzieci wchodzących w skład gospodarstwa domowego (zależnych finansowo od rodziców). Dość istotna rola wsparcia rodziny znajduje odzwierciedlenie we wskaźniku dekomodyfikacji,

wynoszącym jedynie 7,5%. Potwierdza on, że pomoc materialna dla studentów w Polsce w niewielkim stopniu umożliwia studentom niezależność finansową w czasie studiów – w istocie, świadczenia bezzwrotne stanowiły przeciętnie 78% pomocy materialnej dostępnej studentom z modelowych rodzin.

Dodatkowe zmienne podane w tabeli 4.7 wprowadzają pewną korektę do powyższego opisu. Jedynie 13% studentów otrzymywało stypendia socjalne (dane Eurydice odnoszą się w przypadku Polski do 2014 r.), co wskazuje na większe adresowanie świadczeń niż wynika to z porównania modelowych rodzin o średnich lub niższych dochodach. Można to interpretować także jako odzwierciedlenie niewielkiego udziału studentów z uboższych rodzin w populacji studenckiej, która jest przy tym dość duża – wskaźnik skolaryzacji brutto wynosił w 2015 r. 66,9%. Ponadto aż 40% studentów płaciło czesne. Fakt ten jest pominięty we wskaźnikach praw socjalnych ze względu na założenie, że studenci z modelowych rodzin odbywają stacjonarne studia na uczelniach publicznych. Problem niereprezentatywności tych wskaźników działa więc „na korzyść” w przypadku Polski – w przeprowadzonym poniżej porównaniu międzynarodowym prawa socjalne polskich studentów będą wyższe niż w rzeczywistości, i to pomimo nieuwzględnienia faktu, że 7% studentów otrzymywało stypendia naukowe.

Tabela 4.7. Pomoc materialna, opłaty za studia i partycypacja w szkolnictwie wyższym w 26 krajach

	Uprawnienia socjalne <i>gen (%)</i>	Adresowanie świadczeń <i>tar</i>	Dekomo- dyfikacja <i>decom (%)</i>	Udział stypendiów w PM ogółem <i>gr_s (%)</i>	Udział ulg i świadczeń rodziny w PM ogółem <i>fam_s (%)</i>	Udział kredytów studenckich w PM ogółem <i>loan_s (%)</i>	% studentów otrzymujących stypendia <i>gr_t</i>	% studentów płacących czesne <i>fee_c</i>	Wskaźnik skolaryzacji brutto ger (%)
Australia (AU)	23,6	0,36	17,2	59	0	41	17	100	118,6
Austria (AT)	19,4	0,24	6,4	48	52	0	14	0	80,7
Bułgaria (BG)	-19,4	0,00	-16,6	0	0	0	15	100	70,3
Kanada (CA)	1,4	0,04	-3,1	13	10	77	27	100	64,8
Czechy (CZ)	11,6	0,22	1,9	30	70	0	13	0	64,5
Dania (DK)	40,5	0,00	36,1	63	0	37	88	0	82,1
Estonia (EE)	30,6	0,11	24,7	34	0	66	15	21	72,2
Finlandia (FI)	34,0	0,00	32,5	57	0	43	66	0	87,7
Francja (FR)	15,7	0,52	7,7	85	15	0	35	65	62,8
Niemcy (DE)	29,3	0,23	15,4	39	27	34	25	0	67,7
Węgry (HU)	26,6	0,00	23,6	0	0	100	34	37	49,0
Islandia (IS)	26,7	0,00	23,9	0	0	100	0	100	75,8
Irlandia (IE)	12,4	0,42	-7,7	10	90	0	44	60	77,2
Włochy (IT)	1,2	0,61	-0,9	86	14	0	8	88	60,9
Japonia (JP)	-5,9	0,00	-5,1	0	0	100	0	100	63,4
Holandia (NL)	40,7	0,00	37,8	35	0	65	77	100	80,6
Nowa Zelandia (NZ)	22,2	0,00	20,0	34	0	66	21	100	80,6
Norwegia (NO)	30,2	0,00	26,9	40	0	60	51	0	78,0
Polska (PL)	15,7	0,33	7,5	78	22	0	13	40	66,9
Portugalia (PT)	31,7	0,40	8,6	72	28	0	23	100	61,8
Rumunia (RO)	12,4	0,33	8,4	100	0	0	28	37	46,7
Słowacja (SK)	16,1	0,28	4,7	54	46	0	11	29	50,7
Słowenia (SI)	20,7	0,02	14,5	87	13	0	27	15	80,3
Hiszpania (ES)	3,6	0,44	-0,2	38	62	0	23	71	85,6
Szwecja (SE)	41,0	0,00	36,4	28	0	72	71	0	62,3
Anglia (EN)	38,5	0,10	38,6	13	0	87	58	100	56,5

Źródło: opracowanie własne na bazie SSFD.

Metoda analizy porównawczej

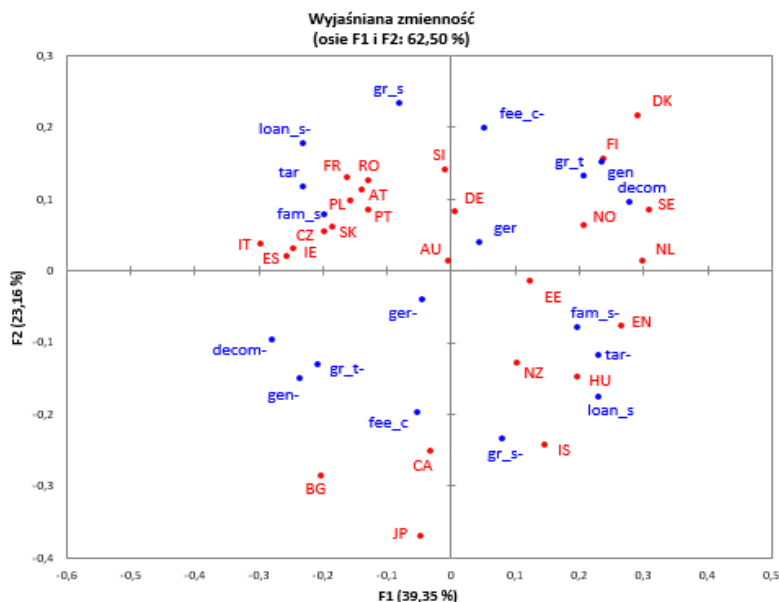
Opisane powyżej wskaźniki zostały wykorzystane w celu ukazania relatywnej pozycji Polski na tle pozostałych krajów wymienionych w tabeli 4.7. Przeprowadzona poniżej analiza ma charakter eksploracyjny, tzn. nie podejmuje próby wyjaśnienia różnic między krajami. Jako technikę badawczą wykorzystano analizę korespondencji (CA), która jest rodzajem analizy czynnikowej. Klasyczny podręcznik analizy korespondencji określa ją jako wielowymiarową technikę statystyczną, przydatną szczególnie w analizach danych ujętych w tabelach krzyżowych w formie częstości występowania¹. Zastosowanie tej metody prowadzi do uzyskania prostego graficznego odzwierciedlenia wierszy (w tym przypadku państw) i kolumn (wskaźników), gdzie każda z nich stanowi „punkt na mapie” (zob. wykres 4.10). Pozwala to na szybką interpretację danych (Greenacre 2007, s. ix; zob. Pechar i Andres 2011, s. 41-43). Zastosowanie CA pozwala na pomiar relatywnego położenia zmiennych ujętych w kolumnach i wierszach. Jedną z wad tej metody jest pewna wrażliwość wyników na liczbę uwzględnionych zmiennych – pozycja każdej z nich zależy od pozycji wszystkich innych.

Do obliczenia koordynat punktów profilowych (*profile points*), przeprowadzenia testów statystycznych oraz wygenerowania graficznej reprezentacji danych wykorzystano program XLSTAT. Uzyskany wykres przedstawia projekcję punktów (relatywnych pozycji profili kolumn i wierszy) na przestrzeni określonej przez dwie główne osie (czynniki w rozumieniu analizy czynnikowej), odzwierciedlające największą łączną zmienność/inercję (*inertia*) analizowanych danych, w tym przypadku 62,5% (reszta zmienności stanowi informację utraconą). Łączna inercja jest miarą zmienności wartości zgromadzonych w tabelach, która nie jest uzależniona od wielkości próby. Im jest ona większa, tym silniejszy jest związek pomiędzy kolumnami (państwa) a wierszami (wskaźniki), czyli zróżnicowanie państw pod względem uwzględnionych wskaźników. Pełna interpretacja diagramu jest możliwa po identyfikacji zmiennych ukrytych (latentnych), wyjaśniających określoną proporcję inercji łącznej wzdłuż każdej z osi. Upraszczając, każda z osi jest zmienną ukrytą, którą można próbować określić poprzez odszukanie wspólnego teoretycznego mianownika tych zmiennych, których punktowe

¹ Zastosowaną tutaj techniką umożliwiającą analizę danych ciągłych (takich jak te zawarte w tabeli 4.7) z wykorzystaniem CA jest przekształcenie ich w wystandaryzowaną wartość wyniku *Z* (*Z-score*), a następnie podwojenie ich, zgodnie z procedurą opisaną przez Michaela Greenacre'a (2007, s. 182-184). Przesłanką podwojenia jest redefinicja skali każdej ze zmiennych jako pary komplementarnych skali – jednej zwanej „pozytywnym biegunem” skali (*positive pole*, wysokie wartości), a drugiej – „negatywnym biegunem” skali (*negative pole*, niskie wartości). Tym samym ostateczna liczba wierszy stała się dwukrotnością liczby wskaźników, gdzie punkty oznaczone minusem na końcu (np. gen-) wskazują na niską wartość danego wskaźnika w przypadku zbliżonych do punktu krajów, i odwrotnie. Odległość biegunów od siebie zależy z kolei od skali zróżnicowania wartości danego wskaźnika. W zakresie wizualizacji danych opisana procedura prowadzi do minimalnej utraty informacji.

odzwierciedlenie znajduje się najbliżej danej osi. Kolejna wskazówka interpretacyjna dotyczy bliskości poszczególnych punktów na mapie – oznacza ona korelację w przypadku wskaźników (np. wskaźnik uprawnień socjalnych, *gen*, jest silnie skorelowany z odsetkiem studentów otrzymujących stypendia), a w przypadku państwa i wskaźnika – wyróżnianie się danego państwa na tle innych pod względem danego wskaźnika (np. uwzględniając wszystkie inne dane, Węgry są wyjątkowe pod względem wysokiego udziału kredytów studenckich w łącznej pomocy materialnej, *loan_s*, natomiast Szwecja jest szczególna pod względem poziomu dekomodyfikacji, *decom*).

Wykres 4.10. Pomoc materialna, opłaty za studia i partycypacja w szkolnictwie wyższym w 26 krajach – analiza korespondencji

F1 – czynnik pierwszy (familializacji/dekomodyfikacja), odpowiadający za 39,35% zmienności (inercji)
 F2 – czynnik drugi (bezpłatne studia), odpowiadający za 23,16% zmienności (inercji)

Jak można zatem określić czynniki w największym stopniu odpowiadające za zróżnicowanie państw pod względem polityki pomocy materialnej i opłat za studia? Czynnik F1 (oś pozioma) wyjaśnia 39% zmienności, a w największym stopniu określają go wskaźniki: dekomodyfikacja, udział wsparcia rodziny w łącznej pomocy materialnej oraz adresowanie świadczeń. Czynnik ten można skonceptualizować jako poziom familializacji/dekomodyfikacji systemu, który odzwierciedla stopień, w jakim dana polityka finansowania studiów umożliwia studentom utrzymywanie się na studiach, bez polegania na wsparciu finansowym rodziców lub na dochodach na rynku pracy. To, czy dany system można określić jako bardziej familializujący czy dekomodyfikujący będzie zależało od jego położenia w prawej części wykresu (tam znajduje się pozytywny biegun dekomodyfikacji) lub lewej (położenie pozytywnego bieguna wsparcia rodziny i adresowania świadczeń). Ponadto tym, co

różnicuje kraje o wyższym poziomie dekomodyfikacji jest oparcie pomocy materialnej w większym stopniu na stypendiach (górną część wykresu) lub kredytach (dolną część).

Czynnik F2 (oś pionowa), wyjaśniający 23% zmienności, określany jest przede wszystkim przez udział pomocy bezzwrotnej w pomocy materialnej ogółem oraz odsetek studentów płacących za studia. Można więc skonceptualizować go jako odzwierciedlenie stopnia, w jakim w danym państwie przyjęta jest idea bezpłatnej edukacji wyższej – oznaczającej nie tylko odpowiedzialność państwa za pokrywanie kosztów kształcenia, lecz także części kosztów życia.

Na podstawie powyższej heurystyki i skupisk państw na wykresie 4.10 można zaproponować typologizację polityki pomocy materialnej i opłat za studia:

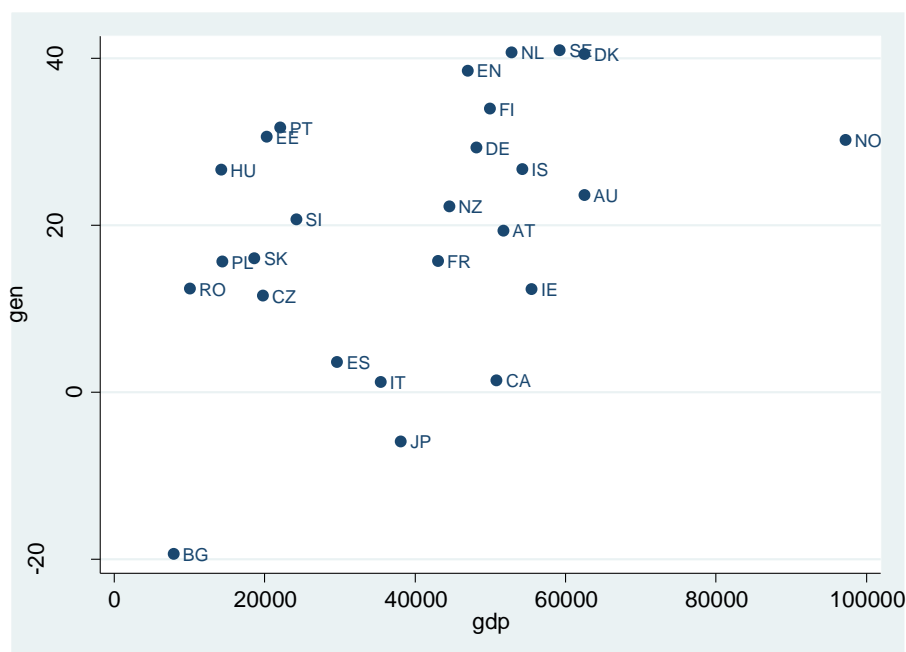
- 1) oparta na idei bezpłatnej edukacji i dekomodyfikacji wspieranej przez pomoc bezzwrotną – państwa położone w prawym-górnym kwadracie wykresu, czyli kraje nordyckie bez Islandii.
- 2) oparte na idei bezpłatnej edukacji i familializacji – państwa położone w lewym-górnym kwadracie, przede wszystkim Polska, Francja, Rumunia, Austria, Portugalia, Czechy i Słowacja, w mniejszym stopniu także Włochy, Hiszpania i Irlandia.
- 3) oparte na idei odpłatności za studia i familializacji – państwa w lewym-dolnym kwadracie, przede wszystkim Bułgaria i Japonia, w mniejszym stopniu Kanada.
- 4) oparte na idei odpłatności za studia i dekomodyfikacji wspieranej przez pomoc zwrotną – państwa położone w prawym-dolnym kwadracie, przede wszystkim Węgry, Nowa Zelandia, Anglia i Islandia.

Pozostałe państwa (Estonia, Australia, Niemcy, Holandia, Słowenia) trudno zaliczyć do jednego z powyższych skupisk, w związku z czym można uznać je za modele hybrydowe. Należy też podkreślić, że powyższe typy cechują się znacznym zróżnicowaniem wewnętrznym. Prawdopodobnie najbardziej spójnym i zarazem licznym jest typ systemów opartych na idei bezpłatnej edukacji i familializacji. Zalicza się do nich Polska i charakteryzuje się relatywnie wysokim poziomem adresowania świadczeń (uzależnienie ich od dochodu rodzin), wysokim udziałem wsparcia rodzin w łącznej pomocy materialnej, brakiem lub niską popularnością programów kredytów studenckich oraz odpowiednio wyższym w związku z tym udziałem pomocy bezzwrotnej w łącznej pomocy, a także średnim lub średnio-niskim poziomem uprawnień socjalnych oraz zakresu korzystania ze stypendiów.

Drugim najwyraźniej rysującym się skupiskiem państw są kraje nordyckie (bez Islandii), które reprezentują typ polityki opartej na idei bezpłatnej edukacji i dekomodyfikacji wspieranej przez pomoc bezzwrotną, choć należy zwrócić uwagę, że jej udział w łącznej pomocy jest różny w tych krajach, podobnie jak zakres korzystania z niej. Niemniej jednak uprawnienia socjalne są tam relatywnie wysokie, a kryteria dostępu nie są powiązane z sytuacją materialną rodziny.

Jedno z potocznych wyjaśnień specyfiki krajów nordyckich w obszarze polityki społecznej, szczególnie korzystnej także z punktu widzenia studentów, dotyczy wysokiego poziomu rozwoju gospodarczego, umożliwiającego finansowanie rozbudowanych świadczeń społecznych. Aby zweryfikować tę możliwość, na wykresie 4.11 porównano Produkt Krajowy Brutto (dane z 2014 r., *World Development Indicators*, Bank Światowy) oraz wartość wskaźnika uprawnień socjalnych z powyższej analizy. Korelacja pomiędzy nimi jest umiarkowana (0,43), jednak zasila ją przede wszystkim zróżnicowanie pomiędzy krajami Europy Zachodniej a resztą państw. Zarówno w gronie państw najbogatszych, jak i krajów mniej zamożnych przyjmowane są różne rozwiązania w zakresie pomocy materialnej i opłat za studia. Co więcej, po odjęciu uprawnień do kredytów studenckich korelacja pomiędzy pomocą materialną a PKB stała się jeszcze niższa.

Wykres 4.11. Relacja między wskaźnikiem uprawnień socjalnych (2015) a PKB na osobę (w USD, 2014)

Źródło: opracowanie własne na bazie SSFD.

Jako wyjaśnienie szczególnie wysokiego wsparcia dla studentów w krajach nordyckich wskazuje się jego uniwersalizm – powszechna dostępność do równych świadczeń wytwarza ogólnospołeczne poparcie dla podtrzymania systemu, co wpływa z kolei na jego polityczną i finansową stabilność, przy jednocześnie wyższym lub równie wysokim wsparciu dla najuboższych studentów, jak w krajach koncentrujących świadczenia na tej właśnie grupie (Czarnecki, Korpi i Nelson 2020). Niemniej jednak autorzy zwracają także uwagę, że we wszystkich krajach o relatywnie wysokim poziomie uprawnień socjalnych (nie tylko nordyckich) ważną rolę odgrywa komponent w postaci subsydiowanych przez państwo kredytów studenckich. Ponadto ich analiza wskazuje, że pomimo powyższych zależności, zdecydowana większość krajów (ale nie Polska) zapewnia duże wsparcie dla studentów najuboższych – zbliżające się do poziomu adekwatnej dekomodyfikacji. Należy pamiętać, że najuboższa modelowa rodzina znajduje się w większości krajów wyraźnie poniżej poziomu ubóstwa. Tym samym liczba studentów tego typu jest najpewniej bardzo niska, w związku z czym ich wysokie wsparcie w systemach opartych na kryteriach dochodowych nie stanowi znaczącego ograniczenia dla budżetu państwa.

Wracając do powyższej analizy porównawczej, warto też zwrócić uwagę na konsekwencje uwzględnienia wskaźnika skolaryzacji brutto. W kontekście pozostałych zmiennych nie wpływa on jednak zbyt mocno na pozycje państw ani nie jest znacząco skorelowany z żadnym ze wskaźników. Sugeruje to, że przyjęcie danego rozwiązania systemowego (a przynajmniej jego utrzymywanie w badanym okresie) nie jest związane z poziomem umasowienia szkolnictwa wyższego.

Należy wreszcie zauważyć, że zidentyfikowane skupiska państw w dużym stopniu pokrywają się ze wskazanymi wcześniej przez Garitzmanna. Uwzględnienie bardziej zróżnicowanych aspektów funkcjonowania pomocy materialnej pozwoliło jednak w powyższej analizie na bardziej zniuansowaną interpretację różnic międzypaństwowych.

Kolejnym wyróżnikiem wykorzystanych danych SSFD jest obecność w bazie dość dużej liczby krajów Europy Środkowo-Wschodniej (CEE). Pozwala to na skontekstualizowanie wyników w odniesieniu do dyskusji na temat specyfiki tego regionu, wyróżniającej go rzekomo na tle innych, z uwagi na wspólną trajektorię historyczną oraz współczesny kontekst społeczno-ekonomiczny. Czynniki te nie prowadzą jednak do „westernizacji” czy homogenizacji polityki społecznej w regionie (Fenger 2007; Bohle i Greskovits 2012). Niektórzy zauważają jednak, że istnieją ich wspólne cechy, takie jak rola, jaką przypisują rynkowi w zapewnianiu odpowiedniego poziomu zaspokojenia potrzeb życiowych (Aidukaite 2009), centralna pozycja

rodziny w systemie opieki społecznej oraz wysoki poziom nierówności społecznych i ubóstwa (Hacker 2009).

Porównanie systemów pomocy materialnej i opłat za studia w krajach CEE prowadzi do zgoda podobnych wniosków. Pomimo wspólnego punktu wyjścia u zarania transformacji (braku opłat za studia, niskiej finansowej pomocy materialnej i niskiego poziomu skolaryzacji), systemy wyewoluowały w różnych kierunkach, o czym świadczy ich obecność w aż trzech spośród czterech typów zidentyfikowanych w powyższej analizie (oraz ambiwalentna pozycja Słowenii i Estonii). Mimo różnic systemowych, warto zwrócić jednak uwagę, że ogólnie występujące w krajach CEE cechy podejścia do pomocy materialnej pokrywają się z obserwacjami na temat polityki społecznej jako takiej. Rozwiązania stanowią różne wersje hybrydy rynkowo-familialistycznej, przy ograniczonym wsparciu ze strony państwa i akceptacji nierówności w dostępie do pomocy materialnej dla studentów oraz dostępie do edukacji wyższej jako takiej. Ten drugi aspekt łączy się z pierwszym poprzez funkcjonowanie we wszystkich krajach CEE, oprócz Słowenii, różnych wersji „podwójnych reżimów” opłat za studia, w których za teoretycznie podobne kształcenie część studentów płaci, a część nie, przy czym selekcja do bezpłatnej formy kształcenia odbywa się na zasadach konkurencyjnych. Podobne obserwacje płyną zarówno z przedstawionych porównań wskaźników wydatkowych, jak i porównań wskaźników praw socjalnych.

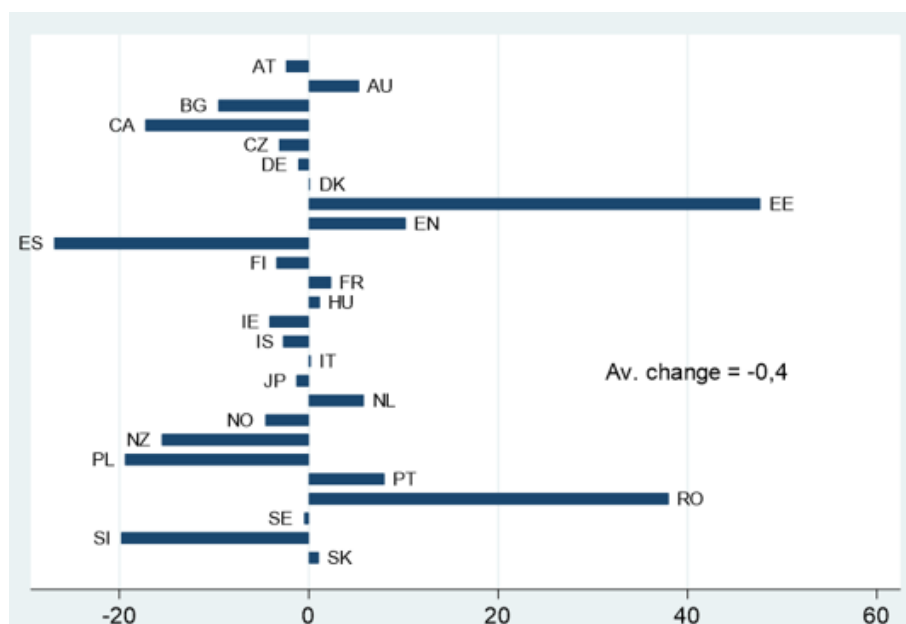
Tendencje zmian w latach 2005-2015

Dane SSFD zostały zebrane dla lat 2005, 2010 i 2015, co umożliwia porównanie trendów zmian systemów pomocy materialnej i opłat za studia w poszczególnych krajach – przynajmniej w aspektach uwidocznionych przez wskaźniki praw socjalnych. Dominujące w publicystycznym i naukowym obiegu przeświadczenie o ograniczaniu uprawnień socjalnych studentów i wzroście opłat za studia (upowszechnianie się „współdzielenia” kosztów kształcenia na poziomie wyższym) znajduje ograniczone potwierdzenie w odniesieniu do studentów studiów stacjonarnych na uczelniach publicznych. Dotyczy to także Polski.

Wykres 4.12 wskazuje wyrażoną w punktach procentowych zmianę wskaźnika uprawnień socjalnych. Wynika z niego niezwykle ciekawa obserwacja: pomimo braku istotnych reform systemu pomocy materialnej w omawianym okresie, wskaźnik ten obniżył się w przypadku Polski aż o niemal 20%, co sytuuje ją wśród pięciu krajów o najbardziej negatywnych tendencjach. Sugeruje to, że znaczące ograniczenie praw socjalnych studentów

może być konsekwencją politycznego dryfu – braku dostosowania kryteriów dostępu oraz wysokości uprawnień do zmieniającego się poziomu dochodów ludności i kosztów życia (co najczęściej przyjmuje formę intencjonalnego lub niezamierzonego zamrożenia). Trudno wskazać na ogólną tendencję w tym zakresie w analizowanych krajach. Po odjęciu odstających obserwacji (Estonia i Rumunia) związanych z pewnymi założeniami kodowania danych w SSFD jest ona jednak lekko ujemna w kontekście łącznych uprawnień socjalnych.

Wykres 4.12. Zmiana wskaźnika uprawnień socjalnych do pomocy materialnej netto w latach 2005-2015 (w p.p.)

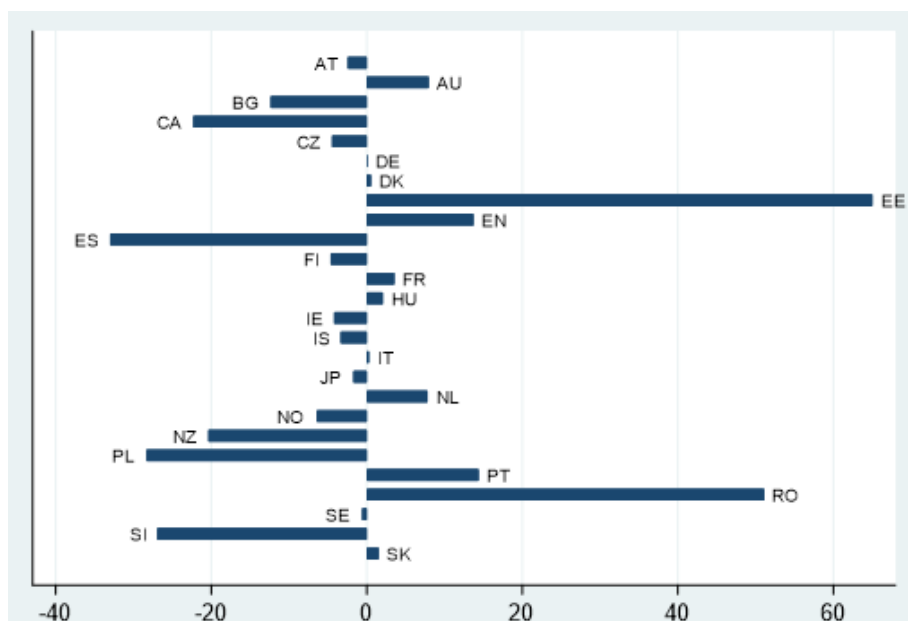

Av. change – średnia zmiana (w p.p.).

Źródło: opracowanie własne na bazie SSFD.

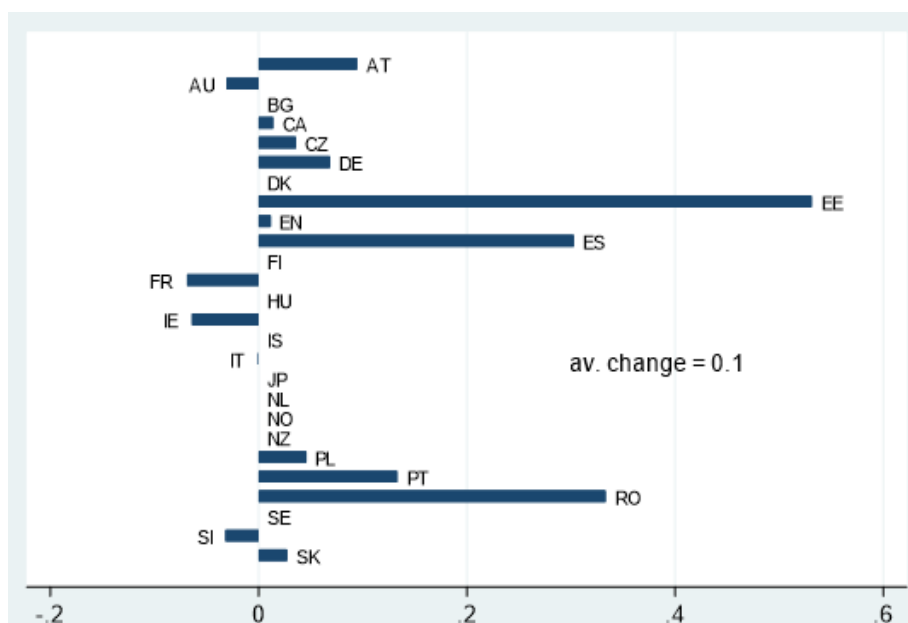
Pozostaje pytanie, czy ograniczenie to w równym stopniu dotknęło studentów z rodzin o różnym poziomie dochodów. Wykres 4.13 pokazuje, że w przypadku Polski nawet bardziej – o 27%. Jest to przede wszystkim konsekwencją stabilnego poziomu ulg prorodzinnych (jedyne świadczenie przeznaczone dla studenta z modelowej rodziny o średnich dochodach) i dość stabilnych progów dochodowych, które w większym stopniu dotknęły studenta z modelowej rodziny o niskich dochodach, co znajduje też odzwierciedlenie w niewielkim wzroście wskaźnika adresowania świadczeń (zob. wykres 4.14). Tendencja ta jest zbliżona w pozostałych krajach – jeżeli uprawnienia socjalne maleją, to dzieje się tak na ogół wskutek zamrożenia progu dochodowego, prowadzącego do obniżenia lub wycofania świadczeń dla studentów innych niż najubożsi. Generalnie jednak w większości państw, pomimo kryzysu gospodarczego, udało się uniknąć wyraźnego zmniejszania uprawnień socjalnych studentów.

Wykres 4.13. Zmiana wskaźnika uprawnień socjalnych do pomocy materialnej netto w latach 2005-2015 (w p.p.), dla modelowych rodzin o niskich lub bardzo niskich dochodach

Źródło: opracowanie własne na bazie SSFD.

Wykres 4.14. Zmiana wskaźnika adresowania świadczeń pomocy materialnej w latach 2005-2015

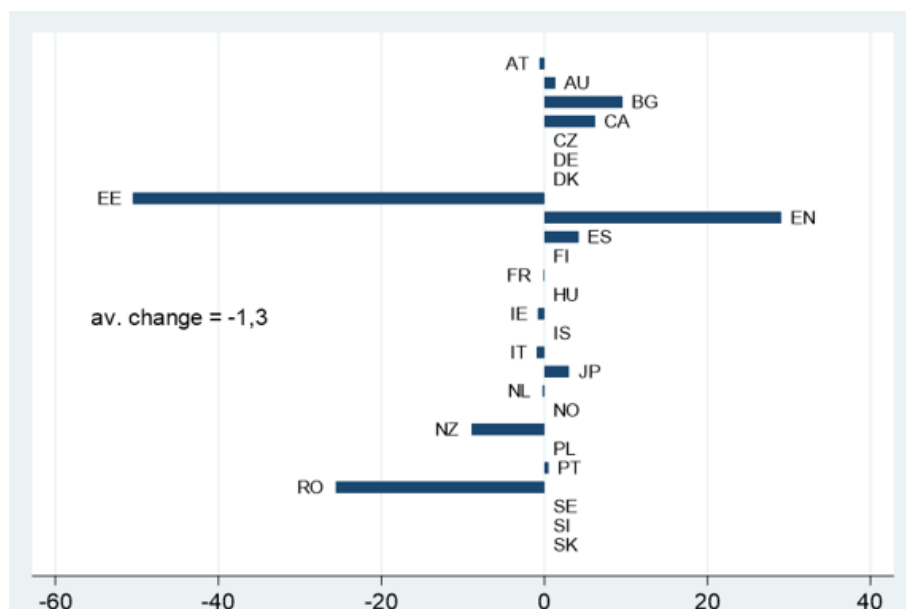
Av. change – średnia zmiana (w p.p.).

Źródło: opracowanie własne na bazie SSFD.

W jeszcze większym stopniu dotyczy to zmiany średniej wysokości czesnego, które musieli płacić studenci z modelowych rodzin. W zdecydowanej większości krajów obciążenie budżetów gospodarstw domowych opłatami za studia pozostało na niemal niezmiennym poziomie w omawianym okresie. Po zignorowaniu obserwacji odstających wzrosło ono najbardziej w Anglii, istotnie także w Bułgarii, Kanadzie i Japonii (a zatem wszystkich krajach

typu systemu opartego na odpłatności za studia i familializacji), a spadło w Nowej Zelandii. Ze względu na wspomniane wyżej założenia istnienie odpłatności za studia w Polsce nie zostało uwzględnione w SSFD.

Wykres 4.15. Zmiana wskaźnika wysokości czesnego w latach 2005-2015 (w p.p.), średnia dla trzech modelowych rodzin

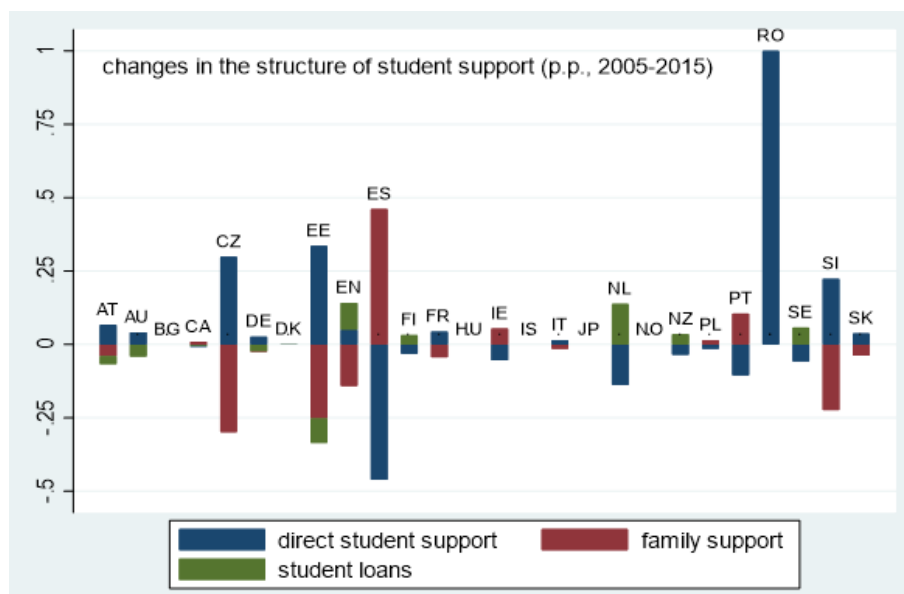

Av. change – średnia zmiana (w p.p.).

Źródło: opracowanie własne na bazie SSFD.

W odniesieniu do struktury pomocy materialnej przeciętnie dostępnej studentom z modelowych rodzin zmiany na ogół nie były drastyczne. Można powiedzieć, że w większej liczbie krajów wzrósł udział pomocy bezzwrotnej niż pomocy zwrotnej. Co interesujące, to pierwsze zjawisko można zaobserwować głównie w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, co być może wskazuje na osłabianie się w nich idei familializacji. W Polsce omawiana struktura pozostała niemal taka sama.

Wykres 4.16. Zmiana struktury pomocy materialnej w latach 2005-2015 (w p.p.), średnia dla trzech modelowych rodzin

Direct student support – stypendia socjalne; *family support* – ulgi podatkowe i świadczenia rodzinne przeznaczone dla rodziców lub prawnych opiekunów studentów; *student loans* – kredyty studenckie.

Źródło: opracowanie własne na bazie SSFD.

Podsumowanie i wnioski

Na podstawie zaobserwowanych różnic i podobieństw między krajami – dość systematycznie pojawiających się, bez względu na rodzaj wykorzystywanych danych i wskaźników – można w ograniczonym stopniu wyciągnąć wnioski na temat kierunku reform oraz inspiracji co do ich konkretnego kształtu lub rozwiązań. Znane są ograniczenia związane z próbami kopiowania rozwiązań z innych krajów. Jednocześnie trzeba pamiętać, że system pomocy materialnej i opłat za studia nie funkcjonuje w izolacji – z jednej strony, jest elementem szerszych systemów państwa opiekuńczego, a z drugiej – szkolnictwa wyższego. Różnice między krajami we względnym znaczeniu nadawanemu edukacji wyższej i polityce społecznej mogą mieć bowiem źródła w różnych strategiach ograniczania nierówności społecznych realizowanych przez państwo opiekuńcze w szerokim rozumieniu.

Zamiast wyrównywać warunki życia przez różne polityki społeczne, kraje liberalne (anglosaskie) stwarzają warunki rozwoju kapitału ludzkiego na uczelniach poprzez stabilny poziom wydatków publicznych oraz infrastrukturę kredytów studenckich i opłat za studia. Strategia ta jest spójna z ideą *social investment state*: polega na osłabianiu dekomodyfikacji zabezpieczenia społecznego oraz wzmacnianiu komodyfikacji edukacji (np. wzrost opłat za studia, ale i dostępności kredytów studenckich oraz wsparcia najuboższych), co raczej nie sprzyja nierównościom edukacyjnym – szczególnie w wymiarze horyzontalnym przy

powiązaniu kosztów kształcenia z jego „prestżem”. Prawo do edukacji wyższej zostaje zastąpione przez konieczność studiowania, bez którego możliwość elastycznego dostosowywania się jednostki do potrzeb rynku pracy jest znacznie ograniczona (Busemeyer i Nikolai 2010, s. 17). W kontekście typologii systemów pomocy materialnej kraje te nie podlegają jednak łatwej klasyfikacji.

Konserwatywne państwa dobrobytu, dzięki rozbudowanej siatce zabezpieczenia społecznego (o relatywnie wysokim stopniu dekomodifikacji), tworzą znacznie lepsze warunki życia dla tych, którzy nie zdobędą wyższego wykształcenia niż ma to miejsce w krajach liberalnych (Pechar i Andres 2011, s. 46). Szczególnie ważną rolę w wyrównywaniu życiowych szans na materialną stabilizację odgrywają w nich rozbudowane systemy kształcenia zawodowego (Streeck 2011). Powyższe czynniki wpływają na relatywnie niższy poziom skolaryzacji. System nie gwarantuje takiego poziomu wsparcia materialnego studentom ze środowisk nieuprzywilejowanych, który odpowiednio wcześniej pobudzałby ich aspiracje do wejścia na „lepsze” ścieżki edukacyjne. Sprzyja więc zachowaniu elitarności kształcenia wyższego i reprodukcji struktury społecznej. Warto przy tym zwrócić uwagę, że w kontekście systemów pomocy materialnej występuje znaczne zróżnicowanie wśród tych krajów – niektóre z nich, szczególnie z Azji Wschodniej, opierają je na typowej dla konserwatywnych państw opiekuńczych idei familializacji. W parze z nią występuje jednak powszechnie akceptowana idea odpłatności za studia, przy bardzo niskim lub zgoła nieistniejącym systemie wsparcia materialnego studentów.

Przykład krajów socjaldemokratycznych (lub nordyckich) wspiera pogląd o komplementarności edukacji wyższej i polityki społecznej. Pechar i Andres (2011, s. 47) wskazują ponadto na dużą rolę państwa w dostosowywaniu podaży i popytu na wyższe wykształcenie, umożliwiające zdobycie ogólnych lub specjalistycznych umiejętności. Wysoki poziom wydatków publicznych w sektorze umożliwia niepobieranie czesnego. W związku z tym jednostki nie muszą przeznaczać swoich prywatnych środków na opłacenie edukacji. Mimo to wielu studentów decyduje się na zaciągnięcie kredytu oraz na łączenie studiów z pracą w celu pokrycia kosztów życia na studiach. Czynniki te, wraz z ekspansją szkolnictwa wyższego, nie są skorelowane ze zmniejszonymi nakładami na zabezpieczenie społeczne (Ibidem, s. 48). W kontekście typologii systemów pomocy materialnej kraje te, z wyjątkiem Islandii, opierają się na idei bezpłatnej edukacji oraz rozwiniętych uprawnień socjalnych wspierających uniezależnienie studentów od rodzin, a także (z różnym skutkiem) od aktywności na rynku pracy w czasie studiów.

Obraz Polski na tle pozostałych krajów wskazuje na możliwość zaklasyfikowania jej do grupy państw o niskich opłatach za studia, lecz także dość niskiej pomocy materialnej, co można powiązać z wbudowanym w system ideologicznym założeniem o dzieleniu odpowiedzialności za finansowanie kosztów kształcenia pomiędzy państwo a rodzinę. Podstawowy dylemat związany z dalszym kierunkiem rozwoju systemu pomocy materialnej w Polsce polega de facto na przesunięciu go w stronę (lub strony) wskazanych powyżej typów idealnych, które trzeba interpretować w szerszym kontekście instytucjonalnym. Decyzje powinny przy tym uwzględniać praktyczną możliwość odstępstwa od systemowych założeń (przede wszystkim o roli sektora prywatnego w świadczeniu usług), które znajdują pewną analogię zarówno w innych, zbliżonych do Polski państwach (kraje Europy Środkowo-Wschodniej), jak i w innych obszarach polityki społecznej.

Jednocześnie potencjalne instytucjonalne i polityczne ograniczenia należy zestawić z konsekwencjami funkcjonowania systemów pomocy materialnej dla studentów, jakości kształcenia i nierówności społecznych. Po pierwsze, w porównaniu do innych krajów polscy studenci wyraźnie więcej pracują i mało studiują we własnym zakresie, w związku z czym kluczowa wydaje się kwestia rozpoznania przyczyn i konsekwencji tego zjawiska oraz ewentualnie możliwości jego ograniczenia. Porównania międzynarodowe sugerują raczej negatywny związek między zakresem pomocy materialnej a powszechnością pracy studenckiej, przy czym w niektórych krajach alternatywą dla obu jest wyraźnie większe wsparcie finansowe przekazywane przez rodziców. Oparcie systemu na takim wsparciu z pewnością miałoby jednak negatywne konsekwencje dla nierówności edukacyjnych w kontekście szkolnictwa wyższego.

Fakt, że średnie opłaty za studia są w Polsce dość niskie w porównaniu z innymi krajami OECD w niewielkim stopniu wpływa na ogólny obraz dystrybucji obciążeń stworzony przez politykę finansowania edukacji wyższej. Z punktu widzenia nierówności horyzontalnych w dostępie do szkolnictwa wyższego, specyfika tej polityki jest jednak dość szczególna. W większości krajów, w których pobierane jest czesne, dostęp do bardziej prestiżowych studiów jest obwarowany większymi kosztami. W Polsce wielu studentów płaci za edukację wyższą relatywnie niskiej jakości. Zjawisko to w ograniczonym stopniu wpływa na dostęp, ale ma znaczne implikacje dla sprawiedliwości dystrybucyjnej. W ograniczonym stopniu jest ono równoważone przez system pomocy materialnej – jego potencjał w tym zakresie jest istotnie ograniczony przez stosunkowo dużą (w porównaniu międzynarodowym) autonomię uczelni w zakresie określania kryteriów uprawnień do świadczeń pomocy materialnej oraz ich wysokości.

Załącznik 5.
Historia zmian pomocy materialnej
dla studentów w Polsce

Załącznik 5.

Historia zmian pomocy materialnej dla studentów w Polsce*

Wprowadzenie

System pomocy materialnej dla studentów wielokrotnie ulegał w Polsce zmianom. Ich charakter obejmował w zasadzie wszystkie wymiary tej działalności. Zmiany dotyczyły zarówno kwestii podmiotów uprawnionych do otrzymywania świadczeń, warunków przyznawania, rodzajów świadczeń, czy wreszcie kwestii proceduralnych.

Wyciąg z najważniejszych zmian w latach 1991-2019

1991

Niniejsza analiza sięga do 1991 r. Wprowadzono wtedy Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 1991 r. w sprawie warunków, form, trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości świadczeń pomocy materialnej dla studentów studiów dziennych (na podstawie art. 152 ust. 3 ustawy z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 65, poz. 385)).

Najważniejszymi zmianami był dość eksperymentalny system opierający się na przychodzie a nie dochodzie, dla ustalenia osób uprawnionych do pobierania świadczeń. Wydaje się, że była to naturalna konsekwencja bardzo niejasnego (z dzisiejszego punktu widzenia – wręcz nieistniejącego) modelu zaliczania pewnych kategorii wydatków do kosztów prowadzenia wielu rodzajów działalności.

Kolejną nowością było wprowadzenie dodatków do stypendium socjalnego, tj. stypendium na wyżywienie oraz stypendium mieszkaniowego. Obok tych świadczeń, wypłacano także stypendia za wyniki w nauce (w tym odrębne stypendium ministra). Istniały także dopłaty do zakwaterowania w domu studenckim oraz do posiłków w stołówce studenckiej, a także zapomogi (pieniężne lub rzeczowe). Świadczenia te były przyznawane przez ministrów nadzorujących uczelnie lub przez dziekanów wydziałów, a na

* Opracował dr Bartłomiej Biga – Katedra Polityk Publicznych, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

jednowydziałowych uczelniach przez wyznaczonego przez rektora prorektora. Świadczenia były przyznawane, co do zasady, na wniosek studenta. Regułą było też, że wsparcie obejmowało 10-miesięczny okres w danym roku.

Łączna miesięczna wysokość stypendium naukowego bądź socjalnego nie mogła być wyższa niż 90% najniższego wynagrodzenia zasadniczego asystenta w poprzednim miesiącu, ustalonego w przepisach o wynagrodzeniu nauczycieli akademickich.

Pierwszeństwo w uzyskaniu miejsca w domu studenckim przysługiwało natomiast studentowi, któremu „codzienny dojazd do uczelni uniemożliwiałby lub w znacznym stopniu utrudniałby studiowanie.” Dopłata do jednego miejsca w domu studenckim stanowi różnicę między kosztem własnym utrzymania miejsca a opłatą wniesioną przez studenta. Opłatę wnoszoną przez studenta za miejsce w domu studenckim ustalał rektor, w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego.

Te regulacje pokazują stosunkowo szeroki zakres świadczeń niepieniężnych oraz wyraźnie zarysowaną rolę samorządów studenckich. Nie była ona tak duża jak po zmianach wprowadzonych kilkanaście lat później, jednak regulacje dawały tym organom pewne istotne uprawnienia.

Wyciąg z najważniejszych zmian

§1

Świadczeniami pomocy materialnej ze środków budżetu państwa dla studentów dziennych, zwanymi dalej "świadczeniami", są:

- 1) stypendia socjalne,
- 2) stypendia za wyniki w nauce,
- 3) stypendia ministra za osiągnięcia w nauce,
- 4) dopłaty do zakwaterowania w domu studenckim,
- 5) dopłaty do posiłków w stołówce studenckiej,
- 6) zapomogi.

2. Dla niepracujących małżonków i dzieci studenci mogą otrzymać świadczenia, o których mowa w ust. 1 pkt 4 i 5.

§ 2.

1. Świadczenia, o których mowa w § 1 ust. 1 pkt 3, są przyznawane przez ministrów nadzorujących uczelnie. Pozostałe świadczenia są przyznawane przez dziekana wydziału, a jednowydziałowych uczelniach przez wyznaczonego przez rektora prorektora, z zastrzeżeniem ust. 3. Świadczenia, o których mowa w § 1 ust. 1 pkt 1 i 4-6, są przyznawane na wniosek studenta.

2. Od rozstrzygnięcia podjętego przez dziekana (prorektora) studentowi przysługuje odwołanie do rektora.
3. Na wniosek właściwego organu samorządu studenckiego świadczenia, z wyłączeniem stypendiów ministra, przyznają studencka komisja stypendialna i odwoławcza studencka komisja stypendialna powołana odpowiednio przez dziekana (prorektora) i rektora. Przepis ust. 2 stosuje się odpowiednio.

§ 3.

1. Świadczenia, o których mowa w § 1 ust. 1 pkt 1-5, studenci mogą otrzymywać w danym roku akademickim przez okres do 10 miesięcy.
2. Okres przyznania świadczeń, o których mowa w § 1 ust. 1 pkt 4 i 5, może być przedłużony do 12 miesięcy, w wypadkach szczególnych określonych w regulaminie, o którym mowa w § 9.
3. W okresie powtarzania roku (semestru) studiów oraz urlopu studenci mogą otrzymać świadczenia, o których mowa w § 1 ust. 1 pkt 1 i 4-6, w wypadkach szczególnych, określonych w regulaminie, o którym mowa w § 9.
4. Studentom studiującym na drugim kierunku studiów przysługują świadczenia, o których mowa w § 1 ust. 1, z tym że stypendium socjalne przysługuje przez okres nie dłuższy niż dwa lata od ukończenia pierwszego kierunku studiów. Ograniczenie powyższe nie dotyczy studiowania na drugim kierunku studiów, na którym studia są uwarunkowane ukończeniem innego kierunku studiów.
5. Stypendium socjalne jest przyznawane na okres semestru. Pozostałe stypendia są przyznawane na semestr lub rok akademicki. Stypendia są wypłacane co miesiąc.

§ 4.

1. Stypendium socjalne może otrzymać student będący w trudnej sytuacji materialnej.
2. Stypendium za wyniki w nauce może otrzymać student, który uzyskał za rok (semestr) studiów wysoką średnią ocen, oraz student posiadający szczególne osiągnięcia w nauce. Wniosek o przyznanie tego stypendium może złożyć również rada wydziału.
3. Stypendium za wyniki w nauce można przyznać nie wcześniej niż po 1 roku studiów.
4. Szczególnie wyróżniający się w nauce student, posiadający konkretne osiągnięcia naukowe, może, na wniosek rady wydziału, po zaliczeniu II roku studiów otrzymać stypendium ministra. W wyjątkowych wypadkach stypendium ministra może otrzymać student po zaliczeniu I roku studiów.

§ 5.

1. Łączna miesięczna wysokość stypendium, o którym mowa w § 1 ust. 1 pkt 1 i 2, nie może być wyższa niż 90% najniższego wynagrodzenia zasadniczego asystenta w poprzednim miesiącu, ustalonego w przepisach o wynagrodzeniu nauczycieli akademickich.
2. Stypendium, o którym mowa w § 4 ust. 4, jest przyznawane do wysokości najniższego wynagrodzenia zasadniczego asystenta w poprzednim miesiącu, ustalonego w przepisach o wynagrodzeniu nauczycieli akademickich. Student, który otrzymał to stypendium, nie otrzymuje stypendium, o którym mowa w § 1 ust. 1 pkt 2.
3. W indywidualnych, szczególnie uzasadnionych wypadkach określonych w regulaminie, o którym mowa w § 9, łączna wysokość stypendium może przekroczyć wysokość określoną w ust. 1.

§ 6.

1. Pierwszeństwo w przyznaniu miejsca w domu studenckim przysługuje studentowi, któremu codzienny dojazd do uczelni uniemożliwiałby lub w znacznym stopniu utrudniałby studiowanie.

2. ¹ Dopłata do jednego miejsca w domu studenckim stanowi różnicę między kosztem własnym utrzymania miejsca a opłatą wniesioną przez studenta.

3. Opłatę wnoszoną przez studenta za miejsce w domu studenckim ustala rektor w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego.

§ 7.

1. Pierwszeństwo w przyznawaniu wyżywienia w stołówce studenckiej przysługuje studentowi, o którym mowa w § 6 ust. 1.

2. Dopłata do stołówek studenckich stanowi różnicę między kosztem własnym poniesionym przez uczelnię a sumą wpływów z opłat wniesionych przez studentów. Suma wpływów z opłat za wyżywienie w stołówce studenckiej nie może być niższa niż koszt surowca przeznaczonego na to wyżywienie.

3. Koszt surowca, o którym mowa w ust. 2, ustala rektor w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego.

§ 8.

1. Zapomoga może być przyznana studentowi, który przejściowo znalazł się w trudnej sytuacji materialnej.

2. Zapomoga może być pieniężna lub rzeczowa.

§ 9. Szczegółowy regulamin przyznawania i ustalania wysokości świadczeń, o których mowa w § 1 ust. 1 pkt 1, 2, 4-6 i w ust. 2, oraz podział środków określa rektor w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego.

§ 10.

1. Przyznawanie pomocy materialnej, o której mowa w rozporządzeniu, może odbywać się wyłącznie w ramach środków z budżetu państwa przyznanych uczelni przez nadzorującego ministra.

2. W razie zmiany wynagrodzenia zasadniczego asystenta oraz w ramach przyznanych środków budżetowych, o których mowa w ust. 1, następuje odpowiednio zwiększenie wysokości środków na świadczenia, o których mowa w § 1 ust. 1 pkt 1-3.

§ 11. Przepisów rozporządzenia nie stosuje się do studentów nie będących obywatelami polskimi, chyba że odrębne przepisy stanowią inaczej.

§ 12.

1. Stypendia zwrotne, wypłacone na podstawie rozporządzenia Ministra Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki z dnia 16 września 1982 r. w sprawie warunków oraz rodzajów i wysokości świadczeń pomocy materialnej dla studentów (Dz.U. Nr 29, poz. 204 i z 1984 r. Nr 44, poz. 239), podlegają spłacie w terminie 10 lat od daty ukończenia studiów. Rozpoczęcie spłat następuje nie wcześniej niż po 3 latach od ukończenia studiów.

2. W razie niedotrzymania terminu spłaty należności z tytułu pobranego stypendium zwrotnego, kwoty należne państwowym jednostkom organizacyjnym podlegają ściągnięciu w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

3. Stypendia, o których mowa w ust. 1, podlegają umorzeniu:

1) w całości lub w części przez rektora w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego, na wniosek studenta, w wypadkach szczególnie uzasadnionych,

2) w całości w razie ukończenia studiów przez studenta w terminie określonym w regulaminie studiów i otrzymania dyplomu z wyróżnieniem lub wynikiem bardzo dobrym,

3) w 75% w razie ukończenia przez studenta studiów w terminie określonym w regulaminie studiów i otrzymania dyplomu z wynikiem dobrym,

4) w wypadkach przewidzianych w odrębnych przepisach.

4. Stypendia zwrotne dla studentów studiujących na drugim kierunku studiów, na którym studia nie są uwarunkowane ukończeniem pierwszego kierunku, nie podlegają umorzeniu.

§ 13.

1. Stypendia ministra, przyznane na podstawie dotychczasowych przepisów, wypłaca się zgodnie z przepisem § 5 ust. 2.

2. W uczelniach, w których brak regulaminu, o którym mowa w § 9, uniemożliwia wypłatę świadczeń na podstawie niniejszego rozporządzenia, w lutym 1991 r. świadczenia przyznaje się nadal na zasadach i w wysokości określonych w dotychczasowych przepisach.

§ 14. Traci moc rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 16 października 1989 r. w sprawie warunków oraz rodzajów i wysokości świadczeń pomocy materialnej dla studentów studiów dziennych (Dz.U. Nr 56, poz. 334).

§ 15. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem 1 lutego 1991 r.

1997/98

Zmiany dokonane w latach 1997-1998 wynikają z dwóch aktów prawnych – Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 czerwca 1997 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków, form, trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości świadczeń pomocy materialnej dla studentów studiów dziennych (wydanego na podstawie art. 152 ust. 3 ustawy z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym (Dz.U. Nr 65, poz. 385, z 1992 r. Nr 54, poz. 254 i Nr 63, poz. 314, z 1994 r. Nr 1, poz. 3, Nr 43, poz. 163, Nr 105, poz. 509 i Nr 121, poz. 591, z 1996 r. Nr 5, poz. 34 i Nr 24, poz. 110 oraz z 1997 r. Nr 28, poz. 153) oraz Rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 23 września 1998 r. w sprawie warunków, form, trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości pomocy materialnej dla studentów studiów dziennych uczelni zawodowych (na podstawie art. 75 ust. 3 ustawy z dnia 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych (Dz.U. Nr 96, poz. 590 i z 1998 r. Nr 106, poz. 668)).

Istotną zmianą tego okresu było wyodrębnienie stypendiów dla osób niepełnosprawnych. W pewnym stopniu zmieniły się także uprawnienia poszczególnych organów uczelni w procedurze przyznawania świadczeń. Z systemowego punktu widzenia najważniejsze są jednak ogólne kierunki nowelizacji. Z jednej strony, szły one w stronę obejmowania świadczeniami jak najszerszego kręgu osób (niepełnosprawni, studenci wyższych szkół zawodowych, osoby dla których zabrakło miejsca w akademiku), a z drugiej strony – dostrzeżono także potrzebę doprecyzowania pewnych bardzo ogólnych klauzul z początku lat 90.

Nowe rozporządzenie posługuje się też pojęciem dopłat do posiłków (a więc nie przesądza, że mają one być podawane w stołówkach studenckich) oraz pojęciem dopłat do zamieszkania (co umożliwia wspieranie osób zakwaterowanych poza akademikami). Student spełniający warunki określone w rozporządzeniu, któremu z powodu braku miejsc nie przyznano miejsca w domu studenckim lub wyżywienia w stołówce studenckiej, mógł więc otrzymać dopłatę do zakwaterowania i wyżywienia w obiektach innych niż domy i stołówki studenckie. Dopłata do zakwaterowania nie mogła być wyższa niż dopłata do zakwaterowania w domu studenckim, liczona według średniego kosztu utrzymania jednego miejsca w domach studenckich prowadzonych przez uczelnię. Również dopłata do wyżywienia nie mogła być wyższa niż dopłata w stołówce studenckiej.

Warto odnotować faktyczne wzmocnienie roli studenckich komisji stypendialnych (oraz odwoławczych). Jednak rektor oraz dziekani mieli kompetencję do uchylania uchwał tych organów, które były niezgodne z prawem. Wprowadzono także zasadę, że osoby studiujące na kilku kierunkach mogą otrzymywać świadczenia wyłącznie na jednym wybranym.

Wyciąg z najważniejszych zmian

§ 1. W rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 22 stycznia 1991 r. w sprawie warunków, form, trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości świadczeń pomocy materialnej dla studentów studiów dziennych (Dz.U. Nr 9, poz. 32 i Nr 112, poz. 486) wprowadza się następujące zmiany:

1) w § 1 w ust. 1:

a) po pkt 1 dodaje się pkt 1a w brzmieniu:

"1a) stypendia specjalne dla osób niepełnosprawnych,"

b) pkt 4 i 5 otrzymują brzmienie:

"4) dopłaty do zakwaterowania,

5) dopłaty do posiłków,";

2) w § 2:

a) w ust. 1 w ostatnim zdaniu powołanie "§ 1 ust. 1 pkt 1 i 4-6" zastępuje się powołaniem "§ 1 ust. 1 pkt 1, 1a i 4-6",

b) dodaje się ust. 4 w brzmieniu:

"4. Dziekan i rektor uchylają niezgodne z przepisami rozporządzenia i regulaminu, o którym mowa w § 9, decyzje odpowiednio: studenckiej komisji stypendialnej i odwoławczej komisji stypendialnej. Świadczenia wypłacone na podstawie następnie uchylonych decyzji nie podlegają zwrotowi.";

3) w § 3:

a) w ust. 3 po wyrazach "pkt 1" dodaje się wyrazy "pkt 1a",

b) po ust. 4 dodaje się ust. 4a w brzmieniu:

"4a. Studenci studiujący równocześnie na kilku kierunkach studiów mogą otrzymać świadczenia, o których mowa w § 1 ust. 1 pkt 1, 1a, 3-6 i ust. 2, na jednym z kierunków, według własnego wyboru. Stypendia za wyniki w nauce student może otrzymać na każdym ze studiowanych kierunków.";

4) w § 5 ust. 1 otrzymuje brzmienie:

"1. Łączna miesięczna wysokość stypendiów socjalnego i za wyniki w nauce nie może być wyższa niż 90%, a wysokość stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych wyższa niż 20% najniższego wynagrodzenia zasadniczego asystenta w poprzednim miesiącu, ustalonego w przepisach o wynagradzaniu nauczycieli akademickich.";

5) w § 6:

a) ust. 1 otrzymuje brzmienie:

"1. Pierwszeństwo w przyznaniu miejsca w domu studenckim przysługuje studentowi, któremu codzienny dojazd do uczelni uniemożliwiałby lub w znacznym stopniu utrudniał studiowanie i który znajduje się w trudnej sytuacji materialnej.";

b) ust. 3 otrzymuje brzmienie:

"3. Wysokość opłaty wnoszonej przez studenta za miejsce w domu studenckim ustala dla poszczególnych domów rektor w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego.";

6) w § 7 ust. 3 otrzymuje brzmienie:

"3. Cenę posiłku oraz wysokość dopłaty do pełnych kosztów przygotowania posiłku ustala rektor w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego.";

7) po § 7 dodaje się § 7a w brzmieniu:

"§ 7a. Student spełniający warunki określone w § 6 ust. 1, któremu z powodu braku miejsc nie przyznano miejsca w domu studenckim lub wyżywienia w stołówce studenckiej, może otrzymać dopłatę do zakwaterowania i wyżywienia w obiektach innych niż domy i stołówki studenckie. Dopłata do zakwaterowania nie może być wyższa niż dopłata do zakwaterowania w domu studenckim, liczona według średniego kosztu utrzymania jednego miejsca w domach studenckich prowadzonych przez uczelnię i zgodnie z regulaminem, o którym mowa w § 9. Dopłata do wyżywienia nie może być wyższa niż dopłata w stołówce studenckiej.";

8) § 9 otrzymuje brzmienie:

"§ 9. 1. Szczegółowy regulamin przyznawania i ustalania wysokości świadczeń, o których mowa w § 1 ust. 1 pkt 1, 1a, 2, 4-6 i w ust. 2, oraz podział środków określa rektor w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego.

2. Rektor, w porozumieniu z uczelnianym organem samorządu studenckiego, może przekazać uprawnienia do określania regulaminu, o którym mowa w ust. 1, dziekanom i wydziałowym organom samorządów studenckich. Regulamin wydziałowy zatwierdza rektor."

§ 2. Rozporządzenie wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 1998 r.

2004/2005

Kolejne duże zmiany w systemie pomocy materialnej miały miejsce na przełomie lat 2004/2005. Były one wynikiem ustawy z dnia 28 maja 2004 r. o zmianie ustawy o szkolnictwie wyższym, ustawy o wyższych szkołach zawodowych, ustawy o pożyczkach i kredytach studenckich oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2004 r., Nr 152, poz. 1598.).

Zgodnie z art. 103, uczelnie zostały zobligowane do utworzenia funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów. Powstawał on z dotacji ministerialnych, opłat za korzystanie z domów i stołówek studenckich. Środki w nim gromadzone mogły być przeznaczane na stypendia, zapomogi, a ponadto – w przypadku uczelni publicznych – także na remonty domów i stołówek studenckich. Określono także limit 3% ogólnej puli, która mogła być przeznaczana dla doktorantów (w 2011 r. podniesiono ten limit do 6%, ale zarazem wskazano, że proporcja między świadczeniami dla studentów i doktorantów powinna wynikać z proporcji wielkości obu tych grup na danej uczelni).

Do systemu pomocy materialnej włączono także studentów niestacjonarnych oraz studentów uczelni niepublicznych. Zlikwidowano bezpośrednie dopłaty do domów studenckich. Oddzielono także stypendium na wyżywienie oraz stypendium mieszkaniowe od stypendium socjalnego.

Istotną i trwałą zmianą było także powiązanie dostępu do stypendium socjalnego z progiem definiowanym przez ustawę o świadczeniach rodzinnych. Kontrowersyjną decyzją było natomiast ustalenie, że przynajmniej połowa Funduszu Pomocy Materialnej musi być przeznaczana na stypendia socjalne.

Wyciąg z najważniejszych zmian

Art. 103.

1. Uczelnia tworzy fundusz pomocy materialnej dla studentów i doktorantów.
2. Fundusz, o którym mowa w ust. 1, tworzy się:
 - 1) z dotacji, o której mowa w art. 94 ust. 1 pkt 7 i ust. 4, z wyłączeniem środków na stypendia ministra, o których mowa w art. 173 ust. 1 pkt 4 i 5;
 - 2) z opłat za korzystanie z domu studenckiego;
 - 3) z opłat za korzystanie ze stołówki studenckiej;
 - 4) z innych przychodów, w tym z opłat za wynajem pomieszczeń w domach i stołówkach studenckich.

3. Fundusz pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w części, o której mowa w ust. 2 pkt 1, przeznaczona na wypłaty stypendiów i zapomóg, a w przypadku uczelni publicznej także na remonty domów i stołówek studenckich. Dotacja przeznaczona na pomoc materialną dla doktorantów nie może być większa niż 3% wysokości dotacji określonej w ust. 2 pkt 1.
4. Fundusz pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w części, o której mowa w ust. 2 pkt 2-4, przeznaczona na pokrycie kosztów utrzymania domów i stołówek studenckich, a w przypadku uczelni publicznej także na wynagrodzenia pracowników uczelni zatrudnionych w tych domach i stołówkach oraz na odpis na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych dla tych pracowników, o którym mowa w art. 157.
5. Fundusz pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w części, o której mowa w ust. 2 pkt 2-4, może być również przeznaczony na wypłatę stypendiów i zapomóg oraz remonty i modernizację domów i stołówek studenckich.
6. Fundusz pomocy materialnej dla studentów i doktorantów, w części nieprzekraczającej w danym roku budżetowym 0,2% dotacji, o której mowa w art. 94 ust. 1 pkt 7 i ust. 4, może być przeznaczony na pokrywanie kosztów realizacji zadań związanych z przyznawaniem i wypłacaniem stypendiów i zapomóg dla studentów i doktorantów, ponoszonych przez uczelnię.
7. Niewykorzystane w danym roku budżetowym środki funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów pochodzące ze źródła, o którym mowa w ust. 2 pkt 1, przechodzą na rok następny do wykorzystania na cele określone w ust. 3, a środki pochodzące ze źródeł określonych w ust. 2 pkt 2-4, na cele określone w ust. 4 i 5.

2014

Nowelizacja z 2014 r. przyniosła wyrażoną wprost możliwość przeznaczania części dotacji na koszty realizacji zadań związanych z przyznawaniem i wypłacaniem stypendiów (0,2%). Zważywszy na relatywnie dużą wielkość Funduszu, regulacja ta istotnie wzmocniła pozycję samorządów studenckich, które w pewnym stopniu były dysponentem tej kwoty. Z jednej strony, otworzyło to drogę do profesjonalizacji obsługi Funduszu Pomocy Materialnej oraz zmieniło wyobrażenie, jakoby możliwa była jego obsługa bez generowania znacznych kosztów). Jednak z drugiej strony, nie zabezpieczono się odpowiednio przed nadużyciami rozliczania z tych środków, które nie były konieczne lub bezpośrednio związane z pomocą materialną.

Wyciąg z najważniejszych zmian

Art. 103.

1. Uczelnia tworzy fundusz pomocy materialnej dla studentów i doktorantów.
2. Fundusz, o którym mowa w ust. 1, tworzy się z:
 - 1) dotacji, o której mowa w art. 94 ust. 1 pkt 7 i ust. 4, z wyłączeniem środków na stypendia ministra, o których mowa w art. 173 ust. 1 pkt 4;
 - 2) opłat za korzystanie z domu studenckiego;

- 3) opłat za korzystanie ze stołówki studenckiej;
- 4) innych przychodów, w tym z opłat za wynajem pomieszczeń w domach i stołówkach studenckich.
3. Fundusz pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w części, o której mowa w ust. 2 pkt 1, przeznaczona na wypłaty stypendiów i zapomóg, a w przypadku uczelni publicznej także na remonty domów oraz stołówek studenckich. Dotacja przeznaczona na pomoc materialną dla doktorantów nie może być mniejsza niż wynika to z proporcji liczby doktorantów do liczby studentów oraz nie większa niż 6% wysokości dotacji określonej w ust. 2 pkt 1.
4. Fundusz pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w części, o której mowa w ust. 2 pkt 2-4, przeznaczona na pokrycie kosztów utrzymania domów i stołówek studenckich, w tym na wynagrodzenia pracowników zatrudnionych w tych domach i stołówkach studenckich, oraz na odpis na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych dla tych pracowników.
- 4a. Odpis na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych dla pracowników, o których mowa w ust. 4, zatrudnionych w uczelni publicznej jest dokonywany zgodnie z art. 157.
5. Fundusz pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w części, o której mowa w ust. 2 pkt 2-4, może być również przeznaczony na wypłatę stypendiów i zapomóg oraz na remonty i modernizację domów i stołówek studenckich, a także na pokrywanie kosztów, o których mowa w ust. 6.
6. Uczelnia może przeznaczyć część dotacji, o której mowa w art. 94 ust. 1 pkt 7 i ust. 4, w wysokości nieprzekraczającej w danym roku budżetowym 0,2%, na pokrywanie ponoszonych przez uczelnię kosztów realizacji zadań związanych z przyznawaniem i wypłacaniem stypendiów i zapomóg dla studentów i doktorantów.
7. Niewykorzystane w danym roku budżetowym środki funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów pochodzące ze źródła, o którym mowa w ust. 2 pkt 1, przechodzą na rok następny do wykorzystania na cele określone w ust. 3, a środki pochodzące ze źródeł określonych w ust. 2 pkt 2-4 – na cele określone w ust. 4-6.
8. Środki funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów wydatkowane z naruszeniem ust. 3-7 podlegają zwrotowi do funduszu.

2019

Konstytucja dla nauki nie wprowadziła rewolucyjnych zmian w obszarze pomocy materialnej. Uporządkowała i doprecyzowała jednak niektóre kwestie. Obecnie więc poza „tradycyjnymi” formami wsparcia (stypendium socjalne, stypendium dla osób niepełnosprawnych) w ustawie wymieniono także stypendia finansowane przez jednostki samorządu terytorialnego oraz stypendia za wyniki w nauce lub w sporcie, finansowane ze środków zewnętrznych. Utrzymano regułę postępowania prowadzonego na wniosek i wprost określono charakter rozstrzygnięcia, które jest decyzją administracyjną – co ma kluczowe znaczenia dla możliwości jej zaskarżenia. Umocowano także samorząd studencki w układzie komisji stypendialnych i odwoławczych komisji stypendialnych.

Jeśli chodzi o stypendia socjalne, to uprawnionymi do ich otrzymywania są osoby, których gospodarstwo domowe mieści się w ustalonym przez rektora (w porozumieniu z samorządem studenckim) limicie miesięcznych dochodów na osobę. Organy te nie mogą jednak w pełni swobodnie ustalać tej kwoty – obowiązują je ograniczenia wynikające z ustaw – o pomocy społecznej oraz o świadczeniach rodzinnych. Pozostawiono jednak możliwość, aby w szczególnie uzasadnionych przypadkach student mógł otrzymywać zwiększone stypendium socjalne.

Sporo uwagi poświęcono temu, kogo należy wliczać do gospodarstwa domowego będącego punktem odniesienia dla limitu dochodów. Wyraźnie rozgraniczono sytuację, w której student pozostaje przy rodzicach, od takich, kiedy zawarł on już związek małżeński lub – jak wynika z innych okoliczności – prowadzi niezależne gospodarstwo domowe.

Jeśli chodzi o stypendium rektora (dawne stypendium naukowe), to ustawa określa, że nie może go otrzymywać więcej niż 10% studentów na danym kierunku. Co ważne, umożliwiono także przyznawanie tego stypendium na pierwszym roku (co wcześniej nie było możliwe z uwagi na prawie wyłączne posługiwanie się kryterium średniej ocen za poprzedni rok akademicki). Takie stypendium mogą otrzymywać laureaci olimpiad oraz medaliści Mistrzostw Polski.

Ustawa pozostawia rektorom dużą przestrzeń do określania wagi poszczególnych osiągnięć, które uprawniają do przyznania stypendium. Akt prawny posługuje się bowiem dość ogólnym stwierdzeniem, że stypendium rektora „może otrzymać student, który uzyskał wyróżniające wyniki w nauce, osiągnięcia naukowe lub artystyczne, lub osiągnięcia sportowe we współzawodnictwie co najmniej na poziomie krajowym”.

Stypendia są obecnie przyznawane na semestr lub na rok akademicki (odpowiednio na 5 i 10 miesięcy). Ponadto ograniczono częstotliwość otrzymywania zapomogi przez daną osobę do dwóch razy w roku. Utrzymano też zasadę, że dla osób studiujących więcej niż jeden kierunek, świadczenia są udzielane na jednym przez nich wybranym.

Wyciąg z najważniejszych zmian

Art. 86. [Pomoc materialna]

1. Student może ubiegać się o:
 - 1) stypendium socjalne;
 - 2) stypendium dla osób niepełnosprawnych;
 - 3) zapomogę;

- 4) stypendium rektora;
 - 5) stypendium finansowane przez jednostkę samorządu terytorialnego;
 - 6) stypendium za wyniki w nauce lub w sporcie finansowane przez osobę fizyczną lub osobę prawną niebędącą państwową ani samorządową osobą prawną.
2. Przyznanie świadczenia, o którym mowa w ust. 1 pkt 1-4, oraz odmowa jego przyznania następują w drodze decyzji administracyjnej.
 3. Na wniosek samorządu studenckiego świadczenia, o których mowa w ust. 1 pkt 1-4, są przyznawane przez komisję stypendialną i odwoławczą komisję stypendialną. Większość członków komisji stanowią studenci. Decyzję podpisuje przewodniczący komisji albo upoważniony przez niego wiceprzewodniczący komisji.
 4. Rektor, w drodze decyzji administracyjnej, uchyla decyzję komisji stypendialnej lub odwoławczej komisji stypendialnej niezgodną z przepisami prawa.

Art. 87. [Stypendium socjalne]

1. Stypendium socjalne może otrzymać student znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej.
2. Rektor w porozumieniu z samorządem studenckim ustala wysokość miesięcznego dochodu na osobę w rodzinie studenta uprawniającą do ubiegania się o stypendium socjalne, która nie może być:
 - 1) mniejsza niż 1,30 kwoty określonej w art. 8 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz.U. z 2018 r. poz. 1508);
 - 2) większa niż 1,30 sumy kwot określonych w art. 5 ust. 1 i art. 6 ust. 2 pkt 3 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych (Dz.U. z 2017 r. poz. 1952, z późn. zm.).
3. W szczególnie uzasadnionych przypadkach student może otrzymać stypendium socjalne w zwiększonej wysokości.

Art. 88. [Warunki przyznania stypendium socjalnego]

1. Wysokość miesięcznego dochodu na osobę w rodzinie studenta ubiegającego się o stypendium socjalne ustala się na zasadach określonych w ustawie z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, z tym że przy jej ustalaniu:
 - 1) uwzględnia się dochody osiągnięte przez:
 - a) studenta,
 - b) małżonka studenta,
 - c) rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych studenta,
 - d) będące na utrzymaniu osób, o których mowa w lit. a-c, dzieci niepełnoletnie, dzieci pobierające naukę do 26. roku życia, a jeżeli 26. rok życia przypada w ostatnim roku studiów, do ich ukończenia, oraz dzieci niepełnosprawne bez względu na wiek;
 - 2) nie uwzględnia się:
 - a) świadczeń, o których mowa w art. 86 ust. 1, art. 359 ust. 1 i art. 420 ust. 1,
 - b) stypendiów otrzymywanych przez uczniów, studentów i doktorantów w ramach:
 - funduszy strukturalnych Unii Europejskiej,
 - niepodlegających zwrotowi środków pochodzących z pomocy udzielanej przez państwa członkowskie Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA),
 - umów międzynarodowych lub programów wykonawczych, sporządzanych do tych umów, albo międzynarodowych programów stypendialnych,

c) świadczeń pomocy materialnej otrzymywanych przez uczniów na podstawie przepisów o systemie oświaty,
d) stypendiów o charakterze socjalnym przyznawanych przez podmioty, o których mowa w art. 21 ust. 1 pkt 40b ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2018 r. poz. 1509, 1540, 1552 i 1629).

2. Student, który nie prowadzi wspólnego gospodarstwa domowego z żadnym z rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych, może ubiegać się o stypendium socjalne bez wykazywania dochodów osiąganych przez te osoby oraz będące na ich utrzymaniu dzieci niepełnoletnie, dzieci pobierające naukę do 26. roku życia, a jeżeli 26. rok życia przypada w ostatnim roku studiów, do ich ukończenia, oraz dzieci niepełnosprawne bez względu na wiek, jeżeli spełnia jeden z następujących warunków:

- 1) ukończył 26. rok życia;
- 2) pozostaje w związku małżeńskim;
- 3) ma na utrzymaniu dzieci, o których mowa w ust. 1 pkt 1 lit. d;
- 4) osiągnął pełnoletność, przebywając w pieczy zastępczej;
- 5) posiada stałe źródło dochodów i jego przeciętny miesięczny dochód w poprzednim roku podatkowym oraz w roku bieżącym w miesiącach poprzedzających miesiąc złożenia oświadczenia, o którym mowa w ust. 3, jest wyższy lub równy 1,15 sumy kwot określonych w art. 5 ust. 1 i art. 6 ust. 2 pkt 3 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych.

3. Student, o którym mowa w ust. 2, składa oświadczenie, że nie prowadzi wspólnego gospodarstwa domowego z żadnym z rodziców, opiekunów prawnych lub faktycznych.

4. Rektor albo komisja stypendialna lub odwoławcza komisja stypendialna odmawia przyznania stypendium socjalnego studentowi, którego miesięczny dochód na osobę w rodzinie nie przekracza kwoty określonej w art. 8 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, jeżeli nie dołączy do wniosku o przyznanie stypendium socjalnego zaświadczenia z ośrodka pomocy społecznej o sytuacji dochodowej i majątkowej swojej i rodziny.

5. Rektor albo komisja stypendialna lub odwoławcza komisja stypendialna może przyznać studentowi stypendium socjalne w przypadku, o którym mowa w ust. 4, jeżeli przyczyny niedołączenia do wniosku o przyznanie stypendium socjalnego zaświadczenia z ośrodka pomocy społecznej o sytuacji dochodowej i majątkowej studenta i rodziny studenta były uzasadnione oraz student udokumentował źródła utrzymania rodziny.

Art. 89. [Stypendium dla osób niepełnosprawnych]

Stypendium dla osób niepełnosprawnych może otrzymać student posiadający orzeczenie o niepełnosprawności, orzeczenie o stopniu niepełnosprawności albo orzeczenie, o którym mowa w art. 5 oraz art. 62 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2018 r. poz. 511, 1000 i 1076).

Art. 90. [Zapomoga]

Zapomogę może otrzymać student, który znalazł się przejściowo w trudnej sytuacji życiowej.

Art. 91. [Stypendium rektora]

1. Stypendium rektora może otrzymać student, który uzyskał wyróżniające wyniki w nauce, osiągnięcia naukowe lub artystyczne, lub osiągnięcia sportowe we współzawodnictwie co najmniej na poziomie krajowym.

2. Stypendium rektora otrzymuje student przyjęty na pierwszy rok studiów w roku złożenia egzaminu maturalnego, który jest:

- 1) laureatem olimpiady międzynarodowej albo laureatem lub finalistą olimpiady stopnia centralnego, o których mowa w przepisach o systemie oświaty;
- 2) medalistą co najmniej współzawodnictwa sportowego o tytuł Mistrza Polski w danym sporcie, o którym mowa w przepisach o sporcie.
3. Stypendium rektora przyznaje się nie więcej niż 10% studentów na określonym kierunku studiów. Jeżeli liczba studentów jest mniejsza niż 10, stypendium rektora może być przyznane 1 studentowi. Studentów, o których mowa w ust. 2, nie uwzględnia się przy ustalaniu liczby studentów otrzymujących stypendium rektora, o której mowa w zdaniu pierwszym.

Art. 92. [Okres, na jaki przyznawane są stypendia i zapomogi; maksymalna wysokość stypendiów]

1. Stypendia, o których mowa w art. 86 ust. 1 pkt 1, 2 i 4, są przyznawane na semestr lub na rok akademicki i wypłacane co miesiąc przez okres do 10 miesięcy, a gdy kształcenie trwa semestr – przez okres do 5 miesięcy.
2. Zapomoga może być przyznana nie częściej niż 2 razy w roku akademickim.
3. Łączna miesięczna kwota stypendiów, o których mowa w art. 86 ust. 1 pkt 1 i 4, dla studenta nie może być wyższa niż 38% wynagrodzenia profesora.

Art. 93. [Ograniczenie możliwości przyznania świadczeń]

1. Student kształcący się równocześnie na kilku kierunkach studiów może otrzymywać świadczenia, o których mowa w art. 86 ust. 1 pkt 1-4 i art. 359 ust. 1, tylko na jednym, wskazanym przez niego kierunku.
2. Świadczenia, o których mowa w art. 86 ust. 1 pkt 1-4 i art. 359 ust. 1:
 - 1) przysługują na studiach pierwszego stopnia, studiach drugiego stopnia i jednolitych studiach magisterskich, jednak nie dłużej niż przez okres 6 lat;
 - 2) nie przysługują studentowi posiadającemu tytuł zawodowy:
 - a) magistra, magistra inżyniera albo równorzędny,
 - b) licencjata, inżyniera albo równorzędny, jeżeli ponownie podejmuje studia pierwszego stopnia.
3. Przepisy ust. 2 stosuje się do osób posiadających tytuły zawodowe uzyskane za granicą.
4. W przypadku gdy niepełnosprawność powstała w trakcie studiów lub po uzyskaniu tytułu zawodowego, student może otrzymać świadczenie, o którym mowa w art. 86 ust. 1 pkt 2, tylko na jednym kolejnym kierunku studiów, jednak nie dłużej niż przez okres 6 lat.

Art. 94. [Utrata prawa do świadczenia]

1. Student ubiegający się o świadczenie, o którym mowa w art. 86 ust. 1 pkt 1, 2 i 4, albo otrzymujący takie świadczenie niezwłocznie powiadamia uczelnię o wystąpieniu okoliczności powodującej utratę prawa do świadczenia na podstawie art. 93 ust. 2 i 3.
2. Decyzja o przyznaniu świadczenia, o którym mowa w art. 86 ust. 1 pkt 1-4, wygasa z ostatnim dniem miesiąca, w którym student utracił prawo do świadczenia z powodu uzyskania tytułu zawodowego, o którym mowa w art. 93 ust. 2 pkt 2 i ust. 3, został skreślony z listy studentów na kierunku studiów, na którym otrzymywał świadczenie, albo upłynął okres, o którym mowa w art. 93 ust. 2 pkt 1 i ust. 4.

Art. 95. [Regulamin świadczeń dla studentów]

1. Regulamin świadczeń dla studentów określa:
 - 1) wysokość świadczeń, o których mowa w art. 86 ust. 1 pkt 1-4, lub sposób jej ustalania;

2) szczegółowe kryteria i tryb przyznawania świadczeń, o których mowa w art. 86 ust. 1 pkt 1-4, oraz zakwaterowania i wyżywienia, o których mowa w art. 104, oraz sposób wypłacania świadczeń, o których mowa w art. 86 ust. 1 pkt 1-4;

3) sposób dokumentowania sytuacji materialnej studenta;

4) tryb powoływania oraz skład komisji stypendialnej i odwoławczej komisji stypendialnej.

2. Regulamin świadczeń dla studentów ustala rektor w porozumieniu z samorządem studenckim. W nowo utworzonej uczelni regulamin ustala na okres roku rektor.

Art. 96. [Stypendia przyznawane przez jednostki samorządu terytorialnego]

1. Stypendium może być przyznane studentowi przez jednostkę samorządu terytorialnego.

2. Organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego określa:

1) rodzaj stypendium;

2) kryteria i sposób przyznawania stypendium;

3) maksymalną wysokość stypendium, o którą może ubiegać się student;

4) warunki wypłacania stypendium.

3. Organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego może również określić warunki zwrotu stypendium i odstąpienia od żądania jego zwrotu.

Art. 97. [Stypendia za wyniki w nauce lub w sporcie]

1. Stypendium za wyniki w nauce lub w sporcie może być przyznane studentowi przez osobę fizyczną lub osobę prawną niebędącą państwową ani samorządową osobą prawną.

2. Na wniosek osoby przyznającej stypendium, o której mowa w ust. 1, minister zatwierdza zasady jego przyznawania.

Załącznik 6.
Reforma systemu
pomocy materialnej dla studentów.
Raport z badań dotyczących funkcjonowania
aktualnego systemu pomocy materialnej
dla studentów

Załącznik 6

Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów. Raport z badań dotyczących funkcjonowania aktualnego systemu pomocy materialnej dla studentów*

Wprowadzenie

Prezentowane opracowanie stanowi podsumowanie wyników badania ilościowego przeprowadzonego na przełomie 2019 r. i 2020 r. w szkołach wyższych w Polsce – zarówno na uczelniach publicznych, jak i kościelnych. Głównym celem projektu było uzyskanie danych dotyczących stypendiów merytorycznych i stypendiów socjalnych przyznanych w roku akademickim 2018/2019. W badaniu wzięło udział 128 szkół wyższych (ich wykaz znajduje się w punkcie dotyczącym metodologii badań). Proces pozyskiwania danych był ponadto okazją do nawiązania bezpośredniego kontaktu ze szkołami wyższymi w Polsce. Uwagi i komentarze zgłaszane przez pracowników administracyjnych badanych uczelni stanowią z kolei cenne źródło danych jakościowych do dalszych prac nad reformą systemu zabezpieczeń socjalnych dla studentów w Polsce. W końcowej części opracowania zamieszczono krótką charakterystykę funkcjonowania systemu bazującą na uzyskanych wypowiedziach.

Metodologia badań

Opis narzędzia zastosowanego do pozyskania danych

Badanie zostało przeprowadzone w formie elektronicznej przy użyciu specjalnie opracowanej przez zespół badawczy GOSPOSTRATEG tabeli programu Excel. Tabela zawierała metryczkę (rodzaj uczelni, nazwa uczelni) oraz część właściwą sprawozdania. W części właściwej sprawozdania gromadzono osobno dane dla stypendiów socjalnych i stypendiów merytorycznych.

* Opracowała Anna Mirzyńska – Katedra Zarządzania Organizacjami Publicznymi, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Tabela zawierała następujące kategorie:

- A. złożone wnioski (liczba)
- B. przyznane (liczba)
- C. średnia miesięczna wysokość przyznanego stypendium w zł (w przypadku stypendiów socjalnych – uwzględniając ewentualne zwiększenia z tytułu zamieszkania w domu studenckim lub w obiekcie innym niż dom studencki)
- D. maksymalna wysokość stypendium w zł
- E. liczba studentów otrzymujących maksymalną wartość stypendium
- F. minimalna wartość stypendium w zł
- G. liczba studentów otrzymujących minimalną wartość stypendium
- H. mediana miesięcznego stypendium w zł
- I. próg dochodu uprawniający do ubiegania się o stypendium w zł
- J. liczba miesięcy, na które przyznawano stypendium.

Dla kategorii A-H dane zbierano w następującym układzie: w podziale na uczelnie łącznie, studia stacjonarne: I stopnia, II stopnia i studia jednolite oraz studia niestacjonarne: I stopnia, II stopnia i studia jednolite. Kategoria I odnosiła się jedynie do stypendiów socjalnych. Obie kategorie I i J miały zawierać zestawienie tylko dla uczelni jako całości, bez podziału na rodzaj i stopień studiów.

Co istotne, w toku pozyskiwania danych konieczne było wprowadzenie dla niektórych uczelni dodatkowego agregatu do segregacji danych: podziału na semestry. Wynikało to z faktu uwzględnienia uwag zgłaszanych przez pracowników administracyjnych podczas prowadzonych z nimi konsultacji w zakresie sposobu uzupełniania tabel. Podział na semestry w opisie stypendiów socjalnych wykorzystano 10 szkół wyższych, a w opisie stypendiów motywacyjnych – 11. Rozmowy stały się podstawą do nieformalnych wywiadów, dzięki czemu uzyskano dodatkowe informacje dotyczące kształtu systemu pomocy materialnej dla studentów na poszczególnych uczelniach.

Realizacja badań

Badania rozpoczęto 16 grudnia 2019 r. Na prośbę zespołu badawczego GOSPOSTRATEG skierowano do szkół wyższych prośbę, w formie listu elektronicznego, o uzupełnienie załączonej tabeli dotyczącej stypendiów przyznawanych w roku akademickim 2018/2019. Odpowiedzi uzyskano od 128 podmiotów. Wykaz wszystkich uczelni biorących udział

w badaniu znajduje się poniżej. Ostatnie dane zostały przekazane zespołowi badawczemu drogą elektroniczną 29 stycznia 2020 r., co umożliwiło rozpoczęcie prac analitycznych i opracowanie prezentowanych wniosków.

Wykaz szkół wyższych uczestniczących w badaniu

1. Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie
2. Akademia Ignatianum w Krakowie
3. Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni
4. Akademia Muzyczna im. G. i K. Bacewiczów w Łodzi
5. Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach
6. Akademia Muzyczna w Krakowie
7. Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie
8. Akademia Pomorska w Słupsku
9. Akademia Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu
10. Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie
11. Akademia Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi
12. Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie
13. Akademia Sztuk Teatralnych im. Stanisława Wyspiańskiego w Krakowie
14. Akademia Sztuki w Szczecinie
15. Akademia Sztuki Wojennej
16. Akademia Teatralna im. A. Zelwerowicza w Warszawie
17. Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
18. Akademia Wojsk Lądowych
19. Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach
20. Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu
21. Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim
22. ASP w Warszawie
23. AWF w Krakowie
24. AWF w Warszawie
25. AWF w Wrocławiu
26. AWF i S im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku
27. Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie
28. Gdański Uniwersytet Medyczny

29. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
30. Lotnicza Akademia Wojskowa w Dęblinie
31. Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku
32. Państwowa Medyczna Wyższa Szkoła Zawodowa w Opolu
33. Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej
34. Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego
35. Państwowa Uczelnia Stanisława Staszica w Pile
36. Państwowa Uczelnia Zawodowa im. Ignacego Mościckiego w Ciechanowie
37. Państwowa Uczelnia Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu
38. Państwowa Uczelnia Zawodowa we Włocławku
39. Państwowa Uczelnia Zawodowa im. Ignacego Mościckiego w Ciechanowie
40. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Hipolita Cegielskiego w Gnieźnie
41. Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, TV i Teatralna im. L. Schillera w Łodzi
42. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu
43. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu
44. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. prof. Edwarda F. Szczepanika w Suwałkach
45. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
46. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie
47. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Elblągu
48. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie
49. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie
50. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu
51. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie
52. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu
53. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie
54. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Wałczu
55. Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu
56. Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie
57. Podhalańska Państwowa Uczelnia Zawodowa w Nowym Targu
58. Politechnika Białostocka
59. Politechnika Częstochowska
60. Politechnika Koszalińska
61. Politechnika Krakowska

62. Politechnika Lubelska
63. Politechnika Łódzka
64. Politechnika Opolska
65. Politechnika Rzeszowska
66. Politechnika Śląska
67. Politechnika Świętokrzyska w Kielcach
68. Politechnika Warszawska
69. Politechnika Wrocławska
70. Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie
71. PWSliP w Łomży
72. PWSTE w Jarosławiu
73. PWSW w Przemyślu
74. PWSZ im. Stanisława Pigonia w Krośnie
75. PWSZ w Koszalinie
76. Seminarium Duchowe w Przemyślu
77. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
78. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie
79. Szkoła Główna Służby Pożarniczej
80. Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach
81. Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku
82. Uczelnia Państwowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu
83. Uczelnia Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. rtm. Witolda Pileckiego w Oświęcimiu
84. Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu
85. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
86. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie
87. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
88. Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
89. Uniwersytet Gdański
90. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
91. Uniwersytet im. Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
92. Uniwersytet Jagielloński
93. Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
94. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
95. Uniwersytet Łódzki

96. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
97. Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu
98. Uniwersytet Medyczny w Białymstoku
99. Uniwersytet Medyczny w Łodzi
100. Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu
101. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
102. Uniwersytet Morski w Gdyni
103. Uniwersytet Opolski
104. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
105. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
106. Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach
107. Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie
108. Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
109. Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
110. Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie
111. Uniwersytet Rzeszowski
112. Uniwersytet Szczeciński
113. Uniwersytet Śląski w Katowicach
114. Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu
115. Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. J.J. Śniadeckich w Bydgoszczy
116. Uniwersytet w Białymstoku
117. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
118. Uniwersytet Warszawski
119. Uniwersytet Wrocławski
120. Uniwersytet Zielonogórski
121. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie
122. Warszawski Uniwersytet Medyczny
123. Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego
124. Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie
125. Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie
126. Wyższe Seminarium Duchowne w Rzeszowie
127. Wyższy Instytut Teologiczny
128. Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie.

Stypendia w Polsce w roku akademickim 2018/2019 w liczbach

Wybrane analizowane wskaźniki

W pierwszej kolejności analizie poddano liczbę złożonych wniosków o stypendia i liczbę tych przyznanych. Tabele 6.1 i 6.2 prezentują tendencje dla stypendiów socjalnych i motywacyjnych. W roku akademickim 2018/2019 zaobserwowano różnice w liczbie złożonych wniosków o przyznanie stypendium socjalnego w stosunku do stypendium motywacyjnego, jednak średnia liczba na 1 przebadaną uczelnię nie wskazuje na dużą przewagę stypendiów socjalnych nad motywacyjnymi. Uwzględniając średnie wartości, widać wyższe zainteresowanie stypendiami socjalnymi i motywacyjnymi na studiach I stopnia w porównaniu do studiów II stopnia. Po stypendia motywacyjne średnio częściej ubiegali się studenci studiów stacjonarnych.

Zdecydowanie wyższy jest stosunek wniosków zaakceptowanych do przyznania stypendium socjalnego do liczby wniosków złożonych (0,91 pokrycia) niż w przypadku stypendiów motywacyjnych (0,44 pokrycia). Jeśli chodzi o studia stacjonarne, pokrycie to utrzymuje się na podobnym poziomie zarówno dla studiów I, jak i II stopnia. Inaczej jest w przypadku stypendium motywacyjnego, gdzie widać dużą różnicę w stosunku przyznanych stypendiów do złożonych wniosków dla studentów I i II stopnia (0,67 do 0,45). Jednak najwięcej ze składających uzyskało stypendia motywacyjne na studiach niestacjonarnych I stopnia.

Interesujące z perspektywy systemu semestralnego są dane dostarczone przez szkoły przyznające stypendia właśnie w takim trybie. Średnia liczba wniosków o stypendium socjalne na studiach II stopnia wzrosła pomiędzy semestrami. Na obu semestrach istniało duże pokrycie wniosków z przyznanymi stypendiami (powyżej 0,9 dla wszystkich typów i trybów studiów). Ogólna średnia liczba wniosków o stypendium motywacyjne spadła pomiędzy semestrem zimowym a letnim dla wszystkich typów studiów. Równocześnie w semestrze letnim większa liczba złożonych wniosków została zaakceptowana do przyznania stypendium.

Tabela 6.1. Analiza zbiorcza złożonych i przyznanych wniosków o stypendia socjalne w roku akademickim 2018/2019. Zestawienie dla szkół przydzielających stypendia w systemie rocznym

	Złożone wnioski (liczba)							Przyznane (liczba)						
	Uczelnia (łącznie)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne			Uczelnia (łącznie)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne		
		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite
wartość maksymalna	7 649,00	3 822,00	2 031,00	1 212,00	252,00	199,00	294,00	6 957,00	3 491,00	1 866,00	1 073,00	237,00	165,00	266,00
wartość minimalna	8,00	2,00	3,00	2,00	1,00	1,00	1,00	8,00	2,00	3,00	1,00	1,00	1,00	1,00
średnia	982,13	627,40	225,25	159,58	55,74	37,29	30,28	887,13	567,03	203,55	144,34	49,21	32,02	27,54
mediana	536,00	358,00	116,00	68,50	36,00	22,00	24,50	474,50	324,00	111,50	74,00	33,00	18,00	19,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych ze 118 szkół wyższych w Polsce.

Tabela 6.2. Analiza zbiorcza złożonych i przyznanych wniosków o stypendia motywacyjne w roku akademickim 2018/2019. Zestawienie dla szkół przydzielających stypendia w systemie rocznym

	Złożone wnioski (liczba)							Przyznane (liczba)						
	Uczelnia (łącznie)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne			Uczelnia (łącznie)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne		
		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite
wartość maksymalna	6 115,00	2 427,00	2 340,00	1 349,00	248,00	529,00	124,00	2 662,00	1 616,00	1 058,00	735,00	186,00	255,00	103,00
wartość minimalna	6,00	4,00	8,00	3,00	2,00	1,00	1,00	6,00	4,00	4,00	2,00	1,00	1,00	1,00
średnia	999,07	448,62	347,10	223,20	56,69	89,46	32,35	564,56	268,22	179,04	128,41	33,75	46,04	17,82
mediana	473,50	241,50	172,00	87,00	43,00	54,00	25,00	299,00	143,50	85,00	57,00	23,00	25,50	13,50

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych ze 117 szkół wyższych w Polsce.

Tabela 6.3. Analiza zbiorcza złożonych i przyznanych wniosków o stypendia socjalne w roku akademickim 2018/2019. Zestawienie dla szkół przydzielających stypendia w systemie semestralnym

	Złożone wnioski (liczba)							Przyznane (liczba)						
	Uczelnia (łącznie)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne			Uczelnia (łącznie)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne		
		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite
semestr zimowy														
wartość maksymalna	3 428,00	2 592,00	563,00	134,00	257,00	95,00	59,00	3 250,00	2 463,00	522,00	125,00	246,00	84,00	57,00
wartość minimalna	50,00	50,00	13,00	32,00	7,00	1,00	2,00	50,00	50,00	12,00	27,00	4,00	1,00	2,00
średnia	1 569,56	1 037,90	280,67	96,67	90,78	36,56	30,50	1 487,89	987,70	264,33	89,67	85,67	33,11	29,50
mediana	1 345,00	970,50	219,00	124,00	30,00	29,00	30,50	1 312,00	934,00	194,00	117,00	30,00	27,00	29,50
semestr letni														
wartość maksymalna	3 038,00	1 946,00	758,00	130,00	240,00	94,00	58,00	3 010,00	1 932,00	756,00	128,00	230,00	92,00	58,00
wartość minimalna	49,00	49,00	10,00	28,00	6,00	5,00	2,00	49,00	49,00	10,00	27,00	6,00	5,00	2,00
średnia	1 454,67	975,11	379,75	79,00	91,50	41,00	30,00	1 416,00	950,33	369,75	77,50	87,63	39,63	30,00
mediana	1 170,00	754,00	310,50	79,00	46,00	30,50	30,00	1 152,00	710,00	288,00	77,50	44,00	27,50	30,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z 9 szkół wyższych w Polsce.

Tabela 6.4. Analiza zbiorcza złożonych i przyznanych wniosków o stypendia motywacyjne w roku akademickim 2018/2019. Zestawienie dla szkół przydzielających stypendia w systemie semestralnym

	Złożone wnioski (liczba)							Przyznane (liczba)						
	Uczelnia (łącznie)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne			Uczelnia (łącznie)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne		
		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite
semestr zimowy														
wartość maksymalna	3 690,00	1 501,00	2 467,00	13,00	157,00	310,00	1,00	2 462,00	976,00	1 619,00	5,00	78,00	184,00	
wartość minimalna	189,00	129,00	79,00	13,00	13,00	3,00	1,00	107,00	44,00	35,00	5,00	5,00	6,00	
średnia	1 453,82	699,73	632,80	13,00	76,50	118,80	1,00	852,73	441,09	355,90	5,00	42,60	53,80	
mediana	746,00	406,00	461,50	13,00	67,50	77,00	1,00	543,00	308,00	164,50	5,00	41,00	36,00	
semestr letni														
wartość maksymalna	4 135,00	2 521,00	1 468,00	6,00	107,00	293,00		2 679,00	1 602,00	1 004,00	6,00	87,00	191,00	
wartość minimalna	125,00	60,00	32,00	6,00	11,00	11,00		89,00	39,00	30,00	6,00	10,00	5,00	
średnia	1 273,82	591,36	599,40	6,00	53,50	97,20		828,64	440,82	333,30	6,00	40,40	52,30	
mediana	993,00	283,00	417,00	6,00	48,50	97,00		663,00	224,00	244,50	6,00	27,00	38,50	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z 11 szkół wyższych w Polsce.

W przypadku kwot przyznanych stypendiów socjalnych i motywacyjnych w pierwszej kolejności na uwagę zasługują duża rozbieżność pomiędzy odnotowanymi maksymalnymi i minimalnymi kwotami w poszczególnych szkołach. Kwota minimalna stypendium socjalnego wyniosła 383,00 zł, a maksymalna 1 164,00 zł. W przypadku stypendiów motywacyjnych było to kolejno: 170,00 zł i 1 500, 00 zł. Co istotne, średnia wysokość stypendium socjalnego dla wszystkich szkół wyższych była niższa od średniej kwoty stypendiów motywacyjnych. W połowie uczelni w Polsce średnia kwota stypendium socjalnego wynosiła poniżej 658,00 zł. Co do zasady niższe kwoty otrzymują studenci studiów niestacjonarnych.

Tabela 6.5. Średnia miesięczna wysokość przyznanego stypendium socjalnego i motywacyjnego dla szkół wyższych przyznających stypendium w trybie rocznym w roku akademickim 2018/2019

	Uczelnia (średnia)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne		
		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite
Średnia miesięczna wysokość przyznanego stypendium socjalnego							
wartość maksymalna	1 164	1 164,49	1 292,31	985,90	920	875	972,73
wartość minimalna	383	385,51	378,67	294,47	299,88	265,28	369
średnia	664	695,41	692,72	676,10	580,14	553,68	575,20
mediana	658	698,16	681,04	689,51	562,50	550	540,5
Średnia miesięczna wysokość przyznanego stypendium motywacyjnego							
wartość maksymalna	1 500	1 500,00	1 500,00	1 350,00	1 500,00	1 500,00	1 100,00
wartość minimalna	170	170,00	170,00	280,00	170,00	170,00	336,00
średnia	690	699,61	701,09	690,21	675,01	684,13	671,84
mediana	680	688,70	695,45	659,11	643,00	650,00	634,06

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych kolejno z 119 i 117 szkół wyższych w Polsce.

Średnie kwoty stypendiów socjalnych na uczelniach przyznających je w trybie semestralnym nie różniły się znacząco pomiędzy semestrami. Utrzymana została tendencja niższych kwot przyznawanych studentom studiów niestacjonarnych.

Tabela 6.6. Średnia miesięczna wysokość przyznanego stypendium socjalnego dla szkół wyższych przyznających stypendium w trybie semestralnym w roku akademickim 2018/2019

	Uczelnia (średnia)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne		
		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite
semestr zimowy							
wartość maksymalna	1 250	1 250	866,03	713,65	817,13	892	512,5
wartość minimalna	512,5	512,5	512,5	512,5	441,43	350	461,23
średnia	714,82	727,30	682,66	633,70	587,66	594,51	486,86
mediana	654,4	673,805	650,61	674,97	592,42	577,54	486,86
semestr letni							
wartość maksymalna	1 250,00	1 250,00	873,65	728,59	853,00	817,42	512,50
wartość minimalna	512,50	512,50	512,50	512,50	427,58	425,17	466,55
średnia	720,26	724,88	662,53	620,55	599,11	600,99	489,53
mediana	671,00	681,43	644,28	620,55	591,50	574,23	489,53

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z 9 szkół wyższych w Polsce.

Inną sytuację obserwujemy w przypadku stypendiów motywacyjnych. Kwoty przyznawane w semestrze zimowym i letnim różnią się od siebie.

Tabela 6.7. Średnia miesięczna wysokość przyznanego stypendium motywacyjnego dla szkół wyższych przyznających stypendium w trybie semestralnym w roku akademickim 2018/2019

	Uczelnia (średnia)	Studia stacjonarne			Studia niestacjonarne		
		I stopień	II stopień	Jednolite	I stopień	II stopień	Jednolite
semestr zimowy							
wartość maksymalna	1 085,81	1 066,19	1 129,81	950	1 094,79	1 052,46	950
wartość minimalna	330	330	564	950	440	578	950
średnia	718,12	705,74	799,76	950	735,38	762,51	950
mediana	728,41	671,75	790	950	685,24	742,63	950
semestr letni							
wartość maksymalna	950,00	950,00	950,00	950,00	950,00	950,00	950,00
wartość minimalna	400,00	400,00	515,00	950,00	424,18	491,00	950,00
średnia	696,29	683,96	757,25	950,00	699,59	737,40	950,00
mediana	681,85	663,40	738,41	950,00	670,16	724,18	950,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych uzyskanych z 11 szkół wyższych w Polsce.

Analizując kwestie kwot, należy również zaznaczyć, że średnia maksymalna wartość stypendium socjalnego w Polsce wyniosła 986, 00 zł, minimalna zaś średnio 414 zł. Aż 50% szkół wyższych ustanowiło kwoty minimalne stypendium socjalnego poniżej 400,00 zł miesięcznie. Maksymalne stypendium w skali kraju otrzymało 15 279 studentów. Minimalną kwotą stypendium socjalnego zostało objętych 15 645 studentów. Próg dochodu podatkowego wahał się od 1 052,00 do 800,00 zł. W sumie ze stypendiów socjalnych w analizowanych szkołach wyższych skorzystało 102 907 studentów¹. Uśredniając liczbę studentów uzyskujących stypendia w ujęciu semestralnym, sumaryczna liczba beneficjentów systemu sięga 115 975 osób.

Średnia maksymalna wysokość stypendium motywacyjnego wyniosła 928,29 zł, a minimalna – 547,00 zł. Najwyższe stypendia motywacyjne otrzymało 26 569 studentów. Stypendium merytoryczne w badanych szkołach uzyskało łącznie 78 622,65 studentów². Uśredniając liczbę studentów objętych stypendiami w ujęciu semestralnym, sumaryczna liczba beneficjentów systemu wynosi 87 653 osób.

¹ Dane zebrano tylko dla szkół wyższych przydzielających stypendia w trybie rocznym. Uwzględnienie tych szkół, które przyznają stypendia w trybie semestralnym mogłoby skutkować błędem w obliczeniach – podwójnym zakwalifikowaniem tej samej osoby do grona stypendystów, a przez to zawyżeniem ich liczby.

² Komentarz jak wyżej.

System stypendialny w Polsce – charakterystyka funkcjonowania systemu

W trakcie realizacji omawianego projektu pracownicy administracyjni poszczególnych szkół wyższych kontaktowali się drogą mailową lub telefoniczną z zespołem badawczym w celu wyjaśnienia wątpliwości lub uszczegółowienia przekazywanych danych. Analiza informacji uzyskanych podczas prowadzonych rozmów dowodzi bardzo dużego zróżnicowania w aspekcie funkcjonowania systemu zabezpieczeń socjalnych w praktyce. Poniżej zaprezentowano wybrane komentarze, które obrazują ten problem. Opisy są anonimowe, co oznacza, że nie jest możliwe powiązanie wypowiedzi z danymi osobowymi ich autorów i autorek.

Potencjalne różnice w opracowywaniu danych

Część z respondentów zwróciła się z zapytaniem do osoby kontaktowej po stronie zespołu badawczego o interpretacje poszczególnych części tabeli i sposobu ich uzupełniania. Nie można zatem wykluczyć, że pozostałe podmioty przyjęły własny sposób interpretacji w punktach, które były dla nich niejasne.

(...) Ponadto w rubrykach max i min. wartość stypendium socjalnego rozumiem, że należy wskazać kwoty bez zwiększenia SS, a podać zwiększoną wartość jedynie przy średniej wysokości świadczenia (bo na to wskazuje tabela). Nie bardzo też wiem, jak policzyć Państwu medianę (nie jest to doprecyzowane).

(...) kolumna „Złożone wnioski” zawiera liczbę złożonych wniosków również wielokrotnych dla 1 studenta.

W szczególności problem ten dotyczył sposobu uzupełniania: 1) średniej kwoty stypendiów – jako przyznanej czy teoretycznie możliwej, wypłacanej za miesiąc (różnice w wysokościach stypendiów pomiędzy semestrami/miesiącami); 2) najwyższej i najniższej kwoty stypendium; 3) liczby osób objętych najniższą kwotą stypendium – czy i w jaki sposób liczyć osoby, które w trakcie roku akademickiego zostały pozbawione prawa do stypendium.

Dzień dobry, czy mogłabym prosić o wyjaśnienie definicji powyższego?

W 2018/2019 obowiązywały stawki: stypendium socjalnego 700, 500, 400, 300 zwiększenia 300 stypendium rektora 1 200, 1 000, 900, 750. O jaką średnią tutaj chodzi?

Największym wyzwaniem okazało się miesięczne zróżnicowanie wysokości i liczby osób pobierających stypendium oraz przełożenie tych danych na kwoty minimalne i maksymalne. Studenci pobierający stypendium przez okres krótszy niż roczny nie korzystali z takiego

samego wsparcia uczelni, jak ci, którzy otrzymywali tę samą kwotę na pełen okres. W efekcie w większości przypadków przyjmowano realną wypłaconą kwotę w podziale na okres przyznania stypendium. Tym samym w grupie studentów otrzymujących najniższe możliwe stypendium znajdowali się (lub wręcz ją tworzyli) ci, którzy zostawali z różnych powodów pozbawieni stypendium w trakcie trwania studiów.

Archiwizacja i ewaluacja danych

Uczelnie co do zasady nie prowadzą ani wewnętrznego audytu systemu, ani żadnych statystyk związanych z przyznawaniem stypendiów. Po wydaniu decyzji o przyznaniu stypendium nie analizuje się ich efektywności i wpływu. Zadanie zebrania i opracowania danych na uczelniach było przekazywane różnym ich jednostkom. Nie udało się uzyskać danych na temat tego, które dokładnie działy zajmują się przyjmowaniem wniosków stypendialnych i ich oceną.

(...) nie wiem, jak Państwo tego od nas wymagają – co ja mam zrobić? Wyciągać wnioski z teczek i liczyć wniosek po wniosku?

Istotne jest to, że na wielu uczelniach proces przyjmowania wniosków i przyznawania stypendiów, a następnie archiwizacji danych o stypendystach odbywa się w sposób tradycyjny – papierowy. Szkoły wyższe w większości nie stosują elektronicznego systemu składania wniosków, a nawet jeśli taki system jest wdrożony, to niezależnie od tego student musi dodatkowo i tak złożyć wniosek w formie papierowej.

Ja nie mam narzędzi, żeby to Państwu zebrać. Przecież u nas się tego nie liczy. Liczą to inne uczelnie? Przecież nikt tego od nas nie chciał do tej pory.

Niestety system, na którym pracujemy nie pozwala nam na wygenerowanie danych dotyczących stypendiów z podziałem na stopień studiów. Wynika to częściowo z faktu, że dziekanaty przenoszą do archiwum dane studentów, którzy ukończyli studia – zarówno po pierwszym stopniu, jak i po drugim. W związku z tym dane, które możemy w tej chwili uzyskać nie odzwierciedlałyby stanu faktycznego, który był w roku akademickim 2018/19.

Ważny jest również fakt, że szkoły wyższe mają sprawozdawać o stypendiach w trybie rocznym, kalendarzowym – w formie rocznych raportów finansowych. Z punktu widzenia uczelni spełnienie tego typu wymogu sprowadza się tylko do kontroli rocznych przepływów finansowych. Zatem nie zachęca do monitorowania wsparcia, którego udzielają swoim studentom w ciągu roku akademickiego.

Różnice w obrębie uczelni

Uczelnie w sposób bardzo autonomiczny kształtują wewnętrzny system przydzielania stypendiów. Oznacza to, że istnieją nie tylko różnice formalne w obrębie komórek przyjmujących wnioski i podejmujących decyzje, ale także na poziomie wydziałów, a czasami nawet kierunków. Występują też różnice w formalnych kryteriach przyznania stypendiów (szczególnie stypendium motywacyjnego) oraz, co ważniejsze, wysokości kwot.

Przekazuję wypełnione formularze dotyczące świadczeń pomocy materialnej za rok 2018/2019 w Uniwersytecie X. Dane sporządzone są oddzielnie dla dwóch części uniwersytetu.

(...) koleżanki zwracają uwagę na inne kwestie niż ja. U nas to [spełnienie wymogów przyznania stypendium motywacyjnego] zależy od osoby, która przyjmuje wnioski.

Należy pamiętać, że w szkołach mundurowych nie przyznawano stypendiów dla studentów studiów jednolitych – zgodnie z przepisami studentom studiów jednolitych mundurowych nie przysługują świadczenia materialne.

Okres przyznawania stypendiów merytorycznych i socjalnych

Dużym wyzwaniem okazało się uzyskanie informacji na temat okresu przyznawania stypendium. Po pierwsze, tryb studiów jest zróżnicowany. Należy pamiętać, że istnieją kierunki, na których kształcenie jest realizowane na poziomie I stopnia w trybie 7 semestrów, a w przypadku studiów niestacjonarnych 8 semestrów. Na studiach II stopnia niektóre uczelnie realizują program w 3 semestry.

Pomoc materialna jest formą dynamiczną, tzn. zmieniającą się z miesiąca na miesiąc (tak jest na mojej uczelni).

W formularzu również występuje liczba uśredniona w pozycji złożone, przyznane wnioski Stypendium rektora – w trakcie roku akademickiego osoba pobierająca (składająca) wniosek do lutego jest na studiach I stopnia, zaś od marca na studiach II stopnia.

Dodatkowo na niektórych uczelniach stypendia są przyznawane w trybie rocznym (rok akademicki), a na niektórych – w trybie semestralnym (na semestr danego roku akademickiego, po zakończeniu semestru procedurę należy powtórzyć). W wyjątkowych sytuacjach stypendium socjalne było zwiększane/zmniejszane w trybie miesięcznym (w zależności od

spadku lub wzrostu dochodów), tym samym student nie miał pewności co do okresu pobierania środków. Stypendia co do zasady przestają być przelewane na konto studenta w momencie wykreślenia go z listy studentów. Co ciekawe, z dwóch rozmów wynikało, że niekiedy uczelnia wydalila stypendystę po semestrze studiów, zdarzyło się to w trakcie semestru.

Ponieważ w zestawieniu kluczowym priorytetem są stypendia (stypendium socjalne i stypendium rektora), a nie student, a nasza uczelnia wydaje decyzję przyznającą ww. stypendia co semestr, to w związku z powyższym w zestawieniu są policzone stypendia z dwóch semestrów (student policzony jest podwójnie, tj. w semestrze zimowym i letnim, jeśli tylko pobierał stypendium jako kontynuację).

Nasza uczelnia prowadzi semestralny system stypendialny i w związku z tym czy mogę Państwu przesłać dwie tabele podzielone na semestry, bo nie widzę innej możliwości prawidłowego wypełnienia tego zestawienia.

W rzeczywistości studenci składają wnioski 2 razy: 1 kompletny w semestrze zimowym, natomiast w semestrze letnim jest to tak zwana kontynuacja, lecz także za złożeniem odpowiedniego wniosku.

Osobną kwestią jest różnica w okresie, na jaki jest przyznawane stypendium – formalna i nieformalna. W regulaminach uczelni istnieją zapisy, że stypendium związane jest z rokiem akademickim. Jednak gdy uczelniom zostały środki, realizują one przelewy jeszcze w miesiącu lipcu. Jest to dodatkowa transza i studenci nie uzyskują o niej informacji w decyzji. Uczelnie traktują to jako „bonus”.

Kryteria przyznawania stypendiów merytorycznych

Zasadniczo do stypendiów merytorycznych uczelnie podchodzą w sposób odpowiedzialny. W rozmowach doceniali ich rolę. W większości przypadków takie stypendium jest oparte tylko na kryteriach naukowych/zaangażowania w organizacje studenckie o charakterze naukowym. Punktowane są publikacje (brakuje wyraźnego rozróżnienia między publikacjami wewnętrznymi uczelni oraz publikacjami punktowanymi z listy ministerialnej – nie ma różnicy w liczbie przyznawanych punktów we wniosku), wystąpienia konferencyjne (nie zawsze rozróżnia się zasięg i znaczenie konferencji). Na niektórych uczelniach punktowany jest udział w debatach studenckich czy panelach studenckich. Zaangażowanie w organizacje naukowe rozumiane jest jako działalność w kołach naukowych. Zdarzają się sytuacje, że punktowana

jest aktywność na rzecz społeczności akademickiej, np. działalność w parlamencie studenckim, NZS, AZS. Sytuacje, kiedy równo są punktowane osiągnięcia sportowe, artystyczne i naukowe nie są częste.

U nas stypendia rektora dostają najlepsi studenci. To ważne stypendium na uczelni. Proszę przekazać, że dla naszych studentów to jest ważne.

W Politechnice X stypendia przyznawane są na semestr. W związku z powyższym w kolumnach dotyczących liczby złożonych wniosków, jak i liczby przyznanych stypendiów podaję łączną liczbę dla obu semestrów – niezależnie od tego, że w przeważającej liczbie przypadków były to te same osoby, które otrzymały stypendium (osobno w pierwszym i osobno w drugim semestrze). W dalszej części pojawia się zaś pytanie dotyczące liczby studentów, którym przyznano maksymalne bądź minimalne stypendium. Czy w dalszym ciągu mam podać łączną liczbę przyznanych stypendiów (bo nie będzie to liczba osób, gdyż te będą się powtarzać)?

Co istotne, uczelnie traktują stypendia merytoryczne jako stały punkt systemu stypendialnego. Przykładają do nich dużą wagę. Dopytując o różne kwestie podczas rozmowy, respondenci pytali o to częściej w kontekście stypendiów merytorycznych niż socjalnych. Utrzymuje się ogólne przeświadczenie, że są one istotne.

Okres oczekiwania na stypendia

Formularz wykorzystywany do zebrania danych w omawianym projekcie nie uwzględniał informacji o okresie oczekiwania na decyzję o przyznaniu stypendium – od momentu złożenia wniosku do uzyskania pozytywnej decyzji, a następnie pierwszej transzy środków. Trudno zatem ocenić, jaka jest skala tego problemu, ale w rozmowach pojawiała się kwestia długiego oczekiwania na pierwszy przelew.

Jeśli mają coś Państwo zmienić, to problemem jest, że student tyle czeka na stypendium. Dla nich to ważne pieniądze i ciągle się dopytują, kiedy będą. A co my mamy zrobić?

W analizowanych szkołach wyższych przyjęto, że składanie wniosków następuje w miesiącu października, decyzja jest podejmowana z końcem października/początkiem listopada, a następnie zaczyna się proces akceptacji przez władze uczelni i proces realizacji przelewów.

Wobec tego studenci pierwsze transze stypendiów otrzymywali w grudniu – zbiorczym przelewem za miesiąc październik, listopad i grudzień.

Nasi studenci dostają przelewy w grudniu. Wszystkie zaległe. Taki mamy system. Czekamy na decyzję, później na odwołania od decyzji. To wszystko musi podpisać Pan Rektor.

Dostrzeżono ten problem, jednak uznano, że to nie zależy od pracowników działów, z którymi prowadzono rozmowy – wynika to z wewnętrznych przepisów uczelni, braku skoordynowanego systemu informatycznego, długiej procedury weryfikacji wniosków i ich zatwierdzania.

Interpretacja przepisów

Ostatnia omawiana z respondentami kwestia dotyczyła interpretacji przepisów. Uczelnie bronią autonomii systemu w ramach uczelni – wydaje się, że dla pracowników jest to naturalne, że uczelnie mogą same stanowić o kryteriach przydziału środków. Przepisy zewnętrzne są respektowane, ale istnieje przeświadczenie, że to ludzie pracujący przy systemie i studenci wiedzą, jak powinno to wyglądać.

Chcę się upewnić, czy mamy przygotować dane odnośnie stypendiów za rok 2018/2019, które zgodnie z art. 86 ust. 1 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz.U. 2018 r., poz. 1668 z późn. zm.) od 1 października 2019 r. zmieniono?

Chodzi o wynikający z art. 93 ust. 2 pkt 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce 6-letni okres możliwości pobierania świadczeń. Rozumiemy intencję ustawodawcy, ale w przypadku kontynuowania studiów po uzyskaniu licencjatu na jednolitych studiach magisterskich studenci wyższych lat zostają całkowicie odcięci od wszelkich świadczeń pomocy materialnej (np. na reżyserii rzadko trafiają się kandydaci prosto po maturze; pomijam sytuację, gdy ktoś już ma tytuł magistra).

Rozciągnięcie w czasie procedury skreślenia z listy studentów sprawia, że okres studiów ujęty w systemie POLON jest nieadekwatny z rzeczywistym okresem studiowania, co jest bolączką osób „wznawiających się” czy podejmujących inne studia po skreśleniu (po jakimś czasie).

Zwrócono uwagę zwłaszcza na trzy kwestie: (I) niejasność przepisów zewnętrznych i dobrowolność interpretacji (nie dostrzegano w tym możliwości autonomii uczelni, a raczej problem dla osób zajmujących się wnioskami w kategoriach – jak można to interpretować), (II) zmiany przepisów – pracownicy niechętnie przyjmowali informacje, że zespół ma za zadanie opracować informacje o istniejącym systemie, bojąc się, że doprowadzi to do zmian w kształcie systemu, (III) szczegółowe wymagania dotyczące stypendiów socjalnych, tj. zaświadczeń z MOPS (w tym obszarze uczelnie w różny sposób podchodzą do obowiązku dostarczenia przez studentów ubiegających się o stypendium socjalne opinii z opieki społecznej).

Pojawiły się głosy, że dla studentów ten przepis nie jest uzasadniony, ponieważ ogranicza możliwości uzyskania stypendium osobom potrzebującym: (I) nowym gospodarstwom domowym, które w poprzednim roku formalnie nie istniały i nie mogą zatem dostać żadnego zaświadczenia z opieki społecznej (II) studentom, którzy nie zgłosili się do opieki społecznej, bo pomimo swojej sytuacji materialnej, nie widzieli takiej potrzeby/nie chcieli/nie wiedzieli, że mają taką możliwość/wstydzili się przyznać do swojej sytuacji materialnej. Tym samym doszło do sytuacji, że w różnych szkołach wyższych stosowano różne wymagania formalne, a część z nich nie wymagała od studentów zaświadczeń od opieki społecznej.

Załącznik 7.

Wybory edukacyjne, sytuacja finansowa oraz pomoc materialna dla studentów. Wyniki badania uczniów klas maturalnych techników i liceów ogólnokształcących

Załącznik 7.

Wybory edukacyjne, sytuacja finansowa oraz pomoc materialna dla studentów. Wyniki badania uczniów klas maturalnych techników i liceów ogólnokształcących*

Ogólne informacje o badaniu

Badanie sondażowe w formie ankiet audytoryjnych zostało przeprowadzone w 2019 r. z dwoma grupami respondentów, tj. wśród uczniów ostatniej klasy (trzeciej) liceów ogólnokształcących i uczniów ostatniej klasy (czwartej) techników.

Dane zostały zgromadzone przy użyciu narzędzia badawczego – ankiety internetowej (CAWI), która była wypełniana: (a) na urządzeniach mobilnych będących własnością uczniów lub (b) w trakcie zajęć odbywających się w pracowni komputerowej, na komputerach będących własnością szkoły.

Próba miała charakter kwotowy. Podstawowe informacje o strategii doboru respondentów do badania zostały umieszczone w poniższej tabeli.

Tabela 7.1. Informacje dotyczące badanych populacji i prób

Badana populacja	Sposób doboru i liczebność próby	Szacunkowy czas trwania wywiadu/wypełnienia ankiety
Uczniowie ostatnich klas liceów ogólnokształcących oraz techników (w roku szkolnym 2019/2020)	Próba kwotowa (kwotowanie po typie szkół): W każdego typu szkole wykonawca zrealizował badania z dwiema klasami: W obrębie każdej szkoły przebadano po jednej klasie z grup: (1) ogólne lub humanistyczne, (2) ścisłe (jeśli w danej szkole nie funkcjonował dany typ klasy, do badania były typowane klasy zamiennie z innych szkół posiadających podobne charakterystyki, jak szkoła bazowa). W obrębie danej klasy ankietę przeprowadzono z wszystkimi uczniami obecnymi na zajęciach, którzy wyrazili zgodę na udział w badaniu.	ok. 15 min.

* dr Magdalena Jelonek – Katedra Socjologii, Kolegium Gospodarki i Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie oraz dr hab. Marcin Kocór – Zakład Socjologii Gospodarki, Edukacji i Metod Badań Społecznych Instytutu Socjologii UJ.

W efekcie ankiety przeprowadzono z 4 566 respondentami (uczniami szkół średnich) kształcącymi się w 291 szkołach na terenie całej Polski. Szczegółowe dane na temat populacji szkół, założonych oraz zrealizowanych kwot są zawarte w poniższej tabeli.

Należy zaznaczyć, że firma badawcza zrealizowała wszystkie założone kwoty, uzyskując największe nadwyżki w przypadku regionów:

1. południowego (licea i technika z miast),
2. wschodniego (licea i technika z miast),
3. mazowieckiego (licea i technika z miast),
4. północno-zachodniego (licea i technika z miast),
5. północnego (licea i technika z miast).

Tabela 7.2. Podstawowe informacje o populacji szkół, założonej próbie oraz próbie realnie zgromadzonej

Region	Gmina	Typ szkoły	Realna liczba szkół	Liczba szkół do badania	Realizacja próby	Regiony – suma	Nadwyżka względem planu
Południowy	Gm	Liceum ogólnokształcące	63	1	8	73	7
Południowy	Gm	Technikum	36	1	3		2
Południowy	M	Liceum ogólnokształcące	615	9	24		15
Południowy	M	Technikum	287	8	22		14
Południowy	M-gm	Liceum ogólnokształcące	147	2	5		3
Południowy	M-gm	Technikum	76	2	11		9
Północno-zachodni	Gm	Liceum ogólnokształcące	31	0	0	41	0
Północno-zachodni	Gm	Technikum	21	1	2		1
Północno-zachodni	M	Liceum ogólnokształcące	374	6	16		10
Północno-zachodni	M	Technikum	185	5	12		7
Północno-zachodni	M-gm	Liceum ogólnokształcące	253	2	4		2
Północno-zachodni	M-gm	Technikum	131	3	7		4
Południowo-zachodni	Gm	Liceum ogólnokształcące	6	0	0	26	0
Południowo-zachodni	Gm	Technikum	6	0	0		0
Południowo-zachodni	M	Liceum ogólnokształcące	260	4	11		7
Południowo-zachodni	M	Technikum	111	3	10		7
Południowo-zachodni	M-gm	Liceum ogólnokształcące	132	1	3		2
Południowo-zachodni	M-gm	Technikum	68	1	2		1
Północny	Gm	Liceum ogólnokształcące	37	0	2	31	2
Północny	Gm	Technikum	30	1	2		1
Północny	M	Liceum ogólnokształcące	504	0	6		6
Północny	M	Technikum	207	6	16		10
Północny	M-gm	Liceum ogólnokształcące	161	1	2		1
Północny	M-gm	Technikum	88	1	3		2

Region	Gmina	Typ szkoły	Realna liczba szkół	Liczba szkół do badania	Realizacja próby	Regiony – suma	Nadwyżka względem planu
Centralny	Gm	Liceum ogólnokształcące	26	0	1	33	1
Centralny	Gm	Technikum	22	1	2		1
Centralny	M	Liceum ogólnokształcące	271	4	10		6
Centralny	M	Technikum	119	3	8		5
Centralny	M-gm	Liceum ogólnokształcące	127	1	7		6
Centralny	M-gm	Technikum	67	1	5		4
Wschodni	Gm	Liceum ogólnokształcące	62	1	2	50	1
Wschodni	Gm	Technikum	57	1	3		2
Wschodni	M	Liceum ogólnokształcące	421	7	21		14
Wschodni	M	Technikum	199	6	17		11
Wschodni	M-gm	Liceum ogólnokształcące	121	1	5		4
Wschodni	M-gm	Technikum	74	1	2		1
Mazowieckie	Gm	Liceum ogólnokształcące	54	1	2	37	1
Mazowieckie	Gm	Technikum	29	1	1		0
Mazowieckie	M	Liceum ogólnokształcące	439	8	16		8
Mazowieckie	M	Technikum	144	4	14		10
Mazowieckie	M-gm	Liceum ogólnokształcące	122	1	2		1
Mazowieckie	M-gm	Technikum	54	1	2		1
			Suma	100	291		191

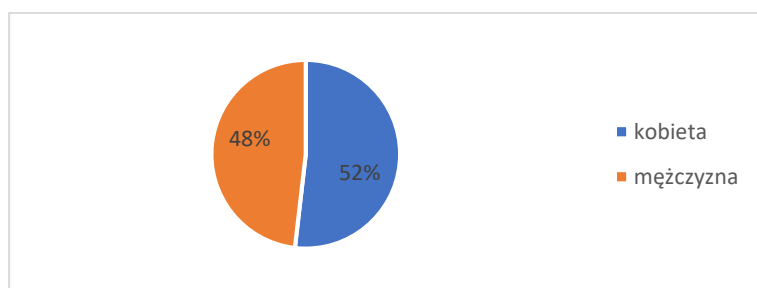
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z realizacji badania.

Ogólna charakterystyka respondentów oraz ich rodzin

Poniżej w sposób syntetyczny przedstawiono podstawowe informacje na temat respondentów biorących udział w badaniu. Informacje te należy potraktować jako dane kontekstowe podczas interpretowania wyników zaprezentowanych w dalszej części raportu.

Zasadniczo struktura próby pod względem płci nie odbiega istotnie od struktury populacji. Wśród badanych zaobserwowano nieznaczną liczbą przewagę kobiet (52%) nad mężczyznami (48%).

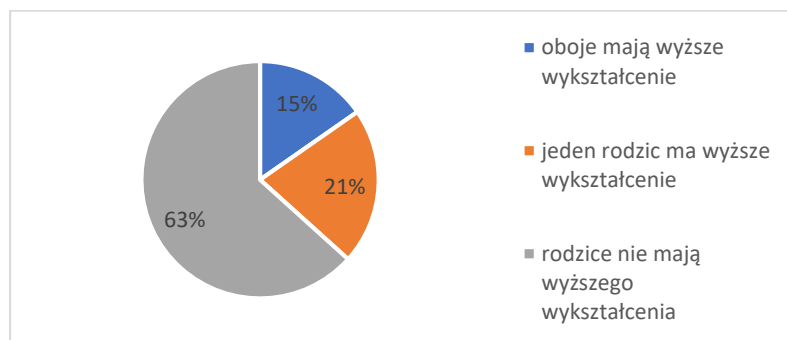
Wykres 7.1. Płeć badanego [n=4566]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Wśród badanych dominują osoby pochodzące z rodzin, w których żaden z rodziców nie posiada wyższego wykształcenia (63%). W przypadku 21% respondentów jeden rodzic posiada dyplom szkoły wyższej, a w przypadku 15% – oboje rodzice.

Wykres 7.2. Wykształcenie rodziców badanego [n=4566]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Większość z rodziców badanych uczniów pracuje jako osoby zatrudnione lub prowadzi własną działalność gospodarczą (w przypadku ojców). Ponad 5% respondentów nie było w stanie podać statusu zawodowego rodzica, przy czym częściej sytuacja taka dotyczyła ojców (7,6%) niż matek (5,1%). Ojcowie respondentów najczęściej pracowali jako robotnicy przemysłowi, operatorzy oraz monterzy maszyn i urządzeń, przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy, a matki jako specjalistki, pracownice usług i sprzedawcy oraz technicy i inny średni personel.

Tabela 7.3. Status zawodowy rodziców respondenta [n=4400]

Zawód	ojciec	matka
pracuje zawodowo jako osoba zatrudniona	57,3%	61,5%
prowadzi własną działalność gospodarczą lub rolniczą	25,0%	12,2%
niepracujący zawodowo emeryt/rencista	3,2%	2,1%
pracującym zawodowo emeryt/rencista	2,5%	0,8%
emeryt/rencista prowadzący działalność gospodarczą lub rolniczą	1,4%	0,4%
zajmuje się domem	0,9%	16,1%
bezrobotny	2,0%	1,8%
nie wiem	7,6%	5,1%
N	4 400	4 498

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Tabela 7.4. Zawód rodziców badanego

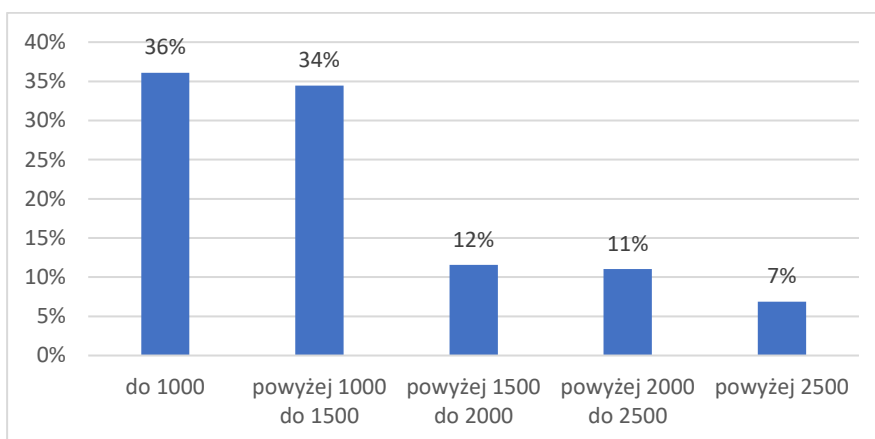
Zawód	ojciec	matka
Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy	13,8%	9,7%
Specjaliści	10,8%	26,2%
Technicy i inny średni personel	11,2%	14,1%
Pracownicy biurowi	2,7%	5,1%
Pracownicy usług i sprzedawcy	5,5%	22,9%

Zawód	ojciec	matka
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	10,1%	5,1%
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	29,8%	6,2%
Operatorzy oraz monterzy maszyn i urządzeń	13,0%	1,6%
Pracownicy przy pracach prostych	3,0%	9,0%
N	3 315	3 092

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Uczniowie najczęściej pochodzili z rodzin, w których dochód netto na osobę nie przekracza 1 000 zł (36%) bądź kształtował się między 1 000 a 1 500 zł (34%).

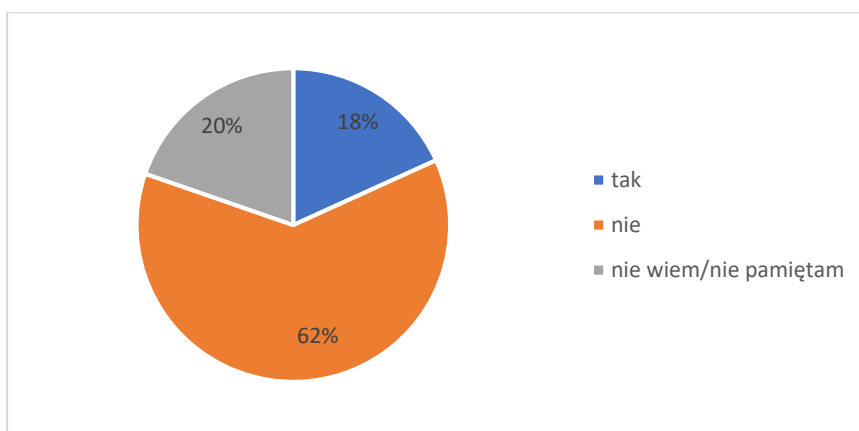
Wykres 7.3. Dochód netto na osobę w gospodarstwie badanego [n=3307]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Większość rodzin badanych nie doświadczyła w ciągu ostatnich 10 lat problemu bezrobocia. Duża część, bo aż 20% uczniów szkół średnich nie potrafiła jednak udzielić odpowiedzi na pytanie o ten aspekt dotyczący statusu zawodowego rodziców.

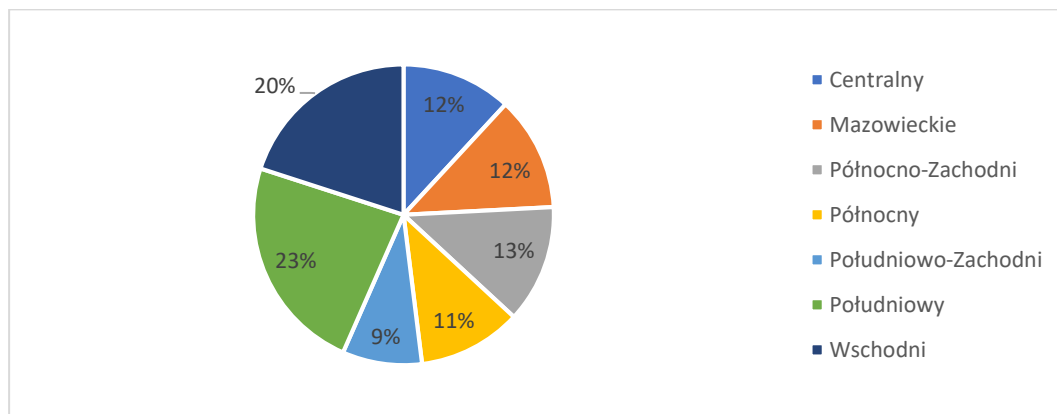
Wykres 7.4. Czy ktokolwiek w domu rodzinnym przebywał na bezrobociu dłużej niż rok w ciągu ostatnich dziesięciu lat

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

W próbie przeważali respondenci uczęszczający do szkół z regionów: południowego (23%) oraz wschodniego (20%).

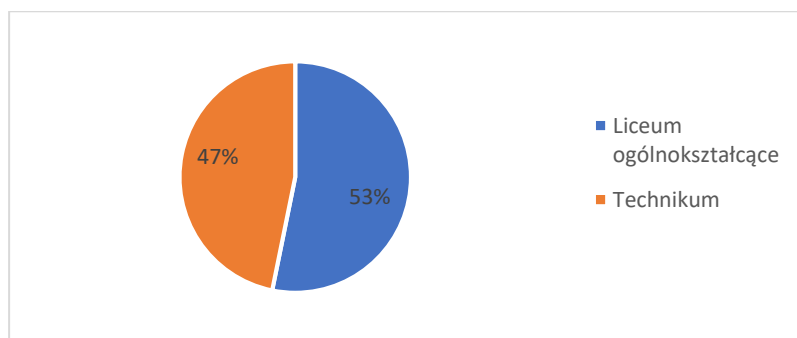
Wykres 7.5. Region, w którym zlokalizowana jest szkoła badanego [n=4566]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Przebadano podobny procent respondentów uczęszczających do techników (47%) oraz liceów ogólnokształcących (53%). Odsetki te nie odbiegają istotnie od danych populacyjnych – na podstawie rejestru szkół przekazanego przez MEN (stan na 30 września 2018 r.) wynika, że w liceach ogólnokształcących kształciło się 55% uczniów, a w technikach – 45%.

Wykres 7.6. Typ szkoły, do której uczęszcza badany [n=4566]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

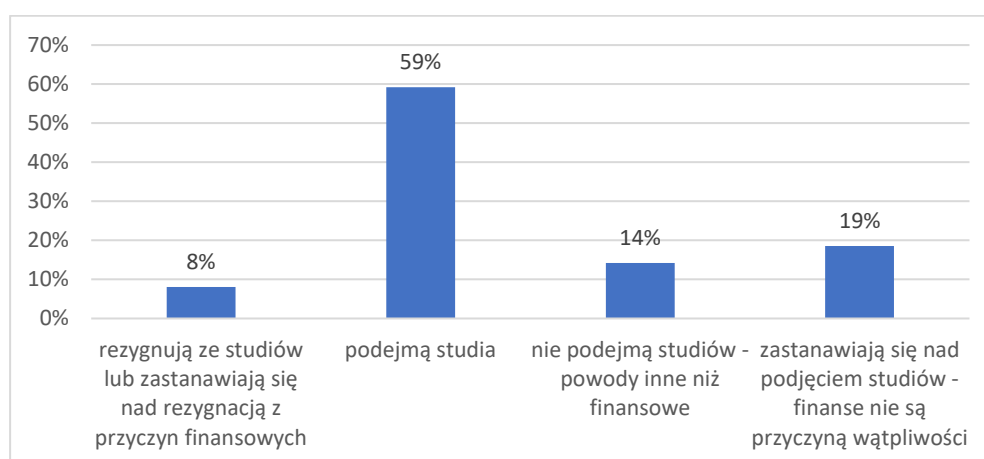
Decyzje dotyczące (nie)kontynuowania nauki na studiach

Spośród przebadanych uczniów szkół średnich ok. 8% to osoby, które zamierzają zrezygnować ze studiowania lub zastanawiają się nad rezygnacją ze studiów z powodów finansowych. Biorąc pod uwagę fakt, że próba, na której realizowano badanie ma charakter kwotowy i nadreprezentowane są w niej większe ośrodki miejskie, możemy zaryzykować tezę, że

w rzeczywistości procent ten będzie nieco większy i może osiągnąć do 10%. Z pewną ostrożnością można zatem szacować, że mniej więcej jednego na dziesięciu uczniów szkół średnich sytuacja finansowa zmusza do rezygnacji z dalszego kształcenia. Grupa ta stanowi potencjalną zbiorowość dla przyszłych interwencji publicznych ukierunkowanych na wyrównywanie szans w dostępie do edukacji wyższej.

Dodajmy też, że grupa ta nie obejmuje wszystkich osób młodych borykających się z problemami finansowymi. Można bowiem założyć, że także wśród osób zamierzających podjąć studia znajdują się takie, które podjęły taką decyzję pomimo pewnych trudności finansowych. Tej kwestii przyjrzymy się w dalszej części opracowania.

Wykres 7.7. Czy bezpośrednio po ukończeniu obecnej szkoły zamierzają kontynuować naukę na studiach [n=4566]

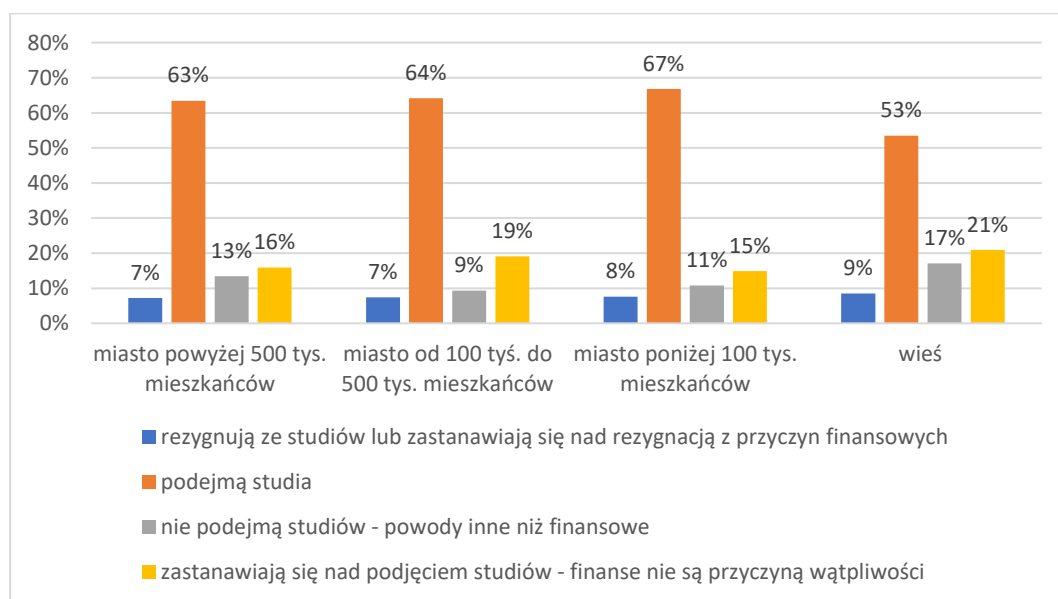
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Przyjrzymy się teraz czynnikom, które mogą różnicować sytuację materialną przyszłych studentów, a tym samym wpływać na decyzję o kontynuowaniu (bądź nie) nauki na studiach wyższych. Czynniki, które uwzględniliśmy w analizach w pierwszym etapie to:

- miejsce urodzenia (duże, średnie i małe miasto oraz wieś),
- lokalizacja szkoły (gmina wiejska, miejska, wiejsko-miejska),
- typ szkoły (liceum ogólnokształcące, technikum),
- wykształcenie rodziców,
- fakt posiadania rodzeństwa,
- sytuacja materialna rodziny (jej subiektywna ocena),
- obciążenie doświadczeniem bezrobocia członka rodziny.

Zestawiając dane na temat zależności między planami edukacyjnymi a lokalizacją domu rodzinnego oraz lokalizacją szkoły, dochodzimy do wniosku, że to drugi z tych czynników obecnie lepiej wyjaśnia ryzyko zamiaru rezygnacji ze studiów z przyczyn czysto finansowych. Prosty podział na miasto – wieś jako miejsce wychowania w tym przypadku zawodzi. Wprawdzie uczniowie liceów i techników pochodzący ze wsi rzadziej decydują się na kontynuowanie nauki na studiach wyższych, to jednak podobny odsetek jak w miastach deklaruje zamiar rezygnacji z kształcenia z przyczyn finansowych.

Wykres 7.8. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a lokalizacja domu rodzinnego [n=4566]

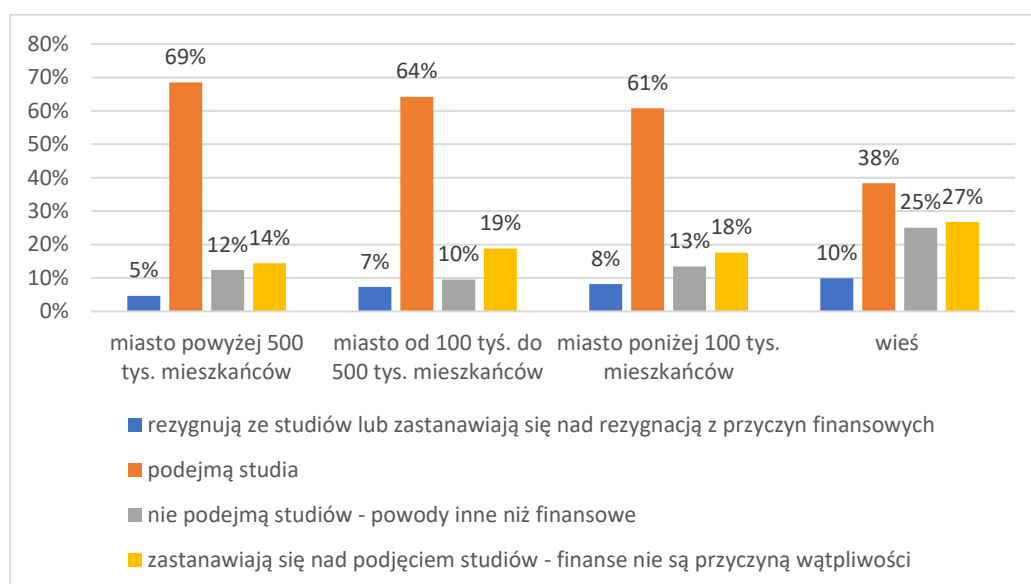
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Jeśli jednak przyjrzymy się analogicznej zależności, ale dotyczącej lokalizacji szkoły średniej, dojdziemy do odmiennych wniosków. W tym przypadku wyraźniej widać związek między wielkością miejscowości, w której znajduje się szkoła średnia a ryzykiem rezygnacji ze studiów z przyczyn finansowych: im ta miejscowość jest mniejsza, tym ryzyko jest większe.

Powyższe dwie pozornie sprzeczne zależności mogą świadczyć o rodzących się nowych liniach podziału społecznego, które będą przebiegać nie tyle wzdłuż różnej wielkości miejscowości, ale też w ich poprzek. Widać to zwłaszcza na przykładzie dzieci, które wychowują się na wsi: dla części z nich wybór szkoły zlokalizowanej w mieście będzie wyborem naturalnym (np. w przypadku rodzin, które mieszkają w miejscowościach wiejskich należących do danej aglomeracji miejskiej), dla innych będzie wyborem

możliwym i preferowanym (w sytuacji, gdy rodziców będzie stać na opłacenie dojazdu lub stacji), dla części jednak wysłanie dziecka do szkoły średniej oddalonej od miejsca zamieszkania stanowi finansową barierę. Nie jest zatem zaskakujące, że wśród dzieci uczących się w szkołach średnich zlokalizowanych w ośrodkach wiejskich odsetek deklarujących rezygnację ze studiów z powodów finansowych jest największy. Najpewniej do tych szkół trafiają te dzieci, których wybór na etapie kształcenia średniego jest ograniczony do szkoły zlokalizowanej najbliżej miejsca zamieszkania (możliwe, że z powodów finansowych). Kwestię tę należałoby zbadać dokładniej w kolejnych badaniach, tym razem prowadzonych na populacji uczniów ostatnich klas szkół podstawowych lub pierwszych klas szkół średnich.

Wykres 7.9. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a lokalizacja szkoły średniej [n=4566]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Dodajmy, że w grupie deklarującej rezygnację z nauki z powodów finansowych znajdują się uczniowie o przeciętnie niższym potencjale od tych decydujących się na studiowanie (o ile oczywiście za wskaźnik proxy zdolności potraktujemy wyniki na egzaminie gimnazjalnym¹). Jednocześnie grupa ta jest wewnętrznie zróżnicowana, stąd wśród osób planujących rezygnację z nauki z powodów ekonomicznych można znaleźć duży segment uczniów, których wyniki z egzaminu gimnazjalnego są przyzwoite i porównywalne do osiągnięć uczniów, którzy decydują się na kontynuowanie kształcenia.

¹ Jest to oczywiście wskaźnik obarczony pewnym błędem wynikającym z faktu wykorzystania pomiaru wstecznego i nieuwzględnienia zmian, które mogły nastąpić na skutek uczestnictwa w edukacji ponadpodstawowej. Jest to jednak jedyny miernik potencjału, który może zostać użyty w tych analizach.

Pamiętajmy też, że fakt niższych wyników na egzaminie gimnazjalnym sam w sobie może być efektem zaniedbań związanych z gorszą sytuacją materialną tych uczniów (np. brak środków na korepetycje czy inne zajęcia ogólnorozwojowe), a nie wskaźnikiem ich ogólnie niższego potencjału. Rezygnacja ze studiów jako dalszej ścieżki edukacyjnej może być zatem skutkiem kumulowania się przewag wybranych grup uczniów już od pierwszego dnia wejścia do systemu edukacji. Przykład ten pokazuje, jak ważne jest koordynowanie i planowanie wczesnych interwencji, które miałyby na celu zmniejszenie nierówności społecznych, w tym nierówności w dostępie do edukacji kształtującej cenione społecznie kompetencje.

Tabela 7.5. Wyniki na egzaminie gimnazjalnym (średnia z części humanistycznej, matematyczno-przyrodniczej i języka) a plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach i lokalizacja szkoły średniej [n=4431]

		Średnia	Mediana	Współczynnik zmienności	Percentyle		
					25	50	75
rezygnują ze studiów lub zastanawiają się nad rezygnacją z przyczyn finansowych	miasto	66,68	66,67	0,24	56,33	66,67	78,33
	wieś	59,42	60,67	0,22	50,00	60,67	71,00
podejmą studia	miasto	76,94	78,67	0,17	68,33	78,67	86,67
	wieś	67,17	68,33	0,23	58,33	68,33	77,50
nie podejmą studiów – powody inne niż finansowe	miasto	61,26	60,00	0,28	50,00	60,00	73,33
	wieś	53,60	53,33	0,35	40,00	53,33	66,67
zastanawiają się nad podjęciem studiów – finanse nie są przyczyną wątpliwości	miasto	64,91	64,00	0,24	53,33	64,00	76,67
	wieś	55,36	55,33	0,27	46,33	55,33	65,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Po dokonaniu dodatkowej charakterystyki uczniów z uwzględnieniem wskaźnika proxy ich potencjału (średni wynik na egzaminie gimnazjalnym $\geq 75\%$) dochodzimy do wniosku, że **tym, co różnicuje istotnie decyzje uczniów o kontynuowaniu kształcenia na poziomie wyższym (przy kontroli ich wcześniejszych osiągnięć edukacyjnych) jest zbiór powiązanych ze sobą cech określających pochodzenie i sytuację materialną w tych grupach.** Przykładowo, wśród osób deklarujących rezygnację (bądź zastanawiających się nad rezygnacją) z kształcenia akademickiego z powodów finansowych aż 60% posiada matkę bez wyższego wykształcenia, podczas gdy w grupie planującej studia odsetek ten stanowi 47%. Aż 16% w grupie planującej rezygnację ocenia swoją sytuację materialną jako gorszą, podczas gdy wśród planujących studia odsetek ten sytuuje się w okolicach 6%. Dane te potwierdzają też informacje o dochodzie netto gospodarstwa – 35% dobrych uczniów deklarujących rezygnację z kształcenia wychowuje się w gospodarstwach posiadających dochody do 3 500 zł, podczas gdy w drugiej grupie tak niski dochód charakteryzuje jedynie 13% uczniów. Pierwsza

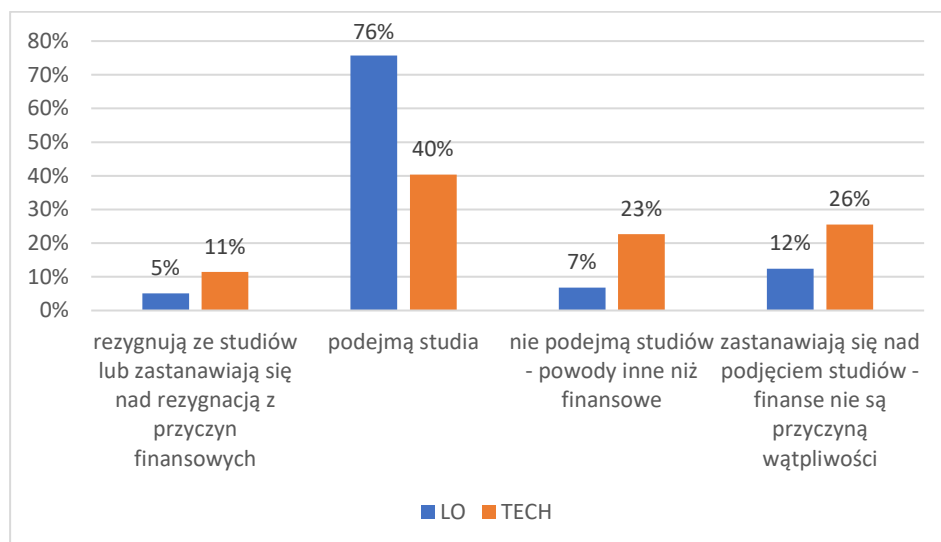
z grup zdecydowanie częściej styka się również z problemem bezrobocia w rodzinie (ok. 28% w porównaniu do 16% w grupie kandydatów na studia).

Uczniów deklarujących rezygnację ze studiów z przyczyn czysto finansowych relatywnie częściej można spotkać wśród osób kształcących się w technikach (11% względem 5% w liceach ogólnokształcących). Nie jest to wynik zaskakujący, ponieważ działają tutaj przynajmniej dwa czynniki. Po pierwsze, **uczniowie z rodzin o niższych dochodach mają większą skłonność do wyboru szkół w większym stopniu praktycznych (dających konkretne umiejętności czy zawód), a do takich należą technika. Po drugie, absolwentom techników relatywnie łatwiej jest podjąć decyzję o zakończeniu kształcenia niż osobom posiadającym świadectwo ukończenia liceum ogólnokształcącego** – ze względu na fakt, iż posiadają oni wyuczony zawód.

Równocześnie dane te wskazują na ważną kwestię – to w tej grupie znajdują się osoby, które posiadają predyspozycje do kształcenia się w ramach kierunków ścisłych obejmujących kompetencje tak bardzo potrzebne z perspektywy gospodarki. **Zatem należałoby zastanowić się, w jakim stopniu polityki związane ze wsparciem finansowym dla studentów (w tym przypadku wsparcie to musiałyby być udzielone przed podjęciem decyzji o studiowaniu) mogłyby współwystępować z politykami ukierunkowanymi na kształcenie w ramach profili kluczowych z perspektywy rynku pracy. W takim ujęciu interwencje byłyby projektowane w ten sposób, aby równocześnie realizować kilka celów z różnych obszarów (w tym przypadku polityki społecznej oraz polityk dotyczących rynku pracy)². Takie działania, uwzględniając interwencje wdrażane w innych obszarach, wydają się także redukować ryzyko pojawienia się efektów niezamierzonych (np. efektów odwrócenia) tak częstych podczas realizacji sektorowych interwencji opartych na założeniach nowego zarządzania publicznego i ukierunkowanych na wąsko wyselekcjonowany obszar wsparcia.**

² Takie próby są podejmowane także w innych krajach, w których interwencje są tworzone jako zbiór celów z obszaru różnych polityk publicznych. Przykładowo, na Węgrzech umorzenie części rat kredytu studenckiego (wsparcie materialne studentów) jest zależne od decyzji prokreacyjnych (działania mające na celu zwiększenie dzietności, w tym dzietności w określonej grupie społecznej).

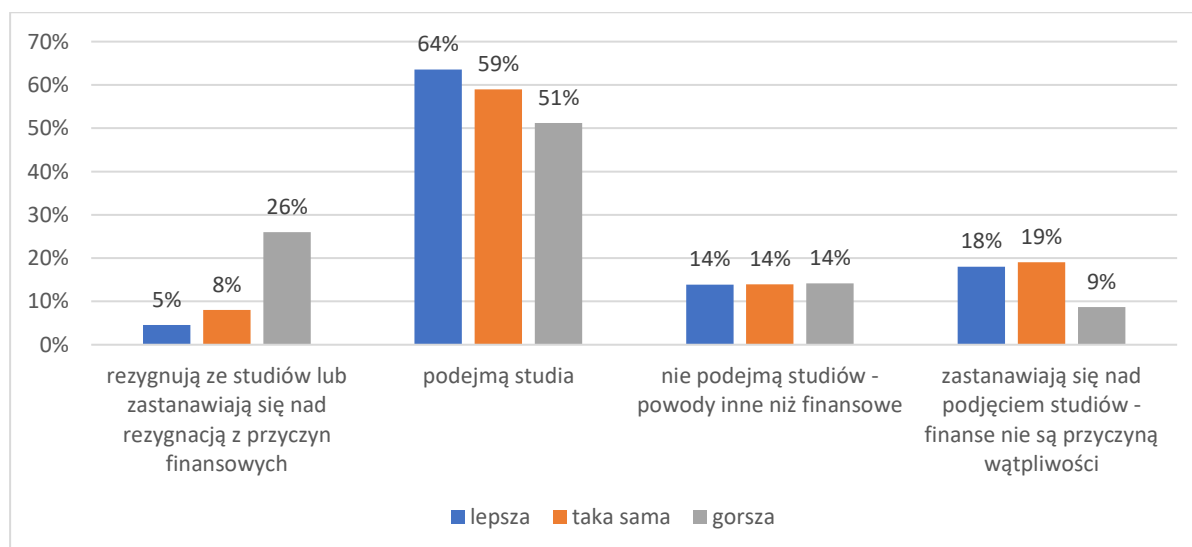
Wykres 7.10. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a lokalizacja szkoły średniej [n=4566]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Ważnymi czynnikami, które tłumaczą wpływ ograniczeń finansowych na decyzje o dalszym kształceniu są charakterystyki rodziny ucznia szkoły średniej, takie jak jej wielkość i liczba rodzeństwa, sytuacja materialna oraz wykształcenie rodziców/pochodzenie.

Wykres 7.11. Plany odnośnie kontynuowania nauki na studiach a subiektywna ocena sytuacji finansowej rodziny badanego [n=4160]

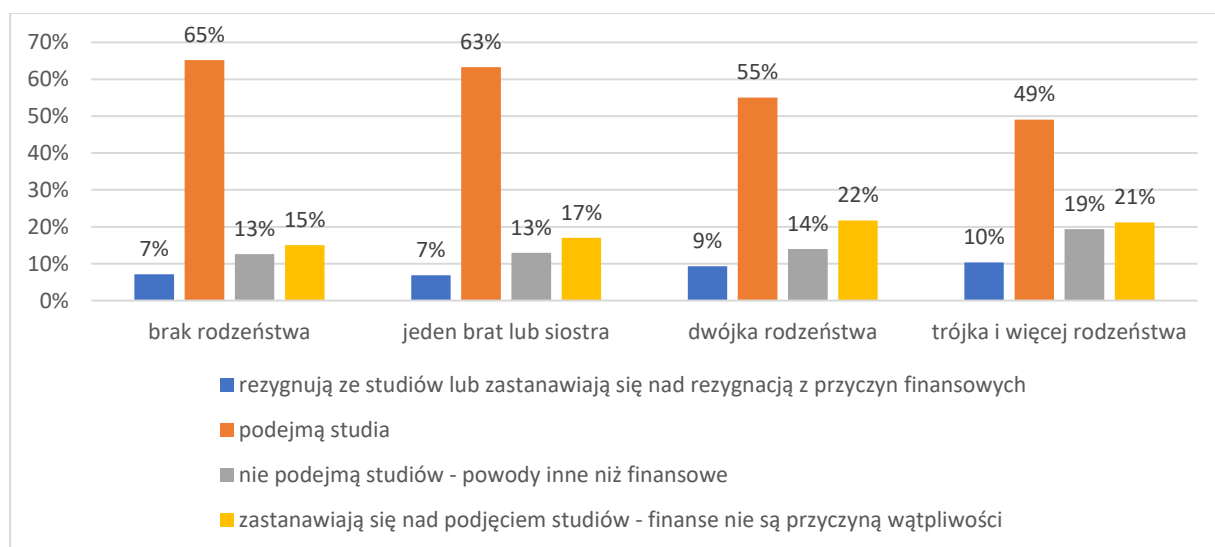
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Dość oczywisty jest fakt, że ze studiów z przyczyn materialnych najczęściej rezygnują uczniowie, którzy oceniają sytuację finansową swojej rodziny jako gorszą niż przeciętna w Polsce. **Ważniejsze wydaje się to, że duża część tej grupy, pomimo świadomości**

ograniczeń finansowych, decyduje się na podjęcie studiów wyższych (aż 51%). Jest to zatem grupa, która zapewne będzie potrzebować zewnętrznych środków w postaci stypendium lub wynagrodzenia za pracę, co im pozwoli na utrzymanie się podczas studiów.

Zasadniczo sytuacja jest bardzo podobna w rodzinach z jednym i z dwójką dzieci. Największy odsetek dzieci z tych rodzin deklaruje podjęcie studiów, a najmniejszy rezygnację z kształcenia w związku z ograniczeniami finansowymi. Sytuacja zmienia się już w rodzinach z minimum trójką dzieci. Wprawdzie liczba deklarujących rezygnację ze studiów w związku z trudną sytuacją materialną wzrasta zaledwie o 2 pkt proc. (rodziny z minimum trójką dzieci), to jednak liczba deklarujących podjęcie studiów zmniejsza się o 15 pkt proc. (w porównaniu do jedynaków). Należy się zatem zastanowić, w jakim stopniu w przypadku rodzin wielodzietnych ograniczenia finansowe spowodowane wyższymi kosztami związanymi z życiem i edukacją dzieci wpływają na podejmowanie decyzji o rezygnacji z kształcenia na poziomie wyższym.

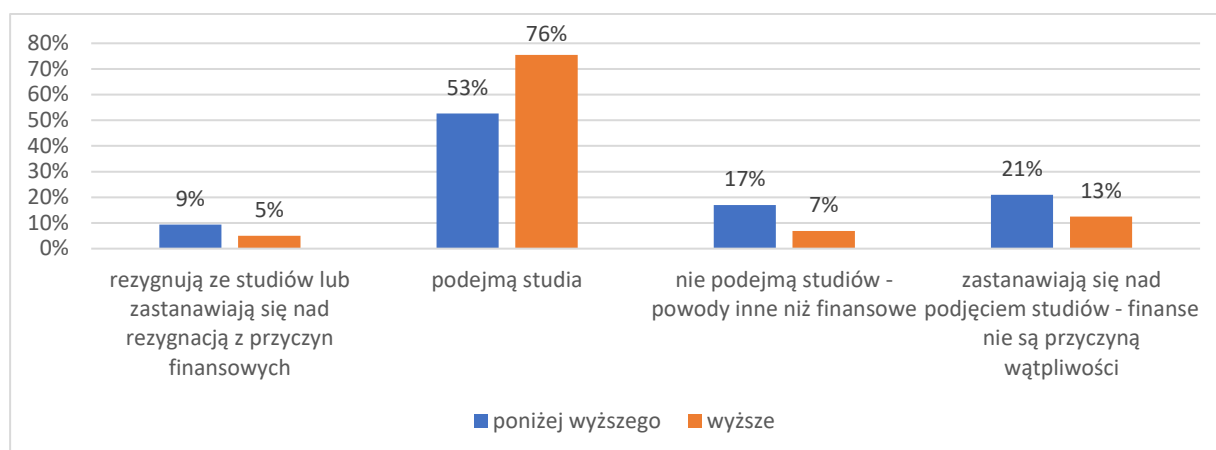
Wykres 7.12. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a liczba rodzeństwa [n=4566]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Wykształcenie matki można traktować jako pewnego rodzaju proxy pochodzenia społecznego ucznia, które jest ważnym czynnikiem determinującym decyzje edukacyjne, przy czym wpływa ono zarówno na decyzje o kontynuowaniu nauki na poziomie wyższym, jak i tłumaczy rezygnację z dalszego kształcenia w związku z kondycją materialną gospodarstwa domowego (tzw. korelat sytuacji materialnej rodziny).

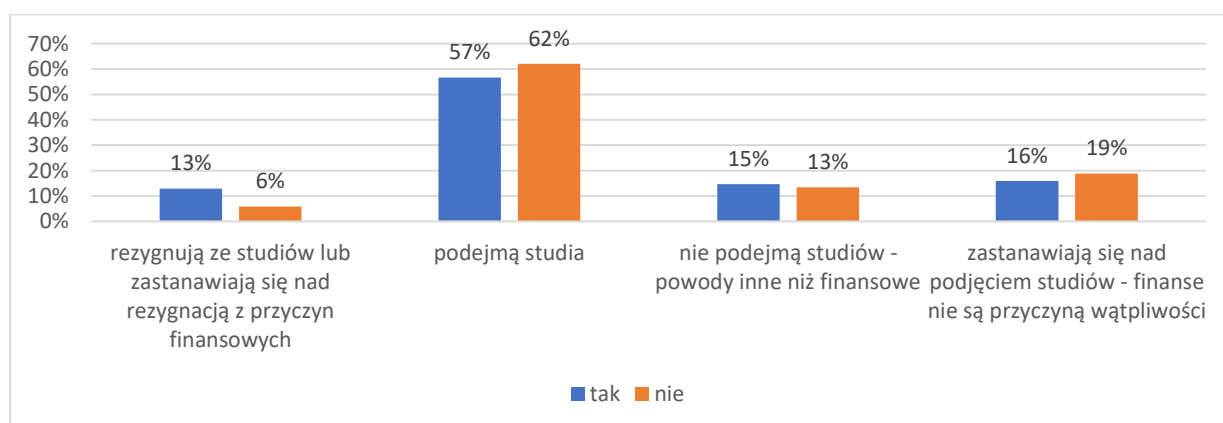
Wykres 7.13. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a wykształcenie matki [n=4255]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Ważnym czynnikiem, który ogranicza dalsze decyzje edukacyjne uczniów szkół średnich jest fakt doświadczenia przez rodzinę długotrwałego (trwającego minimum rok) bezrobocia. W przeprowadzonych badaniach zbierano informacje o takim doświadczeniu na przestrzeni ostatnich 10 lat. Aż 13% uczniów szkół średnich pochodzących z rodzin, w których w ostatnich dziesięciu latach przynajmniej jedna osoba przebywała na długotrwałym bezrobociu deklaruje fakt rezygnacji ze studiów z przyczyn finansowych. Odsetek ten w rodzinach bez negatywnych doświadczeń rynkowych jest o 7 pkt proc. niższy.

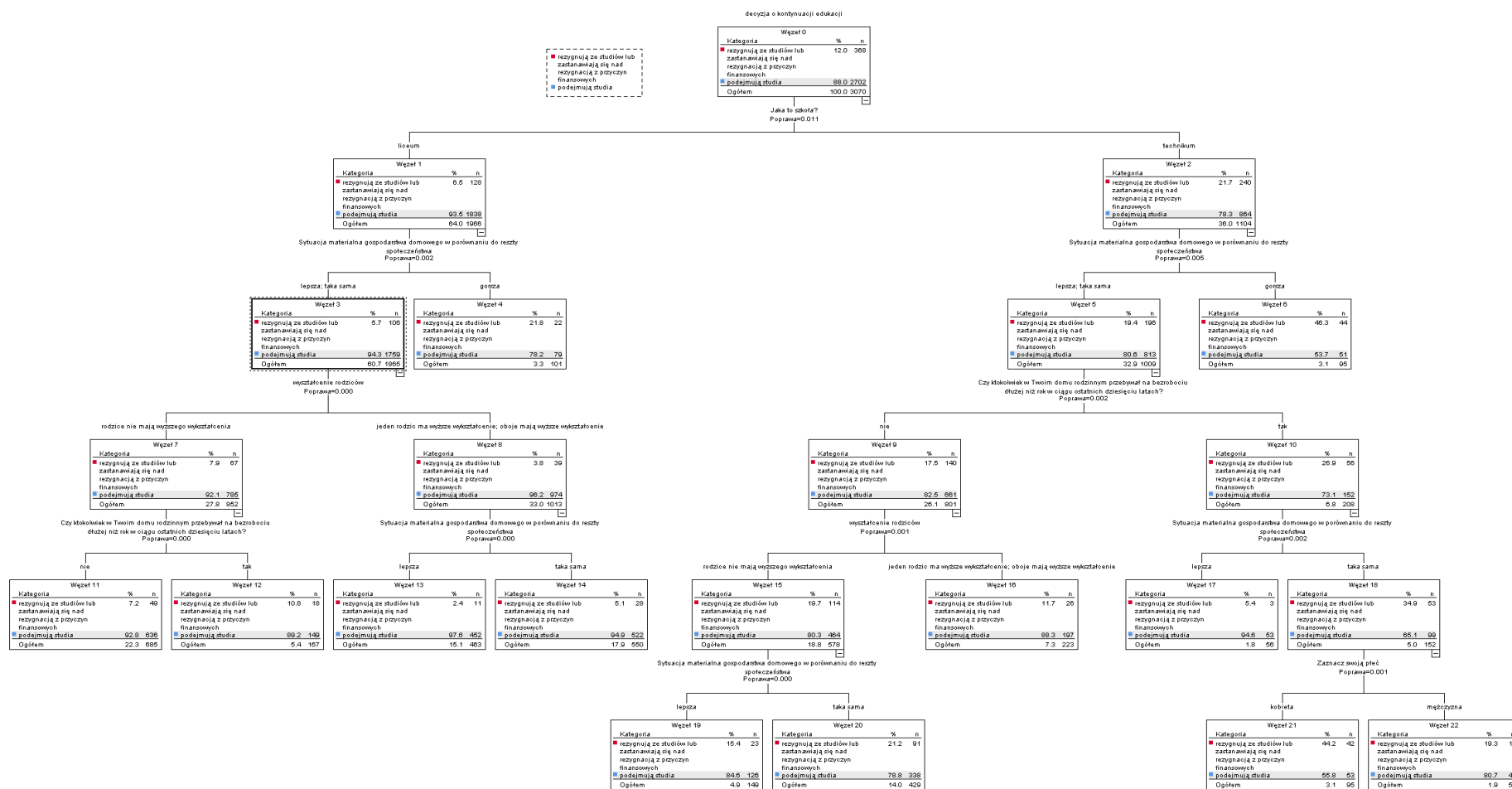
Wykres 7.14. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a doświadczenie długotrwałego bezrobocia w rodzinie [n=3667]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Przedstawione powyżej wnioski zostały podsumowane w ramach poniższego drzewa decyzyjnego/klasyfikacyjnego. Drzewo to potraktować możemy zarówno jako model wyjaśniający plany związane z kontynuacją nauki na studiach, jak i model predykcyjny dla tych wyborów.

Wykres 7.15. Drzewo decyzyjne/klasyfikacyjne wyjaśniające decyzję o podjęciu kształcenia w ramach studiów wyższych [porównanie planujących rezygnację z przyczyn finansowych oraz planujących kontynuację nauki na studiach wyższych]

* Zastosowano metodę CRT wzrostu drzewa z maksymalną głębokością równą 5. Rozwiązanie było także testowane przy użyciu innych metod, m.in. za pomocą metody CHAID z zastosowaniem walidacji krzyżowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

W oparciu o powyższe drzewo klasyfikacyjne można sformułować kilka wniosków, które uzupełniają już przedstawione tezy:

Po pierwsze, dla wyjaśnienia decyzji o kontynuowaniu kształcenia na poziomie wyższym bądź przerwaniu edukacji z przyczyn finansowych kluczowe wydają się dwie zmienne: typ szkoły, w której uczy się badany oraz sytuacja materialna gospodarstwa domowego respondenta.

W technikach deklaracja rezygnacji z przyczyn finansowych następuje znacznie częściej niż w liceach. Jak zostało nadmienione, nakłada się na to kilka powodów: większa skłonność do wyboru szkół praktycznych przez dzieci z rodzin mniej zamożnych, a także większe możliwości rozpoczęcia pracy zawodowej po ukończeniu szkoły technicznej w porównaniu do liceum ogólnokształcącego.

Ocena sytuacji materialnej rodziny odmiennie wpływa na decyzje uczących się w liceach i technikach. Widoczne jest to przede wszystkim w przypadku kategorii „gorsza”. Tak oceniający swoją sytuację licealiści jedynie w ok. 22% przypadków planują rezygnację z kształcenia z powodów finansowych, uczący się w technikach aż w ponad 46%. Można zatem powiedzieć, że czynnik finansowy silniej oddziałuje na decyzje o rezygnacji z kształcenia na studiach wyższych w przypadku uczniów techników i to w tej grupie potencjalnie możemy szukać osób, które pod wpływem wsparcia finansowego mogłyby swoje decyzje zmienić.

Nieco inne czynniki tłumaczą dalsze zróżnicowania w grupach uczniów liceów i techników. W przypadku pierwszej kategorii kluczowe okazuje się wykształcenie rodziców. Tylko 8% uczniów LO, którzy względnie dobrze oceniają sytuację materialną swojej rodziny i których rodzice nie mają wyższego wykształcenia planuje rezygnację z edukacji. W analogicznej grupie, jednak z przynajmniej jednym rodzicem z dyplomem uczelni, z dalszej edukacji rezygnuje o połowę mniej uczniów.

Dla uczniów techników ważniejszy okazuje się fakt doświadczenia w rodzinie bezrobocia. Jeśli taka sytuacja nastąpi, to pomimo dobrej sytuacji materialnej rodziny o ok. 10 pkt proc. więcej uczniów planuje rezygnację z kontynuowania nauki na uczelni.

Istotne wydaje się też to, że to kobiety z grupy uczniów techników z rodzin doświadczających bezrobocia, które oceniają sytuację materialną swojej rodziny jako przeciętną zdecydowanie częściej deklarują, że nie podejmą dalszej nauki z przyczyn

finansowych (ok. 44% w stosunku do 19% mężczyzn). Nie oznacza to naturalnie, że sytuacja materialna tych kobiet jest gorsza, ale raczej świadczy to o dwóch kwestiach: **większych aspiracjach kobiet względem kształcenia akademickiego (u mężczyzn z techników częściej planuje się rezygnację z dalszego kształcenia z innych powodów) oraz o wyborach przez kobiety takich profili kształcenia w ramach szkół technicznych, które nie gwarantują tak dobrej sytuacji ekonomicznej, jaką cieszą się mężczyźni (co znów w naturalny sposób zmusza je do kontynuowania edukacji na studiach wyższych).** W przypadku tej grupy kształcenie na studiach wyższych może być decydujące dla ich przyszłej pozycji zawodowej.

Wybór kierunku kształcenia oraz szkoły wyższej

Po omówieniu decyzji respondentów dotyczących kontynuacji edukacji na studiach wyższych kluczową sprawą jest scharakteryzowanie ich wyborów co do kierunku przyszłych studiów. Na początek należy powiedzieć, że **przeważająca większość uczniów, którzy myślą o kontynuacji nauki zamierza podjąć studia w trybie dziennym (74% badanych), a tylko nieliczni myślą o trybie zaocznym lub wieczorowym (13% badanych oraz kolejnych 13%, którzy jeszcze nie wiedzą, jaki tryb wybrać).** Zasadniczo **deklaracje te są zgodne z widoczną od kilku lat tendencją do przesuwania wyborów w stronę studiów bezpłatnych (stacjonarnych), które w związku z malejącą liczbą osób w wieku uprawniającym do studiowania są dostępne dla szerszej populacji. Studenci równocześnie coraz częściej łączą studia z wykonywaniem pracy zarobkowej,** co potwierdzają nasze dane przedstawione w dalszej części raportu.

W poniższej tabeli przedstawiono, jak kształtowały się wybory tych uczniów, którzy wiedzą już gdzie chcą kontynuować naukę. Ogólnie można powiedzieć, że ci uczniowie będą próbowali w pierwszej kolejności dostać się na:

- kierunki biznesowe (głównie zarządzanie i rachunkowość), administracyjne i prawnicze;
- nauki humanistyczne (zwłaszcza językowe) i sztukę;
- nauki społeczne (w tym szczególnie na psychologię);
- studia informatyczne;
- techniczne (w tym elektronika i automatyka), przemysłowe i budownicze;
- związane ze zdrowiem (najczęściej – medycyna, stomatologia i rehabilitacja) i opieką społeczną.

Tabela 7.6. Kierunki studiów wybierane przez uczniów w pierwszej kolejności [N=1501]

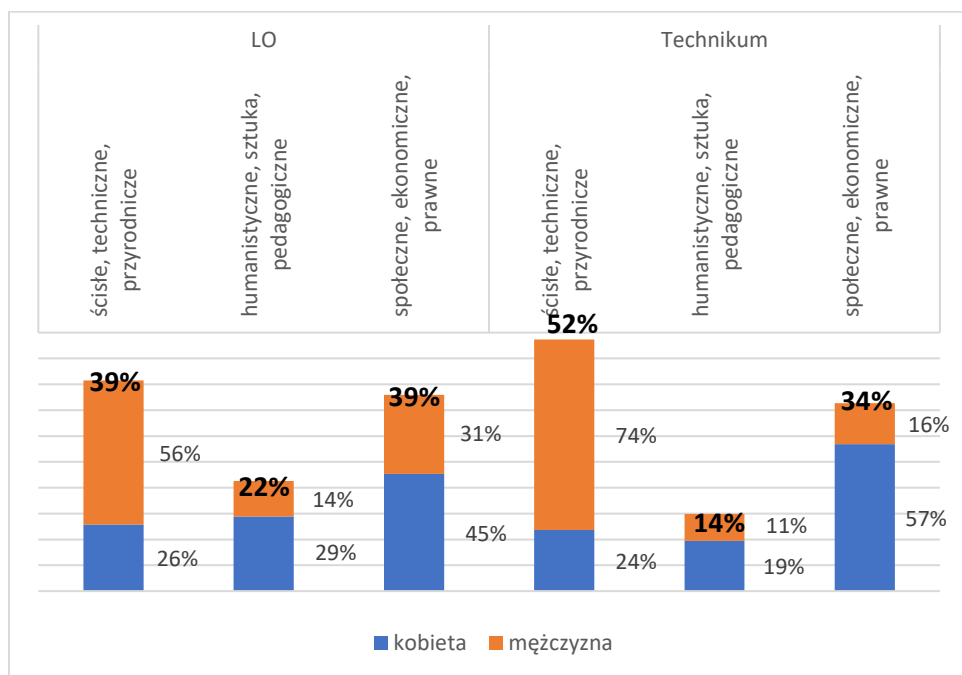
Kierunek	N	Procent
Biznes, administracja i prawo	300	20
Nauki humanistyczne i sztuka	229	15
Nauki społeczne, dziennikarstwo i informacja	192	13
Technologie teleinformacyjne	174	12
Technika, przemysł, budownictwo	171	11
Zdrowie i opieka społeczna	138	9
Usługi	112	8
Nauki przyrodnicze, matematyka i statystyka	68	5
Kształcenie	66	4
Rolnictwo	48	3
Programy ogólne	3	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Uwzględniając nie tylko konkretne deklaracje o wyborze danego kierunku studiów, ale też ogólną orientację studentów (dodatkowo odpowiedzi tych, którzy nie są w stanie podać konkretnego kierunku, ale mają już preferencje związane z profilem kształcenia), można stwierdzić, że **43% wybiera się na kierunki ścisłe, techniczne i przyrodnicze; 37% będzie próbowało dostać się na studia społeczne, ekonomiczne bądź prawnicze, a 19% na humanistyczne, pedagogiczne czy związane ze sztuką.** Widać zatem wyraźnie, że **uczniowie względnie szybko podejmują decyzję o wyborze konkretnego kierunku w przypadku zorientowania na profile ekonomiczne i społeczne. Wybór konkretnego kierunku ścisłego może następować nieco później (w drugiej połowie roku szkolnego).**

Decyzje w zakresie wyboru przyszłych studiów mogą zależeć od wielu czynników. W pierwszej kolejności można rozważać to, **kto i gdzie się obecnie uczy.** Tym, co daje się zauważyć, to fakt, że typ szkoły, w której uczą się badani uczniowie nie wpływa aż tak wyraźnie na wybory dotyczące dalszej edukacji. **Uczniowie techników wprawdzie częściej niż licealiści planują studiować kierunki ścisłe, techniczne i przyrodnicze,** ale różnica ta nie jest tak duża, jak moglibyśmy się spodziewać (52% w stosunku do 39%). Ale jednocześnie stosunkowo wielu uczniów techników chce podjąć studia społeczne, ekonomiczne czy prawnicze (34%). Dla porządku należy dodać, że częściej o takich wyborach mówiły uczennice techników niż uczniowie z tych szkół, co wiąże się z profilem kształcenia wybieranym przez kobiety uczące się w tego typu szkołach (częściej są to profile społeczne, np. ekonomiczne a nie ścisłe). **Preferencje licealistów w zakresie wyboru przyszłych studiów są natomiast równo rozłożone pomiędzy studia ścisłe, techniczne i przyrodnicze oraz społeczne, ekonomiczne i prawne.** Warto zaznaczyć, że najmniej uczniów – tak techników, jak i liceów – myśli o podjęciu studiów humanistycznych, artystycznych i pedagogicznych.

Wykres 7.16. Wybór kierunku studiów w zależności od płci uczniów i typu szkoły, w której się obecnie uczą [N=1990]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Dużo wyraźniejszy wpływ niż typ szkoły ma natomiast płeć badanych uczniów. Mężczyźni – bez względu na to, czy uczą się w technikach czy w liceach – częściej myślą o studiach ścisłych, technicznych i przyrodniczych (ogólnie wskazywało na to dwie trzecie badanych mężczyzn i tylko jedna czwarta kobiet). **Kobiety z kolei bardziej preferują kontynuację nauki na kierunkach społecznych, ekonomicznych i prawnych** (ogólnie myśli o tym połowa badanych uczennic i tylko jedna czwarta uczniów). **Jest to widoczne zwłaszcza w przypadku pań uczących się w technikach.** Podsumowując, można powiedzieć, że spośród obecnych licealistów jedna czwarta to są mężczyźni myślący o studiach technicznych, a kolejna jedna czwarta to kobiety chcące podjąć studia społeczne. Natomiast prawie połowa aktualnych uczniów techników to mężczyźni planujący dostać się na studia techniczne, a jedna czwarta z nich to kobiety wybierające się na studia społeczne.

Na decyzje badanych uczniów w zakresie wyboru przyszłego kierunku studiów nie miały wpływu ani czynniki związane z lokalizacją szkoły (na wsi lub w mieście), ani też z pochodzeniem samych uczniów (z miast czy wsi).

Plany młodych ludzi co do kierunku i uczelni zależą natomiast od sytuacji materialnej rodziny. Jak pokazuje poniższa tabela, badani **uczniowie z rodzin o przeciętnie wyższych dochodach (w przeliczeniu na głowę rodziny) częściej decydują się na wybór danego**

kierunku studiów na lepszej uczelni (na podstawie rankingu miesięcznika Perspektywy) i to bez względu na to, co chcieliby studiować. **Ponadto dochody w przeliczeniu na osobę z rodziny uczniów wybierających się na kierunki ścisłe, techniczne i przyrodnicze są relatywnie najwyższe.** Ci, których sytuacja materialna rodziny jest nieco gorsza deklarują wybór studiów społecznych, ekonomicznych i prawnych. **Względnie najgorsza jest sytuacja materialna rodzin tych uczniów, którzy planują studiować kierunki humanistyczne, pedagogiczne i sztukę.**

Tabela 7.7. Wybór kierunku studiów i uczelni w zależności od przeciętnych dochodów (netto) na osobę w gospodarstwie domowym

Kierunek	Uczelnie	Średnia obciążona	I kwartyl	II kwartyl	III kwartyl	N
ściśle, techniczne, przyrodnicze	uczelnie z listy TOP20	1 602	1 063	1 500	2 125	199
ściśle, techniczne, przyrodnicze	inna uczelnie	1 464	917	1 417	2 000	117
humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	uczelnie z listy TOP20	1 443	917	1 417	2 000	60
humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	inna uczelnie	1 214	688	1 131	1 500	70
społeczne, ekonomiczne, prawne	uczelnie z listy TOP20	1 549	1 000	1 500	2 125	119
społeczne, ekonomiczne, prawne	inna uczelnie	1 425	917	1 417	2 000	174

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Widać zatem zależność między dochodem rodziny a wyborem profilu i kierunku kształcenia, a także uczelni. Na topowych uczelniach (pierwsza dwudziestka rankingu Perspektyw) planują studia młodzi z najlepiej materialnie sytuowanych rodzin. Dodatkowo najczęściej wybierają oni profile dające dużą stopę zwrotu, tj. ścisłe, techniczne, przyrodnicze oraz społeczne, ekonomiczne i prawne. Równocześnie dzieci z rodzin o niższych dochodach częściej wybierają uczelnie mniej prestiżowe oraz kierunki, które nie dają dobrych perspektyw rynkowych (np. humanistyczne, sztuka, pedagogiczne).

Różnice w sytuacji materialnej rodzin osób decydujących się na studia w bardziej lub mniej prestiżowych szkołach wyższych są również widoczne w analizie charakterystycznych punktów rozkładów dochodów w przeliczeniu na osobę w gospodarstwie domowym (kwartyle). Uczniowie pochodzący z najuboższych rodzin – w których dochody w przeliczeniu na głowę mieszczą się w przedziale 25% rodzin o najgorszej sytuacji materialnej (I kwartyl) – w przypadku każdego kierunku studiów decydowali się na mniej prestiżową uczelnię. Odwrotnie jest w przypadku uczniów z rodzin najlepiej zarabiających, tj. wyznaczonych przez wartość III kwartylu, czyli 25% rodzin o najwyższych dochodach na osobę. Częściej wybierali oni studia na bardziej prestiżowych uczelniach. Dodatkowo rozpiętość różnic dochodów na

głową jest większa w sytuacji osób decydujących się na dalszą naukę na bardziej prestiżowych uczelniach.

Te różnice w sytuacji materialnej rodzin uczniów decydujących się na bardziej lub mniej prestiżowe uczelnie utrzymują się również przy uwzględnieniu szczegółowego podziału na planowane kierunki studiów, co przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 7.8. Wybór kierunku studiów i uczelni w zależności od przeciętnych dochodów na osobę w gospodarstwie domowym

Kierunek	Średnia obciąża		N	
	uczelnia TOP20	inna uczelnia	uczelnia TOP20	inna uczelnia
Kształcenie	1 203	1 137	6	20
Nauki humanistyczne i sztuka	1 381	1 258	52	62
Nauki społeczne, dziennikarstwo i informacja	1 351	1 375	38	46
Biznes, administracja i prawo	1 639	1 454	65	107
Nauki przyrodnicze, matematyka i statystyka	1 778	1 311	28	6
Technologie teleinformatyczne	1 548	1 444	67	22
Technika, przemysł, budownictwo	1 679	1 458	49	49
Zdrowie i opieka społeczna	1 569	1 457	24	34
Usługi	1 799	1 123	7	36

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Sytuacja materialna rodzin uczniów w zasadzie nie wpływa na decyzje o wyborze uczelni jedynie w przypadku studiów humanistycznych, pedagogicznych i społecznych. Co zaskakujące, dochody na głowę w rodzinie nie różnicują w tak dużym stopniu wyborów dotyczących uczelni w przypadku takich prestiżowych kierunków, jak informatyka czy studia medyczne. Natomiast sytuacja materialna wpływa na te wybory, jeśli uczniowie decydują się na zapewniające lepsze szanse rynkowe studia w zakresie: biznesu, prawa i administracji, ścisłe (nauki przyrodnicze, matematyka i statystyka), techniczne i usługowe (głównie kosmetologia oraz bezpieczeństwo i ochrona osób i mienia).

Próbowano także sprawdzić, czy wybór kierunku studiów może być efektem dziedziczenia tradycji rodzinnych, tzn. czy dzieci przejmują zawody rodziców i chcą się kształcić w podobnym zawodzie. Jednak wyniki przeprowadzonych analiz dane nie pozwalają na pewne potwierdzenie takiego mechanizmu jako jednoznacznej determinanty profilu wykształcenia. Widać natomiast inną tendencję. Wśród wybierających profile uznane za prestiżowe (w naszym przypadku prawo i medycyna) częściej spotyka się dzieci, których rodzice zajmują wyższe pozycje zawodowe (w porównaniu do kierunków mniej prestiżowych, np. pedagogiki) (por. tabela 7.7).

Tabela 7.9. Wybór kierunku a zawód rodzica

	Studenci prawa	Studenci medycyny	Studenci pedagogiki
Przedstawiciele władz publicznych, wyżsi urzędnicy i kierownicy	27%	31%	10%
Specjaliści	27%	33%	7%
Technicy i inny średni personel	10%	13%	7%
Pracownicy usług i sprzedawcy	6%	4%	3%
Rolnicy, ogrodnicy, leśnicy i rybacy	8%	0%	0%
Robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy	13%	13%	47%
Operatorzy oraz monterzy maszyn i urządzeń	10%	4%	27%
N	63	45	40

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Wnioski te potwierdza analiza wpływu statusu socjoekonomicznego rodziny opartego na wykształceniu rodziców³. Wpływ wykształcenia rodziców na wybory edukacyjne i zawodowe dzieci w Polsce jest wielotorowy i dobrze opisany w literaturze zajmującej się szansami edukacyjnymi i rynkowymi (Dolata 2014; Kocór i Worek 2017).

Jak pokazuje kolejna tabela, daje się on również zauważyć i w tym przypadku. Na poziomie ogólnym – bez rozróżnienia płci uczniów – widać, że **im niższy status socjoekonomiczny rodziny, tym częściej dzieci planują kontynuację nauki na studiach społecznych, ekonomicznych i prawnych (z naciskiem na studia społeczne i ekonomiczne).** **W przypadku wyższego statusu rodziny – wyrażonego poziomem wykształcenia rodziców – częściej natomiast młodzi decydują się na studia ścisłe, techniczne i przyrodnicze.** Biorąc pod uwagę przyszłe szanse rynkowe absolwentów jednych i drugich kierunków, można powiedzieć, że uczniowie z rodzin o wyższym statusie socjoekonomicznym już na etapie wyboru kierunku studiów planują podjąć decyzje zapewniające im lepszą pozycję na rynku pracy.

Kluczowe wydają się w tym przypadku dwa mechanizmy: wiedzy na temat rynkowej stopy zwrotu z wykształcenia oraz większych możliwości i motywacji do tego, aby podjąć dodatkowe inwestycje w kompetencje dziecka, które umożliwią mu dokonanie wyboru.

³ Miarę tak rozumianego statusu socjoekonomicznego zaproponował Dolata (2014). Powstaje ona poprzez uwzględnienie łącznego poziomu wykształcenia obojga rodziców. W wersji przyjętej na potrzeby tego opracowania powstał indeks tego statusu przyjmujący cztery poziomy: bardzo niski status socjoekonomiczny rodziny – jeśli rodzice mają wykształcenie podstawowe, gimnazjalne lub jedno z rodziców ma zasadnicze zawodowe, a drugie podstawowe lub gimnazjalne; niski status socjoekonomiczny rodziny – jeśli rodzice mają wykształcenie zasadnicze zawodowe lub też jedno ma podstawowe lub gimnazjalne, a drugie średnie lub też jedno ma podstawowe lub gimnazjalne, a drugie wyższe; średni status socjoekonomiczny rodziny – jeśli rodzice mają wykształcenie średnie lub jedno z nich ma zasadnicze zawodowe, a drugie wyższe; wysoki status socjoekonomiczny rodziny – jeśli rodzice mają wykształcenie wyższe lub jedno z nich ma średnie, a drugie wyższe.

Rodzice o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym dysponują zarówno większą wiedzą, jak i wyższą motywacją do inwestowania dodatkowych środków finansowych w wiedzę i umiejętności dziecka.

Tabela 7.10. Wybór kierunku studiów w zależności od płci oraz statusu socjoekonomicznego rodziny [procentowanie kolumnowe]

Płeć	Kierunek studiów	bardzo niski SES	niski SES	średni SES	wysoki SES
kobieta	ściśle, techniczne, przyrodnicze	23%	20%	25%	31%
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	17%	24%	27%	29%
	społeczne, ekonomiczne, prawne	60%	56%	48%	41%
	N	30	334	223	338
mężczyzna	ściśle, techniczne, przyrodnicze	57%	67%	63%	59%
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	29%	12%	14%	11%
	społeczne, ekonomiczne, prawne	14%	21%	23%	30%
	N	7	212	225	407
Ogółem	ściśle, techniczne, przyrodnicze	30%	38%	44%	46%
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	19%	19%	20%	19%
	społeczne, ekonomiczne, prawne	51%	43%	36%	35%
	N	37	546	448	745

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Ciekawych wyników dostarcza analiza tego wpływu w rozbiciu na kobiety i mężczyzn. **W przypadku uczennic widać bowiem wyraźniej, że im niższy status rodziców, to tym częściej decydują one o studiach społecznych, ekonomicznych i prawniczych.** Natomiast wybór przez młode kobiety studiów ścisłych, technicznych i przyrodniczych rośnie – ale jedynie nieznacznie – wraz ze wzrostem wykształcenia rodziców. W przypadku uczennic podobnie wygląda relacja pomiędzy wykształceniem rodziców a wyborem studiów humanistycznych, artystycznych i pedagogicznych.

Natomiast w przypadku młodych mężczyzn ich decyzje o wyborze ścisłego kierunku studiów praktycznie nie zależą od statusu socjoekonomicznego rodziny. Co ciekawe, wraz ze wzrostem wykształcenia rodziców więcej uczniów planuje studia społeczne, ekonomiczne i prawne.

Ten wpływ statusu socjoekonomicznego rodziców – opartego na ich wykształceniu – jest również widoczny przy uwzględnieniu informacji o tym, na jakiej uczelni młodzi chcieliby studiować. W poniższej tabeli, aby uniknąć problemów z niewielkimi liczebnościami uproszczono podział na kategorie statusu socjoekonomicznego, łącząc bardzo niski i niski status w jedną kategorię. Widać dość wyraźnie, że **na poziomie ogólnym** (bez rozróżnienia płci) w **przypadku tych uczniów, właściwie bez względu na wybierany kierunek studiów,**

im wyższy jest status rodziny, tym częściej planują oni kontynuować edukację na bardziej prestiżowych uczelniach. Relacja ta jest silniejsza w przypadku studiów ścisłych, technicznych, przyrodniczych oraz społecznych, ekonomicznych i prawnych.

Tabela 7.11. Wybór kierunku studiów i uczelni w zależności od płci i statusu socjoekonomicznego rodziny [procentowanie kolumnowe]

Płeć	Kierunek	Uczelnia	niski SES	średni SES	wysoki SES
kobieta	ściśle, techniczne, przyrodnicze	uczelnia z listy TOP20	8%	13%	16%
	ściśle, techniczne, przyrodnicze	inna uczelnia	15%	14%	13%
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	uczelnia z listy TOP20	9%	9%	15%
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	inna uczelnia	7%	16%	15%
	społeczne, ekonomiczne, prawne	uczelnia z listy TOP20	14%	24%	22%
	społeczne, ekonomiczne, prawne	inna uczelnia	48%	25%	19%
	N		145	104	185
mężczyzna	ściśle, techniczne, przyrodnicze	uczelnia z listy TOP20	40%	39%	45%
	ściśle, techniczne, przyrodnicze	inna uczelnia	23%	20%	15%
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	uczelnia z listy TOP20	5%	3%	4%
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	inna uczelnia	10%	10%	5%
	społeczne, ekonomiczne, prawne	uczelnia z listy TOP20	12%	10%	18%
	społeczne, ekonomiczne, prawne	inna uczelnia	10%	17%	13%
	N		119	118	203
ogółem	ściśle, techniczne, przyrodnicze	uczelnia z listy TOP20	22%	27%	31%
	ściśle, techniczne, przyrodnicze	inna uczelnia	19%	17%	14%
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	uczelnia z listy TOP20	7%	6%	10%
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	inna uczelnia	8%	13%	10%
	społeczne, ekonomiczne, prawne	uczelnia z listy TOP20	13%	17%	20%
	społeczne, ekonomiczne, prawne	inna uczelnia	31%	21%	16%
	N		264	222	388

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

* Uwaga: ze względu na niewielkie liczebności połączono dwa najniższe poziomy statusu socjoekonomicznego (bardzo niski SES i niski SES) w jedną kategorię (niski SES).

Analogicznie, również na poziomie ogólnym (bez rozróżniania płci), młodzi z rodzin o niższym statusie częściej myślą o podjęciu studiów na mniej prestiżowych uczelniach.

Jest to najbardziej widoczne w przypadku uczniów wybierających kierunki społeczne, ekonomiczne i prawne. Taka zależność pomiędzy statusem socjoekonomicznym rodzin a wyborami edukacyjnymi znajduje potwierdzenie w innych badaniach (Croll 2008; Goyette i Mullen 2006; Grotkowska i Sztanderska 2015; Zawistowska 2009).

Uwzględnienie czynnika płci ucznia pozwala na potwierdzenie wniosku, że opisane powyżej mechanizmy utrzymują się. **Jest to szczególnie widoczne w przypadku planów uczennic co do wyboru przyszłego kierunku studiów – te z rodzin o niższym statusie częściej myślą o wyborze studiów społecznych, ekonomicznych bądź prawnych na mniej prestiżowych uczelniach** (prawie połowa uczennic z rodzin o niskim statusie). Natomiast

w przypadku mężczyzn ich wybory przyszłego kierunku studiów są w mniejszym stopniu uzależnione od statusu socjoekonomicznego rodziny. Wybierając studia ścisłe, techniczne bądź przyrodnicze ci, którzy pochodzą z rodzin o wyższym statusie nieznacznie częściej decydują się na uczelnię o wyższym prestiżu.

Tabela 7.12. Wybór kierunku studiów w zależności od statusu socjoekonomicznego i oceny sytuacji materialnej rodziny [procentowanie kolumnowe]

Sytuacja materialna	Kierunek	niski SES	średni SES	wysoki SES
lepsz w porównaniu do innych	ścisłe, techniczne, przyrodnicze – TOP20	22%	26%	30%
	ścisłe, techniczne, przyrodnicze – inne	22%	18%	11%
	humanistyczne, sztuka, pedagogika – TOP20	2%	5%	10%
	humanistyczne, sztuka, pedagogika – inne	7%	11%	9%
	społeczne, ekonomiczne, prawne – TOP20	7%	18%	24%
	społeczne, ekonomiczne, prawne – inne	40%	22%	15%
	N	55	82	181
taka sama jak innych	ścisłe, techniczne, przyrodnicze – TOP20	23%	26%	31%
	ścisłe, techniczne, przyrodnicze – inne	18%	17%	16%
	humanistyczne, sztuka, pedagogika – TOP20	7%	5%	10%
	humanistyczne, sztuka, pedagogika – inne	8%	14%	11%
	społeczne, ekonomiczne, prawne – TOP20	15%	17%	13%
	społeczne, ekonomiczne, prawne – inne	28%	21%	18%
	N	180	113	172
gorsza niż innych	ścisłe, techniczne, przyrodnicze – TOP20	13%	40%	33%
	ścisłe, techniczne, przyrodnicze – inne	6%	20%	17%
	humanistyczne, sztuka, pedagogika – TOP20	31%	10%	0%
	humanistyczne, sztuka, pedagogika – inne	19%	20%	0%
	społeczne, ekonomiczne, prawne – TOP20	6%	0%	33%
	społeczne, ekonomiczne, prawne – inne	25%	10%	17%
	N	16	10	12

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

* Uwaga: ze względu na niewielkie liczebności połączono dwa najniższe poziomy statusu socjoekonomicznego (bardzo niski SES i niski SES) w jedną kategorię (niski SES).

Uwzględnienie w tym obrazie subiektywnych ocen sytuacji materialnej gospodarstwa domowego pozwala na wskazanie pewnych dodatkowych prawidłowości. Z danych przedstawionych powyżej można wywnioskować, że w przypadku rodzin, z których uczniowie uważają, że ich sytuacja materialna jest gorsza niż innych, jeśli ich status społeczny (mierzony wykształceniem rodziców) był wyższy, to częściej wybierali oni bardziej prestiżowe uczelnie (pomimo relatywnie gorszej oceny sytuacji finansowej). Działo się tak w przypadku studiów zarówno ścisłych, jak i społecznych. Jednak oceniając tę obserwację należy mieć na względzie niewielką liczebność uczniów, którzy oceniają sytuację materialną swojej rodziny gorzej na tle innych.

Jeżeli ocena sytuacji materialnej rodziny była lepsza w porównaniu do innych, wówczas zależność pomiędzy statusem socjoekonomicznym a wyborem uczelni nie była tak wyraźna. Nadal jednak można dostrzec ten sam mechanizm, który opisano wcześniej – im wyższy status rodziców, tym częściej ich dzieci wybierają bardziej prestiżowe uczelnie i kierunki studiów zapewniające lepsze szanse rynkowe. Podobne wnioski dotyczą uczniów z rodzin oceniających sytuację materialną swoich rodzin tak samo w porównaniu z innymi.

Tabela 7.13. Wybór kierunku studiów w zależności od płci oraz statusu socjoekonomicznego i oceny sytuacji materialnej rodziny [procentowanie kolumnowe]

Sytuacja materialna	Kierunek	Płeć	niski SES	średni SES	wysoki SES	
lepsza w porównaniu do innych taka sama jak innych	ściśle, techniczne, przyrodnicze – TOP20	K	9%	6%	13%	
		M	30%	38%	45%	
	ściśle, techniczne, przyrodnicze – inne	K	5%	16%	11%	
		M	33%	20%	11%	
	humanistyczne, sztuka, pedagogika – TOP20	K	5%	9%	14%	
		M	0%	2%	7%	
	humanistyczne, sztuka, pedagogika – inne	K	9%	16%	15%	
		M	6%	8%	5%	
	społeczne, ekonomiczne, prawne – TOP20	K	0%	25%	29%	
		M	12%	14%	21%	
	społeczne, ekonomiczne, prawne – inne	K	73%	28%	19%	
		M	18%	18%	12%	
	N			55	82	181
	taka sama	ściśle, techniczne, przyrodnicze – TOP20	K	8%	14%	20%
M			47%	40%	44%	
ściśle, techniczne, przyrodnicze – inne		K	19%	14%	15%	
		M	18%	20%	17%	
humanistyczne, sztuka, pedagogika – TOP20		K	8%	6%	17%	
		M	6%	4%	3%	
humanistyczne, sztuka, pedagogika – inne		K	7%	18%	15%	
		M	10%	10%	6%	
społeczne, ekonomiczne, prawne – TOP20		K	17%	22%	12%	
		M	12%	10%	15%	
społeczne, ekonomiczne, prawne – inne		K	42%	25%	21%	
		M	8%	16%	15%	
N			180	113	172	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

* Uwaga: ze względu na niewielkie liczebności połączono dwa najniższe poziomy statusu socjoekonomicznego (bardzo niski SES i niski SES) w jedną kategorię (niski SES).

Ciekawych wniosków dostarcza dodatkowo uwzględnienie czynnika płci. Niestety niewielka liczba osób oceniających sytuację materialną swojej rodziny jako gorszą w porównaniu do innych nie pozwoliła na ujęcie ich w analizach – zostały one przeprowadzone tylko dla tych, którzy uważają, że w ich domach jest pod tym względem tak samo lub lepiej. Informacje z powyższej tabeli pokazują, że nawet jeśli młodzi oceniają sytuację materialną swojej rodziny dobrze lub tak samo, to kobiety z rodzin o niskim statusie społecznym

częściej wybierają kierunki społeczne na mniej prestiżowych uczelniach. Podobnie dzieje się w przypadku mężczyzn planujących studia ścisłe – im niższy status socjoekonomiczny rodziny, tym częściej wybierają oni mniej prestiżowe szkoły.

Poza opisanymi powyżej czynnikami natury społecznej na decyzje co do wyboru kierunku studiów mogą również wpływać predyspozycje indywidualne. Jednym z takich czynników, który warto wziąć pod uwagę są osiągnięcia szkolne na poprzednim etapie edukacji, mierzone deklaracjami uczniów co do wyników uzyskanych na egzaminach gimnazjalnych.

Tabela 7.14. Wybór kierunku studiów i uczelni w zależności od deklarowanego wyniku na egzaminie gimnazjalnym i płci uczniów [średnie obcięte 5%]

Płeć	Kierunek	Uczelnia	Część humanistyczna	Część matematyczno-przyrodnicza	Język obcy
kobieta	ściśle, techniczne, przyrodnicze	uczelnia z listy TOP20	86	79	86
	ściśle, techniczne, przyrodnicze	inna uczelnia	85	72	84
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	uczelnia z listy TOP20	87	65	93
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	inna uczelnia	85	64	89
	społeczne, ekonomiczne, prawne	uczelnia z listy TOP20	86	68	87
	społeczne, ekonomiczne, prawne	inna uczelnia	80	63	76
	N				483
mężczyzna	ściśle, techniczne, przyrodnicze	uczelnia z listy TOP20	81	81	90
	ściśle, techniczne, przyrodnicze	inna uczelnia	78	73	80
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	uczelnia z listy TOP20	84	65	93
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	inna uczelnia	77	65	86
	społeczne, ekonomiczne, prawne	uczelnia z listy TOP20	85	77	89
	społeczne, ekonomiczne, prawne	inna uczelnia	80	68	86
	N				482
ogółem	ściśle, techniczne, przyrodnicze	uczelnia z listy TOP20	82	81	89
	ściśle, techniczne, przyrodnicze	inna uczelnia	81	73	82
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	uczelnia z listy TOP20	86	65	93
	humanistyczne, sztuka, pedagogiczne	inna uczelnia	82	64	88
	społeczne, ekonomiczne, prawne	uczelnia z listy TOP20	86	72	88
	społeczne, ekonomiczne, prawne	inna uczelnia	80	64	79
	N				965

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Dane w powyższej tabeli pokazują, że wpływ ten jest raczej niewielki. Na poziomie ogólnym różnice sprowadzają się do wyników z egzaminu gimnazjalnego w części z języka obcego – ci uczniowie, którzy deklarowali lepsze wyniki w tym zakresie częściej wybierają jako miejsce przyszłych studiów bardziej prestiżowe uczelnie (bez względu na to, jaki kierunek chcą studiować). Ten niewielki wpływ wyników egzaminu gimnazjalnego w części z języka obcego utrzymuje się również w przypadku mężczyzn, ale zanika w przypadku kobiet. Można też zaobserwować – i to zarówno u uczniów, jak i uczennic – że ci, którzy deklarowali lepsze

wyniki z części matematyczno-przyrodniczej egzaminu gimnazjalnego mają nieznacznie większe predyspozycje do wyboru studiów ścisłych, technicznych czy przyrodniczych. Jednak ogólnie wyniki egzaminów gimnazjalnych nie oddziałują znacząco na decyzje o wyborze dalszego kierunku edukacji. To może wynikać z tego, że wyniki egzaminów gimnazjalnych już wpłynęły na selekcję – pozytywną lub negatywną – przy wyborze szkoły ponadgimnazjalnej i ten efekt jest już znacząco osłabiony.

O osobistych motywach wyboru kierunków studiów mogą również świadczyć kryteria wyboru uczelni, jakie wskazywali badani uczniowie.

Tabela 7.15. Kryteria wyboru uczelni

Kryterium wyboru uczelni	N	Procent
możliwość znalezienia dobrej pracy po skończeniu tej uczelni	884	33
dostępność w ofercie kierunku zgodnego z moimi zainteresowaniami	854	32
możliwość łączenia studiów z pracą	258	10
akceptowalne koszty życia związane ze studiowaniem na uczelni	175	7
odległość od miejsca zamieszkania	150	6
prestż uczelni	137	5
warunki studiowania	106	4
łatwość dojazdu na uczelnię z miejsca zamieszkania	93	3
czy na uczelni studiowali, studiują lub będą studiować moi znajomi	23	1
inne kryterium	13	1
czy na tym kierunku studiowali, studiują lub będą studiować rodzeństwo albo rodzic	9	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Z przedstawionych powyżej danych wynika, że uczniowie decydując się na określoną uczelnię, w pierwszej kolejności kierują się motywami partykularnymi – możliwość znalezienia dobrej pracy po skończeniu tej uczelni (33% badanych uczniów wskazywało na ten motyw w pierwszej kolejności), albo indywidualnymi – dostępność w ofercie kierunku zgodnego z ich zainteresowaniami (32% badanych uczniów wskazywało na ten motyw w pierwszej kolejności). Najmniej istotne zdają się być czynniki społeczne, czyli to, czy na tej uczelni studiują lub studiowali ich znajomi, rodzeństwo albo rodzice.

Bardziej interesujących wyników dostarcza przedstawione w tabeli poniżej zestawienie kryteriów wyboru uczelni z tym, jaki kierunek uczniowie planują studiować. **Osoby planujące studiować kierunki ścisłe, techniczne i przyrodnicze na bardziej prestiżowych uczelniach częściej przy tym wyborze kierowali się możliwością znalezienia dobrej pracy czy własnymi zainteresowaniami. Jeżeli natomiast wybierali mniej prestiżową szkołę, to**

wtedy do głosu dochodziła kwestia dojazdu na uczelnię z miejsca zamieszkania czy możliwość łączenia studiów z pracą. Wydaje się zatem, że decyzje odnośnie do kształcenia na studiach wyższych najczęściej stają się pewnego rodzaju kompromisem między podjęciem wyboru pomiędzy kierunkiem wymagającym i/lub interesującym, ale równocześnie prestiżowym i istotnie zwiększającym szanse rynkowe, a kierunkiem, który jest „optymalny” dla studenta pod względem organizacyjnym (łatwo do niego dojechać, bo znajduje się blisko miejsca zamieszkania oraz pozwala na dodatkowe zarobkowanie).

Tabela 7.16. Kryteria wyboru uczelni w zależności od oceny sytuacji materialnej rodziny (procentowanie kolumnowe)

Kryterium	lepsz	taka sama	gorsza
odległość od miejsca zamieszkania	5%	6%	5%
łatwość dojazdu na uczelnię z miejsca zamieszkania	3%	3%	5%
prestiż uczelni	8%	4%	2%
dostępność w ofercie kierunku zgodnego z moimi zainteresowaniami	32%	32%	32%
możliwość znalezienia dobrej pracy po skończeniu tej uczelni	33%	33%	25%
czy na uczelni studiowali, studiują lub będą studiować moi znajomi	1%	1%	0%
czy na tym kierunku studiowali lub studiują rodzeństwo albo rodzic	1%	0%	0%
akceptowalne koszty życia związane ze studiowaniem na uczelni	4%	7%	18%
warunki studiowania	5%	3%	4%
możliwość łączenia studiów z pracą	8%	11%	9%
inne kryterium	1%	0%	0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Kryteria wyboru uczelni w niewielkim stopniu zależą od oceny sytuacji materialnej rodziny, co pokazują powyższe wyniki. Można jedynie powiedzieć, że jeśli uczniowie postrzegali sytuację materialną swojego domu gorzej w porównaniu do innych, to przy wyborze uczelni większe znacznie miały dla nich koszty studiowania.

Jak się okazuje, nie bez znaczenia przy wyborze uczelni jest płeć uczniów – co zostało przedstawione w poniższej tabeli. **Mężczyźni częściej wybierają kierunki ścisłe, techniczne czy przyrodnicze i decydując się na ich podjęcie na bardziej prestiżowych uczelniach, kierują się względami praktycznymi (możliwością znalezienia po nich pracy) oraz własnymi zainteresowaniami. Natomiast ci z nich, którzy na takie studia wybierają mniej prestiżowe uczelnie robią to ze względu na warunki/kwestie organizacyjne – dojazd do takiej uczelni i akceptowalne koszty studiowania.**

Tabela 7.17. Kryteria wyboru uczelni a preferowany kierunek studiów w zależności od płci [procentowanie wierszowe]

Płeć	Kryteria wyboru uczelni	ściśle – TOP20	ściśle – inna uczelnia	humanistyczne – TOP20	humanistyczne – inna uczelnia	społeczne – TOP20	społeczne – inna uczelnia
kobieta	odległość od miejsca zamieszkania	8%	23%	23%	15%	8%	23%
	łatwość dojazdu na uczelnię	7%	7%	7%	0%	7%	71%
	prestż uczelni	4%	12%	8%	19%	42%	15%
	zgodny z zainteresowaniami	13%	10%	17%	14%	14%	31%
	możliwość znalezienia dobrej pracy	17%	16%	8%	8%	25%	25%
	akceptowalne koszty studiowania	17%	6%	6%	22%	17%	33%
	warunki studiowania	14%	14%	5%	9%	18%	41%
	możliwość łączenia studiów z pracą	9%	17%	6%	17%	6%	46%
	N	65	62	55	60	88	147
mężczyzna	odległość od miejsca zamieszkania	39%	22%	0%	11%	11%	17%
	łatwość dojazdu na uczelnię	30%	50%	0%	10%	0%	10%
	prestż uczelni	39%	15%	5%	5%	21%	15%
	zgodny z zainteresowaniami	45%	18%	8%	9%	9%	12%
	możliwość znalezienia dobrej pracy	50%	15%	3%	4%	18%	11%
	akceptowalne koszty studiowania	26%	30%	4%	13%	4%	22%
	warunki studiowania	41%	7%	4%	22%	22%	4%
	możliwość łączenia studiów z pracą	28%	34%	0%	4%	12%	22%
	N	202	90	20	35	64	62
ogółem	odległość od miejsca zamieszkania	26%	23%	10%	13%	10%	19%
	łatwość dojazdu na uczelnię	17%	25%	4%	4%	4%	46%
	prestż uczelni	25%	14%	6%	11%	29%	15%
	zgodny z zainteresowaniami	27%	13%	13%	12%	12%	23%
	możliwość znalezienia dobrej pracy	34%	15%	6%	6%	21%	18%
	akceptowalne koszty studiowania	22%	20%	5%	17%	10%	27%
	warunki studiowania	29%	10%	4%	16%	20%	20%
	możliwość łączenia studiów z pracą	20%	27%	2%	9%	9%	32%
	N	267	152	75	95	152	209

* Uwaga: pominięto mało liczne kryteria wyboru uczelni: czy na uczelni studiowali, studiują lub będą studiować moi znajomi, inne kryterium oraz czy na tym kierunku studiowali, studiują lub będą studiować rodzeństwo albo rodzic.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Jeżeli kobiety wybierały studia społeczne, ekonomiczne czy prawne na uczelniach bardziej prestiżowych, to właśnie opinia o takiej uczelni była decydującym kryterium. Natomiast wybierając naukę na takich kierunkach w mniej prestiżowych uczelniach, bardziej kierowały się one względami dogodności dojazdu z miejsca zamieszkania czy też możliwości łączenia pracy ze studiami. Co znamienne, dotyczy to szczególnie uczennic pochodzących z rodzin o niższym statusie socjoekonomicznym.

Wydaje się więc, że wybór bardziej lub mniej prestiżowej uczelni zależy od czynników związanych z dostępnością takiej oferty dla uczniów – dojazd czy łączenie pracy ze studiami. Może to być determinowane zarówno sytuacją ekonomiczną uczniów (ważne zwłaszcza w odniesieniu do kobiet), ale też bliskimi relacjami rodzinnymi czy sytuacją

zawodową, np. posiadaniem już pracy. Niestety brakuje w tym przypadku informacji mogących to jednoznacznie potwierdzić.

Obawy związane z utrzymaniem się podczas studiów

Jak zostało wspomniane wcześniej, grupą zagrożoną wykluczeniem edukacyjnym są nie tylko osoby, które planują rezygnację z kształcenia akademickiego z powodów czysto finansowych, ale też te, które decydują się na taką naukę pomimo obaw związanych z przyszłą sytuacją materialną. W grupie tej istnieje realne ryzyko przerwania studiów z przyczyn nieedukacyjnych lub zaniedbywania nauki w związku z koniecznością podejmowania dodatkowej aktywności zawodowej.

Poniższa tabela pokazuje odsetek przyszłych studentów, którzy deklarują pewne obawy związane z utrzymaniem się podczas studiów, a także odsetek tych, którzy zakładają, że podczas studiów będą zmuszeni do podjęcia pracy zawodowej w trakcie roku akademickiego.

Jak widać, odsetek ten nie jest mały, bo stanowi ok. 33% (12% ma zdecydowane obawy, 21% raczej się obawia). Jest to więc grupa osób, której sytuacja materialna rodziny nie jest na tyle stabilna, aby mogły one bez żadnych lęków i obaw podjąć kształcenie na poziomie wyższym.

Dodajmy, że naprawdę liczna grupa studentów rozpoczyna studia z przekonaniem o konieczności równoczesnego podjęcia aktywności zawodowej (ok. 60%). Dla tej grupy sytuacja rynkowa i dostęp do zatrudnienia, głównie w branży gastronomicznej i usługowej, będzie mieć kolosalne znaczenie. W sytuacji pogorszenia się kondycji rynku pracy, a zwłaszcza w momencie kryzysowym dla tych branż będzie to jedna z pierwszych grup osób, które utracą źródło dochodów w postaci płacy za wykonywaną pracę.

Tabela 7.18. Odsetek przyszłych studentów, którzy uważają, że będą musieli pracować zarobkowo podczas roku akademickiego i obawiają się, że na studiach będą mieli problemy, aby finansowo wiązać koniec z końcem

	Czy obawiasz się, że na studiach będziesz miał/miała problemy, by finansowo wiązać koniec z końcem?	Czy sądzisz, że aby utrzymać się na studiach, będziesz musiał/musiła pracować zarobkowo w trakcie roku akademickiego?
zdecydowanie tak	12%	27%
raczej tak	21%	33%
raczej nie	42%	22%
zdecydowanie nie	10%	4%
trudno powiedzieć	16%	14%
N	2 702	2 702

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Podobnie jak w przypadku planów rezygnacji z dalszej edukacji w związku z barierami finansowymi, tak i tutaj na pierwszym etapie analiz można uwzględnić te same czynniki, czyli:

- miejsce urodzenia,
- lokalizację szkoły,
- typ szkoły (liceum ogólnokształcące, technikum),
- wykształcenie rodziców,
- fakt posiadania rodzeństwa,
- obciążenie doświadczeniem bezrobocia członka rodziny.

Tabela 7.19. Obawy związane z utrzymaniem się podczas studiów oraz konieczność podjęcia zatrudnienia podczas studiów a typ i lokalizacja szkoły średniej, lokalizacja domu rodzinnego ucznia oraz liczba rodzeństwa

		Czy sądzisz, że aby utrzymać się na studiach, będziesz musiał/musiła pracować zarobkowo w trakcie roku akademickiego?		Czy obawiasz się, że na studiach będziesz miał/miała problemy, by finansowo wiązać koniec z końcem?	
		tak	nie	tak	nie
Typ szkoły	liceum ogólnokształcące	65%	35%	37%	63%
	technikum	79%	21%	43%	57%
Lokalizacja szkoły	miasto	69%	31%	38%	62%
	wieś	76%	24%	38%	62%
Liczba rodzeństwa	brak rodzeństwa	68%	32%	41%	59%
	jeden brat lub siostra	67%	33%	37%	63%
	dwójka rodzeństwa	73%	27%	39%	61%
	trójka i więcej rodzeństwa	73%	27%	42%	58%
Lokalizacja domu rodzinnego	miasto	66%	34%	37%	63%
	wieś	73%	27%	40%	60%
Wykształcenie matki	poniżej wyższego	76%	24%	44%	56%
	wyższe	61%	39%	31%	69%

		Czy sądzisz, że aby utrzymać się na studiach, będziesz musiał/musiła pracować zarobkowo w trakcie roku akademickiego?		Czy obawiasz się, że na studiach będziesz miał/miała problemy, by finansowo wiązać koniec z końcem?	
		tak	nie	tak	nie
Sytuacja materialna gospodarstwa domowego w porównaniu do reszty społeczeństwa	lepszta	57%	43%	21%	79%
	taka sama	75%	25%	44%	56%
	gorsza	91%	9%	84%	16%

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

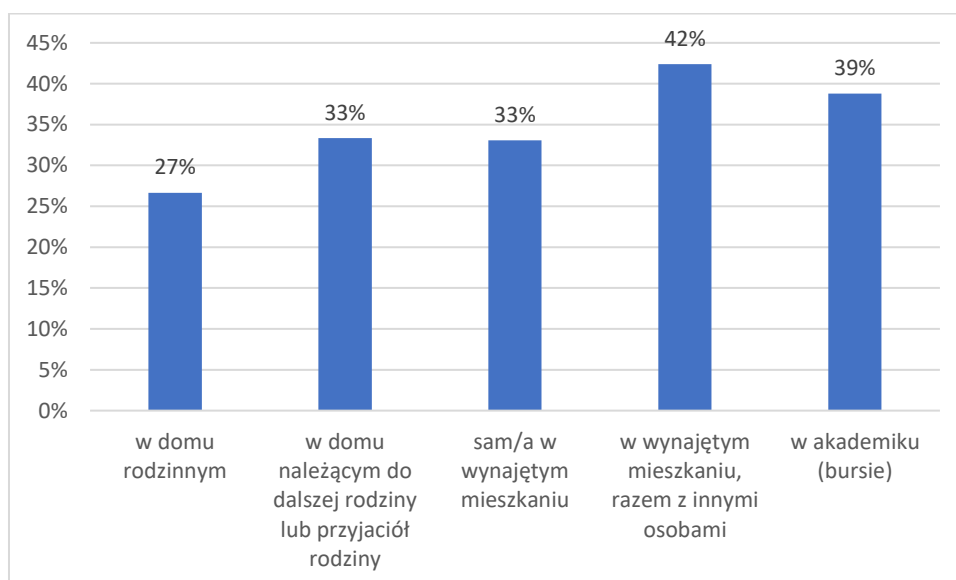
Zasadniczo zależność pomiędzy charakterystykami szkoły oraz domu rodzinnego ucznia a jego obawami ujawnia te same, co opisywane wcześniej wzory. W przypadku lęków związanych z przyszłymi finansami ucznia nieistotne lub mało istotne są: lokalizacja domu rodzinnego oraz szkoły, a także liczba rodzeństwa. **Najważniejszym w tym przypadku czynnikiem jest subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstwa domowego⁴: aż 84% oceniających tę sytuację jako gorszą niż przeciętna obawia się w przyszłości problemów związanych z dopięciem miesięcznego budżetu. Pamiętajmy jednak, że dane były zbierane w momencie bardzo dobrej koniunktury rynkowej, stąd brak istotnych różnic pomiędzy poszczególnymi kategoriami oraz wyraźnych wzorów może tłumaczyć to, iż u części uczniów obawy te mogła zmniejszać świadomość łatwości znalezienia zatrudnienia podczas studiów. Po części potwierdzają to deklaracje respondentów dotyczące konieczności podjęcia pracy zarobkowej podczas studiów. W tym przypadku wzory są już wyraźne. Zdecydowanie częściej do takiej pracy zmuszeni będą uczniowie pochodzący z rodzin mniej zamożnych, gorzej wykształconych, wielodzietnych, mieszkających na wsiach, a także ci kształcący się w szkołach zlokalizowanych w ośrodkach wiejskich oraz uczący się w technikach.**

Kolejnym czynnikiem, który wyraźnie różnicuje poziom lęku związanego z utrzymaniem się w trakcie studiów jest wybór określonego miejsca zamieszkania. Wybór ten jest wypadkową dwóch czynników: odległości wybranej uczelni od domu rodzinnego oraz sytuacji materialnej rodziny przyszłego studenta. Poniższy rysunek wskazuje na najniższy poziom obaw wśród tych uczniów, którzy najpewniej będą studiować blisko miejsca zamieszkania (planują pozostać w domu rodzinnym). Obawy rzadziej występują też wśród osób planujących mieszkać w domu należącym do dalszej

⁴ Dodajmy, że ocena ta dobrze odzwierciedla obiektywną sytuację materialną mierzoną dochodem na osobę, a wskaźniki te w pewnych sytuacjach mogą być używane zamiennie.

rodziny/przyjaciół (co zapewne wiąże się z niższymi kosztami zamieszkania) oraz w samodzielnie wynajętym mieszkaniu (co należy łączyć z dobrą sytuacją materialną rodziny). Najwyższy odsetek obawiających się o stan finansów w trakcie studiów jest wśród planujących wspólne mieszkanie z innymi studentami lub w akademiku.

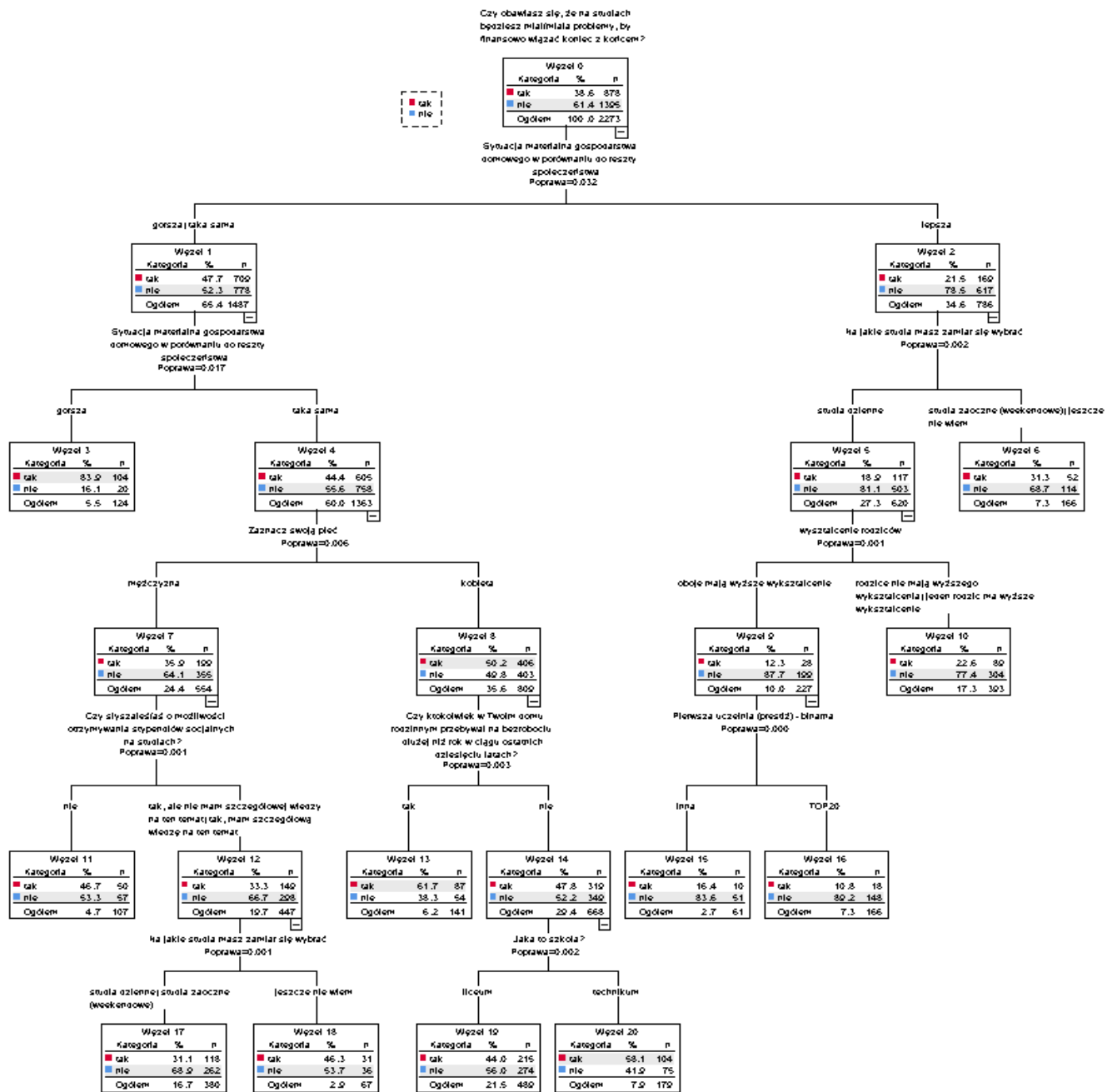
Wykres 7.17. Plany dotyczące mieszkania w trakcie studiów a obawy związane z utrzymaniem się w ich trakcie [n=1891]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Poniższe drzewo decyzyjne tworzy model klasyfikacji obserwacji możliwy do zastosowania celem przewidywania wartości zmiennej zależnej (obawy związane z utrzymaniem się w trakcie studiów) w oparciu o wartości niezależnych zmiennych (predyktorów). Model buduje rozgałęzienia w ten sposób, aby w pierwszej kolejności uwzględnić te zmienne, które w największym stopniu poprawiają predykcję.

Wykres 7.18. Drzewo decyzyjne/klasyfikacyjne wyjaśniające obawy związane z problemami finansowymi podczas studiów [zmienna dychotomiczna: posiada obawy – nie posiada obaw]

* Zastosowano metodę CRT wzrostu drzewa z maksymalną głębokością równą 5. Rozwiązanie było także testowane przy użyciu innych metod, m.in. za pomocą metody CHAID z zastosowaniem walidacji krzyżowej.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Kluczowym czynnikiem tłumaczącym obawy związane z przyszłą sytuacją finansową studenta jest subiektywna ocena sytuacji materialnej rodziny (silnie powiązana z dochodem na osobę w rodzinie). Studentów można podzielić na grupy: (1) bardzo dobrze oceniających sytuację rodziny (ok. 21% deklaruje obawy) oraz oceniających tę sytuację jako gorszą od przeciętnej (84% deklaruje obawy) lub taką samą jak przeciętna (ok. 45% zgłaszających obawy). Wynik wydaje się dość oczywisty: obawy zgłaszają ci, których sytuacja materialna jest gorsza i którzy są świadomi potencjalnych problemów finansowych.

Zwróćmy także uwagę na kilka dodatkowych, wartych uwzględnienia zależności:

1. **Wśród uczniów oceniających sytuację materialną rodziny jako przeciętnie gorszą problemy z utrzymaniem się w trakcie studiów częściej zgłaszają uczniowie celujący w kierunki humanistyczne, społeczne, ekonomiczne, prawne, sztukę i pedagogiczne** (ponad 90% zgłasza obawy w porównaniu do 74% chcących studiować kierunki ścisłe, techniczne i przyrodnicze); można sądzić, że kierunki te wybierane są częściej przez dzieci z rodzin o relatywnie najgorszej sytuacji materialnej (potwierdzają to wcześniej przedstawione analizy).
2. **Oceniający sytuację materialną rodziny jako przeciętną prawie dwukrotnie częściej zgłaszają obawy o przyszłość finansową, gdy planują mieszkać w trakcie studiów w lokalu wynajętym (bez względu na to, czy jest to akademik czy prywatne mieszkanie);** w grupie tej wyróżniają się kobiety – ich poziom lęku jest w tym przypadku wyższy o 14 pkt proc. od poziomu lęku u mężczyzn. **Mężczyźni z tej grupy zdecydowanie częściej zgłaszają takie obawy, gdy nie są świadomi istnienia mechanizmu stypendiów socjalnych** (52% w porównaniu do 37% osób posiadających taką wiedzę).
3. Wśród oceniających sytuację rodziny jako lepszą mniejsze obawy charakteryzują wybierających się na studia stacjonarne (19% w stosunku do 31% wybierających studia niestacjonarne), co zapewne wiąże się z koniecznością ponoszenia opłat za studia (tzw. czesne). W grupie tej najniższy poziom lęku charakteryzuje dzieci, których oboje rodzice mają wyższe wykształcenie oraz równocześnie aspirują do podejmowania studiów w najbardziej prestiżowych szkołach wyższych – w tym przypadku działa opisany wcześniej **mechanizm selekcji: na studia stacjonarne na najbardziej prestiżowych uczelniach częściej aspirują dzieci pochodzące z rodzin o relatywnie dobrej sytuacji materialnej i wysokim statusie społecznym.**

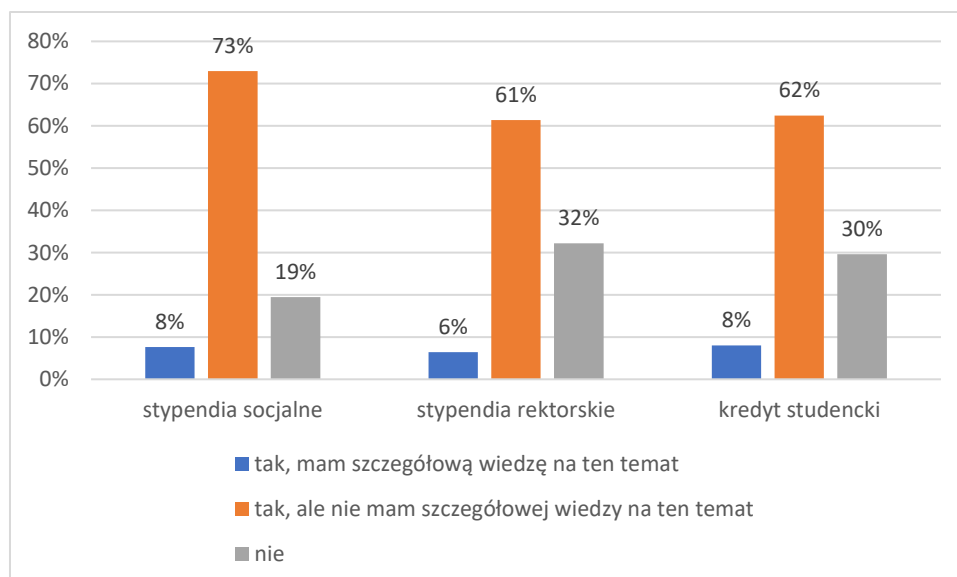
Reasumując, dane na temat planów rezygnacji z dalszego kształcenia z przyczyn materialnych oraz obaw dotyczących przyszłych finansów wśród decydujących się na studia wyższe pozwalają nam na sformułowanie czterech wniosków:

1. Po pierwsze, skala pomocy materialnej powinna w jakimś stopniu być związana z kondycją rynku pracy. Innymi słowy, w sytuacji dekoniunktury rynkowej konieczne może okazać się większe wsparcie skierowane zwłaszcza do tych grup studentów, którzy nie otrzymują lub otrzymują minimalną pomoc od rodzin. Kryzysy na rynku, zwłaszcza w przypadku branży gastronomicznej czy usługowej (a tak jest obecnie) mogą pogłębiać nierówności społeczne i zmniejszać szanse na wyższe wykształcenie w grupie, dla której praca zawodowa podczas studiów była koniecznością.
2. Po drugie, pomoc powinna być różnicowana ze względu na odległość uczelni od miejsca zamieszkania – konieczność wynajmowania mieszkania w trakcie studiów jest jednym z najważniejszych czynników tłumaczących obawy uczniów dotyczące utrzymania się w trakcie studiów.
3. Po trzecie, mechanizmy wykluczenia społecznego zazwyczaj bardzo wcześnie zaczynają oddziaływać na decyzje edukacyjne, utrwalając niekorzystne zjawiska na dalszych etapach kształcenia. Zatem konieczne jest skoordynowanie mechanizmów wsparcia oferowanych na niższych i wyższych poziomach edukacji, a także bieżące monitorowanie efektów wsparcia.
4. Po czwarte, należy rozważyć eksperymentalne wprowadzenie skoordynowanego zbioru polityk publicznych, a nie tylko odseparowanych od pozostałych interwencji publicznych narzędzi wsparcia finansowego studentów. Dobrym połączeniem mogą okazać się działania ukierunkowane na kształtowanie kompetencji kluczowych z punktu widzenia gospodarki oraz wsparcia finansowego studentów pochodzących z rodzin o niskich dochodach. Przykładowo, interwencje mogłyby być projektowane w ten sposób, aby równocześnie realizować kilka celów z różnych obszarów (w tym przypadku polityki społecznej oraz polityk dotyczących rynku pracy), np. za sprawą podwyższonego stypendium socjalnego dla studentów równocześnie: (1) spełniających dane kryteria socjalne, (2) wybierających kierunki z listy określonej przez ministerstwo. Należy jednak zauważyć, że działania takie powinny być wdrażane eksperymentalnie, a ich efekty monitorowane na bieżąco, z uwzględnieniem możliwości dokonania korekty w trakcie wdrażania interwencji.

Wiedza na temat stypendiów socjalnych, rektorskich, kredytu studenckiego

Grupą, która szczególnie nas interesuje są **uczniowie szkół średnich, którzy deklarują, że nie posiadają wiedzy na temat stypendiów socjalnych, rektorskich i kredytów studenckich**. Możemy podejrzewać, że w przypadku tych osób wsparcie nie stanowi mechanizmu sprzyjającego podjęciu decyzji o dalszym kształceniu oraz o wyborze określonej strategii edukacyjnej. Warto zatem przyrzeć się tej grupie i sprawdzić, kto się w niej znajduje: osoby, które takiego wsparcia nie potrzebują, czy też ci, dla których wsparcie materialne oferowane podczas studiów mogłoby być istotne. Dodajmy też, że jest to dość **duża grupa, bowiem w przypadku stypendiów rektorskich i kredytów studenckich stanowi aż 1/3 populacji** przebadanych uczniów (analogiczny odsetek dla stypendiów socjalnych wynosi 19%).

Wykres 7.19. Wiedza na temat stypendiów socjalnych, stypendiów rektorskich, kredytów studenckich [N=4566]

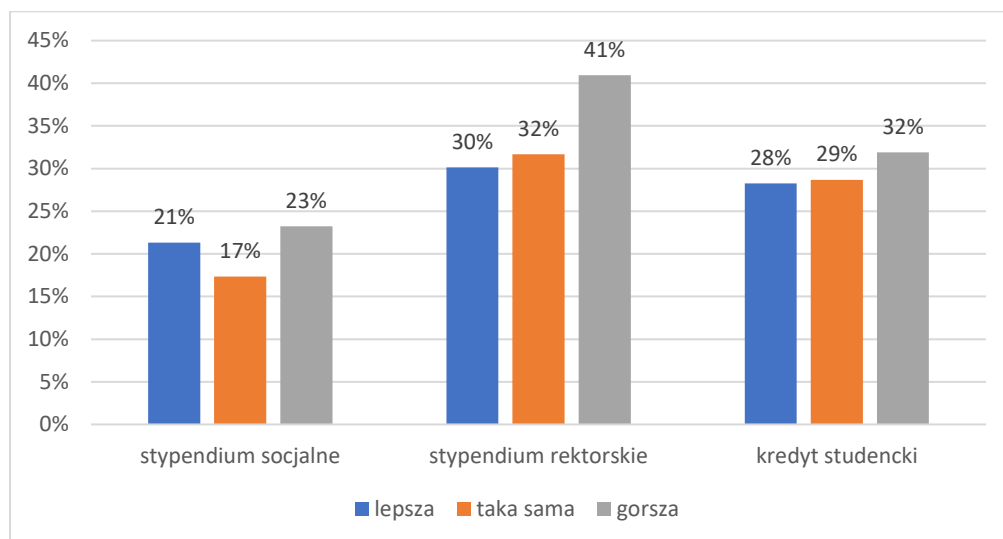
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Świadomość istnienia różnych mechanizmów wsparcia nie jest taka sama w przypadku wszystkich uczniów. Zasadniczo ujawnia się tutaj dość niekorzystna tendencja – **ci, którzy najbardziej potrzebują wsparcia materialnego rzadziej są świadomi jego istnienia**. Zależność tę możemy zaobserwować na kolejnych trzech wykresach.

Uczniowie oceniający sytuację materialną swojej rodziny jako przeciętnie gorszą nieco częściej nie wiedzą o istnieniu stypendiów socjalnych oraz kredytów studenckich i zdecydowanie częściej są nieświadomi istnienia mechanizmu projakościowego, jakim jest stypendium rektorskie (41% w stosunku do 30% pochodzących z rodzin o sytuacji

materialnej lepszej niż średnia krajowa). Brak wiedzy może stanowić barierę w podejmowaniu optymalnych decyzji edukacyjnych, w tym podczas wyboru studiów w większym stopniu koszt- i czasochłonnych, ale równocześnie dających wyższą stopę zwrotu rynkowego.

Wykres 7.20. Odsetek uczniów, którzy nie słyszeli o danej formie wsparcia a subiektywna ocena sytuacji materialnej rodziny respondenta [N=4160]

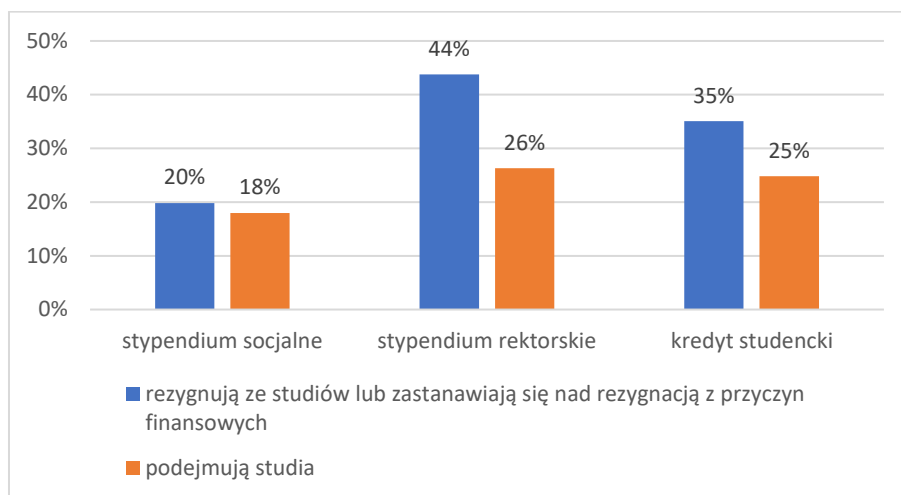

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Wydaje się też, że brak wiedzy na temat mechanizmów wsparcia może wpływać na decyzje dotyczące ścieżki kształcenia po zakończeniu szkoły średniej. Hipotezę taką pozwalają nam postawić dane pokazujące, jaki jest odsetek uczniów, którzy nie słyszeli o różnych formach wsparcia materialnego studentów w grupie planującej podjęcie studiów lub rezygnację z kształcenia akademickiego z powodów finansowych. **Odsetek uczniów nieświadomych istnienia mechanizmów wsparcia materialnego jest istotnie większy wśród planujących rezygnację z dalszego kształcenia.**

Naturalnie, dane deklaracyjne nie pozwolą nam na weryfikację tego, w jakim stopniu zwiększenie wiedzy uczniów na temat mechanizmów wsparcia finalnie wpłynęłoby na ich plany o dalszym kształceniu. Niemniej jednak można postawić tezę, że **w chwili obecnej brak świadomości istnienia takich narzędzi powoduje to, że decyzje te są podejmowane bez uwzględnienia ważnych przesłanek, które – zwłaszcza dla grupy uczniów pochodzących z rodzin mniej zamożnych – mogą być kluczowe.**

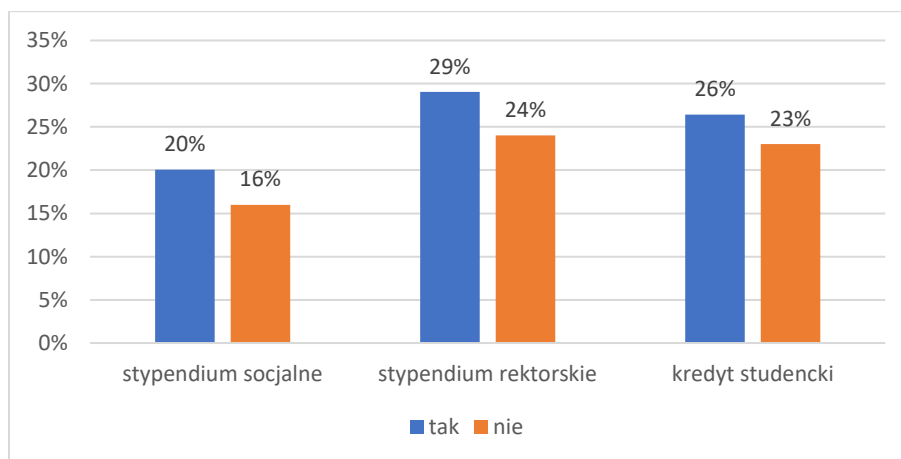
Wykres 7.21. Odsetek uczniów, którzy nie słyszeli o danej formie wsparcia w grupie planujących rezygnację ze studiów z przyczyn finansowych oraz planujących takie studia podjąć [N=3070]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

Po części wskazują na to dane pokazujące, że w grupie uczniów, którzy mają obawy, że będą mieć problemy z utrzymaniem się podczas studiów częściej są ci, którzy nie słyszeli o istnieniu analizowanych przez nas form wsparcia.

Wykres 7.22. Odsetek uczniów, którzy nie słyszeli o danej formie wsparcia w grupie obawiających się (i nie obawiających się), że będą mieć problemy z utrzymaniem się na studiach [N=2273]

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

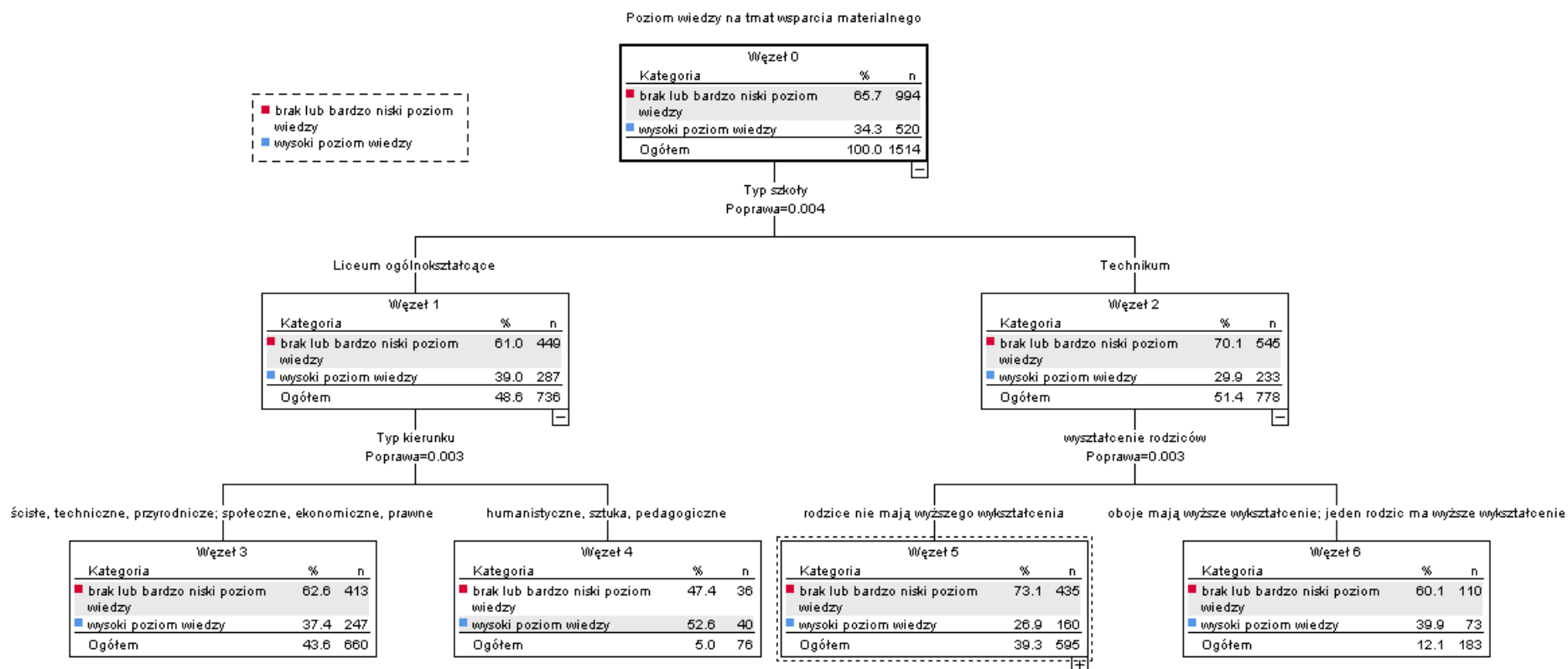
Syntetyczny obraz zaprezentowanych powyżej wyników przedstawiono na poniższym drzewie decyzyjnym. Jako zmienną zależną wybrano zmienną skonstruowaną jako indeks z trzech pytań dotyczących poziomu wiedzy na temat wsparcia w postaci: stypendiów

socjalnych, rektorskich oraz kredytów studenckich⁵. Do analiz wybrano jedynie dwie kategorie skrajne, tj. brak wiedzy oraz wysoki poziom wiedzy. Kategorie te sumują się na poniższym drzewie do 100%.

To czy respondenci znajdą się w grupie posiadającej wysoki bądź niski poziom wiedzy na temat wsparcia materialnego oferowanego studentom zależy od szeregu czynników, w tym przede wszystkim od szkoły, w której kształcą się młode osoby: **uczniowie techników częściej sytuują się w grupie, która de facto nie wie o istnieniu takich mechanizmów oraz rzadziej w grupie, która ma wysoki poziom wiedzy na ten temat. W przypadku uczących się w liceach niższy poziom wiedzy charakteryzuje tych, którzy wybierają profile ścisłe, techniczne i przyrodnicze (częściej obecni w kategorii braku wiedzy i rzadziej w kategorii wysokiego poziomu wiedzy). Natomiast uczniów techników różnicuje w tym przypadku poziom wykształcenia rodziców: dzieci z przynajmniej jednym rodzicem z wyższym wykształceniem są w zdecydowanie bardziej komfortowej sytuacji.**

⁵ W pierwszej kolejności przypisano odpowiednią liczbę punktów badanym w przypadku każdej ze zmiennych (dotyczących: stypendiów socjalnych, rektorskich oraz kredytów studenckich). Jeśli wybrali odpowiedź „nie słyszałem”, każdorazowo przypisywano im 0 punktów, odpowiedź „tak, ale nie mam szczegółowej wiedzy na ten temat” – 1 punkt, a odpowiedź „tak, mam szczegółową wiedzę na ten temat” – 2 punkty. W drugim kroku punkty zostały zsumowane, a w trzecim podzielone na przedziały: 1 – brak wiedzy (suma punktów od 0 do 1), niski poziom wiedzy (2 punkty), przeciętny poziom wiedzy (3 punkty), wysoki poziom wiedzy (od 4 do 6 punktów).

Wykres 7.23. Drzewo decyzyjne/klasyfikacyjne wyjaśniające poziom wiedzy uczniów szkół średnich na temat form wsparcia materialnego dla studentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania uczniów klas maturalnych liceów ogólnokształcących oraz techników.

* Zastosowano metodę CRT wzrostu drzewa z maksymalną głębokością równą 5. Rozwiązanie było także testowane przy użyciu innych metod, m.in. za pomocą metody CHAID z zastosowaniem walidacji krzyżowej.

Podsumowując, podczas projektowania mechanizmów interwencji publicznej w obszarze wsparcia finansowego dla studentów należy zwrócić uwagę na następujące kwestie:

1. **Po pierwsze, w chwili obecnej informacje o takich instrumentach relatywnie częściej docierają⁶ do uczniów, którzy mniej ich potrzebują.** Może to być wynikiem współwystępowania wielu czynników, z których jeden wydaje się kluczowy. W sytuacji, gdy dostęp do informacji na dany temat (np. stopy zwrotu z kształcenia na danym kierunku/uczelni czy możliwości otrzymania wsparcia) jest utrudniony, w grę zaczynają wchodzić nieformalne mechanizmy rozpowszechniania informacji, np. za pomocą kontaktów i sieci społecznych. Tym samym utrwała się mechanizm dyskryminacji zależny od pochodzenia społecznego i wykształcenia rodziców.
2. **Po drugie, brak wiedzy na temat wsparcia i mechanizmów jego redystrybucji może generować obawy, które będą zmieniać decyzje edukacyjne, niekoniecznie z korzyścią dla samych uczniów (jak i gospodarki). Wśród zamierzających zrezygnować z dalszej edukacji są też osoby, których osiągnięcia mierzone testem gimnazjalnym należą do wysokich.**
3. Wydaje się, że aby osiągnąć cel zamierzony, tj. żeby wsparcie materialne otwierało możliwość podejmowania optymalnych dla ucznia decyzji edukacyjnych, **konieczne jest współwystępowanie dwóch czynników, czyli:**
 - a. **precyzyjnie określonych i zdefiniowanych mechanizmów wsparcia, najlepiej na poziomie centralnym (wysokość wsparcia, kryteria uzyskania, czas, na który zostanie przyznane itp.), aby dostęp do narzędzi (i ich forma) mógł zostać wzięty pod uwagę podczas podejmowania decyzji o dalszym kształceniu,**
 - b. **powszechnego dostępu do jasnej i zrozumiałej informacji na temat mechanizmów wsparcia, przy czym przez dostęp rozumiemy w tym przypadku nie tyle istnienie opisu takich mechanizmów w dokumentach publicznych czy na stronach instytucji, ale dostęp poprzez bezpośredni kontakt z uczniem, tj. szkołę, rodzinę. Aby mechanizmy wsparcia działały skutecznie, konieczna jest świadomość ich istnienia oraz wiedza na temat ich wysokości oraz kryteriów dostępu wśród wszystkich zainteresowanych, czyli uczniów i ich rodzin.**

⁶ Nie rozstrzygamy tutaj, czy są one łatwiej dostępne dla tych uczniów, np. ze względu na wsparcie rodziców, jakie otrzymują podczas ich wyszukiwania, czy też uczniowie ci mają wyższe aspiracje i są bardziej zmotywowani do wyszukiwania takich informacji.

Kluczowe wnioski i rekomendacje

Poniżej przedstawiamy w formie syntetycznej kluczowe wnioski oraz rekomendacje wynikające z badania przeprowadzonego w 2019 r. wśród uczniów ostatniej klasy (trzeciej) liceów ogólnokształcących i uczniów ostatniej klasy (czwartej) techników – w układzie obszarów, w przypadku których sformułowano zalecenia.

Centralizacja zasad, maksymalna automatyzacja procesu udzielania świadczeń, decyzja o prawie do wsparcia przed wyborem kierunku/uczelni, dostęp do informacji

1. Znaczna część maturzystów deklaruje, że boryka się z problemami finansowymi. Dla ok. 8% z nich kwestie finansowe – zgodnie z deklaracjami – są barierą uniemożliwiającą kontynuację nauki na studiach. Wśród tych, którzy planują rozpocząć studia obawy o utrzymanie się w ich trakcie zgłasza prawie 1/3.
2. W chwili obecnej informacje o instrumentach wsparcia finansowego dla studentów relatywnie częściej docierają do uczniów, którzy mniej ich potrzebują. Może to być wynikiem współwystępowania wielu czynników, z których jeden wydaje się kluczowy. W sytuacji, gdy dostęp do informacji na dany temat (np. stopy zwrotu z kształcenia na danym kierunku/uczelni czy możliwości otrzymania wsparcia) jest utrudniony, w grę zaczynają wchodzić nieformalne mechanizmy rozpowszechniania informacji, np. za pomocą kontaktów i sieci społecznych. Tym samym utrwała się mechanizm dyskryminacji zależny od pochodzenia społecznego i wykształcenia rodziców.
3. Wybór kierunku studiów oraz uczelni zależy od czynników społecznych – sytuacji materialnej rodziny i statusu socjoekonomicznego rodziców. Uczniowie pochodzący z lepszych rodzin częściej planują dalszą ścieżkę edukacji na bardziej prestiżowych uczelniach i kierunkach. Nie bez znaczenia jest także płeć uczniów – mężczyźni bardziej kierują się pragmatyzmem związanym ze znalezieniem pracy i własnymi zainteresowaniami, a kobiety częściej zwracają uwagę na dostępność takich studiów (łatwy dojazd, łączenie pracy i studiów).
4. Decyzje odnośnie kształcenia na studiach wyższych wydają się być kompromisem między wyborem kierunku wymagającego i/lub interesującego, ale równocześnie prestiżowego, a kierunku, który jest „optymalny” dla studenta pod względem organizacyjnym (łatwo dojechać na uczelnię, bo znajduje się ona blisko miejsca zamieszkania, a kierunek jest na

tyle nieangażujący, że pozwala na dodatkowe zarobkowanie). Sytuacja finansowa rodziny studenta determinuje wybory dokonywane przez młodą osobę. W rodzinach, w których sytuacja ta jest trudna decyzje o dalszym kształceniu są podejmowane nie tyle z uwzględnieniem wysokości przyszłej stopy zwrotu z edukacji, co w oparciu o kalkulację kosztów studiowania. Te dwie strategie: (1) minimalizowania kosztów bieżących w rodzinach gorzej sytuowanych i o niższym statusie społecznym oraz (2) maksymalizowania przyszłych zysków (w rodzinach o dobrej sytuacji finansowej i wysokim statusie społecznym) mogą stanowić mechanizm sprzyjający utrzymywaniu się rozwarstwienia społecznego. **Wsparcie finansowe studentów oferowane już od pierwszego roku studiów, a także scentralizowane pod względem reguł oraz – w sytuacji idealnej – przyznawane jeszcze przed podjęciem decyzji o wyborze konkretnego kierunku kształcenia może stać się narzędziem zmiany opisanych powyżej relacji.**

5. Czynnikiem, który zwiększa obawy związane z utrzymaniem się podczas studiów jest wiedza na temat wsparcia finansowego, które można uzyskać. Studenci, którzy deklarują, że nie mają takiej wiedzy bardziej martwią się o utrzymanie w trakcie studiów. **Zatem fakt wczesnego informowania na temat możliwości otrzymania wsparcia finansowego podczas studiów stanowi ważny czynnik, który w jakimś stopniu mógłby modyfikować podejmowane wybory edukacyjne.**
6. Brak wiedzy na temat wsparcia i mechanizmów jego redystrybucji może generować obawy, które będą zmieniać decyzje edukacyjne, niekoniecznie z korzyścią dla samych uczniów (jak i gospodarki). Wśród zamierzających zrezygnować z dalszej edukacji są też osoby, których osiągnięcia mierzone testem gimnazjalnym należą do wysokich.
7. Reasumując, wydaje się, że aby osiągnąć cel zamierzony, czyli wsparcie materialne otwierało możliwość podejmowania optymalnych dla ucznia decyzji edukacyjnych, konieczne jest współwystępowanie trzech czynników, tj.:
 - a. **precyzyjnie określonych i zdefiniowanych mechanizmów wsparcia, najlepiej na poziomie centralnym (wysokość wsparcia, kryteria uzyskania, czas, na który zostanie przyznane itp.), aby dostęp do narzędzi (i ich forma) mógł zostać wzięty pod uwagę jako pewna przesłanka podczas podejmowania decyzji o dalszym kształceniu,**

- b. **wsparcia oferowanego od pierwszego roku studiów, z wczesną informacją dla studenta czy takie wsparcie zostało mu przyznane (najlepiej jeszcze przed terminem złożeniem aplikacji na określony kierunek),**
- c. **powszechnego dostępu do jasnej i zrozumiałej informacji na temat mechanizmów wsparcia; przez dostęp rozumiemy w tym przypadku nie tyle fakt istnienia opisu takich mechanizmów w dokumentach publicznych czy na stronach instytucji, ale dostęp poprzez bezpośredni kontakt z uczniem, tj.: szkołę, rodzinę. Aby mechanizmy wsparcia działały skutecznie, konieczna jest świadomość ich istnienia wśród wszystkich rodzin oraz wiedza na temat ich wysokości oraz kryteriów dostępu.**

Elastyczne polityki aktywnie reagujące na zmiany zachodzące na rynku pracy

1. Po pierwsze, **skala pomocy materialnej powinna w jakimś stopniu być związana z kondycją rynku pracy. Innymi słowy, w sytuacji dekonstrukcji rynkowej konieczne może okazać się większe wsparcie skierowane zwłaszcza do tych grup studentów, którzy nie otrzymują lub otrzymują minimalną pomoc od rodzin.** Kryzysy na rynku, zwłaszcza w przypadku branży gastronomicznej czy usługowej mogą pogłębiać nierówności społeczne i zmniejszać szanse na wyższe wykształcenie w grupie, dla której praca zawodowa podczas studiów była koniecznością.
2. Po drugie, **wsparcie musi być dopasowane do sytuacji, w jakiej znajduje się student, w tym powinno być różnicowane ze względu na odległość uczelni od miejsca zamieszkania lub fakt konieczności samodzielnego zamieszkania studenta (poza gospodarstwem rodzinnym).** Nasze badania wykazały, że oceniający sytuację materialną rodziny jako przeciętną prawie dwukrotnie częściej zgłaszają obawy o przyszłość finansową, gdy planują mieszkać w trakcie studiów w lokalu wynajętym (bez względu na to czy jest to akademik czy prywatne mieszkanie).

Polityki publiczne

1. **Należałoby zastanowić się, w jakim stopniu polityki związane ze wsparciem finansowym skierowanym do studentów pochodzących z rodzin o gorszej sytuacji materialnej (w tym przypadku wsparcie powinno być udzielone przed podjęciem decyzji o studiowaniu) mogłyby współwystępować z politykami ukierunkowanymi na**

kształcenie w ramach profili kluczowych z perspektywy rynku pracy (np. łączenie wyższego wsparcia finansowego z profilowaniem wyborów edukacyjnych). Badania wyraźnie wskazują, że grupą, która częściej zamierza zrezygnować z dalszego kształcenia są uczniowie szkół technicznych (ponad dwa razy częściej niż licealiści). Wśród nich można znaleźć osoby, które mogłyby kontynuować naukę na profilach ścisłych, uzyskując kompetencje ważne z punktu widzenia rynku pracy i gospodarki.

W takim ujęciu interwencje byłyby projektowane w ten sposób, aby równocześnie realizować kilka celów z różnych obszarów (w tym przypadku polityki społecznej oraz polityk dotyczących rynku pracy). Działania takie, uwzględniając interwencje wdrażane w innych obszarach, wydają się także redukować ryzyko pojawienia się efektów niezamierzonych (np. efektów odwrócenia) tak częstych podczas realizacji sektorowych interwencji opartych na założeniach nowego zarządzania publicznego i ukierunkowanych na wąsko wyselekcjonowany obszar wsparcia.

Równocześnie należy pamiętać, że jednostkowa interwencja nigdy nie przyniesie skutków w pełni zamierzonych. W tym celu konieczne jest przemyślenie zbioru działań mających na celu zwiększenie podaży specjalistów ważnych z punktu widzenia gospodarki (np. zmiana sposobu kształcenia przedmiotów ścisłych w szkole podstawowej, dofinansowanie szkół technicznych, reforma systemu kształcenia i doskonalenia zawodowego nauczycieli, zmiana podaży miejsc na studiach itp.). Wsparcie finansowe byłoby wówczas jedynie drobnym elementem kompleksowych polityk publicznych.

2. **Kompleksowe polityki publiczne to także ściślejsze łączenie polityk resortowych, w tym przede wszystkim tych prowadzonych przez** ministerstwa odpowiedzialne za: edukację, naukę, rozwój, politykę społeczną oraz rynek pracy. Zmniejszenie poziomu wykluczenia edukacyjnego na poziomie wyższym oraz umożliwienie bardziej płynnego awansu społeczno-zawodowego jest możliwe jedynie dzięki skoordynowaniu interwencji publicznych i ich jak najwcześniejszego wdrażania. Rezygnacja z kształcenia na poziomie wyższym nie jest zdarzeniem jednostkowym i niezależnym, ale skutkiem kumulowania się przewag wybranych grup uczniów już od pierwszego dnia wejścia do systemu edukacji (w tym edukacji przedszkolnej). Przykład ten pokazuje, jak ważne jest koordynowanie i planowanie wczesnych interwencji, które miałyby na celu zmniejszenie nierówności społecznych, w tym nierówności w dostępie do najlepszych szkół, które kształtują najbardziej cenione społecznie kompetencje.

Załącznik 8.

Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów.

Raport z badań jakościowych

Załącznik 8.

Reforma systemu pomocy materialnej dla studentów. Raport z badań jakościowych*

Wprowadzenie

Zgodnie z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.) *stypendium socjalne może otrzymać każdy student znajdujący się w trudnej sytuacji materialnej*. Nie wszyscy studenci są jednak świadomi tej możliwości, a sama jej realizacja nastrocza im trudności.

Niezrozumiała treść formularza wniosku o stypendium socjalne sprawia, że studenci zmuszeni są poszukiwać pomocy u pracowników administracyjnych uczelni albo starszych znajomych, albo... rezygnują z trudnego w ich opinii procesu ubiegania się o pomoc materialną. Sprawy nie ułatwiają także inne czynniki: nieuregulowana prawnie sytuacja materialna rodziny, konieczność zgromadzenia wszystkich wymaganych dokumentów informujących o sytuacji materialnej rodziny, nieuczciwe praktyki pobierania stypendium, czy nawet działania pracownika administracyjnego uczelni, który nieświadomie może wprowadzać w błąd.

Rozmowy przeprowadzone z czterdziestoma studentami i studentkami z różnych ośrodków akademickich w Polsce pokazały, że istnieje potrzeba usprawnienia uczelnianego systemu wsparcia materialnego studentów na różnych jego etapach: informowania o możliwości wsparcia, wnioskowania, rozpatrywania aplikacji, a także – w niektórych przypadkach – sposobu ogłaszania decyzji o jego (nie)przyznaniu.

Wyrażamy nadzieję, że analiza jakościowa zgromadzonego materiału empirycznego i przygotowane na jej podstawie wnioski okażą się pomocne w opracowaniu rekomendacji służących usprawnieniu funkcjonowania systemu wsparcia materialnego dla studentów na uczelniach w Polsce.

* Opracowały: Natalia Krygowska-Nowak, Joanna Kwinta-Odrzywołek, Barbara Worek i Daria Wójcik z Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Synteza

Rozmówcy. Kim są?

Badani studenci to przede wszystkim osoby pochodzące z mniejszych miejscowości – wsi i małych miast (20-100 tys. mieszkańców). To także osoby pochodzące z wielodzietnych rodzin (tylko cztery osoby nie mają żadnego rodzeństwa). Ich rodziny, obok rodzeństwa, w większości tworzyli oboje rodzice, ale zdarzały się przypadki, że jedynym rodzicem w rodzinie była matka. Rodzice badanych to na ogół osoby pracujące, ich praca stanowi główne źródło utrzymania rodziny, jednak sporo rodzin korzysta też z instytucjonalnego wsparcia materialnego. Zdecydowana większość badanych ocenia sytuację materialną swojej rodziny jako przeciętną.

Kwestie materialne a studiowanie

Kwestie materialne zasadniczo nie miały większego znaczenia dla badanych w kontekście decyzji o studiowaniu. Rekrutując się na studia, większość z nich w ogóle nie liczyła na żadną pomoc materialną, a o możliwościach wsparcia na uczelni dowiadywała się dopiero na studiach. Na finanse zwracano uwagę jedynie w momencie podejmowania decyzji o wyborze uczelni, kiedy dokonywano kalkulacji, w którym mieście żyje się taniej, głównie pod względem wynajmu mieszkania lub pokoju. Jednak nawet w tym przypadku kwestie finansowe nie były najważniejsze – częściej większe znaczenie miały odległość od domu i prestiż uczelni. W zdecydowanej większości respondenci wynajmowali mieszkanie lub pokój, akademik był rzadkością. Nie oznacza to, że cena nie ma dla badanych znaczenia, ale wolą oni dołożyć więcej i mieszkać z osobami, które znają, w miejscu, w którym czują się komfortowo, a także w dogodnej dla nich lokalizacji.

Sytuacja materialna i strategie przetrwania podczas studiów

Studenci kształcący się w większych miastach ponoszą wyższe koszty utrzymania. Do głównych kategorii kosztów podczas studiów zaliczali: mieszkanie (wraz z rachunkami), wyżywienie i przyjemności. Koszty związane z zapewnieniem przyjemności to koszty, z których najczęściej rezygnują lub je minimalizują. Prócz ograniczenia lub rezygnacji z niektórych przyjemności, aby utrzymać się na studiach studenci zmuszeni są oszczędzać. Badani studenci wskazują na kilka źródeł swojego utrzymania, najczęściej jest to pomoc finansowa od rodziców. Aby utrzymać się na studiach i odciążyć finansowo rodziców, ponad

połowa studentów zdecydowała się na podjęcie pracy w trakcie studiów. Studenci, którzy korzystają z pomocy materialnej, dodatkowo wspierani są przez rodziców lub/i podejmują pracę zarobkową. Dla niewielkiej części studentów stypendia są głównym źródłem dochodów. Dzięki temu, że większość posiada więcej niż jedno źródło utrzymania, ich potrzeby są zaspokajane w znacznym stopniu. Prawie połowa respondentów twierdzi, że po prostu racjonalnie i świadomie rezygnuje z pewnych wydatków, prowadzi oszczędny tryb życia, ponieważ dysponuje skromnym budżetem.

Aktywność na rynku pracy

Korzystanie z pomocy materialnej nie wpływa znacząco na decyzje o podejmowaniu pracy. Studenci, którzy pobierają stypendium często podejmują również aktywność zawodową. Zarabianie pieniędzy jest główną motywacją studentów do podejmowania pracy, chcą przez to odciążyć finansowo rodziców i usamodzielnąć się. Wpływ pracy na naukę i zaangażowanie w studia był zarówno pozytywny, jak i negatywny. Podejmowanie pracy wiązało się z zarabianiem pieniędzy, które studenci przeznaczali na atrakcyjne spędzanie czasu wolnego. Praca zmuszała ich do większej mobilizacji, uczyła zarządzania czasem, dodatkowo wzmacniała kompetencje interpersonalne i językowe. Do negatywnych skutków można natomiast zaliczyć ograniczony czas na naukę i angażowanie się w dodatkową działalność akademicką. Nieregularny tryb życia związany z łączeniem harmonogramów studiów i pracy przekłada się na zmęczenie i, pośrednio, na efektywność nauki. Część osób wyrażała przekonanie, że praca i studia to dwie sfery życia, które nie mają na siebie żadnego wpływu.

Znaczenie pomocy materialnej

Otrzymywane na uczelni wsparcie materialne jest dla studentów ważne, bowiem stanowi znaczący wkład w ich budżety. Co prawda utrata stypendium nie oznaczałaby rezygnacji ze studiów, ale gdyby go zabrakło, studenci byłiby zmuszeni szukać innych sposobów na pokrycie kosztów utrzymania, co mogłoby wpłynąć na podejmowane przez nich decyzje dotyczące studiowania. Wśród możliwych rozwiązań wymieniano dodatkową pracę, wsparcie od rodziny lub dojazdy z domu rodzinnego. Żaden ze studentów nie zdecydowałby się na wzięcie kredytu studenckiego. Z powodu niepewnej przyszłości zawodowej studenci nie rozważają tej opcji finansowania studiów i utrzymania w ich trakcie.

Wiedza i opinie na temat pomocy materialnej

Źródeł pomocy materialnej dla studentów jest wiele, ale to wsparcie od uczelni jest tym, które jako pierwsze przychodzi badanym do głowy. Stypendia socjalne, naukowe, zapomogi – akademickie wsparcie materialne może przybrać różne formy, o których studenci dowiadują się z różnych źródeł – zarówno na uczelni, jak i w środowisku rodzinnym. Korzystający ze wsparcia są świadomi uciążliwości związanych z dopełnieniem wszystkich formalności. Przynajmniej dowody na niesprawiedliwość systemu i przykłady jego wykorzystywania poprzez nieuczciwe praktyki. Jednak mimo konieczności podjęcia pewnego wysiłku, aby zdobyć to wsparcie materialne, ostatecznie studenci zawsze doceniają przyznaną pomoc.

Metodologia badań

Cel badań

Głównym celem badania była ocena strategii radzenia sobie przez studentów z kosztami utrzymania podczas studiów oraz analiza rzeczywistej i potencjalnej roli systemu wsparcia materialnego skierowanego do tej grupy.

Metody i techniki badawcze

Badanie zostało przeprowadzone metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych (*In-depth interview*, IDI) przy pomocy scenariusza wywiadu (por. Aneks) przygotowanego i dostarczonego przez Zlecającego badanie, czyli Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie.

Scenariusz zawierał pytania, które można pogrupować następująco:

- kwestie materialne a studiowanie;
- sytuacja materialna i strategii przetrwania w trakcie studiów;
- aktywność na rynku pracy – powody i konsekwencje;
- znaczenie i konsekwencje otrzymywanej pomocy materialnej;
- wiedza i opinie na temat systemu pomocy materialnej w Polsce.

Analiza w dalszej części raportu będzie prowadzona zgodnie z tymi blokami tematycznymi.

Dobór próby

Dobór próby miał charakter celowy. Do badań zrekrutowano 40 studentów zróżnicowanych ze względu na trzy cechy:

- 1) Status wsparcia materialnego – rekrutowano osoby będące w trudnej sytuacji materialnej, które w roku akademickim 2018/2019 i/lub 2019/2020:
 - złożyły wniosek o przyznanie pomocy materialnej i otrzymały stypendium socjalne (osoby mające pomoc materialną, 20 osób);
 - złożyły wniosek o przyznanie pomocy materialnej i nie otrzymały stypendium socjalnego albo zrezygnowały ze złożenia wniosku w obawie, że nie spełniają kryteriów pozwalających ubiegać się o pomoc materialną (osoby niemające pomocy materialnej, 20 osób).
- 2) Reprezentowane ośrodki akademickie – wybierano studentów reprezentujących dwie kategorie uczelni:
 - główne ośrodki akademickie, z takich miast, jak Warszawa, Kraków, Łódź;
 - uczelnie z mniejszych miast, jak Bydgoszcz, Katowice, Kielce, Lublin, Rzeszów.
- 3) Reprezentowany kierunek studiów – wykorzystując Międzynarodową Klasyfikację Edukacji (ISCED) rekrutowano osoby studiujące kierunki ścisłe, humanistyczne i społeczne z 14 dziedzin określonych przez tę klasyfikację; każda z dziedzin miała być reprezentowana przynajmniej jeden raz:
 - kierunki ścisłe – fizyczne (nr 52 w ISCED), matematyczne i statystyczne (54), technologie teleinformacyjne (61), inżynierijno-techniczne (71), produkcja i przetwórstwo (72), architektura i budownictwo (73), medyczne (91);
 - kierunki humanistyczne i społeczne – humanistyczne bez języków (22), językowe (23), społeczne (31), dziennikarstwo i informacja (32), biznes i administracja (41), prawne (42), opieka społeczna (92).

Tabela 8.1. Charakterystyka próby (N=40)

Numer ISCED	Pomoc materialna	Ośrodek akademicki	Brak pomocy materialnej	Numer ISCED
53	Geografia	Kielce	Budownictwo	73
91	Pielęgniarstwo		Prawo	42
53	Geografia		Psychologia	31
41	Administracja		Chemia	53
32	Dziennikarstwo	Kraków	Sinologia	23
23	Filologia orientalna		Filozofia	22
92	Praca socjalna		Socjologia	31
41	Prawo		Socjologia	31
61	Informatyka	Lublin	Prawo	42
61	Informatyka		Analityka medyczna	91
91	Lekarsko-dentystyczny		Prawo	42
54	Matematyka stosowana	Łódź	Lekarski	91
53	Fizyka Techniczna		Filologia hiszpańska	23
91	Fizjoterapia	Rzeszów	Zarządzanie	41
71	Mechatronika		Prawo	42
91	Pielęgniarstwo			
		Bydgoszcz	Lekarski	91
41	Administracja	Warszawa	Psychologia	31
53	Lotnictwo i kosmonautyka		Matematyka	54
53	Fotonika		Europeistyka	31
72	Technologia żywności		Iberystyka	23

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Studentów rekrutowano do badań od 1 do 15 czerwca 2020 r. równolegle na dwa sposoby:

- wysyłano wiadomości e-mail do sekretariatów jednostek organizacyjnych wybranych uczelni publicznych;
- zamieszczano informacje w portalu społecznościowym Facebook w grupach dedykowanych określonym kierunkom studiów na wybranej uczelni.

Realizacja badań

Badanie przeprowadzono w okresie od 19 czerwca do 10 lipca 2020 r. Wywiady prowadzono telefonicznie lub poprzez aplikację MS Teams. Badanie było anonimowe, co oznacza, że nie jest możliwe powiązanie wypowiedzi z danymi osobowymi ich autorów i autorek. W części analitycznej raportu wszystkie przywoływane wypowiedzi oznaczone zostały kodem, na który składały się następujące informacje: miasto, kierunek studiów, płeć, status pomocy materialnej (korzysta/nie korzysta), wiek. Zapis ten wygląda następująco:

Kraków_Prawo_K_NK_22.

Kodowanie wywiadów

Do analizy zgromadzonego materiału wykorzystano program MAXQDA. Klucz kodowy, przy pomocy którego kodowano wywiady, powstał na podstawie scenariusza wywiadu (por. Aneks). Przed przystąpieniem do kodowania materiału przeprowadzono analizę rzetelności kodowania, czyli ocenę zgodności kodowania między koderami. Początkowy współczynnik tej zgodności osiągnął niewiele ponad 50% dla obecności kodów w dokumentach. Aby zwiększyć rzetelność kodowania, dokonano zmian w kluczu kategoryzacyjnym. Zmiany te polegały przede wszystkim na uszczegółowieniu kategorii i doprecyzowaniu ich definicji. Po tych zmianach ostateczne wartości poziomu zgodności kodowania osiągnęły blisko 80% dla obecności kodów w dokumentach.

Do analizy zgromadzonego materiału wykorzystano funkcje analityczne MAXQDA. Wśród nich znalazły się między innymi matryce cytatów obrazujące związki pomiędzy kodami (por. np. tabela 8.2) oraz chmury kodów (por. np. rysunek 8.1) ilustrujące częstość występowania danego kodu.

Wyniki

Rozmówcy. Kim są?

Cel

Jednym z celów przeprowadzonego badania było ustalenie profilu badanych studentów. Z jednej strony chodziło o ustalenie ich kontekstu rodzinnego, a więc miejsca pochodzenia, liczebności rodziny, wykształcenia oraz zajęcia ich rodziców i rodzeństwa, sytuacji materialnej oraz ewentualnych problemów w rodzinie. Z drugiej strony chodziło natomiast o ustalenie kontekstu związanego ze studiowaniem – wcześniejsze doświadczenia, a także wyniki w nauce.

Rodzina i pochodzenie

Chcąc nakreślić profil osób badanych uwzględniający kontekst rodziny, można wskazać, że badani studenci/studentki to na ogół osoby z mniejszych miejscowości, z rodzin wielodzietnych z przeciętną sytuacją materialną. Warto jednak bardziej szczegółowo przyjrzeć się cechom badanych.

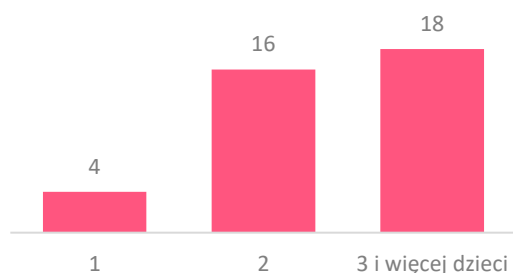
Rysunek 8.1. Miejsce pochodzenia¹

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Badani w większości pochodzili z mniejszych miejscowości – ze wsi lub miast o wielkości do 100 tys. mieszkańców, tylko niektórzy z nich jako miejsce pochodzenia wskazywali średnie (100-250 tys.) lub duże miasto (powyżej 250 tys.). Rodziny badanych można określić jako duże. Poza czterema osobami, które deklarowały, że są jedynakami, wszyscy pozostali mieli co najmniej jednego brata lub siostrę. Najwięcej osób pochodziło jednak z rodzin, w których było troje lub więcej dzieci.

Rysunek 8.2. Liczba dzieci w rodzinie (N=38)²

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Z informacji uzyskanych od badanych wynika także, że ich rodziny w większości tworzą oboje rodzice, tylko w przypadku niektórych badanych w rodzinie był jeden rodzic i za każdym razem była to matka.

Jeśli chodzi o wykształcenie rodziców, to zarówno wśród ojców, jak i matek przeważa wykształcenie średnie. Wśród matek częściej występowało wyższe wykształcenie niż wśród ojców, a wśród ojców częściej wykształcenie zawodowe niż u matek. Dodatkowo

¹ Rysunek przedstawia chmurę słów (*word cloud*), które składają się na dane zagadnienie, w tym przypadku na miejsce zamieszkania. Wielkość słów odzwierciedla częstość ich występowania. Kolory w chmurze, jak również ich rozmieszczenie generowane są automatycznie i nie mają znaczenia dla interpretacji, pełnią tylko funkcję wizualną.

² Informacje na temat liczby dzieci w rodzinie pochodzą od 38 uczestników badań, od dwóch osób nie udało się uzyskać informacji na ten temat. W zestawieniu nie zostały uwzględnione dzieci, które się już usamodzielnily, posiadają własne rodziny, a także gospodarstwa domowe.

wśród ojców były osoby z wykształceniem podstawowym, podczas gdy wśród matek nie było ani jednej takiej osoby.

Rysunek 8.3. Wykształcenie rodziców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Rodzice badanych w zdecydowanej większości pracują, niektórzy z nich są na emeryturze. Zdarzają się tylko pojedyncze sytuacje, w których rodzice nie pracują albo pozostają na rencie, zasiłku przedemerytalnym. Aktywność zawodową wyraźnie różnicuje płeć – wśród ojców nie ma przypadków bezrobocia, występuje ono jedynie wśród matek, a wśród ojców występuje zasiłek przedemerytalny i renta, których nie ma wśród matek.

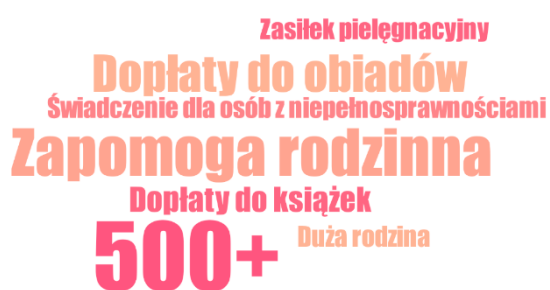
Rysunek 8.4. Zajęcie rodziców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Sytuację materialną swojej rodziny studenci na ogół oceniają jako przeciętną, jedynie kilka osób wskazało, że ich rodzina jest w złej sytuacji materialnej. Niemal wszyscy badani studenci przyznają także, że **ich rodziny korzystają lub korzystały z instytucjonalnego wsparcia materialnego**. W swoich wypowiedziach wspominali o zapomogach rodzinnej, ulgach z tytułu dużej rodziny, w przypadku siebie i młodszego rodzeństwa – świadczeniach z programu 500+ i 300+, dopłatach do obiadów, a w przypadku osób starszych lub z niepełnosprawnościami – odpowiednio o świadczeniu pielęgnacyjnym lub świadczeniu dla osób z niepełnosprawnościami. Na ogół pomoc ta pochodziła z miejskiego lub gminnego ośrodka pomocy społecznej, ale zdarzały się także sytuacje, że zakup książek był finansowany przez Kościół.

Rysunek 8.5. Instytucjonalne wsparcie materialne rodziny

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Niektórzy studenci pochodzą z **rodzin zmagających się z problemami zdrowotnymi**, które generują dodatkowe koszty w budżecie rodzinnym. Były to choroby w większości przewlekłe albo niegroźne, ale uciążliwe i wymagające dodatkowych środków. Zdarzały się także niepełnosprawności, ale głównie czasowe – wyłączające członka rodziny z możliwości pracy zawodowej na okres od kilku tygodni do kilku miesięcy. Jednostkowym przypadkiem był problem uzależnienia alkoholowego, z którym zmagał się ojciec jednej z rozmówczyń.

Studia i studiowanie

Badana grupa studentów jest dość specyficzna pod względem nauki. Zdecydowana większość ocenia siebie jako osoby osiągające dobre wyniki w nauce, tylko niektórzy postrzegają siebie jako studentów przeciętnych, natomiast nikt nie deklaruje słabych wyników. Te deklaracje są spójne z podawaną średnią ocen rozmówców, a w niektórych przypadkach także statusem beneficjenta stypendium naukowego. Można zatem sformułować stwierdzenie, że **badane osoby to studenci osiągający całkiem dobre wyniki w nauce**.

Rysunek 8.6. Średnia ocen na studiach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Mimo tak dobrych ocen, wielu badanych nie spodziewa się stypendium naukowego w nadchodzącym roku akademickim. W swoich wypowiedziach wskazywali, że ich średnia choć wysoka, to i tak może okazać się niewystarczająca z dwóch powodów. Z jednej strony byli to studenci III roku studiów I stopnia, którzy podkreślali, że osoby z innych, na ogół słabszych i mniej znanych uczelni, przychodziły z bardzo wysokimi średnimi i dzięki temu stawały się beneficjentami stypendiów naukowych. Z drugiej strony stypendium naukowe to nie tylko wysoka średnia, ale także dodatkowa aktywność naukowa (działalność w kole naukowym, badania, publikacje, konferencje), a stan pandemii spowodował, że trudno było o te wszystkie dodatkowe aktywności. Niektórzy przyznawali, że po I semestrze mieli nadzieję na stypendium, jednak zdalne nauczanie w II semestrze skutecznie rozwiązało te nadzieje – sposób prowadzenia zajęć i sposób weryfikacji przekazywanej wiedzy sprawiły, że ich oceny pogorszyły się.

Dla większości respondentów **kierunek studiów deklarowany podczas prowadzonych badań nie był jedynym, jaki studiowali**. Studentów, którzy mają wcześniejsze doświadczenia związane ze studiowaniem można podzielić na dwie grupy. Pierwsza to osoby, które miały już ukończone inne studia (na ogół były to osoby po studiach I stopnia). Drugą grupę stanowili studenci, którzy w przeszłości rozpoczęli studia, ale ich nie ukończyli. Powody rezygnacji z tych studiów były zasadniczo dwa i wyraźnie zależały one od kierunku studiów. Najczęściej były to sytuacje, kiedy badani traktowali dany kierunek studiów jako **przeczekanie** – nie dostali się na wymarzony kierunek studiów za pierwszym razem

i dopiero w kolejnym roku im się udało, zatem porzucali ten pierwszy. Sytuacje te dotyczyły badanych studiujących na kierunkach medycznych (medycyna, analityka medyczna).

Od początku chciałam iść na tę medycynę, tylko po prostu zabrakło mi punktów i po roku tej biotechnologii złożyłam jeszcze raz dokumenty na różne medycyny w Polsce.

[Bydgoszcz_Lekarski_NK_K_22]

Po prostu nie załapałem się w rekrutacji rok wcześniej i rok sobie po prostu przeczekałem na dietetyce.

[Lublin_Analityka medyczna_NK_M_23]

Innym powodem rezygnacji była **trudność pogodzenia dwóch równoległych kierunków** studiów, głównie ze względu na wymagany poziom zaangażowania na obu kierunkach, ale także na niedające się pogodzić ze sobą harmonogramy zajęć czy trudności w przemieszczaniu się. Opisanie sytuacji dotyczyły wyłącznie osób studiujących na kierunkach humanistycznych lub społecznych (psychologia, iranistyka).

(...) okazało się, jak zaczęłam II rok iranistyki, że po prostu tego materiału na tym jednym kierunku zrobiło się aż tyle i tych zajęć, że jednak, no bardzo było mi ciężko zacząć tę geografię.

[Kraków_Iranistyka_K_K_23]

(...) za dużo było zajęć na lingwistyce i te zajęcia mi się nakładały i też miałam problem z dojazdami między uczelniami.

[Warszawa_Psychologia_NK_K_21]

W kontekście nauki i studiowania warto jeszcze zwrócić uwagę na miejsce zamieszkania badanych podczas studiów. Akademik wybierany był rzadko, podobnie dom rodzinny. **Największą popularnością wśród badanych studentów cieszył się wynajem pokoju albo mieszkania**, w tym drugim przypadku chodzi o wynajem całego mieszkania wspólnie ze znajomymi. Zdarzały się jednak osoby, które w toku całych studiów zmieniały miejsce zamieszkania – od akademika, przez wynajmowane mieszkanie aż po dom rodzinny. Z ich wypowiedzi wynika jednak, że zmiany te nie były powodowane względami finansowymi, raczej były efektem tego, co się aktualnie działo w ich studenckim życiu. Ktoś po powrocie z wymiany Erasmus znalazł się w akademiku, bo trudniej byłoby znaleźć lokum tylko na kilka miesięcy, więc takie rozwiązanie było po prostu wygodne; ktoś inny zrezygnował z wynajmu na rzecz domu rodzinnego, ponieważ harmonogram zajęć obejmował tylko trzy dni w tygodniu,

a w miejscowości rodzinnej udzielał się jako wolontariusz, więc można było sobie pozwolić na takie rozwiązanie.

Rysunek 8.7. Miejsce zamieszkania podczas studiów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Uzasadniając wybór miejsca zamieszkania, studenci robili to bardzo często poprzez porównywanie wynajmu do akademika. Raz wskazywali na **cenę** wynajmu, niejednokrotnie bardzo zbliżoną do ceny miejsca w akademiku lub niewiele wyższą, a innym razem, że mieszkają **ze znajomymi**, czyli osobami, które znają, podczas gdy w akademiku odgórnie dostaje się przydział pokoju z obcą osobą. Pojawiły się komentarze, że wynajem w przeciwieństwie do akademika zapewnia **prywatność i własną przestrzeń**. Wynajem był też bardziej preferowany ze względu na **lepsze warunki do nauki**, które dla niektórych badanych były kluczowe ze względu na trudny kierunek studiów i konieczność intensywnej nauki każdego dnia. Niebanalne znaczenie w wyborze miejsca zamieszkania miała **lokalizacja** – wybierano na ogół taką najbliższą budynków, w których odbywają się zajęcia i pod tym względem akademik był na straconej pozycji, ponieważ zwykle akademiki są zlokalizowane na obrzeżach miasta. Z lokalizacją wiązano jeszcze inne, istotne dla badanych kwestie – mimo wyższej ceny, ważne były także tzw. **okoliczności przestrzenne**, a więc spokojna i zielona okolica, infrastruktura dająca szybki dostęp do sklepów i innych usług oraz przystanków metra, tramwajowych lub autobusowych. Kwestie te były na tyle ważne, że czasem kosztem wyższej ceny wybierano lokalizację, która spełniała wszystkie wymagania badanych.

Jeśli chodzi o akademik, to studenci, którzy w nim mieszkali, swój wybór tłumaczyli przede wszystkim ceną, ale w niektórych przypadkach zdarzyło się, że samotne mieszkanie w wynajmowanym pokoju stawało się nudne. Podejmowano zatem decyzje o zmianie miejsca zamieszkania właśnie na akademik, gdzie mieszka sporo studentów, jest z kim porozmawiać i można poznać nowych ludzi.

Dom rodzinny to także pojedyncze wybory, a wynikały one głównie z faktu, że badani po prostu mieszkali w pobliżu miasta, w którym studiowali. W związku z tym wynajmowanie lub opłacanie miejsca w akademiku oceniali jako zbędne wydawanie pieniędzy.

Tabela 8.2. Miejsca zamieszkania podczas studiów i motywy towarzyszące ich wyborom

	Wynajem	Akademik	Dom rodzinny
Komfort	<i>Akademik jakoś dla mojego kierunku studiów, nie wiem, stwierdziłem, że w akademiku będzie za bardzo tłumnie, nie będę mógł się skupić.</i> [Lublin_Prawo_NK_M_22]	<i>(...) myślałyśmy, że akademik to tak tylko dla biednych ludzi, ale to jest jednak tylko stereotyp i można też bardzo fajnych ludzi poznać, kto się chce bawić to się bawi, kto się chce uczyć, to się uczy.</i> [Warszawa_Technologia żywności_K_K_24]	<i>To znaczy ja mieszkam w pobliżu Kielc, więc ja mieszkam w moim domu rodzinnym.</i> [Kielce_Psychologia_NK_K_20]
Mieszkanie z innymi	<i>(...) miałam grono bliskich przyjaciół, a konkretnie dwójkę przyjaciół, zdawałyśmy maturę, dlatego jednocześnie szłyśmy na studia (...) dlatego ten akademik nigdy nie wchodził w grę.</i> [Kraków_Iranistyka_K_K_23]	<i>ale później jakoś też było mi dobrze z kimś niż samemu mieszkać. Więc wybrałam akademik.</i> [Rzeszów_Mechatronika_K_K_21]	
Lokalizacja	<i>(...) są pokoje bliżej uczelni, ale byłbym odcięty od miasta, sklepy nie sklepy, tak mam wszystko, tam na miejscu. Czy nawet do dworca mam blisko i cena tak samo.</i> [Lublin_Informatyka_K_M_23]	<i>(...) na pierwszych dwóch latach mieszkałam na Nowej Hucie, mój wydział był w centrum, więc troszkę miałam daleko i później zdecydowałam się na zmianę [na akademik – dop.], więc i powody materialne i lokalizacja.</i> [Kraków_Filozofia_NK_K_25]	<i>(...) zaraz przy mojej miejscowości jest wjazd na autostradę i mam autobusy bezpośrednio do Krakowa, więc zdecydowałam się wrócić do domu i dojeżdżać na te trzy dni, bo miałam zajęcia od 8:30 do 15:00.</i> [Kraków_Praca-socjalna_K_K_24]
Cena	<i>(...) pokój w mieszkaniu, ale z tego, co pamiętam, to jest ok. 200 zł więcej w porównaniu do akademika.</i> [Lublin_Stomatologia_K_M_24]	<i>(...) akademik jest najtańszą opcją, więc dlatego zdecydowałam się na akademik.</i> [Kraków_Sinologia_NK_K_22]	<i>(...) zaoszczędziłam dużo na wynajmowaniu mieszkania (...) Kraków był dla mnie tylko takim miejscem, gdzie studiowałam.</i> [Kraków_Praca-socjalna_K_K_24]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Kwestie materialne a studiowanie

Cel

Jednym z celów przeprowadzonego badania było sprawdzenie, czy i na ile kwestie materialne mają wpływ na decyzję studentów o wyborze uczelni i kierunku studiów, a także czy rekrutując się na studia, studenci oczekiwali instytucjonalnego wsparcia materialnego – a jeśli tak, to jakiego i skąd.

Wybór uczelni

Na podstawie wypowiedzi badanych można wyróżnić trzy czynniki wpływające na wybór uczelni, którym nadawano największe znaczenie. Po pierwsze, była to **odległość uczelni od domu rodzinnego**. Przyznawano otwarcie, że wybierano taką uczelnię, która jest położona blisko domu i dzięki temu powroty będą tańsze i częstsze. Po drugie, kierowano się **renomą uczelni**. Odwoływano się tutaj do rankingów szkół wyższych i zwracano uwagę, że wybrana uczelnia jest najlepszą w Polsce, a jej ukończenie będzie dobrze wyglądało w CV i najprawdopodobniej będzie miało znaczenie przy ubieganiu się o pracę. Po trzecie, powodem wyboru danej uczelni były także **koszty życia** w konkretnym mieście. Przed podjęciem decyzji o wyborze uczelni dokonywano kalkulacji, w którym mieście będzie się żyło taniej, szczególnie pod względem wynajmu pokoju lub mieszkania.

Obok tych trzech głównych motywacji, wymieniano także inne czynniki, choć już rzadziej. Uczelnię wybierano ze względu na **miejscowość**, w której miała ona swoją siedzibę – studenci wybierali albo miasto, które lubili, albo miasto z dobrą uczelnią, ale dalekie od zgiełku wielkich metropolii (Lublin lub Rzeszów zamiast Krakowa, Warszawy lub Wrocławia). Na wybór uczelni mieli także **wpływ znajomi** – rekrutowano się na dany kierunek studiów albo razem ze znajomymi, albo wybrany kierunek na danej uczelni był polecany przez znajomych. W końcu o wyborze uczelni decydowały **kryteria rekrutacji** – na ogół uczelnie stawiają te same wymagania podczas rekrutacji na studia, jeśli chodzi o kierunki studiów, tzn. wymagają tych samych przedmiotów zdanych na maturze; czasem jednak występują różnice i właśnie te różnice decydowały o wyborze uczelni. Respondenci szukali wymarzonych kierunków na uczelniach, które podczas rekrutacji brały pod uwagę przedmioty zdawane przez nich na maturze.

Rysunek 8.8. Powody wyboru uczelni

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Tabela 8.3. Główne motywy wyboru uczelni

Odległość od domu rodzinnego	Renoma	Koszty życia
<i>Kryterium była odległość, no i żeby to nie było na drugim końcu Polski i to było w miarę do przeżycia, no to te dwie godziny, trzy godziny, dwie i pół godziny w jedną stronę.</i> [Warszawa_Fotnika_K_K_20]	<i>W Warszawie jakoś lepszy poziom był, tzn. we Wrocławiu matematyka jest bardziej masowa, w Warszawie bardziej elitarna.</i> [Warszawa_Matemtyka_NK_M_22]	<i>Lublin jest tańszy od każdego z większych miast, jak Kraków czy Warszawa. No i dlatego też taka a nie inna stacja.</i> [Lublin_Informatyka_K_K_23]
<i>To było tak, że dostałam się gdzieś do Łodzi, do Rzeszowa (...)</i> <i>stwierdziłiśmy, że Rzeszów jest blisko jednak i wiadomo to też będzie troszeczkę inaczej, bo ja będę bliżej, będę mogła przyjeżdżać częściej do domu.</i> [Rzeszów_Fizjoterapia_K_K_22]	<i>(...) Uniwersytet Jagielloński jest renomowaną uczelnią i myślę, że z tych powodów.</i> [Kraków_Filozofia_NK_K_25]	<i>(...) wiadomo mniejsze miasto, takie jak Kielce czy Rzeszów, jest zdecydowanie mniejszy koszt wynajęcia lokalu czy jakiegoś mieszkania niż na przykład w Krakowie czy w Warszawie.</i> [Rzeszów_Prawo_NK_M_21]
<i>Myślałam o tym, że bliżej, że będę mogła odwiedzać rodzinę częściej niż wtedy, gdybym pojechała gdzieś na drugi koniec Polski.</i> [Rzeszów_Mechatronika_K_K_21]	<i>(...) psychologia na UW jest najlepszym wydziałem w Polsce, najlepszym wydziałem psychologii w Polsce.</i> [Warszawa_Psychologia_NK_K_21]	<i>(...) w Łodzi te mieszkania są po prostu tańsze, bo we Wrocławiu już ten rynek tych mieszkań poszybował tak kosmicznie do góry.</i> [Łódź_Matematyka_K_K_22]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Wybór kierunku studiów

Można wyróżnić trzy zasadnicze motywacje towarzyszące wyborowi kierunku studiów. Przede wszystkim były to zainteresowania badanych – ten powód w wypowiedziach studentów pojawiał się najczęściej. Podkreślano, że wybrany kierunek studiów nie jest przypadkowy i stanowi odzwierciedlenie ich zainteresowań jeszcze z gimnazjum czy liceum, a potwierdzeniem tego były zdawane na maturze przedmioty, które były

wyberane pod kątem wymogów stawianych podczas rekrutacji na wymarzony kierunek studiów, często na wymarzonej uczelni.

Pozostałe dwa powody wyraźnie różnicuje kierunek studiów. Studenci kierunków ścisłych (matematyka, informatyka, fotonika) lub medycznych (medycyna, analityka medyczna) wybierali kierunek studiów ze względu na **perspektywy zawodowe** – wprost mówiono tutaj o tym, że dany kierunek jest przyszłościowy, że jego ukończenie daje dużo możliwości zarówno pod względem zatrudnienia, jak też nadzieję na wysokie zarobki. Zdarzało się, że wybór dokonywany przez osoby studiujące kierunki humanistyczne lub społeczne (dziennikarstwo, prawo, filologia hiszpańska) był **wynikiem przypadku**. Studenci trafiali na dany kierunek studiów głównie dlatego, że nie dostali się na ten wymarzony albo jeszcze nie wiedzieli, co chcą studiować. Bardzo często wspomniano, że istotną rolę odegrali rodzice lub znajomi, którzy doradzali, co zrobić w takiej sytuacji – albo rekrutować się na jakikolwiek kierunek, a za rok próbować znowu, albo rekrutować się na taki, który niezależnie od przyszłych wyborów i zmian pozwole nabyć tzw. uniwersalne umiejętności (np. filologia angielska).

Tabela 8.4. Główne powody wyboru kierunku studiów

Zainteresowania	Perspektywy zawodowe	Los
<i>(...) jeśli chodzi w ogóle o psychologię, to zawsze właśnie w sumie od gimnazjum chciałam na nią iść, interesuję się psychologią praktycznie od gimnazjum, zawsze mnie to ciekawiło (...) zdawałam właśnie też przedmioty pod ten kierunek na maturze.</i> [Warszawa_Psychologia_NK_K_21]	<i>(...) po medycynie jest się tylko lekarzem, to po analityce można pracować w szpitalu, na uczelni, w ogromnej liczbie innych placówek medycznych plus w laboratorium, przede wszystkim w laboratorium.</i> [Lublin_Analzyka_medyczna_NK_M_23]	<i>Kierunek... w sumie turystykę i rekreację z przypadku, bo miałam się dostać na filologię angielską, ale się nie dostałam i turystykę wzięłam za taką drugą opcję, ale nie żałuję, bo jestem bardzo zadowolona z tego kierunku.</i> [Kielce_Geografia_K_K_24(24.06)]
<i>Lotnictwo dlatego, że mi się podobało, powiedzmy, już od gimnazjum pierwsze zainteresowania poszły, moim celem zawsze było zostać pilotem.</i> [Warszawa_Lotnictwo_K_M_22]	<i>(...) interesuję się fizyką, a myślę, że to jest dosyć przyszłościowe, związane właśnie z fotowoltaiką, ze światłowodami, ze światłem, więc temat dosyć na topie teraz.</i> [Warszawa_Fotonika_K_K_20]	<i>Tak po prostu pomyślałam, że czemu nie i czemu nie spróbować. I tak jakoś się udało, że zdałam sobie na rozszerzeniu angielski, zdałam sobie polski i jakoś to tak poszło.</i> [Łódź_Filologia_NK_K_20]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Swoje wybory dotyczące kierunku studiów studenci oceniali pozytywnie i byli z nich zadowoleni, niezależnie od motywów. Zdarzały się jednak pojedyncze głosy przeciwnie. Wskazywano wówczas głównie na brak zadowolenia z programu studiów. W każdym przypadku chodziło o sposób ich organizacji. Zwracano uwagę, że studia były niepraktyczne, że kładziono nacisk na wiedzę teoretyczną, a umiejętności praktyczne ważne w przyszłym zawodzie były pomijane lub tylko sygnalizowane. Z innej wypowiedzi wynika,

że przedmioty najtrudniejsze, najobszerniejsze i najważniejsze na studiach są realizowane w trakcie jednego roku akademickiego, podczas gdy na innych uczelniach na tym samym kierunku wykładane są niemal przez cały tok studiów.

Nie jestem zadowolony z wyboru, dlatego że mam duże porównanie do studiów prawniczych na UW i tamtejszy program studiów i organizacja ich przebiegu zdecydowanie bardziej by mi odpowiadał. To jest związane między innymi z programem (...). Świetnym przykładem jest egzamin z prawa cywilnego, który u nas odbywa się po roku nauki. Jestem krytyczny co do tego, że ten przedmiot jest realizowany w dwa semestry i pisze się z niego jeden zagregowany egzamin, wszędzie indziej jest to o wiele bardziej rozległe, rozłożone lepiej w czasie.

[Kraków_Prawo_M_K_22]

Myślałam, że tej praktyki będzie więcej (...) Też i pracy na ustawach, dokumentacji, coś, co rzeczywiście, jeśli znajdę pracę w placówce pomocowej, będzie mi potrzebne, tak? Sam kwestionariusz wywiadu jest potrzebny pracownikowi socjalnemu, u mnie na studiach był przerobiony... przerobiony... przelecieliśmy tylko wzorkiem i to tylko raz i to na warsztatach, które były dodatkowe, w sobotę dla chętnych. Więc jakby, krótko mówiąc, no obracamy się w sferze wartości, idei, ale takich namacalnych kompetencji nie nabywamy.

[Kraków_Praca-socjalna_K_K_24]

Rekrutując się na studia, mniej niż połowa respondentów (siedemnaście osób) zakładała, że będzie korzystać z pomocy materialnej w postaci stypendium socjalnego oferowanego przez uczelnię. Ich oczekiwania wynikały z czterech różnych powodów. Chodzi mianowicie o:

- sytuację materialną rodziny, która była podstawą do korzystania przez rodzinę z różnych form wsparcia (np. zasiłek rodzinny; dodatki dla dużej rodziny);
- doświadczenia członków rodziny (rodzeństwa, kuzynów), którzy będąc na studiach, korzystali ze stypendium socjalnego;
- doświadczenia ze studiów I stopnia (doświadczenie w aplikowaniu o stypendium socjalne);
- informacje pozyskane w Internecie na temat form, możliwości i zasad wsparcia materialnego na studiach.

Wśród siedemnastu studentów, którzy rozpoczynając studia oczekiwali wsparcia finansowego, aż dwunastu korzystało ze stypendium socjalnego od chwili ich rozpoczęcia

(por. tabela 8.5). Nie oznacza to, że oczekiwania pozostałych pięciu osób w tej grupie były wyolbrzymione. Z wypowiedzi wynika, że ich sytuacja materialna najpewniej kwalifikowałaby ich do uzyskania stypendium socjalnego (biorąc pod uwagę dotychczasową pomoc materialną, z której korzystała rodzina), a także dochód na członka rodziny, jednak z powodów formalnych wsparcie nie było możliwe:

Tak, tak myślałam, że dostanę stypendium socjalne z racji tego, że jeszcze wcześniej moja mama akurat dostawała rodzinne, więc myślałam, że akurat sytuacja jest taka, że faktycznie gdzieś tam mogę to dostać (...) natomiast no z tego, co mnie pani poinformowała, która się zajmowała tymi sprawami socjalnymi, powiedziała, że no niestety dopóki to jakby nie jest zaksięgowane, sądowno prawda nieustalone, że jest zmniejszenie tych alimentów, tak naprawdę, no bo wiadomo, że kwota mojej mamy to jest tak naprawdę stała pracując na NFZ, więc no po prostu tak naprawdę one najbardziej wpływają, te alimenty, na to, że ja nie mam, pomimo tego, że ja nie dostaję tych alimentów.

[Kielce_Chemia_NK_K_22]

Osoby te nie pobierały stypendium socjalnego także w momencie realizacji badania. Można zatem przypuszczać, że bariery formalne, niezależne od badanych, na dłuższy czas blokują im możliwość korzystania ze wsparcia materialnego, choć ich sytuacja materialna jest trudna.

Tabela 8.5. Losy studentów, którzy oczekiwali wsparcia materialnego rekrutując się na studia

Miasto	Kierunek	Rok	Stopień	Stypendium socjalne	Uwagi dotyczące stypendium socjalnego
Łódź	Matematyka	III	I	Tak	Cały okres studiów
Rzeszów	Pielęgniarstwo	I	I	Tak	Cały okres studiów
Rzeszów	Mechatronika	II	I	Tak	Cały okres studiów
Kielce	Administracja	III	I	Tak	Cały okres studiów
Kielce	Pielęgniarstwo	I	II	Tak	Cały okres studiów
Kielce	Geografia	II	II	Tak	Cały okres studiów
Kraków	Praca-socjalna	II	II	Tak	Cały okres studiów
Lublin	Informatyka	I	II	Tak	Cały okres studiów
Warszawa	Technologia żywności	I	II	Tak	Cały okres studiów
Warszawa	Fotonika	I	I	Tak	Cały okres studiów
Kraków	Socjologia	II	II	Tak	Cały okres studiów
Kraków	Dziennikarstwo	II	I	Tak	Cały okres studiów
Kielce	Chemia	III	I	Nie	Kryteria formalne
Warszawa	Psychologia	II	I	Nie	Kryteria formalne
Bydgoszcz	Lekarski	II	I	Nie	Kryteria formalne
Kielce	Prawo	I	Jednolite	Nie	Kryteria formalne
Kraków	Socjologia	I	I	Nie	Kryteria formalne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Aż 23 osoby nie oczekiwały pomocy materialnej zdając studia, czyli więcej niż połowa respondentów. Brak oczekiwań wynikał z trzech powodów:

- nie myśleli o żadnym wsparciu materialnym (nie byli zainteresowani);
- nie mieli świadomości, że takie wsparcie istnieje;
- nie spełniali kryteriów formalnych (za wysoki dochód na członka rodziny).

Warto zwrócić uwagę, że wśród osób, które podczas rekrutacji nie były zainteresowane ubieganiem się o jakiegokolwiek wsparcie materialne albo nie miały świadomości, że takie wsparcie istnieje, większość ostatecznie była beneficjentami stypendium socjalnego. Z wypowiedzi tych osób wynika, że o stypendium socjalnym dowiadywały się albo od pracowników administracyjnych podczas wpisu na studia, albo po rozpoczęciu studiów od innych studentów. Po uzyskaniu tych informacji składały one wniosek i w zdecydowanej większości otrzymywały decyzję pozytywną (por. tabela 8.6). Warto także zwrócić uwagę, że osoby te pobierały stypendium od początku studiów i tylko w niektórych przypadkach zmieniała się ich sytuacja materialna, co powodowało, że w kolejnych latach studiów nie spełniali już kryteriów formalnych uprawniających do pobierania stypendium (wzrost dochodu na członka rodziny).

Tabela 8.6. Losy studentów, którzy nie oczekiwali wsparcia materialnego rekrutując się na studia

Miasto	Kierunek	Rok	Stopień	Stypendium socjalne	Uwagi
Kraków	Prawo	III	Jednolite	Cały okres studiów	Brak zainteresowania
Łódź	Fizyka	III	I	Cały okres studiów	Brak zainteresowania
Warszawa	Administracja	II	I	Cały okres studiów	Brak zainteresowania
Rzeszów	Fizjoterapia	III	I	Od III roku	Brak zainteresowania
Kraków	Filozofia	II	II	Nie (tylko I, II, II rok)	Brak zainteresowania
Łódź	Lekarski	IV	Jednolite	Nie	Brak zainteresowania
Lublin	Stomatologia	V	Jednolite	Cały okres studiów	Brak świadomości
Kielce	Geografia_2	V	II	Cały okres studiów	Brak świadomości
Kraków	Iranistyka	IV	II	Cały okres studiów	Brak świadomości
Warszawa	Lotnictwo	III	I	Cały okres studiów	Brak świadomości
Lublin	Informatyka	II	II	Od III roku	Brak świadomości
Kraków	Sinologia	III	I	Nie (tylko na I roku)	Brak świadomości
Lublin	Analityka medyczna	III	I	Nie (tylko na I roku)	Brak świadomości
Warszawa	Iberystyka	III	I	Nie	Brak świadomości
Kielce	Psychologia	I	Jednolite	Nie	Kryteria formalne
Lublin	Prawo_2	I	Jednolite	Nie	Kryteria formalne
Rzeszów	Prawo	I	Jednolite	Nie	Kryteria formalne
Lublin	Prawo	I	Jednolite	Nie	Kryteria formalne
Kielce	Budownictwo	V	II	Nie	Kryteria formalne
Łódź	Filologia	I	I	Nie	Kryteria formalne
Warszawa	Matematyka	III	I	Nie	Kryteria formalne
Rzeszów	Zarządzanie	III	I	Nie	Kryteria formalne
Warszawa	Europeistyka	III	I	Nie	Kryteria formalne

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Można zatem powiedzieć, że **kwestie materialne nie były aż tak znaczące dla decyzji o studiowaniu**. Studenci brali je pod uwagę, podobnie jak w przypadku wyboru uczelni, kiedy jednym z ważniejszych czynników (ale nie najważniejszym) były koszty życia w danym mieście. Jednak większość z badanych nie oczekiwała żadnego wsparcia materialnego od uczelni (nie była zainteresowana lub świadoma albo nie spełniała kredytów formalnych), a mimo to zdawała na studia.

Sytuacja materialna i strategie przetrwania

Cel

W tej części opracowania podjęto próbę udzielenia odpowiedzi na pytania związane ze sposobami utrzymania się respondentów podczas studiów. Wypowiedzi poddane analizie pokazują, jakie koszty życia ponoszą studenci, kto oraz co daje im podstawę utrzymania podczas studiowania oraz w jaki sposób i w jakim zakresie ich potrzeby są zaspokajane.

Koszty utrzymania podczas studiów

Średnie miesięcznych kosztów utrzymania zostały wyliczone na podstawie deklaracji studentów. Osoby studiujące w dużych miastach i korzystające z pomocy materialnej wydają mniej na swoje miesięczne utrzymanie niż osoby, które takiego wsparcia nie mają. W mniejszych miastach tendencja jest odwrotna – korzystający ze stypendium wydają na swoje miesięczne utrzymanie więcej niż studenci, którzy tego wsparcia nie mają.

Tabela 8.7. Szacunkowe koszty utrzymania podczas studiów

Miasto	Korzysta z pomocy materialnej (K)	Nie korzysta z pomocy materialnej (NK)
Duże (Warszawa, Kraków, Łódź)	ok. 1 200 zł	ok. 1 700 zł
Małe (Bydgoszcz, Katowice, Kielce, Rzeszów, Lublin)	ok. 1 100 zł	ok. 900 zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Poszukując wyjaśnienia różnic w deklarowanych miesięcznych kosztach utrzymania, analizie poddano kilka wybranych czynników, które mogły mieć wpływ na budżety studentów. Dokonano próby scharakteryzowania każdej z wyróżnionych czterech grup (I. K-DM, II. NK-DM, III. K-MM, IV. NK-MM³) przez pryzmat:

³ Wyjaśnienie skrótów: K – korzysta z pomocy materialnej, NK – nie korzysta z pomocy materialnej, DM – studiuje w dużym ośrodku miejskim, MM – studiuje w mniejszym ośrodku miejskim.

- deklaracji o posiadanym stypendium rektora;
- deklaracji dotyczącej miejsca zamieszkania podczas studiów (dom rodzinny, akademik, wynajmowany pokój);
- ceny w wyborze miejsca zamieszkania;
- liczby członków rodziny pozostających na utrzymaniu rodziców;
- aktywności zawodowej rodziców (matka, ojciec);
- oceny ogólnej sytuacji materialnej rodziny;
- otrzymywanego wsparcia instytucjonalnego dla rodziny;
- deklaracji o przymusie oszczędzania oraz o rezygnacji z pewnych potrzeb;
- podejmowania aktywności zawodowej przez studentów.

Po przeprowadzeniu szczegółowej analizy nasuwa się spostrzeżenie, iż wyróżnione grupy są silnie wewnętrznie zróżnicowane pod względem czynników, które mogą wpływać zarówno na dochody, jak i na wydatki studentów. W związku z tym trudno jednoznacznie wyjaśnić zaobserwowaną prawidłowość. Próbę interpretacji można podjąć jedynie w przypadku grupy III. K-MM. Studenci w mniejszych ośrodkach miejskich korzystający z pomocy materialnej w niemal połowie pobierają oprócz stypendium socjalnego także stypendium naukowe. Na budżet rodzin studentów mogą wpływać również dodatkowe świadczenia pobierane z gminnego lub miejskiego ośrodka pomocy społecznej – prawie wszyscy studenci zadeklarowali, że ich rodziny pobierają takie świadczenia. Dodatkowo dziewięć na dziesięć osób w tej grupie podejmuje, w różnych formach, aktywność zawodową, co również może wpływać na ich budżety. Ze względu na charakter danych – są one wyłącznie deklaratywne – możliwość formułowania dalej idących wniosków wymagałoby pogłębionych badań.

Do głównych kategorii wydatków związanych z utrzymaniem się podczas studiów studenci zaliczali, zaczynając od najczęściej wskazywanych: mieszkanie (wraz z rachunkami), wyżywienie, przyjemności, miesięczny bilet komunikacji miejskiej, dojazdy do domu rodzinnego, kształcenie, ubrania oraz zdrowie.

Rysunek 8.9. Kategorie wydatków związanych z utrzymaniem się podczas studiów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Koszty związane z mieszkaniem pochłaniają znaczną część miesięcznego budżetu studentów – około połowę, niezależnie od tego, czy student wynajmuje osobny pokój w mieszkaniu prywatnym, czy też mieszka w akademiku. Wysokość opłat za mieszkanie jest uzależniona od miasta (większe miasto oznacza droższy wynajem) oraz od rodzaju wynajmowanego lokum (akademik i pokój wieloosobowy jest tańszy od osobnego pokoju czy całego mieszkania). Na cenę wpływają ponadto takie czynniki, jak: położenie względem centrum miasta, standard mieszkania, rodzaj ogrzewania/rozliczania opłat za media. **Studenci korzystający z pomocy materialnej średnio wydają na mieszkanie kwoty zbliżone do studentów, którzy z tej pomocy nie korzystają** (550 zł/mies. dla NK i 600 zł/mies. dla K).

Kolejnym dużym wydatkiem jest wyżywienie. Wraz z niektórymi przyjemnościami (studenci najczęściej wskazują w tej kategorii wyjścia z przyjaciółmi, kupowanie jedzenia w restauracjach) **wyżywienie pochłania drugą połowę budżetu studentów**. Trzy osoby przyznały, że starają się część jedzenia przywozić z domu, aby zminimalizować koszty zakupów.

(...) jeżeli chodzi o jedzenie, to ja się staram brać bardzo dużo z domu. Jeżeli mama przyniosła coś od babci, jakieś jajka, mleko. Bardzo dużo biorę. Siostra się właśnie śmieje ze mnie, że „słoik” i tak dalej, ale ile to jest oszczędności pieniędzy. Tylko najbardziej problematyczne jest to, że trzeba to przywieźć, taszczyć, metrami, autobusem, ale to właśnie raz sobie obliczyłam, że na żywność wyszło mi z 200 zł, ale to aktualnie więcej

wydaję, tym bardziej, że już sobie mówię, że zasługuję, nie będę sobie oszczędzać na jedzeniu, bo w sumie, dlaczego?

[Technologia żywności_K_K_24]

Koszty związane z zaspokajaniem przyjemności są ważną pozycją w budżetach studentów. Zajmują one trzecią pozycję, jeżeli chodzi o najczęściej wymieniany rodzaj wydatków. Studenci najczęściej wskazują na koszty związane z życiem towarzyskim w mieście, wyjściami z przyjaciółmi, kosztami jedzenia i picia poza miejscem zamieszkania. Rzadziej są w tej kategorii wymieniane wydatki związane z życiem kulturalnym (wyjście do kina, do teatru, na wydarzenie sportowe), podróżowaniem oraz realizowaniem pasji. W tym przypadku studenci „jednym tchem” wymieniają natomiast koszty związane z zakupami odzieżowymi – nie wskazują jednak, że jest to znaczący koszt w ich miesięcznym budżecie. **Przyjemności należą do tej kategorii wydatków, z których studenci najczęściej rezygnują lub je minimalizują.** Potrzeby związane z wyjściami towarzyskimi (najczęściej wymieniane przez badanych), do restauracji, kina czy teatru, wyjazdami weekendowymi i wakacyjnymi czy zakupami odzieżowymi są minimalizowane na rzecz pokrycia kosztów mieszkania i zakupów żywnościowych.

Jeśli chodzi też o wyjścia ze znajomymi, no to wiadomo patrzyło się też na ceny. Dla niektórych z nich nie było problemem wyrzucić 100 zł na jedno wyjście, a ja liczyłam takie wyjście w granicach 20-30 zł, żeby później też mieć na jedzenie, czy na bilet powrotny do domu.

[Łódź_Matematyka_K_K_22]

Powiem szczerze, że będąc na tych studiach, nie mogę sobie pozwolić na to, żeby pójść do jakiejś galerii i nakupić jakichś ubrań, czy do jakiegoś kina, bo po prostu nie ma tego w moim budżecie.

[Bydgoszcz_Lekarski_NK_K_22]

Marzeniem były jakieś tam częstsze wizyty w teatrze, bo bardzo, bardzo to lubię, ale nie były to jakieś tam czasem nawet drogie rzeczy, ale ostatecznie w rozrachunku wygrywały jakieś tam pilniejsze wydatki.

[Warszawa_Administracja_K_K_21]

Na pewno nie stać mnie na regularne wychodzenie na miasto i zamawianie jedzenia, częściej niż raz na tydzień. W obecnej sytuacji nie mogę sobie pozwolić na żaden wypoczynek poza miejscem zamieszkania, żadne wakacje nie wchodzi w grę.

[Kraków_Prawo_K_M_22]

Kilkoro studentów przyznało, że w związku ze swoją sytuacją materialną rezygnuje ze szkoleń przydatnych w przyszłej pracy, kursów językowych, nowych podręczników (zastępują je kserami). Jedna z respondentek wyznała, że była zmuszona zrezygnować z niektórych zajęć na uczelni, by w tym czasie móc podjąć pracę w celach zarobkowych. **Liczba respondentów, którzy wskazali na problemy z zaspokajaniem potrzeb związanych z edukacją była stosunkowo niewielka** (pięć osób). Wydatki ponoszone w związku z powrotami do domu rodzinnego, zakupem biletu miesięcznego czy zdrowiem w porównaniu z innymi kosztami nie są duże. **Podobnie, koszty związane z kształceniem nie stanowią poważnego wydatku** w mniemaniu większości studentów. Niektórzy mówią, że na podręczniki nie wydają w ogóle – korzystają z bibliotek, z Internetu lub nie widzą potrzeby zakupu książek. Koszty kształcenia obejmują najczęściej zakup programów komputerowych, wyjazdy na konferencje naukowe lub obowiązkowe wyjazdy na zajęcia terenowe lub turystyczne.

Strategie przetrwania

Mimo iż studenci wskazywali na przymus rezygnacji z niektórych aspektów związanych z zaspokajaniem potrzeb, w **większości określali swoją sytuację materialną jako przeciętną**. Wyrażali wdzięczność za wsparcie rodziców oraz byli pozytywnie nastawieni do pracy. Ci, którzy pobierali stypendium byli w większości usatysfakcjonowani z jego wysokości.

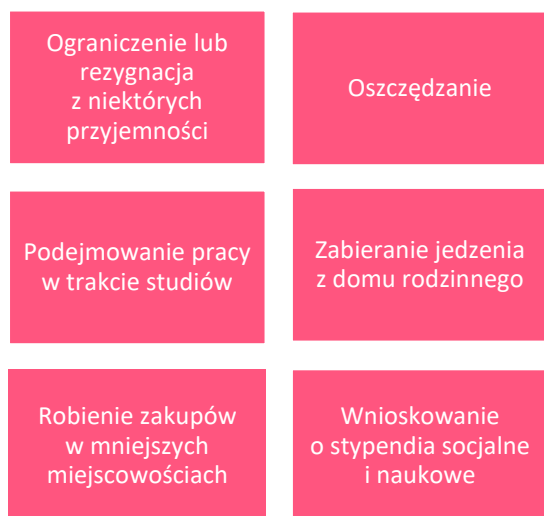
Póki co jest stabilnie, ale nie wiem, jak to ująć, bo wydaje mi się, że nie mam na co narzekać, bo nie jestem jakoś bardzo zamożna, ale też nie jest mi do życia bardzo dużo potrzebne. Mam wszystko, czego potrzebuję, ale jeśli chodzi o mój status materialny, to chciałabym się bardziej usamodzielnąć.

[Łódź_Filologia_NK_K_20]

Staram się wychodzić na zero, tak gospodarować budżetem. Wiadomo, nie wszystkie drogie rzeczy mogę kupić, ale nie na tyle, żeby narzekać.

[Lublin_Stomatologia_K_M_24]

Rysunek 8.10. Strategie radzenia sobie z trudną sytuacją materialną

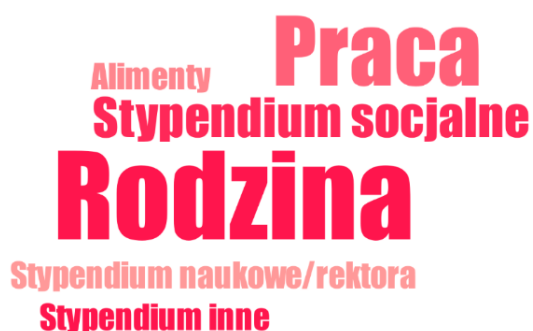
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Wypowiedzi większości respondentów świadczą o ich **dużej motywacji do jak najszybszego finansowego usamodzielnienia się**. Pomimo obiektywnie trudnej sytuacji finansowej (wyrażanej np. poprzez wskazywanie na koszty życia wynoszące mniej niż 800 zł miesięcznie), prawie połowa badanych twierdzi, że **nie rezygnuje z zaspokajania swoich potrzeb, po prostu racjonalnie i świadomie ogranicza wydatki**, prowadząc oszczędny tryb życia (co po części jest podyktowane skromnym budżetem).

Źródła dochodów

Badani studenci wymieniają kilka źródeł dochodów stanowiących podstawę ich utrzymania – **najczęściej jest to pomoc finansowa od rodziców** (prawie wszyscy respondenci zadeklarowali, że rodzice finansują lub dofinansowują ich życie podczas studiów). Ponad połowa studentów wskazała, że **część ich finansów pochodzi z pracy zarobkowej**. Nikt nie zadeklarował, że z pracy uzyskuje sto procent dochodów. Zarobki stanowią tylko część budżetów studentów. Pracujący studenci w różnej mierze korzystają ze wsparcia finansowego rodziców lub ze stypendiów, w niewielu przypadkach z jednego i z drugiego.

Rysunek 8.11. Źródła dochodów studentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Prawie połowa studentów korzystających z pomocy materialnej podkreśla, że jest to ich główne lub jedyne źródło dochodów. Wśród osób, które nie pobierają stypendiów socjalnych cztery przyznały, że finansowo są całkowicie uzależnione od rodziców. Wśród osób pobierających stypendium kilka (sześć osób) nie pracuje. Dwie z nich twierdzą, że nie podejmują pracy ze względu na obawę przed utratą stypendium w kolejnym roku akademickim.

W przypadku nagłej potrzeby prawie wszyscy respondenci w pierwszej kolejności zwróciliby się o pomoc do rodziny – rodziców, rodzeństwa, dziadków, wujostwa.

Rysunek 8.12. Pomoc finansowa w nagłej sytuacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Tylko kilkoro studentów rozważałoby wystąpienie z wnioskiem o pomoc w postaci zapomogi na uczelni (sześć osób), jeszcze mniej skierowałoby się do banku (cztery osoby).

Aktywność na rynku pracy

Cel

Niniejsza część raportu porusza problematykę związaną z pracą podejmowaną przez badanych równoległe ze studiami. Poniżej analizowane są powody podejmowania pracy przez studentów oraz jej skutki w kontekście wpływu na zaangażowanie w studiowanie oraz umiejętności i kompetencji wykorzystywanych podczas studiów.

Praca

Ponad połowa badanych studentów zadeklarowała, że w czasie studiów podejmowała pracę. W zdecydowanej większości była to praca wakacyjna, część respondentów pracowała również w roku akademickim dorywczo lub rzadziej na pełen wymiar godzin.

Na początku studiów łapałam się takich jednorazowych prac, jakieś konferencje medyczne, obsługi, obsługę meczu, potem zaczęłam chodzić na inwentaryzacje. I to tak w sumie regularnie, może z dwa lata, tylko z tego względu, że to była taka praca dość niedogodna, bo to były godziny nocne, z rana trzeba było do szkoły chodzić, w dzień człowiek śpi. Ale trzymałam się tego z tego względu, że taka strefa komfortu, (...) przelałam się, poszłam do pracy w sklepie odzieżowym, pomyślałam, że mogłam od razu iść do takiej pracy, że daję swoją dyspozycyjność, mogę w godzinach jakich chcę pracować, wiem o której skończę tę pracę.

[Warszawa_Technologia żywności_K_K_24]

Z wypowiedzi respondentów wynika, iż chętnie podejmują różne rodzaje pracy, nie boją się zmian. Najczęściej podejmowana przez studentów praca wiązała się z branżą usługową: praca w gastronomii i biurach *call center*. Część osób zajmowała się udzielaniem korepetycji. Jeżeli chodzi o prace wakacyjne, wśród studentów zainteresowaniem cieszyły się wyjazdy za granicę, najczęściej zbiory owoców i warzyw. Studenci, którzy pracę wakacyjną podejmowali w Polsce, często decydowali się na pracę w pełnym wymiarze godzin.

Na początku pracowałam jako kelnerka w barze w Warszawie, potem musiałam rzucić pracę i poszłam do pracy na recepcję w hostelu, też w centrum, później pracowałam jako korepetytorka na II roku. Miałam tam bardzo dużo dzieci i młodzieży i nawet osób już starszych i na sam koniec pracowałam na magazynie w Pruszkowie.

[Warszawa_Iberystyka_NK_K_20]

Studentom przede wszystkim zależało na elastycznym grafiku, dzięki któremu mieli możliwość łączenia pracy ze studiowaniem, stąd **podejmowane przez nich prace najczęściej wiązały się z umowami na zlecenie** (tylko pięcioro studentów zadeklarowało, że podczas studiów pracowało na umowę o pracę, czworo z nich na niepełny wymiar godzin).

Aby połączyć pracę ze studiowaniem, respondenci korzystali z różnych strategii. Najczęściej starali się pogodzić harmonogramy zajęć na studiach z grafikami w pracy, dlatego elastyczne godziny pracy były dla nich ważnym aspektem. Część studentów radzi sobie poprzez podejmowanie wyłącznie prac wakacyjnych, rzadziej deklarują, że pracują tylko w weekendy i święta. Pracę nocną wybrało tylko kilkoro studentów.

Rysunek 8.13. Sposoby godzenia pracy i studiów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Wśród badanych, którzy podejmowali pracę równoległe ze studiami, zaledwie sześć osób zadeklarowało, że charakter pracy miał coś wspólnego z kierunkiem studiów, w tym praca dwojga z nich polegała na udzielaniu korepetycji z przedmiotów, które poznali na studiach. Mimo iż w większości przypadków praca nie miała bezpośredniego związku z obraną przez studentów ścieżką kształcenia, respondenci dostrzegali wpływ pracy na studiowanie. Według nich praca zawodowa pozwoliła im rozwinąć kompetencje miękkie, które mogli wykorzystywać następnie podczas studiów. Studenci wskazywali przede wszystkim na rozwinięcie takich umiejętności, jak: sprawna komunikacja, większa otwartość na innych oraz lepsza organizacja czasu.

Powody podejmowania pracy

Korzystanie z pomocy materialnej nie wpływa znacząco na decyzje o rozpoczęciu pracy. Studenci, którzy pobierają stypendium często podejmują również aktywność zawodową (czternastu z dwudziestu studentów). W przypadku respondentów, którzy nie korzystają z pomocy materialnej stosunek osób pracujących do niepracujących układa się podobnie jak w przypadku studentów, którzy pobierają stypendium. Wśród przyczyn rezygnacji

z podejmowania pracy nie można wskazać potrzeby zaangażowania w wymagające kierunki studiów. Osoby niepracujące studiują na kierunkach humanistycznych oraz ścisłych, niektórzy pobierają stypendium, a niektórzy nie. Wydaje się, że **rezygnacja z podejmowania pracy wynika z cech charakterologicznych respondentów, chęci poświęcenia się nauce, ale również z gotowości rodziców do wspierania finansowego studentów**. Kilkoro badanych wypowiada się wprost, iż **nie podejmuje pracy, bo to wiąże się ze wzrostem dochodu na członka rodziny oraz może skutkować nieotrzymaniem stypendium w kolejnym roku akademickim**. Tacy studenci rezygnują z podejmowania pracy, obliczając na ile godzin takiej pracy mogą sobie pozwolić, by mieścić się w określonych kryteriach lub też bez żadnej umowy, np. udzielając korepetycji.

Tak, bardziej dorywcze z tego względu, że jednak dochód też się liczył do stypendium socjalnego i po prostu starałam się robić tak, żeby po prostu ten dochód nie przekraczał. Bo jednak wiadomo, no to też się liczy z różnymi prawnymi stronami jednak. No i też zaznaczałam i pokazywałam te kwoty mojej rodziny, więc starałam się, żeby to wszystko po prostu nie przekraczało.

[Kielce_Geografia_K_K_24]

Większość respondentów pracę na studiach traktuje jako doraźną formę zaspokojenia swoich potrzeb finansowych. To właśnie kwestia zarabiania pieniędzy jest główną motywacją dla respondentów. Znacznie rzadziej powodem podejmowania pracy jest chęć zdobywania doświadczenia. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że studenci stosunkowo wcześniej rozpoczynają aktywność zawodową i nie do końca jeszcze wiedzą, jak potoczy się ich kariera zawodowa.

Rysunek 8.14. Powody podejmowania pracy równoległej do studiów

Przyzwyczajenie
Niezależność
Nowi ludzie i nowe miejsca
Finansowe
Doświadczenie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Około jedna trzecia badanych, którzy zadeklarowali podjęcie pracy w trakcie studiów, twierdzi, że rozpoczęli pracę jeszcze w szkole średniej lub w wakacje przed studiami. **Praca stanowi dla nich naturalny element życia.** Są to osoby, które twierdzą, że trudno byłoby im

funkcjonować bez pracy: *Bardzo lubię pracować (...), bardzo się denerwuję, jeżeli nie mogę się czymś zająć* [Lublin_Informatyka_K_K_23]. Choć takich wypowiedzi było stosunkowo niewiele, **zapytani, czy zrezygnowaliby z pracy, gdyby otrzymali stypendium w całości pokrywające ich potrzeby, niemal wszyscy pracujący studenci wskazali, że nie chcieliby zrezygnować z pracy.**

Rysunek 8.15. Stypendium a konsekwencje dla decyzji zawodowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Rysunek 8.16. Stypendium a konsekwencje dla decyzji związanych ze studiowaniem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Stypendium w pełni pokrywające ich koszty utrzymania byłoby dla nich istotne, a także prowadziłyby do decyzji dotyczących zmiany formy i czasu podejmowanej pracy, z korzyścią dla zdrowia fizycznego i psychicznego, ale nie spowodowałyby rezygnacji z pracy.

Skutki podejmowania pracy

Studenci wskazywali na różne konsekwencje decyzji związanych z podejmowaniem pracy. **Wpływ pracy na naukę i zaangażowanie w studia był zarówno pozytywny, jak i negatywny.** Część osób wyrażała przekonanie, że te dwie sfery życia nie mają na siebie żadnego wpływu.

Tabela 8.8. Wpływ pracy na studia

	Rozpoznawalność w środowisku akademickim
	Można sobie pozwolić na wakacje i wypoczętym wrócić na studia
	Zwiększona mobilizacja
	Brak czasu na dodatkowe szkolenia
	Zmęczenie, słaby stan zdrowia
	Przestaje zależeć na ocenach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Jeżeli chodzi o wpływ pracy na umiejętności i kompetencje wykorzystywane podczas studiów, w większości opinie były pozytywne, zdarzały się także głosy neutralne. Wskazywano, że praca wpływa na większą mobilizację do nauki, większą pewność siebie, sprzyja podnoszeniu kompetencji językowych i umiejętności komunikacyjnych, a także umiejętności lepszej organizacji czasu. **Prawie wszystkie osoby w ogólnym rozrachunku są zadowolone z podejmowanej pracy.**

Znaczenie pomocy materialnej

Cel

Celem niniejszej części raportu jest charakterystyka otrzymywanego wsparcia oraz określenie, na ile jest ono istotne dla studentów. W rozdziale poruszono także kwestię kredytu studenckiego jako dodatkowej formy wsparcia.

Stypendium socjalne

Wśród studentów korzystających z pomocy materialnej na uczelni niemal wszyscy uzyskują pomoc w postaci **stypendium socjalnego** (dziewiętnaście osób). Jedna studentka skorzystała

z zapomogi studenckiej – jednorazowego świadczenia w wysokości 700 zł na pokrycie kosztów związanych z operacją nogi. Wliczając czterech studentów I roku, łącznie piętnastu studentów korzysta ze stypendium socjalnego od początku studiów.

Rysunek 8.17. Uciążliwość procesu aplikowania o stypendium socjalne

Wydaje mi się, że wiele osób, które mają cięższą sytuację materialną jednak rezygnuje ze składania wniosków przez uciążliwość tego procesu. I przez długość oczekiwania na decyzję o przyznaniu bądź nie.

To jest bardzo ciekawe. Czyli te procedury są tak uciążliwe, że potrzebujący rezygnują z tego?

Tak mi się wydaje. Ja pamiętam raz na pierwszym roku nie składałam.
[Lublin_Informatyka1_K_K_23]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Tylko dwie osoby zaczęły korzystać ze wsparcia materialnego w trakcie studiów – w obu przypadkach dopiero od III roku (studiów magisterskich i inżynierskich). Studentka fizjoterapii z Rzeszowa na pierwszych latach studiów otrzymywała stypendium naukowe i dopiero gdy je utraciła, złożyła wniosek o stypendium socjalne: *dopiero na trzecim roku jakby zajęłam się stypendium socjalnym i zostało mi przyznane* [Rzeszów_Fizjoterapia_K_K_22]. Przypadek drugiej osoby jest ciekawy i ważny w kontekście oceny procedur związanych z otrzymywaniem wsparcia – studentka stwierdziła, że na I roku studiów uciążliwe procedury zniechęciły ją do złożenia podania o stypendium.

Wysokość stypendium socjalnego otrzymywanego przez studentów biorących udział w badaniu waha się od 300 zł (Politechnika Łódzka) do 1 150 zł (Politechnika Warszawska). Drugie pod względem wysokości stypendium – 1 055 zł – również pochodzi z tej warszawskiej uczelni. (por. tabela 8.9).

Nie ma wśród badanych studentów osoby, dla której otrzymywane wsparcie nie miałyby znaczenia – jest ono bardzo istotne dla wszystkich, z którymi prowadzono rozmowy. Co prawda wszyscy zgodnie twierdzą, że studiowaliby nawet pomimo braku stypendium, ale wyraźnie można dostrzec, że – w zależności od wysokości stypendium oraz miejsca zamieszkania

studenta – jest to znaczące źródło uzyskiwanych miesięcznych dochodów. Stypendium pozwala na pokrycie większości wydatków związanych np. z mieszkaniem.

Ma dla mnie całkiem spore znaczenie, bo dzięki temu właściwie, to rodzice mogą mniej mi dokładać. A u nas w domu też się jakoś nie przelewa. Rodzice też biorą jakieś kredyty czy pożyczki, więc to 400 zł miesięcznie, to jednak dla mnie było całkiem sporo. Tym bardziej, że miałam to na jakieś podstawowe wydatki w tej Łodzi – czy to na tą migawkę, na ten bilet, czy jakieś jedzenie, zakupy.

[Łódź_Matematyka_K_K_22]

To jest bardzo ważne, bo to jest taki bufor finansowy dla studenta, to są takie pieniądze, nie wiem, jak dla innych, ale dla mnie na takie potrzeby podstawowe i dodatkowe, więc bardzo ułatwia to życie, zwłaszcza dla tych, którzy nie mogą sobie pozwolić, aby rodzina całkowicie finansowała ich studia, bo to są duże koszty, zwłaszcza w Krakowie. Ale to nie są pieniądze, na których da się żyć i wyżyć.

[Kraków_Socjologia_NK_K_26]

Tabela 8.9. Charakterystyka otrzymywanego wsparcia materialnego z uczelni

Kierunek studiów	Miasto	Rok studiów	Od kiedy	Wysokość
Geografia	Kielce	5	Cały okres studiów	500 zł
Geografia	Kielce	5	Cały okres studiów	400 zł
Pielęgniarstwo	Kielce	4	Jednorazowe wsparcie	700 zł
Administracja	Kielce	3	Cały okres studiów	500-700 zł
Informatyka	Lublin	4	Od 3 roku	600 zł
Informatyka	Lublin	2	Cały okres studiów	900-950 zł
Lekarsko-dentystyczny	Lublin	5	Cały okres studiów	550-700 zł
Fizjoterapia	Rzeszów	3	Od 3 roku	550 zł
Mechatronika	Rzeszów	2	bd	500 zł
Pielęgniarstwo	Rzeszów	1	Od 1 roku	550 zł
Matematyka stosowana	Łódź	3	Cały okres studiów	400 zł
Fizyka techniczna	Łódź	1	Od 1 roku	300 zł
Dziennikarstwo	Kraków	2	bd	690 zł
Filologia orientalna	Kraków	1	Od 1 roku	740 zł
Praca socjalna	Kraków	5	Cały okres studiów	750 zł
Prawo	Kraków	3	Cały okres studiów	650 zł
Administracja	Warszawa	2	Cały okres studiów	400 zł
Lotnictwo i kosmonautyka	Warszawa	3	Cały okres studiów	1 150 zł
Fotonika	Warszawa	1	Od 1 roku	1 055 zł
Technologia żywności	Warszawa	4	Cały okres studiów	500 zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Brak pomocy materialnej istotnie wpłynąłby na życie badanych studentów – każdy z nich próbowałby znaleźć sposób na „załatwienie dziury” w swoim prywatnym budżecie. Podczas rozmów wskazywano pięć prawdopodobnych rozwiązań:

- podjęcie dodatkowej pracy lub zmiana dotychczasowej;

- podjęcie studiów zaocznych oraz podjęcie pracy;
- zwiększenie wsparcia od rodziny;
- powrót do domu rodzinnego i codzienne dojazdy do miasta studiów;
- zmiana miasta studiów (przykład Warszawy jako miasta, w którym koszty życia są wysokie).

To jest też ogromny plus tego, że jeśli bym takiego wsparcia nie miała, to już byłabym zmuszona iść do pracy i jakby mogłoby to też być w jakiś sposób uszczerbek na mojej edukacji. [Kraków_Praca-socjalna_K_K_24]

Wsparcie materialne otrzymywane na uczelni dla dwunastu studentów nie jest niczym nowym – otrzymywali oni wsparcie na wcześniejszych etapach edukacji, ale tylko pięć osób deklarowało, że było to wsparcie wynikające ze złej sytuacji materialnej. Wsparcie takie było wypłacane w formie pokrycia kosztów dojazdu do szkoły (dwóch studentów), dodatku do obiadów i książek (jeden student), stypendium socjalnego (jeden student) oraz zapomogi na początku roku szkolnego (jeden student). Pozostali studenci określali otrzymywane w przeszłości wsparcie jako stypendia naukowe (czterech studentów), stypendia ministra (dwóch studentów) oraz stypendium sportowe (jeden student). Stypendia te pochodziły ze środków ministerialnych oraz funduszy samorządowych (stypendia wojewódzkie).

Rysunek 8.18. Sposoby studentów na pokrycie kosztów w sytuacji braku stypendium

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Dodatkowo około połowa studentów, którzy brali udział w badaniu deklarowała, że ze wsparcia materialnego na uczelniach korzystali również członkowie ich rodzin.

Kredyt studencki

Żaden ze studentów biorących udział w badaniu nie posiada kredytu studenckiego, a tylko pięć osób teoretycznie rozważało skorzystanie z takiej formy wsparcia materialnego (na podstawie ogólnych informacji dotyczących zasad przyznawania kredytu). Dla jednej z tych osób (studentka medycyny w złej sytuacji materialnej, ale bez stypendium socjalnego) kredyt stanowiłby realne wsparcie finansowe w codziennym życiu. Dla innej (student prawa, bez stypendium socjalnego) kredyt byłby raczej źródłem dodatkowych dochodów, które przeznaczyłby na inwestycje.

Na podstawie wypowiedzi studentów, wydaje się, że posiadanie kredytu na tym etapie życia – w tak młodym wieku, byłoby dla nich absolutną ostatecznością: *Wiem, że takie coś istnieje, ale nie dopuszczam do siebie informacji takiej, żeby zdecydować się na ten kredyt* [Rzeszów_Fizjoterapia_K_K_22]; *Chyba jakieś drastyczne rzeczy w moim życiu musiałyby się wydarzyć* [Warszawa_Technologia_żywności_K_K_24].

Badani, którzy nie rozważali kredytu jako dodatkowego źródła dochodów, robili to z dwóch zasadniczych powodów: po pierwsze z obaw i **niepewności, co do swojej przyszłości zawodowej** i związanych z tym możliwościami spłacania kredytu a, po drugie, **ze złych doświadczeń** (głównie w rodzinie) związanych z zobowiązaniami finansowymi wobec innych.

Ja nawet chciałam wziąć ten kredyt, natomiast moja mama bardzo boi się takich rzeczy, jak kredyty. Później będę obciążona, że będzie trzeba to spłacić, że nie daj Boże nie skończę tych studiów i z czego będę to spłacać. Tutaj są takie dosyć duże obawy, że w razie, gdyby na przykład coś się zdarzyło, że mnie wyrzucą, czy cokolwiek, to jak potem spłacać te pieniądze.

[Bydgoszcz_Lekarski_NK_K_22]

Zdecydowana większość badanych studentów nie orientuje się w szczegółowych zasadach przyznawania i spłacania kredytu studenckiego.

Wiedza i opinie na temat pomocy materialnej

Cel

Celem tej części raportu jest identyfikacja źródeł i rodzajów otrzymywanego wsparcia materialnego oraz źródeł informacji o wsparciu. W rozdziale skupiono się również na ocenie systemu wsparcia oraz na rekomendacjach ze strony studentów, co do ewentualnych zmian i usprawnień systemu.

Źródła wsparcia materialnego dla studentów

Studenci pytani o spontaniczne wymienienie źródeł, z których mogą uzyskać wsparcie materialne, wymieniali przede wszystkim **wsparcie na uczelni** w postaci stypendiów. Prawdopodobnie wcześniejsze pytania wywiadu dotyczące ewentualnie pobieranego stypendium spowodowały, że trudno było im wymienić inne źródła. Oprócz wsparcia od **rodziny, wsparcia z MOPS, banku oraz pracy własnej** – omawianych już wcześniej – mieli także kilka nowych pomysłów na zdobycie funduszy:

- finansowanie stypendiów przez **osoby lub podmioty prywatne**: *Koleżanka miała chyba też jeszcze stypendium od jakiegoś pana, który jakby finansował kilku studentów z jakichś tam dziedzin [Łódź_Matematyka_K_K_22];*
- programy **samorządów lokalnych**: *Mam znajomych, którzy korzystają z różnych programów, np. od marszałka województwa, np. dostają 8 tysięcy i muszą to przeznaczyć na cele naukowe [Lublin_Prawo_NK_M_22];*
- **instytucje kościelne**: *Różne instytucje, takie jak Caritas. Na pewno Dzieło Nowego Tysiąclecia, wiem, że tam można uzyskać stypendium [Kraków_Prawo_K_M_22];*
- **fundacje**: *I niektóre fundacje, np. wiem, że Fundacja Konrada Adenauera, Fundacja In.Europa też posiadała takie stypendia [Łódź_Fizyka_NK_K_20].*

Poniższy rysunek przedstawia wszystkie źródła wymieniane przez badanych studentów. W kategorii „inne” znalazł się jeszcze Zakład Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) oraz Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS).

Rysunek 8.19. Źródła wsparcia materialnego dla studentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Rodzaje wsparcia materialnego na uczelni

Studenci pytani o źródła wsparcia materialnego na ich uczelni wymieniali następujące rodzaje pomocy: **stypendium socjalne, stypendium naukowe, zapomoga, stypendium specjalne** dla osób z niepełnosprawnościami (wspomniane w trzech rozmowach) oraz **stypendium ministra** (wymienione przez jedną osobę).

Studenci nie mają szczegółowej wiedzy dotyczącej stypendiów – nawet korzystający obecnie ze stypendium socjalnego często nie są w stanie podać kryteriów przyznawania w postaci wysokości progów dochodowych. Zadania nie ułatwia im ani fakt, że progi co roku się zmieniają, ani to, że ich wysokość znana jest dopiero po złożeniu wszystkich dokumentów i często studenci aplikują o pomoc bez żadnej pewności, czy uda się im ją otrzymać.

Najmniejszy próg, to chyba było coś około 200 zł, a najwyższy, to około 800, może 700 zł. Może coś takiego, jeśli chodzi o dochody, ale nie mówię na 100%, tak mi się tylko kojarzy. I to jest, jeśli chodzi o to stypendium socjalne. Jeżeli jest poniżej tej minimalnej kwoty, to trzeba sobie załatwić zasilek z MOPS-u, a jeżeli jest powyżej, no to jest problem, bo może zostać nie przyznane.

[Rzeszów_Fizjoterapia_K_K_22]

Jeśli się dobrze orientuję, to chyba granice tam 550 zł na osobę i wtedy jest przyznawane, ale powiem szczerze, że teraz dokładnie nie wiem, bo jak składałam, to po prostu nie czytałam tego aż tak.

[Kielce_Pielęgniarstwo_K_K_23]

Sposób i terminy aplikowania o stypendium na większości uczelni wyglądają podobnie – podania o stypendium składa się przed rozpoczęciem roku akademickiego lub każdego semestru w dziekanatach, działach pomocy materialnej lub biurach spraw studenckich.

Studenci nie mają pogłębionych informacji odnośnie procedur odwoławczych – wiedzą po prostu, że każdy może odwołać się od decyzji.

Źródła informacji o systemie pomocy materialnej

Studenci biorący udział w badaniu uzyskują informacje na temat pomocy materialnej przede wszystkim ze źródeł online. Są to:

- strona internetowa uczelni lub wydziału;
- uczelniany system obsługi studentów – wirtualna uczelnia lub USOS;
- uczelniana lub wydziałowa strona na portalu społecznościowym Facebook.

Zatem **źródła internetowe** to pierwsze miejsce, gdzie studenci zapoznają się zarówno z ogólnymi informacjami o stypendiach (rodzajach, sposobie aplikowania, terminach aplikowania) oraz ze szczegółowymi regulaminami i dokumentami do pobrania.

Rysunek 8.20. Źródła informacji o systemie pomocy materialnej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Kolejnym źródłem wiedzy na temat stypendiów socjalnych są **pracownicy administracyjni** z dziekanatu, dział spraw socjalnych, dział spraw studenckich lub komisje stypendialne.

Trzecim w kolejności źródłem informacji wymienianym przez studentów są **inni studenci** – najczęściej starsi koledzy, którzy mogą podpowiedzieć, jaka jest procedura starania się o pomoc. Zdarza się, że studenci czerpią wiedzę na temat stypendiów od **starszego rodzeństwa** lub innych studiujących członków rodziny. Tylko czterej studenci wspomnieli natomiast o **samorządzie studenckim**.

Ocena systemu wsparcia na uczelni

Oceniając system wsparcia na uczelni na poziomie szczegółowym, trzeba by stwierdzić, że ilu studentów, tyle opinii i że ocena poszczególnych aspektów wsparcia w dużej mierze zależy od konkretnej uczelni, a nawet od konkretnych wydziałów na tej samej uczelni. Na niektórych uczelniach świetnie działa komunikacja i informacja online, na innych informacje są szcątkowe. Poniżej przykładowo przedstawiono opinie odnośnie obsługi administracyjnej studentów dwóch różnych kierunków tej samej uczelni – Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Rysunek 8.21. Opinie na temat obsługi administracyjnej

Szczerze mówiąc to cała administracyjna część uczelni jest dość specyficzna i to bardzo dużo zależy chyba od tego, czy kogoś indywidualnie lubią czy nie. To znaczy w większości na ludzi niezbyt przychylnie patrzą, ale zdarzają się osoby, które można powiedzieć mają lepsze względy w administracji.
[Rzeszów_Prawo_NK_M_21]

Pomimo tego, że mieli natłok tych studentów to mimo wszystko radzili sobie i nie odbijało się to na studentach bardzo, bo mimo wszystko byli mili i starali się doradzić jak najlepiej, mimo że na pewno też mieli dość, bo te wnioski cały czas się tam przebijały.
[Rzeszów_Fizjoterapia_K_K_22]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badania.

Na potrzeby tego opracowania skupiono się na najczęściej wymienianych, powtarzanych przez wielu studentów słabych stronach systemu, które mogą być w przyszłości udoskonalane.

Jeśli chodzi o słabe strony systemu, niemal wszyscy studenci wymieniają w pierwszej kolejności **uciążliwość procedur** związaną z aplikowaniem o stypendium. Przez uciążliwość procedur studenci rozumieli: konieczność składania dużej liczby dokumentów w wersjach papierowych; często wielokrotne wizyty (i związane z tym kolejki) w celu uzupełniania dokumentów w dziekanacie lub dziale spraw socjalnych; konieczność zebrania właściwych zaświadczeń z różnych instytucji w rodzinnych miejscowościach.

A taką słabą stroną, to jednak to, że składa się te dokumenty tak naprawdę w drodze takiej papierowej, także trzeba przyjść osobiście i po prostu multum tych papierów i każdy powinien iść, wiadomo, do odpowiedniej instytucji pobrać ten dokument i przynieść. Później okazuje się, że brakuje tych dokumentów i po prostu, że jest to takie rozwleczone w czasie.

[Kielce_Pielęgniarstwo_K_K_23]

Wiadomo, że studiując w Warszawie, mając do Warszawy 300 kilometrów początkowo, żeby przyjechać i zebrać wszystkie wnioski tutaj, wszystkie zaświadczenia, to trzeba po prostu gdzieś tam wrócić i jeden dzień na uczeni odpuścić, bo przecież w weekendy urzędy zazwyczaj nie pracują.

[Warszawa_Administracja_K_K_21]

Studenci krytykują uciążliwość procedur, która w połączeniu z **brakiem precyzyjności zapisów** sprawia, że proces aplikowania o stypendium na uczelniach – szczególnie dla studentów, którzy robią to po raz pierwszy – jest ich zdaniem wyjątkowo trudny. Mówiąc o braku precyzyjności zapisów, studenci opisywali: trudną do zrozumienia terminologię; niezbędne informacje rozproszone w wielu dokumentach; brak klarownych instrukcji, które usprawniłyby proces wypełniania wniosku. W tym miejscu warto także wspomnieć o sytuacji, w której nieprecyzyjność zapisów zniechęciła studenta do aplikowania o pomoc.

Pamiętam, że jak pierwszy raz składałam ten wniosek, to nie do końca wiedziałam, gdzie co wpisać, bo że to było tak formułowane jakoś nie do końca czytelnie i musiałam też chodzić do dziekanatu i się dowiadywać, jak to wpisać. Moja kuzynka, jak się starała później, to też nie wiedziała, jak tam niektóre rzeczy załatwić, bo nigdzie nie było informacji, więc też się mnie pytała. Inny kolega z kolei też się pytał jeszcze z innego wydziału. Więc jakby te formularze nie są takie do końca przejrzyste dla osób, które starają się pierwszy raz o stypendium, bo już drugi, trzeci, no to wiadomo już co, gdzie i jak, ale pierwszy raz nie było to do końca przejrzyste.

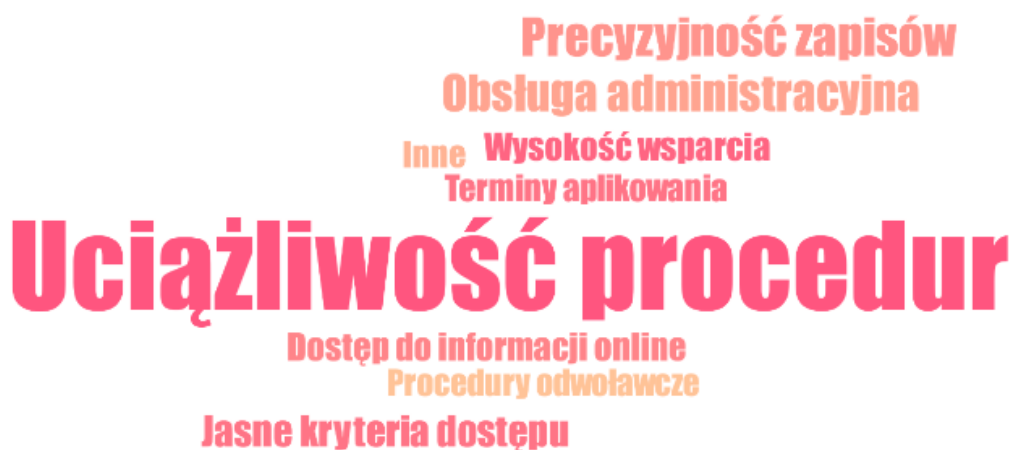
[Łódź_Matematyka_K_K_22]

Swoją drogą to jest dla mnie ogromna wada, bardzo ciężko było mi znaleźć ten próg. Było to takim językiem napisane, przynajmniej na stronie mojej uczelni, że nie rozumiałem nic, nie wiedziałem, gdzie mam szukać progu, żeby sobie wyliczyć, ile on wynosi, nie wiedziałem do końca, gdzie to sprawdzić. Dlatego też, koniec końców, tego wniosku nie składałem o to stypendium socjalne, bo było to bardzo napisane dziwnie, tzn. w przypadku

jakich osób zaświadczenie o dochodach z ośrodka pomocy społecznej, a w przypadku jakich nie. Nie wiedziałem, w jaki sposób to zrobić.

[Lublin_Prawo2_NK_M_22]

Rysunek 8.22. Słabe strony systemu wsparcia studentów na uczelni

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Obsługa administracyjna była przez większość studentów omawiana w kontekście mocnych stron systemu wsparcia – generalnie studenci ją chwalą. Pojawiały się też oceny krytyczne, o których warto w tym miejscu wspomnieć. Oczywiście, trzeba być świadomym, że na ocenę obsługi pracowników administracyjnych przez studentów może wpłynąć jednorazowe zdarzenie, ale generalnie z niektórych rozmów wynika, że obsługa administracyjna nie zawsze wygląda wzorowo. I o ile niemiłą atmosferę można usprawiedliwić gorszym dniem pracownika, to poważniejsza jest sytuacja, gdy z powodu niewiedzy pracownika student w rezultacie nie otrzymuje stypendium lub należnego zwiększenia z tytułu zamieszkania. A takie sytuacje opisywali studenci na różnych uczelniach.

Na pierwszym roku miałam najwyższe tylko, że pani jedna z dziekanatu trochę źle mnie poinformowała, bo powiedziała mi, że nie mogę się starać o zwiększenie z tytułu zamieszkania, które właśnie wchodzi w pakiet tego stypendium, a które wynosiło chyba 290 zł, o ile dobrze kojarzę. Dostawałam wtedy 400 coś złotych tego stypendium, a gdyby mnie pani dobrze poinformowała, bo w kolejnym roku już pracowałam trochę w komisji stypendialnej, więc dowiedziałam się, że to nie zależy wcale od odległości tylko po prostu od miejsca zamieszkania, więc już w drugim roku miałam to zwiększenie.

[Łódź_Matematyka_K_K_22]

Problem jest też, że niespecjalnie jest się kogo dopytać o to, co zrobić, jak się do kogoś pójdzie to najczęściej wiąże się to z krzykiem pani, która się tym zajmuje, albo pana. Formularze są zawile, nie zawsze wiadomo jak co pisać, a jesteśmy później ganieni za to, że coś jest źle, a jak próbujemy się dopytać to też jest źle, że w ogóle próbujemy.

[Warszawa_Lotnictwo_K_M_22]

Kolejną kwestią omawianą przez studentów były **kryteria dostępu** do informacji na temat szczegółowych aspektów związanych ze stypendium na uczelni. Jasne kryteria dostępu były przytaczane zarówno jako mocna, jak i słaba strona systemu przez podobną liczbę studentów. Natomiast z rozmów wynika, że studenci korzystający obecnie ze wsparcia oceniają kryteria dostępu jako raczej mocną stronę systemu (jasne kryteria), a studenci, którym wsparcie nie zostało przyznane, częściej omawiali te kryteria w kategorii słabej strony systemu (niejasne kryteria). Na krytykę kryteriów dostępu wpływają: brak klarownych informacji odnośnie wysokości progu dochodowego, który umożliwia skorzystanie z pomocy materialnej; różne wysokości progu dochodowego w każdym roku; niezrozumiałe dla studentów zapisy dotyczące konkretnych sytuacji np. przeliczników hektarów pola w przypadku posiadania przez rodziców gospodarstwa rolnego.

Wydaje mi się, że słabą stroną jest to, że on [dop. – system] jest taki trochę niestabilny (...). Składa się dokumenty i nie wiadomo, czy uczelnia przyzna w ogóle, czy nie, a jeżeli przyzna, to w jakiej wysokości. To jest taka niewiadoma trochę.

[Rzeszów_Mechatronika_K_K_21]

Gdyby ktoś mi napisał tak, jak o to stypendium Rektora w tabelce, gdzie mam od takiej średniej, tego i tego dnia dostarczyć, to, to i to, to tak. Wtedy, to bym wiedział, co i jak. Ale nie było to tak wyszczególnione, tylko był dziesięcio- czy dwunastostronicowy regulamin przyznawania świadczeń i odwołania do kilkunastu ustaw, które określały progi. I koniec końców nie wiem, jaki ma być ten próg, żeby stypendium dostać.

[Lublin_Prawo2_NK_M_22]

Zdecydowana większość studentów nie krytykuje **wysokości przyznawanego wsparcia**. Z rozmów z badanymi korzystającymi obecnie ze stypendium socjalnego wyłania się obraz studentów skromnych, którzy doceniają, że wsparcie w ogóle otrzymują. W toku badań pojawiło się siedem opinii świadczących o tym, że stypendium mogłoby być wyższe.

W tamtym roku to jeszcze było zadowolająca, ale w tym to już powiedzmy zeszli dość nisko i niektórzy, co wynajmują pokój nie mają możliwości pokryć kosztów i muszą szukać dodatkowej pracy. To jest fajne jako dodatek dla tych, którzy mieszkają na przykład z rodzicami w Rzeszowie i to jest dla nich taki dodatek na siebie i nie muszą brać od rodziców. Ale dla osób, które same muszą się utrzymać to ciężko.

[Rzeszów_Mechatronika_K_K_21]

Samo w sobie nie wystarczy na utrzymanie się w Krakowie, nawet jeśli się w akademiku mieszka, to jest niemożliwe. To jest jakaś pomoc, ale opieranie się wyłącznie na tym, to nie ma takiej możliwości.

[Kraków_Prawo_K_M_22]

Podobnie przedstawia się kwestia oceny **dostępu do informacji online**. Jak wskazano, rozmowy z badanymi studentami pokazują, że kanały online są podstawowym źródłem informacji o systemie wsparcia na uczelniach i większość studentów ocenia je bardzo dobrze. Pojawiło się tylko kilka głosów krytycznych świadczących o tym, że informacje w Internecie nie są wystarczające.

Po przeczytaniu informacji wypadałoby jeszcze pójść porozmawiać, żeby się podowiadzać dokładnie wszystkiego, bo online tylko nie jest to jasne, bo i załączników jest mnóstwo, co też nie jest oczywiste, kto powinien, który wybrać.

[Lublin_Informatyka1_K_K_23]

Pojawiły się jedynie pojedyncze oceny krytyczne dotyczące procedur odwoławczych oraz terminów aplikowania.

Sprawiedliwość systemu wsparcia

Największą trudność sprawiła badanym ocena sprawiedliwości materialnego systemu wsparcia. Opinie świadczące o niesprawiedliwości systemu pojawiły się w rozmowach z połową badanych. W kolejnych kilkunastu wywiadach studentom trudno było jednoznacznie ocenić, czy system jest sprawiedliwy i czy pomoc trafia rzeczywiście do tych osób, które jej potrzebują. Przytaczając przykłady niesprawiedliwości systemu wsparcia studenci wymieniali kilka możliwych sytuacji, które mogą wpływać na taką ocenę.

Po pierwsze, były to wszelkie przypadki **zaniżania i ukrywania dochodów** i tym samym korzystania ze stypendium przez osoby, które niekoniecznie go potrzebują.

Tabela 8.10. niesprawiedliwość systemu wsparcia – przykłady opisywane przez studentów

Zaniżanie lub ukrywanie dochodów	Skomplikowana sytuacja rodzinna	Obciążające przeliczniki
<i>Niektórzy pracują, właśnie w państwowej placówce, a niektórzy w prywatnej i czasami te koszty są ukrywane, że niekoniecznie jest ta wypłata taka, jak jest na papierze, więc po prostu myślę, że czasami jest to niesprawiedliwe, że ludzie wykorzystują sytuację i na przykład mają najwyższe stypendium socjalne, jakie można dostać, a mają sytuację materialną o wiele lepszą.</i> [Kielce_Chemia_NK_K_22]	<i>Mój tata przestał w pewnym momencie płacić alimenty sporo lat temu, (...) i koniec końców okazało się, że ja niby dostaję alimenty od ojca w wysokości 400 euro i uznali, że nasze zarobki są za wysokie, żeby jakiegokolwiek stypendium socjalne nam dali.</i> [Warszawa_Iberystyka_NK_K_20]	<i>Na przykład hektary. Moja mama ma ziemię, ale ta ziemia nie jest przez nas w ogóle użytkowana i nie mamy z niej jakby żadnych dochodów, ale ta ziemia się wlicza nam do dochodów, do stypendium, więc nie dość, że musimy podatek płacić za tą nieużytkowaną ziemię, no to jeszcze, jakby mam odejmowane od stypendium właśnie za te hektary.</i> [Łódź_Matematyka_K_K_22]
<i>No cóż, myślę, że o wielu zarobkach uczelnia też nie jest informowana, kto tam, gdzie zarabia i ile, to po pierwsze, ale nie wiem, jakby ten system można było w tym momencie zmienić.</i> [Kraków_Filozofia_NK_K_25]	<i>Rodzice też nigdy nie wzięli rozwodu, bo gdyby jakiś rozwód, czy jakaś rozdzielnosc, to jakoś inaczej byłoby to liczone. Natomiast w tym momencie po prostu jesteśmy liczeni jako jedna rodzina.</i> [Bydgoszcz_Lekarski_NK_K_22]	<i>Jeśli ktoś ma pole, a dochody będzie miał niskie, to wiadomo, że chociaż na polu tak naprawdę nic nie uprawiał i po prostu miał to pole tylko, to się liczy jako też... no jest to przelicznik, tak? (...) No bo ktoś może nie uprawiać pola i żadnego dochodu z tego nie mieć, ale z faktu, że go ma, to już nic się nie należy, tak?</i> [Kielce_Pielęgniarstwo_K_K_23]
<i>Nie jest sprawiedliwy jak ktoś pracuje na czarno, ale w takiej żyjemy rzeczywistości i ciężko jest to zmienić ciężko jest zweryfikować, czy ktoś pracuje na czarno, czy nie. Więc pod tym względem to nie jest sprawiedliwe, ale też nie mam pomysłu, jak to zmienić.</i> [Rzeszów_Zarządzanie_NK_K_27]	<i>(...) [dop. – brat] niestety się liczy i to było trochę uciążliwe, bo on całkiem dobrze zaczął zarabiać i nie dokłada się tutaj na dom. A te jego zarobki się liczyły, były naliczane do stypendium, więc ja automatycznie dostaję mniej, a jakby nic z tych jego pieniędzy nie mam.</i> [Łódź_Matematyka_K_K_22]	<i>Mam taką jedną koleżankę, której tata nie żyje, żyje tylko mama, ale mają zapisane właśnie pole i przez to te pole, nie jest uprawiane ani nic, to to się zlicza i koleżanka do dzisiejszego dnia próbuje.</i> [Kielce_Prawo_NK_K_20]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Po drugie, niektórzy studenci – głównie, którym pomoc nie została przyznana – czują się pokrzywdzeni oraz deklarują, że ich **rzeczywista sytuacja finansowa różni się od tej formalnie wyliczonej**. Najczęstszym powodem takiej sytuacji są skomplikowane relacje rodzinne nieuregulowane prawnie. Tym samym pomoc nie jest kierowana do studentów rzeczywiście potrzebujących. Jest również grupa studentów, która krytykuje niesprawiedliwe przeliczniki dochodu wynikającego z **posiadania gospodarstwa rolnego** przez rodziców badanych. W tym przypadku również pomoc może ostatecznie nie trafić do faktycznie potrzebujących.

Propozycje zmian w systemie pomocy materialnej

Opisane powyżej przykłady, które według studentów mogą świadczyć o niesprawiedliwości systemu wsparcia wiążą się z główną propozycją zmiany, jaką sugerowali studenci – **zmiany kryteriów przyznawania stypendiów** na mniej rygorystyczne. W licznych wypowiedziach pojawiał się postulat, aby progi dochodowe umożliwiające otrzymanie stypendiów nie były sztywne, ale żeby – w sytuacji ich przekroczenia – umożliwiały pobieranie niższego stypendium (np. o kwotę, o jaką przekroczony jest próg). Wówczas powinno się uniknąć sytuacji, w których student nieznacznie przekracza próg dochodowy np. wskutek dodatkowej powierzchni ziemi czy sądownie przyznanych (a nieotrzymywanych w rzeczywistości) alimentów.

Progi są nieubłagane zazwyczaj, przekroczenie tego po prostu całkowicie dyskwalifikuje. Ja przekroczyłem 5 zł, czy coś takiego.

[Kraków_Prawo_K_M_22]

Największym problemem jest chyba to, że te dochody są takie sztywne (...) koleżance przekroczył dochód o 15 groszy, wie pani, 15 groszy, to jest po prostu moim zdaniem, to jest po prostu troszeczkę przesada, rozumiem 5 zł, czy 10 zł, ale 15 groszy, to ja po prostu byłam w szoku, że oni tam nie byli w stanie nic na to poradzić i to dla mnie, że to jest aż tak sztywne, że o kilka groszy (...) to dla mnie jest po prostu aż nie do uwierzenia, że o coś takiego nie dostała po prostu tego stypendium.

[Kielce_Administracja_K_K_23]

Postulat zmiany kryteriów odnosił się także do większego **zrozumienia sytuacji życiowej** studentów. Studenci chcieliby, aby dochód brany pod uwagę na uczelni był ich rzeczywistym dochodem, a nie tym, który figuruje w zaświadczeniu o dochodzie rodziny.

Sprawiedliwe by było, gdyby to nie było brane pod uwagę, tylko faktycznie te dochody, które otrzymuje się tak naprawdę.

[Kielce_Prawo_NK_K_20]

O ile jednak postulaty studentów dotyczące zmian kryteriów dochodowych (oraz – także się pojawiające – zwiększenia wysokości przyznawanego stypendium) wymagałyby rozwiązań na poziomie ustawodawczym, o tyle ich pozostałe propozycje zmian można wprowadzać na poziomie konkretnych uczelni.

Inne zmiany, o które postulowali studenci dotyczyły:

- dostarczania wszystkich dokumentów (wniosku z załącznikami) wyłącznie drogą elektroniczną, np. poprzez profil zaufany;
- zwiększenia odbiorców informacji o stypendiach zwłaszcza wśród studentów zaczynających I rok studiów, np. w uczelnianych mediach społecznościowych lub w momencie decyzji o dostaniu się na studia;
- sprawniejszej obsługi administracyjnej, np. poprzez zatrudnienie większej liczby pracowników;
- bardziej kompetentnej obsługi administracyjnej, np. poprzez wprowadzenie cyklicznych szkoleń z zachodzących zmian (np. dotyczących zwiększenia stypendium) osób obsługujących wnioski o wsparcie materialne na uczelni;
- opracowania algorytmu – rodzaju kalkulatora, który pozwoliłby w prosty sposób obliczyć, czy dany student kwalifikuje się do stypendium;
- zwrócenia szczególnej uwagi na studentów w trudnej sytuacji materialnej studiujących kierunki istotne dla rozwoju kraju.

Ja uważam, że ogólnie szkoda, że nie ma jakichś lepszych pomocy materialnych dla studentów, szczególnie takich kierunków właśnie, na które jest bardzo dużo zapotrzebowanie, bo jednak brak tych lekarzy jest ogromny i oprócz tego praktyki wakacyjne w niektórych szpitalach musimy sobie opłacać i musimy płacić za to, że idziemy na praktyki. To jest dla mnie nie do pomyślenia, że ja płacę za to, że pomagam przy pracy w szpitalu. To też zależy, bo uczelniane nie są płatne, ale jeżeli chciałabym mieszkać w tym czasie w wakacje w domu, żeby nie płacić za wynajem tam, no to część szpitali w Warszawie pobiera opłatę za każdy dzień praktyk. Także jeśli tych praktyk jest miesiąc do zrealizowania, no to już nie mówiąc, że koliduje to z jakąkolwiek pracą na wakacje, jest to dosyć niefajne podejście do nas jako do studentów, którzy gdzieś w przyszłości potem, pewnie część z nas ucieknie za granicę, ale część zostanie i będzie pracować tutaj dla ludzi.

[Bydgoszcz_Lekarski_NK_K_22]

Ochrona danych osobowych

Według niemal wszystkich studentów informacja o tym, kto pobiera stypendium socjalne jest dobrze chroniona i niedostępna dla innych. Najczęściej studenci o przyznanym wsparciu dowiadują się osobiście w dziekanacie lub logując na własne konto w systemie USOS:

„Decyzję o stypendium też się odbiera osobiście i podpisuje się osobiście, nikt nie ma do tego dostępu, więc nie ma problemu” [Kielce_Administracja_K_K_23]. Studenci nie mają więc żadnych zastrzeżeń. W rozmowach zidentyfikowano jednak dwa wyjątki – na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (prawo) oraz na Politechnice Warszawskiej (lotnictwo i kosmonautyka oraz kierunek administracja). Studenci z tych uczelni podkreślali, że informacje o tym, komu przyznano (lub nie) stypendium socjalne są upubliczniane w postaci numerów albumów.

(...) lista osób, które to dostały została wywieszona indeksami, dość grubą czcionką i było to dość widoczne. Muszę przyznać, że niby numer indeksu nie każdy pamięta, ale część zna te numery i jakaś prywatność tych indeksów, RODO nie jest przestrzegane na uczelni.
[Warszawa_Lotnictwo_K_M_22]

Mamy taką informację numerami albumów. Jest lista wydziałami – lista wszystkich albumów osób, które złożyły i obok literka czy się dostało czy nie. (...) No w sumie nie wiadomo, kto weźmie to stypendium, ale ja studiując ze znajomymi i mając numer albumu na przykład 25, wiem, kto ma numer 24, one są zawsze ułożone alfabetycznie, więc można do tego dojść. Ale innej też opcji nie widzę jakby to podawać, no bo mamy RODO, ale jak się z kimś chodzi na zajęcia to po numerze albumu się wie.

[Lublin_Prawo_NK_M_22]

Aneks. Scenariusz wywiadu

1. Wprowadzenie

- Cel badania: Badania realizowane w ramach wspólnego projektu Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Efektem projektu ma być propozycja zmian w systemie wsparcia materialnego dla studentów
- Czas trwania wywiadu: do 1 h
- Uzyskanie zgody na nagrywanie
- Potwierdzenie poufności oraz określenie zasad prowadzenia rozmowy

2. Pytania kontekstowe (10 min)

- Prośba o przedstawienie się: imię, uczelnia, kierunek kształcenia, skąd pochodzi (wielkość miejscowości oraz jej ogólna charakterystyka). Jaki kierunek studiuje? *(dopytać szczegółowo o: poziom studiów, rok, uczelnię)*

- Jeśli studiował inne kierunki, to jakie, na jakich uczelniach (*konkretne nazwy*), czy je ukończył, jeśli nie, to dlaczego?
 - Jak idzie mu nauka na studiach (*dopytać czy znajduje się wśród 10 najlepszych studentów na roku*), jaka jest jego średnia ocen na studiach w semestrze zimowym r.a. 2019/2020? Czy pobiera stypendium naukowe/rektora, czy przewiduje, że w przyszłym roku będzie pobierał stypendium naukowe/rektora?
 - Gdzie mieszka w trakcie studiów (np. dom rodzinny, bursa, wynajęte mieszkanie). Dlaczego dokonał takiego wyboru? (*dopytać o względy materialne oraz inne powody*)
 - Prośba o opisanie rodziny: z ilu osób się składa, w jakim wieku są te osoby, co robią te osoby (praca/studia), jakie mają wykształcenie? Jak oceniają sytuację materialną rodziny, czy rodzina korzysta/korzystała ze wsparcia materialnego innych osób (np. przyjaciół, rodziny) lub instytucji (np. MOPS, Kościół, organizacje pozarządowe). Czy rodzina zmagą się z jakimiś innymi problemami? (*uwaga! Dopytać o: choroby, niepełnosprawność, uzależnienia itp.*)
3. Wpływ kwestii finansowych na decyzje o studiowaniu (5 min)
- Cel: Pozyskanie informacji na temat tego, w jakim stopniu decyzje edukacyjne warunkowane są względami finansowymi*
- Dlaczego wybrał akurat ten kierunek studiów oraz tę uczelnię? (*dopytać o to, jakie znaczenie miały tutaj ogólne koszty związane ze studiowaniem, np.: odległość od domu, kryteria wsparcia materialnego studentów na danej uczelni, koszt zamieszkania, itp.*)
 - W jakim stopniu jest zadowolony z dokonanego wyboru?
 - Czy gdy decydował się na studia to zakładał, że otrzyma wsparcie materialne od uczelni lub innego podmiotu, jeśli tak, to od kogo?
4. Sytuacja materialna [opis stopnia zaspokojenia potrzeb i źródła dochodów] oraz strategie przetrwania w trakcie studiów (10 min)
- Cel: Pozyskanie informacji na temat tego, w jaki sposób badane osoby radzą sobie z utrzymaniem podczas studiów, co/kto daje im podstawę utrzymania oraz w jakim stopniu ich (szeroko rozumiane) potrzeby są zaspokajane.*
- Jak szacuje koszty miesięcznego utrzymania w trakcie studiów? Jak te koszty się rozkładają? (*prośba o dopytanie o kategorie kosztów: mieszkanie, wyżywienie, ubrania, koszty związane z kształceniem, np. zakup książek, dojazd, własne przyjemności itp.*) Jak ocenia te koszty, w jakim stopniu są dla niego problemem?

- Jak ocenia swoją obecną sytuację materialną? Czy są rzeczy, których musi sobie odmawiać, ponieważ go na nie nie stać, jakie to rzeczy? (*prośba o dopytanie o poszczególne kategorie z poprzedniego pytania*)
- W jaki sposób utrzymuje się w trakcie studiów? Skąd ma pieniądze na utrzymanie i pokrycie powyższych kosztów? (*prośba o dopytanie o różne źródła dochodów: rodzice, rodzina, praca zarobkowa, renta, itp.*)
- Do kogo zwróciłby się o wsparcie w razie sytuacji losowej i nagłej potrzeby finansowej? (*dopytać o rodzinę, znajomych, uczelnię, banki/parabanki*)

5. Aktywność na rynku pracy – powody i konsekwencje (10 min)

Cel: Pozyskanie informacji na temat pracy podejmowanej równoległej ze studiami: powodów jej podejmowania oraz wpływu tej aktywności na zaangażowanie się w studiowanie.

- Czy pracuje/pracował w trakcie studiów, kiedy (wakacje, rok akademicki), ile godzin tygodniowo?
- Na czym polega jego praca, co w niej robi, w jakim stopniu wiąże się z jego studiami? Czy to jest praca na etacie, czy na zlecenie, czy jest stała czy dorywcza, czy oficjalna?
- Czy łatwo ją pogodzić ze studiowaniem? Jaki ma na to sposób? Jak jego zaangażowanie zawodowe wpływa na studiowanie? (*dopytać o czas poświęcony na naukę, oceny i ogólne zaangażowanie w studia*)
- W jakim stopniu jest z niej zadowolony? (*dlaczego?*)
- W jakim stopniu umiejętności nabyte w pracy przydają się w trakcie studiów, a w jakim stopniu umiejętności nabyte w trakcie studiów przydają się w pracy?
- Dlaczego zdecydował się podjąć pracę w trakcie studiów? (*dopytać o powody czysto materialne oraz inne przyczyny, takie jak chęć nabycia nowych umiejętności oraz o to, czy praca jest koniecznością czy wyborem*)
- Jakie podjąłby decyzje, gdyby otrzymał stypendium pokrywające w pełni koszty życia w trakcie studiów? (*dopytać o decyzje zawodowe: np. zmiana, ograniczenie, rezygnacja z pracy oraz edukacyjne: np. zmiana kierunku/uczelni, czas poświęcony na naukę, czas wolny*)

6. Znaczenie otrzymywania pomocy materialnej (15 min)

Cel: Pozyskanie informacji na temat tego, czy wsparcie materialne oferowane przez uczelnię jest istotnym czynnikiem.

- Czy obecnie korzysta ze wsparcia materialnego od uczelni, od kiedy korzysta, ile to wsparcie wynosi, jakie są formy wsparcia, z którego korzysta (zapomogi, stypendium)? Czy korzystał z takiego wsparcia w przeszłości (na wcześniejszych latach studiów)?
- Jak je ocenia, w jakim stopniu to wsparcie jest dla niego istotne, czy gdyby nie otrzymał wsparcia od uczelni, to dalej by studiował. W jaki sposób pokryłby koszty, które obecnie pokrywa stypendium?
- Czy posiada kredyt studencki (od kiedy)?
- Jeśli nie, to czy rozważał lub rozważa wzięcie kredytu studenckiego? Jeśli jeszcze go nie wzięł, to dlaczego / jeśli nie bierze go pod uwagę, to dlaczego?
- Co musiałoby się zmienić (w sytuacji badanego lub w warunkach kredytowania), żeby zdecydował się na wzięcie kredytu studenckiego?
- Czy zna szczegółowe zasady jego przyznawania i spłacania?
- Czy korzystał ze wsparcia materialnego na wcześniejszych etapach edukacji? (*chodzi nam o wsparcie skierowane indywidualnie do tego ucznia, a nie np. wsparcie dla całej rodziny, zarówno wsparcie finansowe, jak i rzeczowe, np. dopłaty do obiadów, książek*). Skąd było to wsparcie, na jaki okres było przyznane?
- Czy jego rodzina/znajomi korzystali z pomocy materialnej w trakcie studiów (*pytamy o okres przed tym, jak badany podjął studia*), jeśli tak, to gdzie (jakie uczelnie)?

7. Wiedza i opinie na temat systemu pomocy materialnej w Polsce (10 min)

Cel: Pozyskanie informacji na temat znajomości systemu pomocy materialnej

- Skąd jego zdaniem studenci mogą uzyskać wsparcie materialne? (*prośba o wymienienie takich źródeł*)
- Jak takie wsparcie wygląda na uczelni, na której studiuje? (*dopytać o: rodzaje wsparcia, np. zapomogi, stypendia, kryteria otrzymania wsparcia (w tym progi dochodowe), wysokość wsparcia, sposób i terminy aplikowania o wsparcie, procedury odwoławcze*)
- Skąd czerpie informacje o systemie pomocy materialnej dla studentów? (*dopytać szczegółowo o: źródła online, doradztwo pracowników uczelni, innych studentów, Parlament Studencki/inne organizacje studenckie*)
- Jak ocenia system wsparcia studentów na swojej uczelni, co jest jego słabą, a co mocną stroną? (*dopytać o: precyzyjność zapisów, kryteria dostępu, procedury odwoławcze, sprawiedliwość systemu, wysokość wsparcia, uciążliwość procedur, obsługę administracyjną, dostęp do informacji online*)
- Czy pomoc ta trafia rzeczywiście do tych osób, które jej potrzebują, a jeśli nie, to dlaczego tak jest? (*prośba o szczegółowe dopytanie*)

- Czy zna inne osoby, które takie wsparcie otrzymują na uczelni lub otrzymywały w ostatnich latach? Jak oceniają/oceniaли to wsparcie, co o nim mówili? Na jakie problemy wskazywali, co im się podobało, a co nie? (*dopytać o konkretne rozwiązania, które wysoko/nisko oceniają*)
- Co zmieniliby w systemie wsparcia na swojej uczelni? (*prośba o szczegółowe dopytanie i egzekwowanie konkretnych odpowiedzi*)
- Czy informacja o tym kto pobiera stypendium socjalne na Twojej uczelni jest dostępna dla studentów, czy inni studenci o tym wiedzą, czy uważasz, że informacje te powinny być lepiej chronione?

Drzewo kodowe

1 Dane metryczkowe

1.1 ISCED

1.1.1 Nieściśle

1.1.2 Ścisłe

1.2 Rok studiów

1.3 Poziom studiów

1.3.1 I st.

1.3.2 II st.

1.3.3 Jednolite

1.4 Nazwa uczelni

1.4.1 Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

1.4.2 Politechnika Lubelska

1.4.3 Politechnika Świętokrzyska

1.4.4 Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego

1.4.5 Katolicki Uniwersytet Lubelski

1.4.6 Uniwersytet Rzeszowski

1.4.7 Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

1.4.8 Politechnika Rzeszowska

1.4.9 Politechnika Łódzka

1.4.10 Uniwersytet Łódzki

1.4.11 Uniwersytet Warszawski

1.4.12 Uniwersytet Jagielloński

1.4.13 Politechnika Warszawska

1.5 Miejsce pochodzenia

1.5.1 Wieś

1.5.2 Małe miasto (do 100 tys.)

1.5.3 Średnie miasto (100-250 tys.)

1.5.4 Duże miasto (pow. 250 tys.)

1.6 Drugi kierunek

1.6.1 Nieukończony

1.6.1.1 Nazwa kierunku

1.6.1.2 Uczelnia

1.6.1.3 Powody

1.6.2 Ukończony

1.6.2.1 Nazwa kierunku

1.6.2.2 Uczelnia

2 Kontekst

2.1 Samoocena nauki

2.1.1 Bardzo dobrze

2.1.2 Przeciętnie

2.1.3 Słabo

2.2 Miejsce wśród najlepszych studentów

2.3 Średnia ocen

2.3.1 4,4-4,8

2.3.2 4,0-4,3

2.3.3 <4

2.4 Stypendium naukowe/rektora

2.4.1 W tym roku

2.4.1.1 Tak

2.4.1.2 Nie

2.4.2 Oczekiwane w przyszłym roku

2.4.2.1 Tak

2.4.2.2 Nie

2.5 Miejsce zamieszkania podczas studiów

2.5.1 Różne w toku studiów

2.5.2 Wynajem pokoju

2.5.3 Wynajem całego mieszkania

2.5.4 Akademik

2.5.5 Dom rodzinny

2.5.6 Inne

2.6 Powody wyboru miejsca zamieszkania

2.6.1 Komfort

2.6.2 Warunki do nauki

- 2.6.3 Wynajem od znajomego
- 2.6.4 Mieszkanie ze znajomymi
- 2.6.5 Lokalizacja
- 2.6.6 Cena
- 2.6.7 Inne
- 2.7 Liczebność rodziny
 - 2.7.1 Rodzeństwo
 - 2.7.1.1 >4
 - 2.7.1.2 3-4
 - 2.7.1.3 1-2
 - 2.7.1.4 0
 - 2.7.2 Rodzice
 - 2.7.2.1 2
 - 2.7.2.2 1
- 2.8 Członkowie rodziny
 - 2.8.1 Matka
 - 2.8.1.1 wiek
 - 2.8.1.2 wykształcenie
 - 2.8.1.2.1 wyższe
 - 2.8.1.2.2 średnie
 - 2.8.1.2.3 zawodowe
 - 2.8.1.2.4 podstawowe
 - 2.8.1.3 zajęcie
 - 2.8.2 Ojciec
 - 2.8.2.1 wiek
 - 2.8.2.2 wykształcenie
 - 2.8.2.2.1 wyższe
 - 2.8.2.2.2 średnie
 - 2.8.2.2.3 zawodowe
 - 2.8.2.2.4 podstawowe
 - 2.8.2.3 zajęcie
 - 2.8.3 Siostra
 - 2.8.3.1 wiek
 - 2.8.3.2 wykształcenie
 - 2.8.3.3 zajęcie
 - 2.8.4 Brat
 - 2.8.4.1 wiek
 - 2.8.4.2 wykształcenie
 - 2.8.4.3 zajęcie

- 2.9 Ocena sytuacji materialnej rodziny
 - 2.9.1 Źle
 - 2.9.2 Średnio
 - 2.9.3 Dobrze
- 2.10 Wsparcie materialne rodziny
 - 2.10.1 Dopłaty do obiadów
 - 2.10.2 Dopłaty do książek
 - 2.10.3 500+
 - 2.10.4 Zapomoga rodzinna
 - 2.10.5 Zasiłek pielęgnacyjny
 - 2.10.6 Świadczenie dla osób z niepełnosprawnościami
 - 2.10.7 Duża rodzina
- 2.11 Problemy w rodzinie
 - 2.11.1 Niepełnosprawność
 - 2.11.2 Choroby
 - 2.11.3 Uzależnienia
- 3 Wpływ sytuacji materialnej
 - 3.1 Wybór uczelni
 - 3.1.1 Sposób rekrutacji
 - 3.1.2 Preferowane miasto
 - 3.1.3 Koszty życia w mieście
 - 3.1.4 Polecenie od znajomych
 - 3.1.5 Prestiż uczelni
 - 3.1.6 Odległość od domu
 - 3.1.7 Inne
 - 3.2 Wybór kierunku
 - 3.2.1 Przyszłość
 - 3.2.2 Przypadek
 - 3.2.3 Najprostszy wybór
 - 3.2.4 Polecenie od znajomych
 - 3.2.5 Zainteresowania
 - 3.2.6 Inne
 - 3.3 Zadowolenie z kierunku
 - 3.3.1 Tak
 - 3.3.2 Nie
 - 3.4 Oczekiwane wsparcie
 - 3.4.1 Nie
 - 3.4.2 Tak
- 4 Sytuacja materialna
 - 4.1 Koszty utrzymania

- 4.1.1 Bilet miesięczny w mieście
- 4.1.2 Dojazdy do domu rodzinnego
- 4.1.3 Przyjemności
- 4.1.4 Kształcenie
- 4.1.5 Ubrania
- 4.1.6 Wyżywienie
- 4.1.7 Mieszkanie
 - 4.1.7.1 Rachunki
- 4.1.8 Zdrowie
- 4.1.9 Ogólne
- 4.1.10 Inne
- 4.2 Z czego rezygnuje?
 - 4.2.1 Dojazdy do domu rodzinnego
 - 4.2.2 Przyjemności
 - 4.2.3 Kształcenie
 - 4.2.4 Wyżywienie
 - 4.2.5 Ubrania
 - 4.2.6 Inne
 - 4.2.7 Nie rezygnuje, ale żyje oszczędnie
- 4.3 Źródła dochodów
 - 4.3.1 Stypendium naukowe/rektora
 - 4.3.2 Stypendium socjalne
 - 4.3.3 Stypendium inne
 - 4.3.4 Praca
 - 4.3.5 Rodzina/partner
 - 4.3.5.1 Alimenty
 - 4.3.6 Inne
- 4.4 Sytuacja losowa
 - 4.4.1 Rodzina
 - 4.4.2 Bank
 - 4.4.3 Uczelnia
 - 4.4.4 Znajomi
 - 4.4.5 Inni
- 5 Praca
 - 5.1 Pracuje
 - 5.1.1 Praca wakacyjna
 - 5.1.2 Praca w roku akademickim
 - 5.1.3 Jak długo/od kiedy?
 - 5.1.4 Liczba godzin w tygodniu
 - 5.1.5 Charakter pracy

- 5.1.6 Praca związana z kierunkiem
 - 5.1.7 Rodzaj umowy
 - 5.1.7.1 Bez umowy/szara strefa
 - 5.1.7.2 Dzieło
 - 5.1.7.3 Zlecenie
 - 5.1.7.4 Umowa o pracę
 - 5.1.8 Sposoby godzenia pracy ze studiowaniem
 - 5.1.8.1 Godzenie harmonogramów/planów
 - 5.1.8.2 Praca wakacyjna
 - 5.1.8.3 Weekendy
 - 5.1.8.4 Inne
 - 5.1.9 Wpływ pracy na studiowanie
 - 5.1.9.1 Wpływ na naukę/zaangażowanie w studia
 - 5.1.9.2 Wpływ na umiejętności/kwalifikacje
 - 5.1.10 Wpływ studiowania na pracę
 - 5.1.10.1 Tak
 - 5.1.10.2 Nie
 - 5.1.11 Powody podjęcia pracy
 - 5.1.11.1 Finansowe
 - 5.1.11.2 Doświadczenie
 - 5.1.11.3 Zainteresowania
 - 5.1.11.4 Chęć bycia niezależnym
 - 5.1.11.5 Przyzwyczajenie/"nie umiem inaczej"
 - 5.1.11.6 Inne
 - 5.1.12 Zadowolenie z pracy
 - 5.1.12.1 Tak
 - 5.1.12.2 Nie
 - 5.1.13 Podjęcie pracy
 - 5.1.13.1 Przymus
 - 5.1.13.2 Wybór
 - 5.1.14 Co, gdyby stypendium pokrywało potrzeby?
 - 5.1.14.1 Rezygnacja z pracy
 - 5.1.14.2 Zmiany zw. ze studiowaniem
 - 5.1.14.3 Kontynuacja pracy
 - 5.2 Nie pracuje
- 6 Pomoc materialna
- 6.1 Otrzymywane wsparcie na uczelni
 - 6.1.1 Czy pierwszy raz?
 - 6.1.2 Rodzaj wsparcia
 - 6.1.3 Wysokość

- 6.1.4 Od kiedy?
- 6.2 Ocena wsparcia
 - 6.2.1 Czy istotne?
 - 6.2.2 Studiowanie przy braku wsparcia
 - 6.2.3 Brak wsparcia/skąd środki?
- 6.3 Kredyt studencki
 - 6.3.1 (Nie)posiada
 - 6.3.2 (Nie)rozważał
 - 6.3.3 Zasady przyznawania
 - 6.3.4 Co się musi zmienić, żeby się zainteresował/wziął?
- 6.4 Wsparcie przed studiami
 - 6.4.1 Tak
 - 6.4.1.1 Źródła
 - 6.4.1.2 Jak długo?
 - 6.4.2 Rodzina/inni podczas studiów
- 6.5 Źródła wsparcia dla studentów
 - 6.5.1 Instytucje kościelne
 - 6.5.2 Fundacje
 - 6.5.3 Samorząd, Gmina, Województwo
 - 6.5.4 Uczelnia
 - 6.5.5 Rodzina
 - 6.5.6 Praca własna
 - 6.5.7 Banki
 - 6.5.8 MOPS
 - 6.5.9 Firmy/Osoby prywatne
 - 6.5.10 Inne
- 6.6 Dostępne wsparcie na uczelni
 - 6.6.1 Kryteria przyznawania
 - 6.6.2 Rodzaje
 - 6.6.3 Wysokość
 - 6.6.4 Sposób aplikowania
 - 6.6.5 Terminy aplikowania
 - 6.6.6 Odwołanie
 - 6.6.7 Inne
- 6.7 Źródła informacji o pomocy
 - 6.7.1 Online
 - 6.7.2 Pracownicy uczelni
 - 6.7.3 Samorząd studencki
 - 6.7.4 Inni studenci
 - 6.7.5 Inne

Załącznik 9.

**Pomoc materialna dla studentów w Polsce
w latach 2011-2018 – analiza finansowa**

Załącznik 9.

Pomoc materialna dla studentów w Polsce w latach 2011-2018 – analiza finansowa*

Wprowadzenie

Opracowanie zostało przygotowane na podstawie sprawozdań finansowych z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w publicznych szkołach wyższych w latach 2012-2018. W 2018 r. dotyczyło 136 publicznych szkół wyższych, dla których organem nadzorującym było Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz inne Ministerstwa (wersja skonsolidowana).

Celem głównym opracowania jest oszacowanie z punktu widzenia budżetu państwa łącznych kosztów wszystkich form pomocy dla studentów. Obciążeniem dla państwa są zarówno wydatki ponoszone z budżetu państwa na finansowanie pomocy dla studentów, jak i niezrealizowane dochody z tytułu przyznania ulg podatkowych (ukryte koszty). Dodatkowym zamierzeniem jest pokazanie zróżnicowania w wysokości pomocy udzielanej studentom, jej struktury z podziałem na poszczególne formy stypendialne, różnic w udziale osób pobierających stypendia w różnych przekrojach, m.in. lokalizacji uczelni, typu szkoły wyższej.

Formy pomocy dla studentów i ich finansowanie z budżetu państwa

Do otrzymywania pomocy materialnej uprawnieni są studenci zarówno uczelni publicznych, jak i niepublicznych, studiujący w trybie studiów stacjonarnych i niestacjonarnych.

Formy pomocy materialnej dla studentów w latach 2012-2018 obejmowały:

- **Bezzwrotną pomoc materialną (stypendium socjalne, stypendium dla osób niepełnosprawnych, zapomogę, stypendium rektora dla najlepszych studentów, stypendium Ministra)** – finansowaną przede wszystkim dotacją podmiotową do funduszu pomocy materialnej studentów i doktorantów¹;

* Opracowała dr Barbara Grabińska – Katedra Finansów i Polityki Finansowej, Kolegium Ekonomii, Finansów i Prawa Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

¹ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz.U. z 2012 r., poz. 572, z późn. zm., art. 173.1. Od 1 października 2019 r. weszły w życie przepisy art. 86-95 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. poz. 1668, z późn. zm.), na podstawie której student może ubiegać się o stypendium

- **Kredyty studenckie** – dotacja dla Funduszu Pożyczek i Kredytów Studenckich (Część 38 Szkolnictwo wyższe; Dział 803, Rozdział 80310);
- **Zakwaterowanie w domach studenckich;**
- **Ulgi na bilety w transporcie zbiorowym** – przekazane dopłaty i dotacje z budżetu państwa z tytułu ustawowej ulgi przysługującej studentom do przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego (na podstawie art. 4 ust. 4a i 6a oraz art. 5 ust. 1a Ustawy z dnia 20 czerwca 1992 r. o uprawnieniach do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego; Dz.U. z 1992 r., Nr 54, poz. 254);
- **Oplacenie składek na ubezpieczenie zdrowotne dla osób nieobjętych obowiązkiem ubezpieczenia zdrowotnego** – wydatki budżetu państwa w części 38, dziale 851 Ochrona zdrowia dotyczy studentów, którzy nie pracują i nie są zgłoszeni jako członkowie rodziny ubezpieczonego;
- **Ulgi podatkowe dla rodziców studentów** – stanowiące utracone dochody do budżetu państwa związane z odliczeniem z tytułu korzystania z ulgi na dzieci od podatku dochodowego i dodatkowego zwrotu z tytułu nieodliczonej ulgi na dzieci.

Zgodnie z klasyfikacją budżetową wydatki na pomoc materialną dla studentów należały do działu 803 Szkolnictwo wyższe² (podział przedmiotowy) rozdział 80309 Pomoc materialna dla studentów i doktorantów, a zgodnie z podziałem podmiotowym do części 38 Szkolnictwo wyższe³ (w przypadku szkół wyższych podlegających pod MNiSW) oraz części 21 Gospodarka morską, części 24 Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego, części 42 Sprawy wewnętrzne oraz części 46 Zdrowie.

Rodzaje i źródła finansowania pomocy materialnej dla studentów w szkołach wyższych przedstawia tabela 9.1.

socjalne, stypendium dla osób niepełnosprawnych, zapomogę, stypendium rektora, a także stypendium finansowane przez jednostkę samorządu terytorialnego, stypendium za wyniki w nauce lub w sporcie finansowane przez osobę fizyczną lub osobę prawną nie będącą państwową ani samorządową osobą prawną.

² Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Finansów w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów oraz środków pochodzących ze źródeł zagranicznych (Dz.U. 2019 r. poz. 257) Dział 803 Szkolnictwo wyższe został uchylony, a dział 730 Nauka zmieniony na 730 Szkolnictwo wyższe i nauka.

³ Od 2019 r. część 38 Szkolnictwo wyższe została uchylona, a część 28 Nauka otrzymała brzmienie 28 Szkolnictwo wyższe i nauka, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 23 listopada 2018 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie klasyfikacji części budżetowych oraz określenia ich dysponentów (Dz.U. poz. 2208).

Tabela 9.1. Formy pomocy dla studentów i źródła ich finansowania w 2018 r. (tys. zł)

Forma pomocy	Źródło finansowania		Kwota (tys. zł)	Źródło informacji
	Budżet państwa	Pozostałe		
Stypendia w publicznych szkołach wyższych (dla studentów)	Dotacja podmiotowa na pomoc materialną dla studentów i doktorantów część 38, 21, 24, 42,46, Dział 803 Szkolnictwo wyższe, Rozdział 80309	Opłaty za korzystanie z domów studenckich, opłaty za korzystanie ze stołówek studenckich, inne przychody funduszu na uczelniach	1 285 616,4	MNISW sprawozdania finansowe z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów
w tym:				j.w.
stypendia socjalne			746 219,3	j.w.
stypendia specjalne dla osób niepełnosprawnych			56 016,3	j.w.
stypendium rektora dla najlepszych studentów			461 102,3	j.w.
stypendia ministra za wybitne osiągnięcia			11 625,0	j.w.
zapomogi			10 623,1	j.w.
Stypendia w niepublicznych szkołach wyższych ^a	Dotacja podmiotowa na pomoc materialną dla studentów i doktorantów część 38 Dział 803 Szkolnictwo wyższe, Rozdział 80309	Opłaty za korzystanie z domów studenckich, opłaty za korzystanie ze stołówek studenckich, inne przychody funduszu na uczelniach.	243 664,4	dane za 2017 r. MNISW sprawozdania finansowe z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów
Domy studenckie			659 524,2	MNISW sprawozdania finansowe z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów
Kredyty studenckie	Dotacja część 38 Szkolnictwo wyższe, Dział 803 Szkolnictwo wyższe, Rozdział 80310 Fundusz Pożyczek i Kredytów Studenckich		18 225,6 ^b	Sprawozdanie z wykonania budżetu państwa za rok 2018
Ulgi na przewozy w transporcie zbiorowym (kolejowym)	Dotacja przedmiotowa część 39 Transport, Dział 600 Transport i łączność, Rozdział 60001 Krajowe pasażerskie przewozy kolejowe, subwencje i dotacje		b.d. ^c	Ministerstwo Infrastruktury
Ulgi na przewozy w transporcie zbiorowym (autobusowym)	Dotacja Dział 600 Transport i łączność, Rozdział 60004 Lokalny Transport zbiorowy		b.d.	Urzędy marszałkowskie 16 województw

Forma pomocy	Źródło finansowania		Kwota (tys. zł)	Źródło informacji
	Budżet państwa	Pozostałe		
Składki na ubezpieczenia zdrowotne	Dział 851 – Ochrona zdrowia 76 Rozdział 85156 – Składki na ubezpieczenia zdrowotne oraz świadczenia dla osób nieobjętych obowiązkiem ubezpieczenia zdrowotnego		15 765,7	Wykonanie budżetu państwa w 2018 r. (Część 38, Dział 851)
Ulgi w podatku dochodowym od osób fizycznych dla rodziców studentów	Utracone dochody do budżetu państwa		b.d.	Szacunki na podstawie danych z Departamentu Podatków Dochodowych MF

^a dane za rok 2017.

^b podana kwota dotacji dotyczy kredytów udzielonych łącznie studentom i doktorantom.

^c Według informacji przekazanej z Ministerstwa Infrastruktury dn. 7 maja 2020 r. kwota dotacji przedmiotowej dla przewoźników kolejowych na realizację uprawnień o wymiarze 51% z tytułu ustawowej ulgi na przejazdy wyniosła w 2018 r. – 269 147, 45 tys. zł (brak informacji jaka część tej kwoty dotyczyła dotacji z tytułu ulg dla studentów).

Źródło: opracowanie własne na podstawie: sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. oraz Sprawozdania z wykonania budżetu państwa za okres od 1 stycznia do 31 grudnia 2018 r.

Dotacja podmiotowa na pomoc materialną dla studentów i doktorantów jako źródło finansowania bezzwrotnej pomocy materialnej

Podstawowym źródłem zasilania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów stanowiła dotacja z budżetu państwa, z wyłączeniem środków na stypendia ministra. Pozostałe źródła zasilania tego funduszu stanowiły (Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, Dz.U. z 2012 r., poz. 572, z późn. zm., art. 103):

- opłaty za korzystanie z domów studenckich (w publicznych szkołach wyższych stanowiły drugie pod względem wielkości źródło zasilania funduszu – ok. 20% zwiększeń funduszu);
- opłaty za korzystanie ze stołówek studenckich;
- inne przychody, w tym opłaty za wynajem pomieszczeń w domach studenckich i stołówkach studenckich.

Fundusz pomocy materialnej w części dotyczącej dotacji mógł być przeznaczony na wypłaty stypendiów i zapomóg, a w przypadku uczelni publicznej również na remonty domów studenckich i stołówek studenckich, a z tej części funduszu, która pochodziła ze środków innych niż dotacja, także na utrzymanie i modernizację tych obiektów.

Należy zaznaczyć, że od 1 października 2019 r., wraz z wejściem w życie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. dotyczących przyznawania świadczeń dla studentów, nastąpiły zmiany w zakresie pomocy materialnej dla studentów (Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. poz. 1668, z późn. zm., art. 86-95). Zgodnie z nimi

środki funduszu stypendialnego mogą być przeznaczone wyłącznie na stypendia i zapomogi. Remonty domów studenckich i stołówek w publicznych szkołach wyższych oraz ich modernizacja mogą być, w świetle obowiązujących przepisów, finansowane ze środków subwencji.

Główna część niniejszej analizy jest prowadzona tylko dla 2018 r. – jako ostatniego, dla którego na dzień 20 czerwca 2020 r. dostępne są sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów, a przyznawanie tej pomocy z budżetu państwa było regulowane przez ustawę z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym.

Dotacja na pomoc materialną dla studentów i doktorantów jest dotacją podmiotową, która w 2018 r. została przyznana 387 podmiotom obejmującym 136 uczelni publicznych i 251 uczelni niepublicznych.

Udział dotacji podmiotowej z budżetu państwa w finansowaniu funduszu pomocy materialnej (zwiększenia funduszu) w latach 2011-2018 pozostawał na zbliżonym poziomie ok. 75%, jednak w przekroju typów uczelni publicznych można zaobserwować różnice (zob. tabela 9.2).

Tabela 9.2. Udział dotacji z budżetu państwa w zwiększeniach funduszu według typu publicznej szkoły wyższej w latach 2011-2018

	Typ uczelni wg GUS / lata	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	Uniwersytet	79%	79%	80%	80%	80%	81%	81%	82%
2	Techniczne	68%	68%	70%	70%	71%	70%	70%	70%
3	Rolnicze / przyr.	70%	70%	72%	72%	72%	72%	73%	73%
4	Ekonomiczne	79%	79%	78%	79%	79%	81%	82%	82%
5	Pedagogiczne	79%	79%	79%	79%	78%	79%	79%	82%
6	Medyczne	69%	69%	68%	69%	68%	68%	69%	69%
7	Wychowania fiz.	68%	68%	69%	67%	68%	69%	70%	70%
8	Artystyczne	72%	72%	71%	72%	74%	75%	75%	74%
9	Zawodowe	89%	89%	89%	89%	89%	89%	89%	89%
10	Wojskowe i służb pań.	63%	63%	69%	71%	73%	72%	70%	73%
11	Teologiczne i kościelne	83%	83%	86%	86%	85%	86%	87%	87%
	Ogółem	74%	74%	75%	76%	76%	76%	76%	76%

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w publicznych szkołach wyższych w latach 2011-2018.

Największy udział dotacji z budżetu państwa dotyczy grupy uczelni zawodowych – stały udział na poziomie 89% w całym badanym okresie. Wysoki udział dotacji w zwiększeniach funduszu pomocy materialnej występuje w przypadku uczelni teologicznych i kościelnych, na uniwersytetach, w uczelniach ekonomicznych i pedagogicznych. Natomiast najniższy udział w początkowych latach badanego okresu (lata 2011 i 2012) w uczelniach wojskowych i służb państwowych ulegał stopniowemu zwiększeniu – do 73% w 2018 r.

W całym badanym okresie niski udział był obserwowany w uczelniach technicznych, medycznych i wychowania fizycznego (ok. 70%)

Dotacja na zasilanie Funduszu Kredytów Studenckich

Z budżetu państwa jest udzielana dotacja dla Funduszu Kredytów i Pożyczek Studenckich znajdującego się w Banku Gospodarstwa Krajowego (od 1 stycznia 2019 r. przekształconego w Fundusz Kredytów Studenckich⁴).

Środki funduszu są przeznaczane na dopłaty do niskooprocentowanych kredytów udzielanych przez wybrane banki komercyjne oraz spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe, a także na częściowe lub całkowite umarzenie kredytów studenckich. W okresie studiów oraz w okresie karencji w spłacie kredytu odsetki od kredytu są pokrywane z środków tego funduszu.

W okresie spłaty wysokość oprocentowania kredytu jest naliczana według stopy procentowej równej 0,5 stopy redyskontowej NBP. Instytucja kredytująca może dokonać umorzenia części pozostałej do spłaty kwoty kredytu w przypadku kredytobiorcy, który ukończył studia wśród najlepszych absolwentów uczelni. O wielkości umorzenia decyduje pozycja kredytobiorcy na liście najlepszych absolwentów studiów w danym roku akademickim. Istnieją trzy progi wysokości umorzenia: 50% – w przypadku, gdy kredytobiorca ukończył studia w grupie 1% najlepszych absolwentów, 35% – w przypadku, gdy kredytobiorca ukończył studia w grupie od 1,01% do 5% najlepszych absolwentów oraz w 20% – w przypadku, gdy kredytobiorca ukończył studia w grupie od 5,01% do 10% najlepszych absolwentów.

Dotacje z budżetu państwa na ustawowe ulgi w transporcie dla studentów

Studenci są uprawnieni do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego na podstawie Ustawy z dnia 20 czerwca 1992 r. o uprawnieniach do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego⁵. Jako środki publicznego transportu zbiorowego są rozumiane środki transportu wykorzystywane w transporcie kolejowym lub drogowym, w przewozie o charakterze użyteczności publicznej⁶.

⁴ Na podstawie art. 170 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. z 2018 r., poz. 1669.

⁵ Ustawa z dnia 20 czerwca 1992 r. o uprawnieniach do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego, Dz.U. z 1992 r., Nr 54, poz. 254, art. 4 ust. 4a i 6a oraz art. 5 ust. 1a.

⁶ Ustawa z dnia 16 grudnia 2010 r. o publicznym transporcie zbiorowym, Dz.U. z 2011 r., Nr 5, poz. 13.

Studenci do ukończenia 26. roku życia są uprawnieni do ulgi 51% przy przejazdach środkami publicznego transportu zbiorowego kolejowego w pociągach osobowych, pospiesznych i ekspresowych, na podstawie biletów jednorazowych lub na podstawie imiennych biletów miesięcznych. Ulga przysługuje we wszystkich wskazanych pociągach na terenie całego kraju. Studenci mają także ustawowe prawo do 51% ulgi w publicznym transporcie zbiorowym autobusowym w komunikacji zwykłej i przyspieszonej, na podstawie biletów imiennych miesięcznych.

Zarówno w przypadku przewozów kolejowych, jak i autobusowych osobom, które ukończyły studia pierwszego stopnia przysługują ulgi studencie do dnia 31 października roku ukończenia przez nich studiów.

Koszty związane z finansowaniem ustawowych uprawnień do bezpłatnych lub ulgowych przejazdów są pokrywane z budżetu państwa.

W przypadku transportu kolejowego przewoźnicy kolejowi otrzymują dotacje przedmiotową na wyrównanie utraconych przychodów z tytułu honorowania ustawowych uprawnień do przejazdów ulgowych, w tym związanych z preferencjami dla studentów (Część 39 Transport, Dział 600 Transport i łączność, Rozdział 60001 Krajowe pasażerskie przewozy kolejowe, subwencje i dotacje).

Jeśli chodzi o transport autobusowy, to samorzady województw (urzędy marszałkowskie) przekazują dopłaty z tytułu ustawowych ulg dla przewoźników wykonujących krajowe autobusowe przewozy pasażerskie. Z kolei samorzady otrzymują środki na ten cel z budżetu państwa (Dział 600 Transport i łączność, Rozdział 60004 Lokalny Transport zbiorowy). Warunkiem koniecznym otrzymania przez przewoźnika dopłaty z tytułu stosowania ulg ustawowych jest zawarcie z urzędem marszałkowskim umowy na świadczenie usług transportowych.

Oprócz wyżej wymienionych ulg ustawowych, studenci korzystają także z ulg samorządowych w transporcie miejskim (zniżki MPK), które są finansowane z budżetu jednostek samorządu terytorialnego. Zdarza się, że mogą również korzystać z ulg handlowych przewoźników, które jednak nie są refinansowane ze środków publicznych.

Składki na ubezpieczenia zdrowotne

Osoby studiujące podlegają obowiązkowi ubezpieczenia zdrowotnego jako studenci – w przypadku, gdy nie posiadają innego tytułu, z którego mogłyby być opłacane składki na te ubezpieczenia.

Przy rozstrzygnięciu obowiązku ubezpieczenia zdrowotnego studenta brany jest pod uwagę: wiek studenta, posiadanie innych tytułów do ubezpieczeń, prawo do świadczeń. Za wiek graniczny uznaje się 26 lat. Student, który może być uznany za członka rodziny osoby ubezpieczonej powinien być zgłoszony do ubezpieczenia zdrowotnego z tego właśnie tytułu. Za członka rodziny ubezpieczonego rozumie się: dziecko własne, dziecko małżonka, dziecko przysposobione lub wnuka, do ukończenia przez nie 18 lat, a jeśli kształci się dalej to do ukończenia 26 lat, małżonka, wstępnych pozostających z ubezpieczonym we wspólnym gospodarstwie domowym.

Student może podlegać także ubezpieczeniu z tytułu wykonywania przez niego umowy o pracę. Natomiast studenci do 26. roku życia nie podlegają ubezpieczeniu zdrowotnemu z tytułu umowy agencyjnej, umowy zlecenia lub innej umowy o świadczenie usług, do której stosuje się przepisy kodeksu cywilnego.

Ulga podatkowa dla rodziców studentów – ukryte koszty finansowania pomocy materialnej dla studentów

Ulga prorodzinna w podatku dochodowym od osób fizycznych mogła przysługiwać podatnikowi, który utrzymywał pełnoletnie dzieci, do ukończenia 25. roku życia, uczące się w szkołach wyższych.

Z Departamentu Podatków Dochodowych w Ministerstwie Finansów zostały przekazane informacje o podatnikach, którzy skorzystali w 2018 r. z ulgi na dzieci, w tym:

- dokonali odliczenia z tytułu ulgi na dzieci od podatku dochodowego;
- wnosili o dodatkowy zwrot z tytułu nieodliczonej ulgi na dzieci.

Udostępniane dane dotyczyły podatników korzystających z tej preferencji, którzy mieli na utrzymaniu dzieci urodzone w latach 1993-1999 (grupa obejmowała osoby będące studentami do ukończenia 25. roku życia). W 2018 r. kwota odliczenia ulgi na dzieci urodzone w latach 1993-1999 wynosiła ok. 380 000 tys. zł, a dodatkowy zwrot z tytułu ulgi na dzieci urodzone w tym samym okresie wynosił ok. 70 000 tys. zł. Jednak dane zawierały również

informację o dzieciach niebędących studentami, które otrzymywały zasiłek (dodatek) pielęgnacyjny lub rentę socjalną i których rodzice zgodnie z przepisami byli także uprawnieni do skorzystania z preferencji podatkowych. Ministerstwo Finansów przekazało informację, że na podstawie danych podatkowych nie było możliwości wyodrębnienia tych dwóch grup uprawnionych.

Na podstawie danych ZUS dokonano oszacowania liczby osób, które w 2018 r. były w wieku 19-25 lat (a zatem urodzonych w latach 1993-1999), które pobierały rentę socjalną⁷. ZUS nie udostępnia danych szczegółowych dotyczących wieku i liczby osób pobierających rentę socjalną, podaje natomiast strukturę wiekową osób pobierających rentę socjalną, stosując przedziały wiekowe: osoby w wieku 19 i mniej lat stanowiły 2,9% wszystkich pobierających rentę socjalną, osoby w wieku 20-24 lata stanowiły 11,1%, osoby w wieku 25-29 lat stanowiły natomiast 13,3%. Łącznie rentę pobierało w 2018 r. 280 tys. osób. Przyjmując rozkład równomierny w rocznikach osób pobierających rentę socjalną, ok. 42 tys. osób w wieku 19-25 lat pobierało rentę socjalną (15% x 280 tys.).

Liczba dzieci, na które dokonano odliczenia to 470 tys. osób, czyli liczba studentów, na których dokonano odliczenia to 470 tys. – 42 tys. = 428 tys. A zatem 91% osób, na które dokonano odliczania podatkowego stanowiliby studenci, a taki odsetek łącznej kwoty odliczeń podatkowych daje kwotę 410 000 tys. zł.

$$428/470 \times (450\ 000 \text{ tys. zł}) = 91\% \times 450\ 000 \text{ tys. zł} = 410\ 000 \text{ tys. zł}$$

Zatem wartość odliczenia z tytułu ulgi prorodzinnej przypadającej na rodziców studentów to 410 000 tys. zł (łączna kwota odliczenia i dodatkowego zwrotu).

Wielkość i struktura pomocy stypendialnej dla studentów w publicznych szkołach wyższych

Od 2012 r. nastąpiły zmiany w zakresie udzielania bezzwrotnej pomocy materialnej dla studentów, na podstawie których mogli ubiegać się o następujące formy pomocy:

- stypendium socjalne;
- stypendium dla osób niepełnosprawnych;
- zapomogę;

⁷ Zakład Ubezpieczeń Społecznych, *Ważniejsze informacje z zakresu ubezpieczeń społecznych 2018 r.*, Warszawa kwiecień 2019 r. www.zus.pl/documents/10182/167633/Wa%C5%BCniejsze+informacje+z+Zakresu+Ubezpiecze%C5%84+Spo%C5%82ecznych+2018+r..pdf/de3f5026-98b6-a925-a664-cbd890449ee0; data dostępu: 10.03.2020 r.

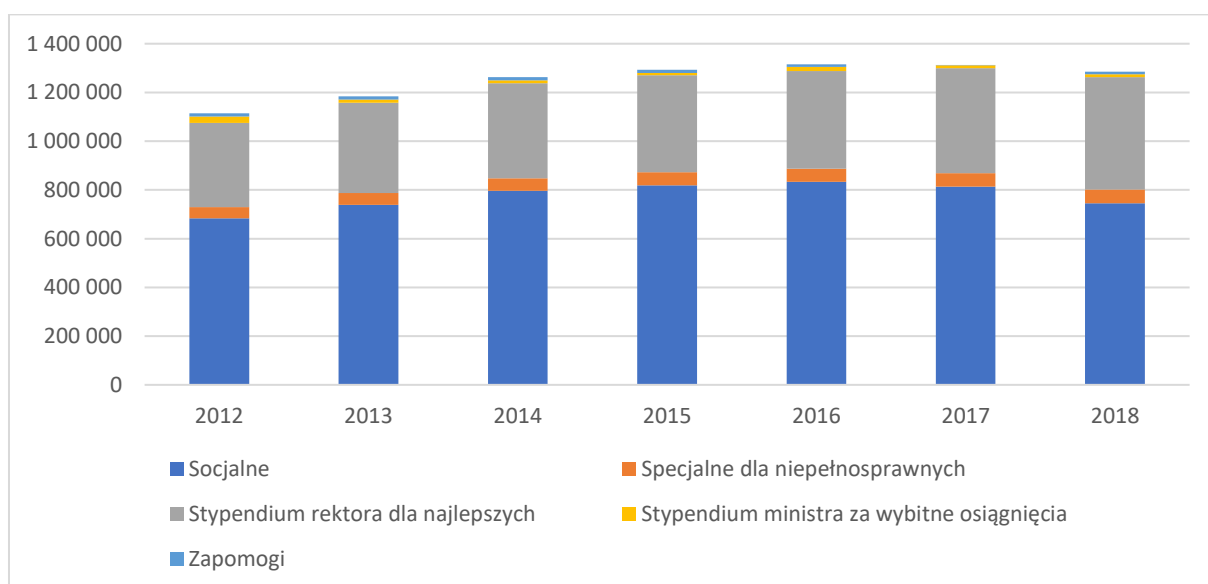
- stypendium rektora dla najlepszych studentów;
- stypendium ministra.

Powyższe stypendia są przyznawane w drodze decyzji administracyjnej komisji stypendialnej i odwoławczej komisji stypendialnej, w której większość członków stanowią studenci. Stypendium rektora przyznaje się nie więcej niż 10% studentów na określonym kierunku studiów.

Warto także zaznaczyć, że dodatkowo studenci mogą otrzymać:

- stypendium finansowane przez jednostkę samorządu terytorialnego;
- stypendium za wyniki w nauce lub w sporcie finansowane przez osobę fizyczną lub osobę prawną niebędącą państwową ani samorządową osobą prawną.

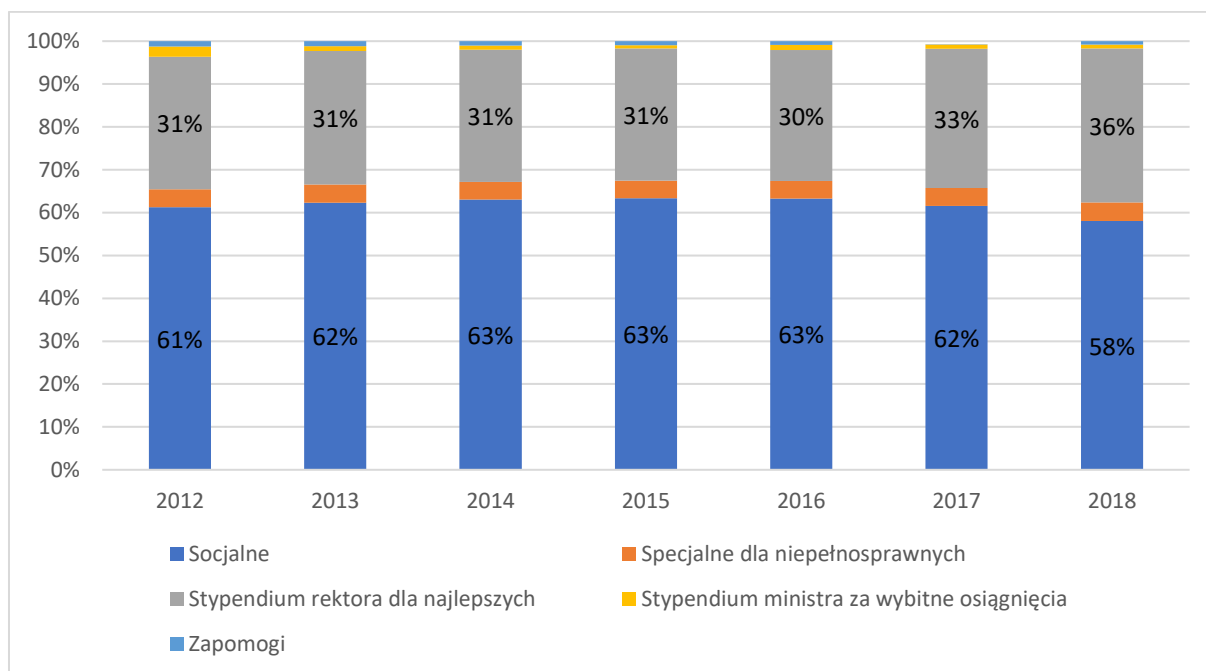
Wykres 9.1. Wysokość stypendiów wypłacanych studentom w uczelniach publicznych w latach 2012-2018 w podziale na rodzaje pomocy (tys. zł)

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w publicznych szkołach wyższych w latach 2011-2018.

Rozpatrując łączną kwotę pomocy materialnej dla studentów, można zaobserwować niską dynamikę wzrostu do 2017 r., potem niewielki spadek. Jeśli chodzi o dwa najbardziej znaczące rodzaje stypendiów, to od 2017 r. notuje się spadek wielkości kwot przeznaczonych na stypendia socjalne (w 2017 r. o 2,3%, w 2018 r. o 8,4%), a wzrost wypłat w ramach stypendium rektora (odpowiednio o 7,3% i 7,1%).

Wykres 9.2. Struktura pomocy stypendialnej dla studentów w latach 2012-2018

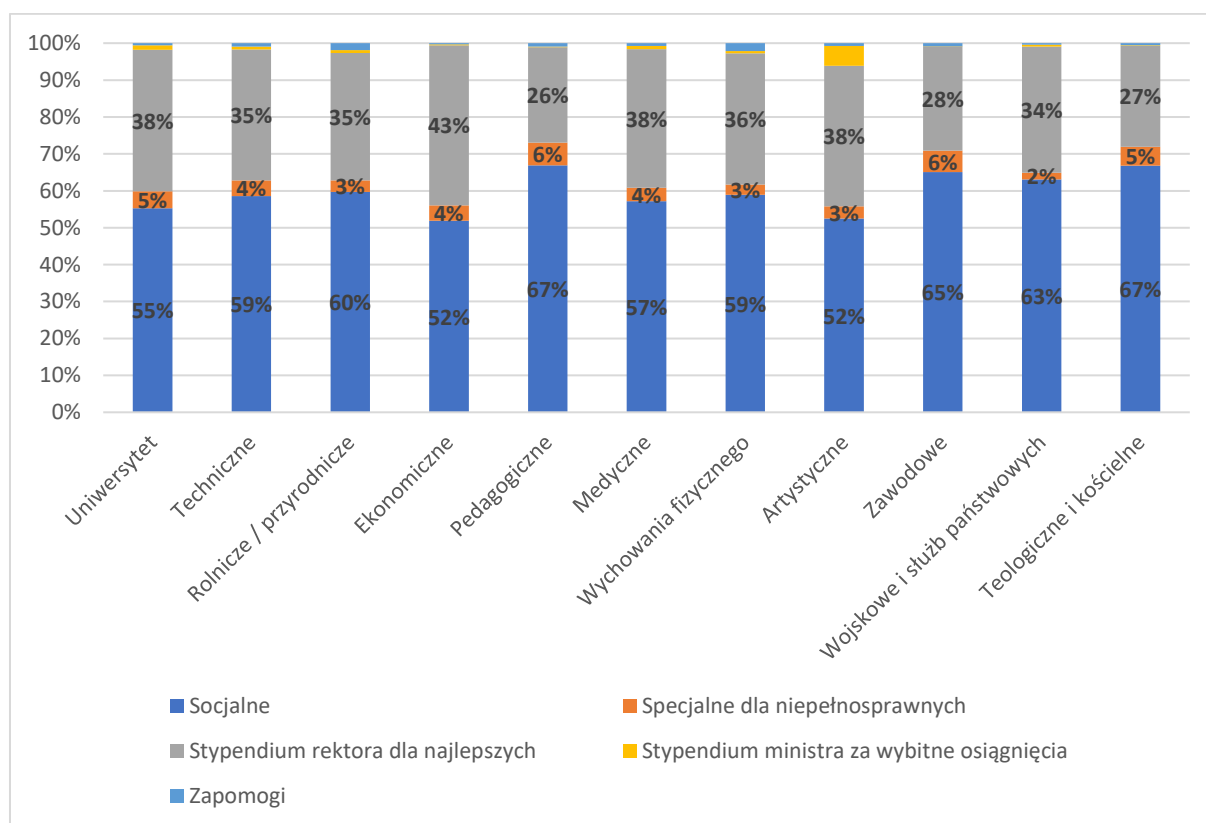

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w publicznych szkołach wyższych w latach 2011-2018.

W badanym okresie nastąpił wzrost udziału stypendiów rektora (z 30% w 2016 r. do 36% w 2018 r.), kosztem spadku udziału stypendiów socjalnych (z 63% w latach 2014-2016 do 58% w 2018 r.).

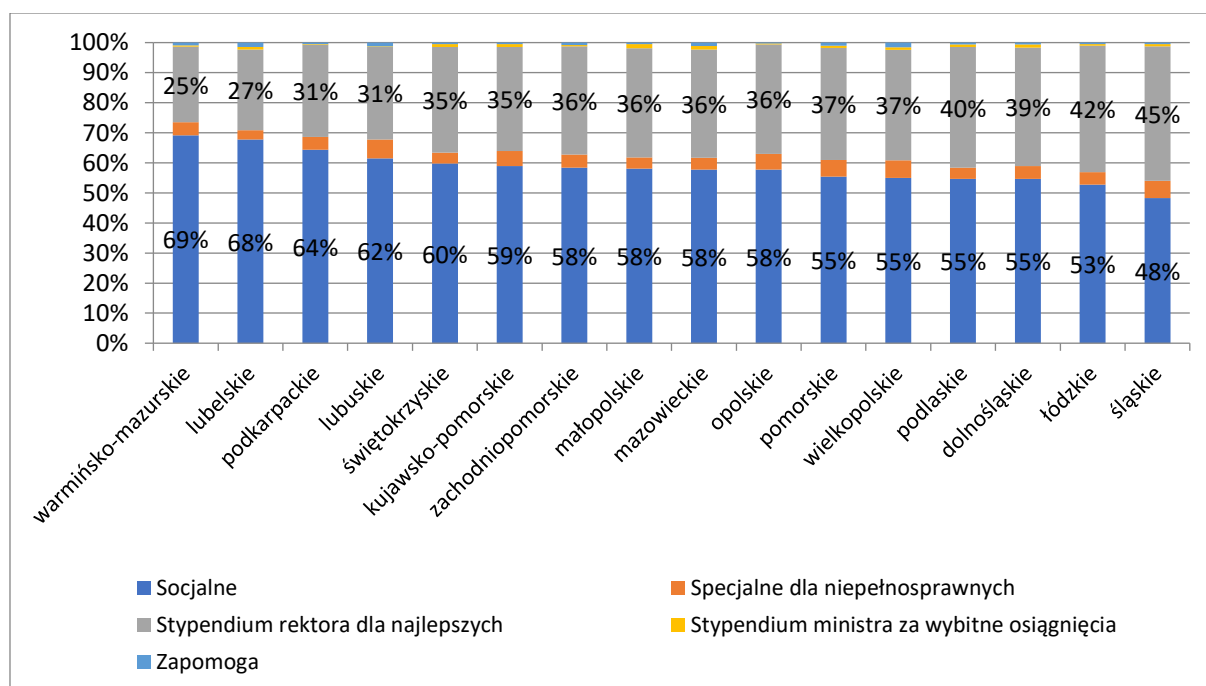
Poniżej, na wykresach 9.3 i 9.4, przedstawiono strukturę pomocy w przekroju typów uczelni oraz strukturę pomocy w ujęciu regionalnym.

Wykres 9.3. Struktura pomocy materialnej dla studentów w podziale na typy uczelni w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w publicznych szkołach wyższych w 2018 r.

Wykres 9.4. Struktura pomocy materialnej dla studentów w podziale na województwa (2018 r.)

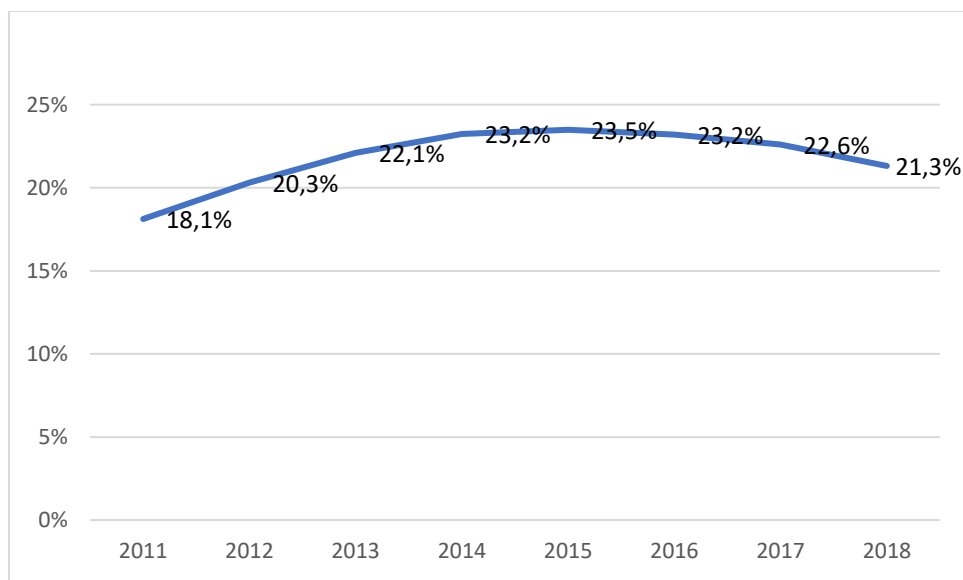
Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w publicznych szkołach wyższych w 2018 r.

Struktura pomocy stypendialnej w przekroju regionalnym wykazuje duże różnice. Udział wielkości wypłat z tytułu stypendium rektora dla najlepszych studentów w funduszu pomocy materialnej kształtuje się od 25% (warmińsko-mazurskie) do 45% (śląskie).

Udział studentów uprawnionych do pobierania pomocy stypendialnej

Udział studentów pobierających stypendia w uczelniach publicznych rósł od 18,1% w 2011 r. do 23,5% w 2015 r., a od 2016 r. można zaobserwować nieznaczny spadek – do 21,3% w 2018 r. (zob. wykres 9.5).

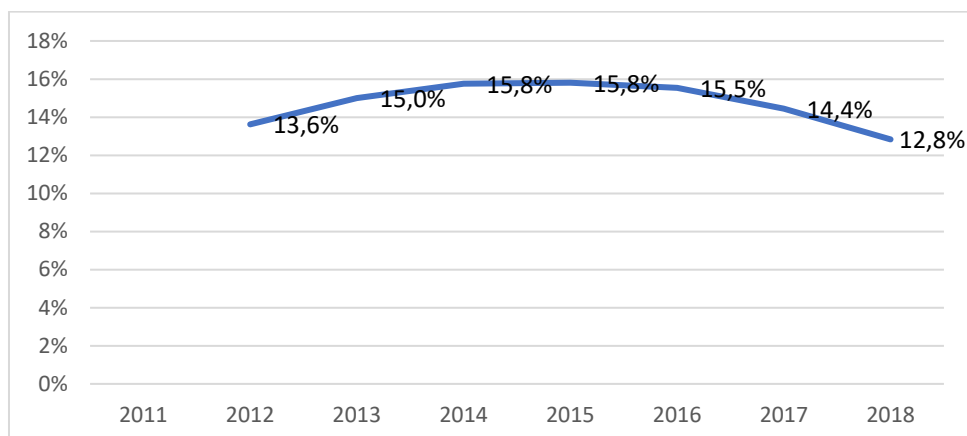
Wykres 9.5. Udział studentów pobierających świadczenia stypendialne w ogóle studentów w uczelniach publicznych w latach akademickich 2011/2012 do 2018/2019

Źródło: Raporty dotyczące liczby świadczeń stypendialnych w przekroju uczelni, POLON dane za lata akademickie od 2011/2012 do 2018/2019 oraz sprawozdania z wykonania planu rzeczowo-finansowego za lata 2011-2012.

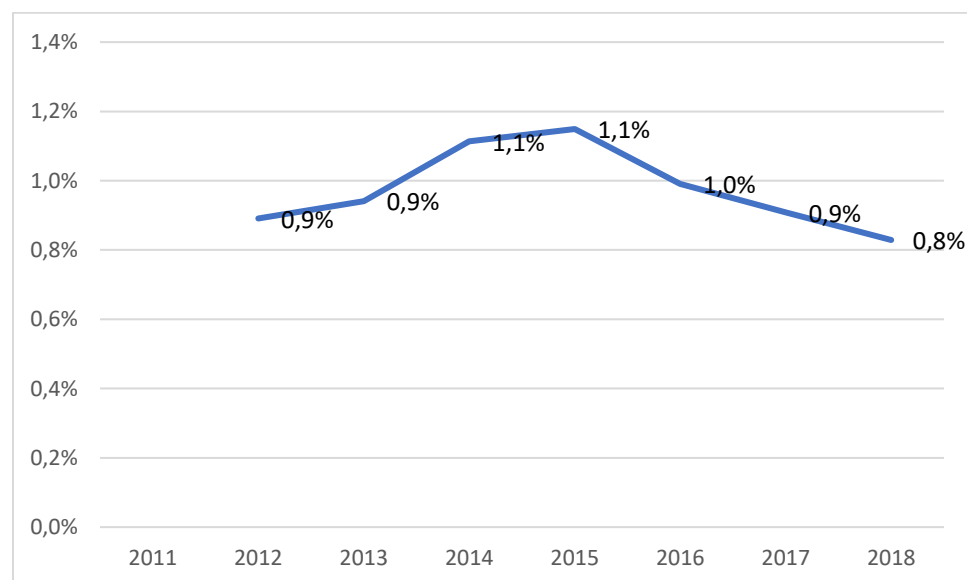
Wykresy 9.6-9.8 przedstawiają udział pobierających poszczególne formy stypendiów w grupie wszystkich szkół publicznych.

Wykres 9.6. Udział studentów publicznych szkół wyższych, którym przyznano stypendium socjalne w latach 2012-2018

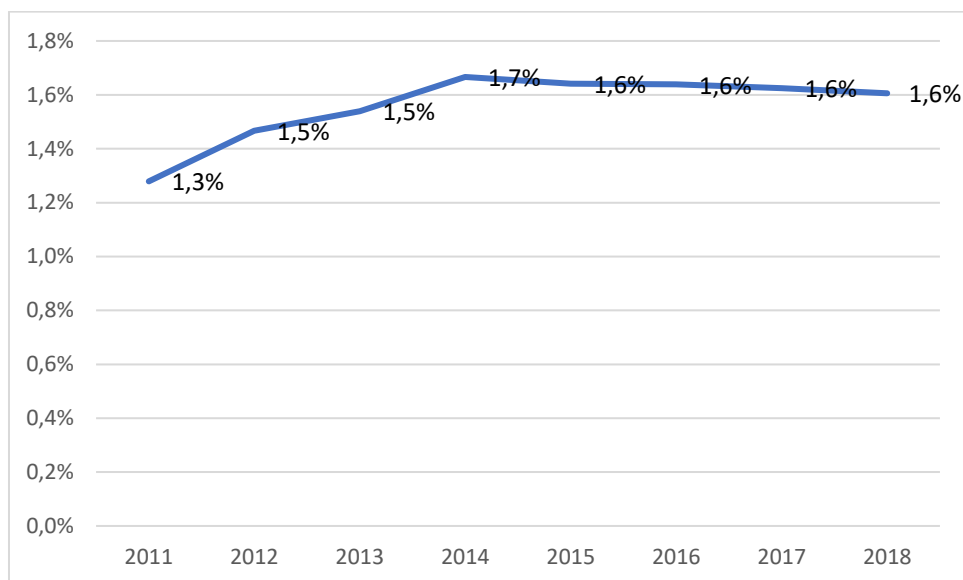
Źródło: opracowanie na podstawie danych MNiSW.

Wykres 9.7. Udział studentów publicznych szkół wyższych, którym przyznano zapomogę w latach 2012-2018

Źródło: opracowanie na podstawie danych MNiSW.

Wykres 9.8. Udział studentów publicznych szkół wyższych, którym przyznano stypendium dla niepełnosprawnych w latach 2012-2018

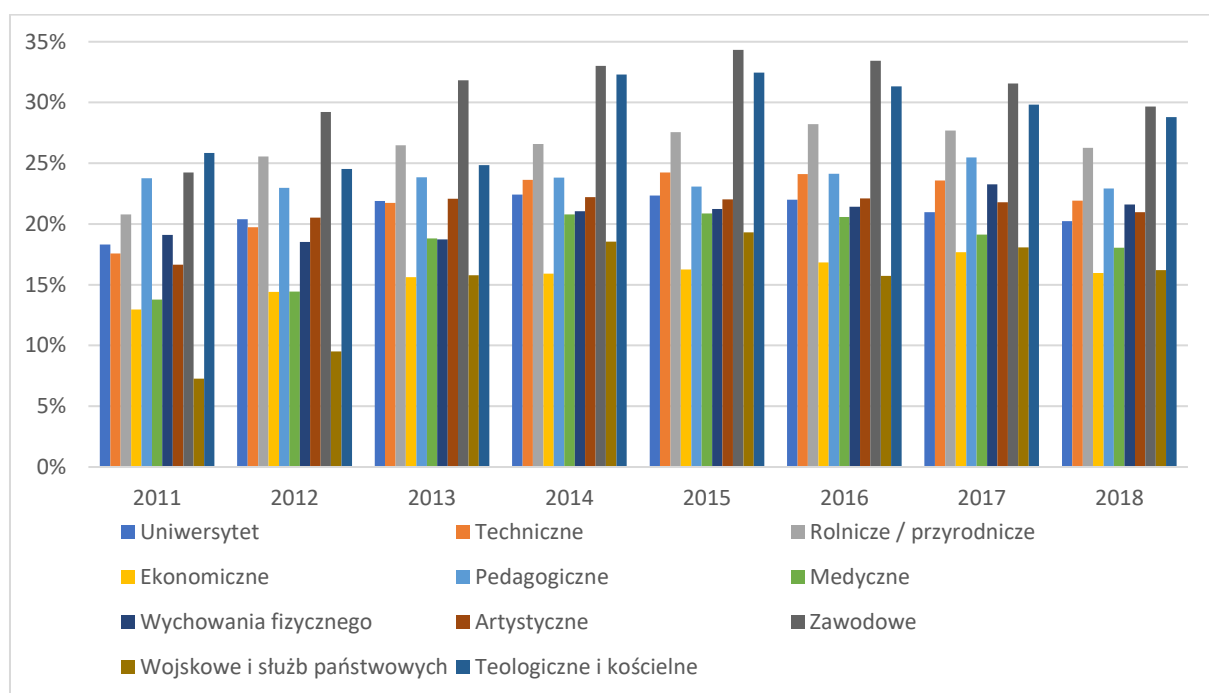
Źródło: opracowanie na podstawie danych MNiSW.

Udział studentów pobierających stypendia w przekroju typów uczelni

W latach 2011-2018 utrzymują się różnice w udziale studentów pobierających bezzwrotną pomoc materialną w przekroju typów uczelni publicznych według klasyfikacji GUS. Najwyższy poziom korzystających ze stypendiów można zaobserwować w grupie szkół wyższych zawodowych oraz teologicznych i kościelnych. Pomijając uczelnie wojskowe i służb państwowych, w których prawo do pomocy materialnej nie przysługuje pewnym grupom studiujących⁸, najniższy udział studentów objętych pomocą stypendialną występuje na uczelniach ekonomicznych (wykres 9.9.).

⁸ Prawo do pomocy materialnej nie przysługuje studentom będącym kandydatami na żołnierzy zawodowych lub żołnierzami zawodowymi, którzy podjęli studia na podstawie skierowania przez właściwy organ wojskowy lub otrzymali pomoc w związku z pobieraniem nauki na podstawie przepisów o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych, a także studentom będącym funkcjonariuszami służb państwowych w służbie kandydackiej albo będących funkcjonariuszami służb państwowych, którzy podjęli studia na podstawie skierowania lub zgody właściwego przełożonego i otrzymali pomoc w związku z pobieraniem nauki na podstawie przepisów o służbie.

Wykres 9.9. Udział studentów, którym przyznano pomoc materialną w ogóle studentów w podziale na typy uczelni w latach 2011-2018

Źródło: opracowanie na podstawie danych MNiSW.

Udział studentów pobierających stypendia w przekroju regionalnym

Znaczne różnice w udziale studentów pobierających pomoc stypendialną (nawet liczące kilkanaście punktów procentowych) występują w przekroju regionalnym (tabela 9.3.).

Tabela 9.3. Udział studentów pobierających stypendium w ogóle studiujących w publicznych szkołach wyższych w podziale na województwa (2018 r.)

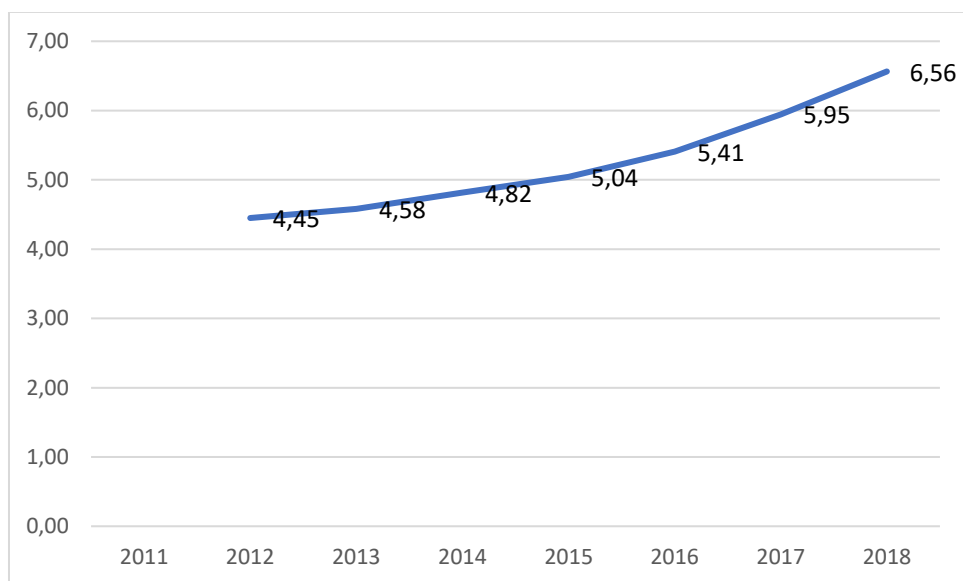
Województwo	Udział studentów pobierających stypendium w ogóle studiujących (2018)		
	Ogółem	Socjalne	Rektora dla najlepszych
śląskie	17%	8%	9%
mazowieckie	18%	11%	7%
dolnośląskie	18%	9%	9%
wielkopolskie	19%	10%	9%
zachodniopomorskie	19%	10%	10%
pomorskie	19%	10%	9%
łódzkie	20%	12%	9%
opolskie	21%	12%	9%
lubuskie	21%	12%	7%
małopolskie	21%	13%	9%
kujawsko-pomorskie	24%	15%	10%
świętokrzyskie	27%	18%	9%
warmińsko-mazurskie	27%	19%	8%
podlaskie	28%	20%	9%
lubelskie	33%	25%	9%
podkarpackie	35%	26%	10%
MIN	17%	8%	7%
MAX	35%	26%	10%

Źródło: opracowanie na podstawie danych MNiSW.

Dane z tabeli 9.4 potwierdzają znaczne zróżnicowanie udziału studentów pobierających pomoc stypendialną między województwami – dotyczy przede wszystkim stypendium socjalnego (udział pobierających stypendium rektora jest ograniczony do max. 10% na kierunku).

Średnia kwota udzielonej pomocy materialnej na studenta

Wykres 9.10. Średnia kwota pomocy materialnej na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w latach 2012-2018 (tys. zł)

Źródło: na podstawie danych MNiSW.

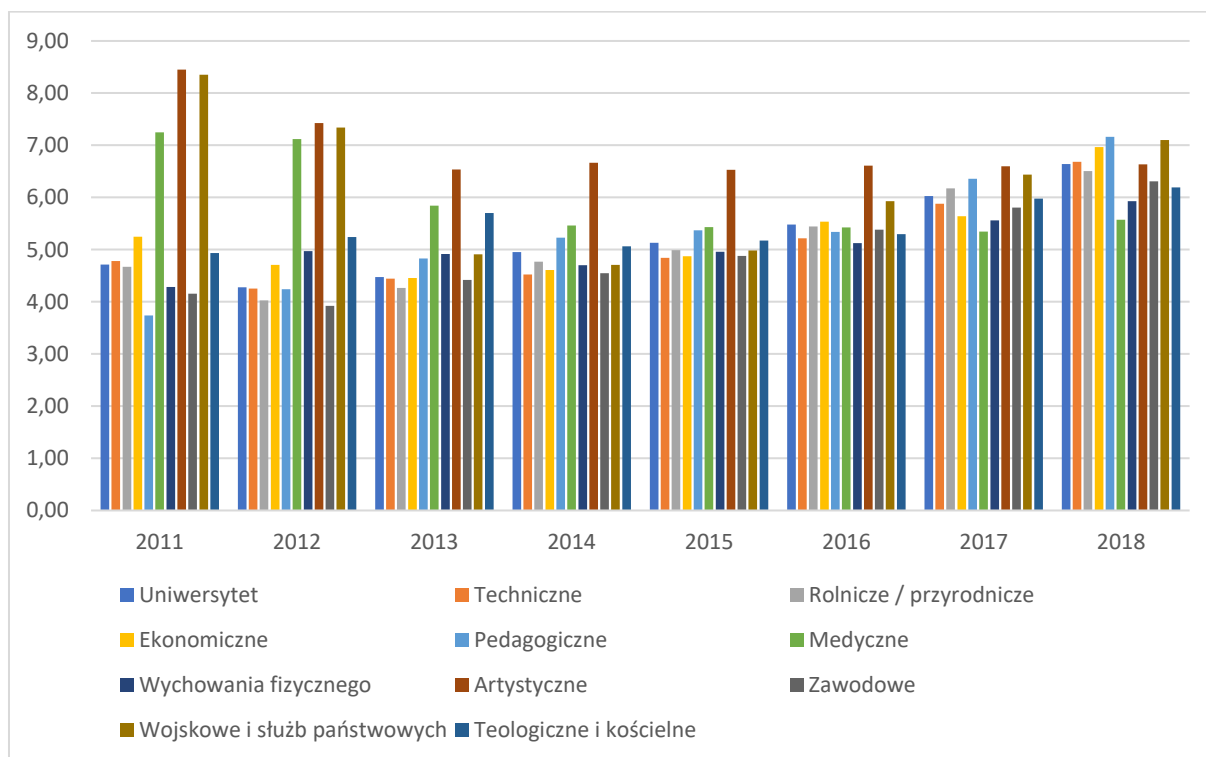
Zróżnicowanie wielkości udzielonej pomocy materialnej na studenta w zależności od typu uczelni

Tabela 9.4. Średnia kwota pomocy materialnej na beneficjenta w podziale na typy uczelni w latach 2011-2018 (tys. zł)

GRUPA	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Uniwersytet	4,71	4,28	4,47	4,95	5,13	5,48	6,03	6,64
Techniczne	4,78	4,25	4,44	4,52	4,84	5,22	5,88	6,68
Rolnicze/ przyrodnicze	4,67	4,03	4,27	4,77	4,99	5,45	6,18	6,51
Ekonomiczne	5,25	4,71	4,45	4,61	4,87	5,54	5,64	6,97
Pedagogiczne	3,74	4,24	4,83	5,23	5,37	5,34	6,36	7,16
Medyczne	7,25	7,12	5,84	5,46	5,43	5,42	5,35	5,57
Wychowania fizycznego	4,28	4,97	4,92	4,70	4,96	5,12	5,56	5,93
Artystyczne	8,45	7,43	6,53	6,67	6,53	6,61	6,60	6,64
Zawodowe	4,16	3,92	4,42	4,55	4,88	5,38	5,81	6,31
Wojskowe i służb państwowych	8,35	7,34	4,91	4,71	4,99	5,93	6,44	7,10
Teologiczne i kościelne	4,94	5,24	5,70	5,06	5,17	5,29	5,98	6,19

Źródło: na podstawie danych MNiSW.

Wykres 9.11. Średnia roczna kwota pomocy materialnej na beneficjenta w uczelniach publicznych w podziale na typy uczelni według GUS (tys. zł)

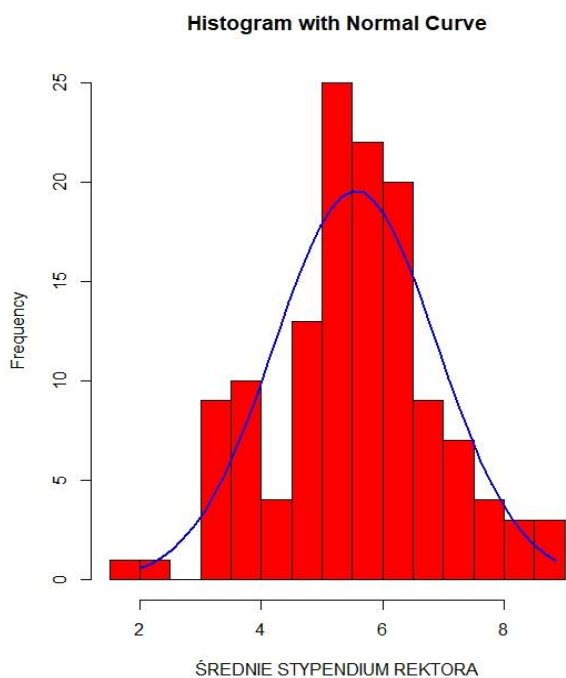
Źródło: na podstawie danych MNiSW.

Analiza danych zawartych w tabeli 9.5. i na wykresach 9.11 i 9.12 prowadzi do następujących wniosków:

- Największe zróżnicowanie kwot przyznanej pomocy materialnej między typami szkół wyższych występowało na początku badanego okresu (2011 r.);
- Mimo decentralizacji systemu, wraz z upływem czasu różnice w średniej wielkości przyznanej pomocy wykazywały tendencję malejącą w podziale na typy szkół wyższych;
- Na poziomie indywidualnych uczelni różnice wciąż występują (zob. wykres 9.12);
- Przykładowo, analizując średnią wielkość stypendium rektora w 2018 r., wypłacane kwoty wynosiły do 2 tys. zł rocznie w przypadku Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie do prawie 16 tys. zł w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. prof. Edwarda F. Szczepanika w Suwałkach. Zróżnicowanie występuje także w ramach poszczególnych typów uczelni (np. Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie 2 tys. zł, Akademia Sztuki Wojennej 13 tys. zł).

Wykres 9.12. Rozkład średniej wysokości stypendium rektora w publicznych szkołach wyższych w 2018 r.

a. przy usunięciu obserwacji odstających

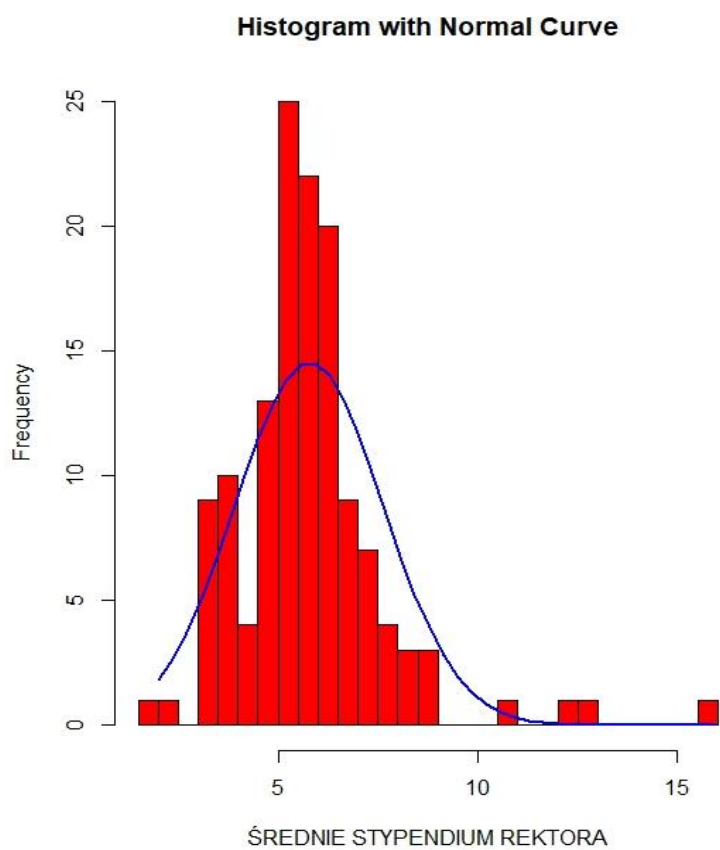
Uwaga! Do weryfikacji przypadki skrajne (prawy ogon) – obawy co poprawności danych dotyczące liczby studentów pobierających stypendia (raportowanie uczelni w POLON).

W 2018 r. kwota stypendium rektora dla najlepszych studentów (rocznie w tys. zł)

Mediana	5,55
Średnia	5,56
Odchylenie standardowe	1,38

Źródło: na podstawie danych MNiSW.

b. bez usunięcia obserwacji odstających

Mediana	5,564
Średnia	5,775
Odchylenie standardowe	1,852

Źródło: na podstawie danych MNiSW.

Średnia kwota stypendium w ujęciu regionalnym

Można zaobserwować znaczne różnice w średniej wysokości przyznanego stypendium (zwłaszcza dotyczy to stypendium rektora) w przekroju regionalnym (zob. tabela 9.5).

Tabela 9.5. Średnia kwota stypendium na osobę w podziale na województwa w 2018 r. (tys. zł)

Województwo	Średnia kwota stypendium na osobę w 2018 r. (tys. zł)		
	Ogółem	Socjalne	Rektora dla najlepszych
dolnośląskie	5,69	6,46	4,29
świętokrzyskie	5,96	5,16	6,10
wielkopolskie	5,97	6,16	4,76
lubuskie	6,28	6,79	5,53
pomorskie	6,32	6,83	5,10
lubelskie	6,34	5,69	6,02
podkarpackie	6,44	5,55	6,40
zachodniopomorskie	6,45	7,54	4,63
opolskie	6,59	6,71	5,29
łódzkie	6,81	6,26	6,62
mazowieckie	6,82	6,65	5,96
kujawsko-pomorskie	6,92	6,47	6,04
śląskie	6,96	7,14	6,04
małopolskie	7,00	6,54	6,34
podlaskie	7,02	5,36	9,12
warmińsko-mazurskie	7,04	7,03	5,86
MIN	5,69	5,16	4,29
MAX	7,04	7,54	9,12

Zródło: na podstawie danych MNiSW.

Zróżnicowanie stypendialnej pomocy materialnej dla studentów w Polsce w 2018 r.

Zestawienia przedstawiają udział studentów pobierających zwrotną pomoc materialną w ogóle studentów oraz wysokość rocznego świadczenia z tytułu pobierania stypendium socjalnego oraz stypendium rektora dla najlepszych studentów wedle dwóch typów klasyfikacji publicznych szkół wyższych.

Pierwszy podział dotyczy typów szkół wyższych według GUS (zob. tabela 9.6). Drugi podział, tzw. alternatywny (zob. tabela 9.7), to klasyfikacja zaproponowana przez dr Magdalенę Jelonek i dr Krzysztofa Czarneckiego.

W celu pokazania zróżnicowania wysokości dwóch najbardziej znaczących form stypendialnych, tj. stypendium socjalnego i stypendium rektora, wykorzystano dane z systemu POLON dla publicznych szkół wyższych dotyczące ogólnej liczby studentów oraz liczby beneficjentów stypendium socjalnego i stypendium rektora w podziale na semestry zimowy 2017/2018 oraz letni 2018/2019. Uwzględniono występujące różnice między uczelniami w zakresie średniej liczby miesięcy, na które były przyznawane stypendia w semestrze. Dane

finansowe dotyczące kwot wypłat stypendium socjalnego i stypendium rektora w roku kalendarzowym pochodzą ze sprawozdania dla publicznych szkół wyższych z wykonania funduszu pomocy materialnej dla studentów i doktorantów w 2018 r.

Tabela 9.6. Typy publicznych szkół wyższych według klasyfikacji GUS^{a, b, c}

Typ uczelni	Uczelnie	Liczba uczelni w 2018 r.
Uniwersytety	Uniwersytet w Białymstoku	18
	Uniwersytet Gdański	
	Uniwersytet Śląski w Katowicach	
	Uniwersytet Jagielloński w Krakowie [zbiorczo]	
	Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	
	Uniwersytet Łódzki	
	Uniwersytet Opolski	
	Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	
	Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu [zbiorczo]	
	Uniwersytet Warszawski	
	Uniwersytet Wrocławski	
	Uniwersytet Szczeciński	
	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie [zbiorczo]	
	Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie	
	Uniwersytet Rzeszowski	
	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	
	Uniwersytet Zielonogórski	
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach		
Techniczne	Politechnika Białostocka	18
	Politechnika Częstochowska	
	Politechnika Gdańska	
	Politechnika Śląska	
	Politechnika Świętokrzyska	
	Politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki	
	Politechnika Lubelska	
	Politechnika Łódzka	
	Politechnika Poznańska	
	Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukasiewicza	
	Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie	
	Politechnika Warszawska	
	Politechnika Wrocławska	
	Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie	
	Politechnika Koszalińska	
	Politechnika Opolska	
	Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu	
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej		
Rolnicze/ przyrodnicze	Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich w Bydgoszczy	7
	Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie	
	Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie	
	Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu	
	Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach	
	Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie	
	Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu	
Ekonomiczne	Szkoła Główna Handlowa w Warszawie	5
	Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach	
	Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie	

Typ uczelni	Uczelnie	Liczba uczelni w 2018 r.
Pedagogiczne	Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu	4
	Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu	
	Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie	
	Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie	
	Akademia Pomorska w Słupsku	
Medyczne	Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie	10
	Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego w Warszawie	
	Gdański Uniwersytet Medyczny	
	Pomorski Uniwersytet Medyczny w Szczecinie	
	Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach	
	Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu	
	Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich we Wrocławiu	
	Uniwersytet Medyczny w Białymstoku	
	Uniwersytet Medyczny w Lublinie	
	Uniwersytet Medyczny w Łodzi	
Warszawski Uniwersytet Medyczny		
Wychowania fizycznego	Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku	6
	Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach	
	Akademia Wychowania Fizycznego im. Bronisława Czecha w Krakowie	
	Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu	
	Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie	
	Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu	
Artystyczne	Akademia Muzyczna im. Feliksa Nowowiejskiego w Bydgoszczy	19
	Akademia Muzyczna im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi	
	Akademia Muzyczna im. Ignacego Jana Paderewskiego w Poznaniu	
	Akademia Muzyczna im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu	
	Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach	
	Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki w Gdańsku	
	Akademia Muzyczna w Krakowie	
	Akademia Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu	
	Akademia Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie	
	Akademia Sztuk Pięknych im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi	
	Akademia Sztuk Pięknych w Gdańsku	
	Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach	
	Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie	
	Akademia Sztuk Teatralnych im. Stanisława Wyspiańskiego w Krakowie	
	Akademia Sztuki w Szczecinie	
	Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie	
	Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi	
	Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu	
	Uniwersytet Muzyczny Fryderyka Chopina w Warszawie	
	Zawodowe	
Akademia im. Jakuba z Paradyża		
Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna im. ks. Bronisława Markiewicza w Jarosławiu		
Karkonoska Państwowa Szkoła Wyższa w Jeleniej Górze		
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie		
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy		
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu		
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie		
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu		
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Pigonia w Krośnie		

Typ uczelni	Uczelnie	Liczba uczelni w 2018 r.
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie	
	Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku	
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu	
	Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej	
	Państwowa Uczelnia Stanisława Staszica w Pile	
	Państwowa Uczelnia Zawodowa im. prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu	
	Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku	
	Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemyśle	
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nysie	
	Państwowa Uczelnia Zawodowa im. Ignacego Mościckiego w Ciechanowie	
	Podhalańska Państwowa Uczelnia Zawodowa w Nowym Targu	
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Chełmie	
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu	
	Państwowa Uczelnia Zawodowa we Włocławku	
	Państwowa Medyczna Wyższa Szkoła Zawodowa w Opolu	
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie	
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Hipolita Cegielskiego w Gnieźnie	
	Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży	
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Wałczu	
	Małopolska Uczelnia Państwowa im. rotmistrza Witolda Pileckiego w Oświęcimiu	
	Uczelnia Państwowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu	
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. prof. Edwarda F. Szczepanika w Suwałkach	
	Państwowa Uczelnia im. Stefana Batorego	
	Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koszalinie	
Wojskowe, morskie, służb państwowych	Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego	8
	Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte	
	Akademia Sztuki Wojennej	
	Lotnicza Akademia Wojskowa	
	Akademia Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki	
	Akademia Morska w Szczecinie	
	Szkoła Główna Służby Pożarniczej	
	Uniwersytet Morski w Gdyni	
Teologiczne, kościelne	Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie	7
	Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie	
	Akademia Ignatianum w Krakowie	
	Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie	
	Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu	
	Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie	
	Prawosławne Seminarium Duchowne w Warszawie	
Razem		136

^a Wskazana kategoryzacja GUS dotyczy także niepublicznych szkół wyższych, które jednak nie są przedmiotem niniejszego opracowania, stąd nie uwzględniono ich w liczbie wymienionych podmiotów.

^b Według podziału GUS osobne kategorie dla uczelni wojskowych (MON), służb państwowych i morskich, na potrzeby niniejszego opracowania zostały połączone w jedną kategorię.

^c Według podziału GUS osobne kategorie dla teologicznych i kościelnych. Z uwagi na małą liczebność zostały uwzględnione jako łączona kategoria.

Źródło: na podstawie wykazu uczelni w systemie POLON.

Tabela 9.7. Kategoryzacja publicznych szkół wyższych tzw. alternatywna

Typ uczelni		Typ	Uczelnie	Liczba w 2018 r.
Top20 rankingu Perspektyw	1		Uniwersytet Jagielloński, AGH, Uniwersytet Warszawski, SGH, Politechnika Warszawska, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Politechnika Gdańska, UAM w Poznaniu, Gdański Uniwersytet Medyczny, Politechnika Śląska, UMK w Toruniu, Uniwersytet Wrocławski, Politechnika Łódzka, Politechnika Wrocławska, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu, Pomorski Uniwersytet Medyczny, Politechnika Poznańska	20
Uczelnie drugorzędne (2)	2a	Drugorzędne (bez medycznych i artystycznych)	Pozostałe (bez medycznych i artystycznych)	32
	2b	Drugorzędne medyczne	Pozostałe medyczne	6
	2c	Drugorzędne artystyczne	Pozostałe artystyczne	19
Peryferyjne	3		Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej, Akademia Wychowania Fizycznego – każda, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Częstochowie, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie	25
Zawodowe PWSZ	4			34
Razem				136

Źródło: na podstawie wykazu uczelni w systemie POLON.

Klasyfikacja GUS

Tabela 9.8. Udział beneficjentów stypendium socjalnego i stypendium rektora w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. w podziale na semestr letni roku akademickiego 2017/2018 i semestr zimowy roku akademickiego 2018/2019, klasyfikacja uczelni według GUS

Typ uczelni GUS		Udział beneficjentów stypendium socjalnego		Udział beneficjentów stypendium rektora	
		lato 17/18	zima 18/19	lato 17/18	zima 18/19
Uniwersytety	1	15,59%	12,52%	8,77%	7,91%
Techniczne	2	16,08%	12,95%	8,46%	8,19%
Rolnicze/przyrodnicze	3	20,12%	16,05%	9,31%	8,98%
Ekonomiczne	4	9,59%	7,55%	7,80%	7,35%
Pedagogiczne	5	19,48%	14,81%	8,35%	7,31%
Medyczne	6	11,76%	10,04%	7,96%	8,01%
Wychowania fizycznego	7	14,94%	11,39%	10,16%	9,33%
Artystyczne	8	13,12%	11,70%	9,33%	9,49%
Zawodowe	9	23,82%	19,94%	8,89%	8,75%
Wojskowe, morskie, służb państwowych	10	12,11%	10,19%	7,03%	7,10%

Źródło: Dane POLON dotyczące liczby beneficjentów stypendiów w semestrze letnim 2017/2018 i zimowym 2018/2019.

Tabela 9.9. Średnia roczna i średnia miesięczna kwota stypendium socjalnego i stypendium rektora na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r., klasyfikacja uczelni według GUS (tys. zł)

Typ uczelni GUS		Średnia kwota stypendium socjalnego na beneficjenta w 2018 r.		Średnia kwota stypendium rektora na beneficjenta w 2018 r.	
		średnia roczna	średnia miesięczna	średnia roczna	średnia miesięczna
Uniwersytety	1	5,63	0,65	6,27	0,70
Techniczne	2	6,52	0,75	6,18	0,70
Rolnicze/przyrodnicze	3	5,65	0,65	6,21	0,74
Ekonomiczne	4	6,6	0,74	5,75	0,63
Pedagogiczne	5	6,13	0,7	5,93	0,66
Medyczne	6	5,46	0,62	4,64	0,52
Wychowania fizycznego	7	5,23	0,59	4,42	0,51
Artystyczne	8	6,25	0,72	5,87	0,66
Zawodowe	9	5,37	0,65	6,11	0,72
Wojskowe, morskie, służb państwowych	10	6,77	0,79	5,86	0,67

Zródło: Dane POLON dotyczące liczby beneficjentów stypendiów i liczby miesięcy pobierania stypendiów w semestrze letnim 2017/2018 i zimowym 2018/2019.

Według podziału zbliżonego do stosowanego przez GUS najwyższe roczne średnie stypendium socjalne przypada na szkoły wojskowe, morskie i służb państwowych, w dalszej kolejności uplasowały się uczelnie ekonomiczne i techniczne. Najwyższe stypendium rektora jest wypłacane w grupie uniwersytetów (zob. tabela 9.10). Przy porównaniu dwóch semestrów można zauważyć spadek udziału beneficjentów obu rodzajów stypendiów we wszystkich grupach w semestrze zimowym 2018/2019 (zob. tabela 9.9).

Klasyfikacja alternatywna

Tabela 9.10. Udział beneficjentów stypendium socjalnego i stypendium rektora w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. w podziale na semestr letni roku akademickiego 2017/2018 i semestr zimowy roku akademickiego 2018/2019, klasyfikacja tzw. alternatywna

Typ uczelni alternatywny		Udział beneficjentów stypendium socjalnego		Udział beneficjentów stypendium rektora	
		lato 17/18	zima 18/19	lato 17/18	zima 18/19
Top20	1	10,57%	8,40%	7,98%	7,59%
Peryferyjne (3)	3	18,61%	14,99%	9,43%	8,77%
Zawodowe PWSZ	4	23,82%	19,94%	8,89%	8,75%
Drugorzędne (bez medycznych i artystycznych)	2a	15,43%	12,59%	8,55%	7,75%
Drugorzędne medyczne	2b	14,21%	12,09%	7,71%	7,87%
Drugorzędne artystyczne	2c	13,12%	11,70%	9,33%	9,49%

Zródło: Dane POLON dotyczące liczby beneficjentów stypendiów w semestrze letnim 2017/2018 i zimowym 2018/2019.

Tabela 9.11. Średnia roczna i średnia miesięczna kwota stypendium socjalnego i stypendium rektora na studenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r., wedle typów w podziale alternatywnym (tys. zł)

Typ uczelni alternatywny		Średnie kwoty stypendium socjalnego na beneficjenta w 2018 r.		Średnie kwoty stypendium rektora na beneficjenta w 2018 r.	
		roczna	miesięczna	roczna	miesięczna
Top20	1	6,23	0,73	5,36	0,61
Peryferyjne (3)	3	5,49	0,62	5,77	0,65
Zawodowe PWSZ	4	5,37	0,65	6,11	0,72
Drugorzędne (bez medycznych i artystycznych)	2a	6,2	0,71	6,01	0,68
Drugorzędne medyczne	2b	5,39	0,61	5,41	0,6
Drugorzędne artystyczne	2c	6,25	0,72	5,87	0,66

Źródło: Dane POLON dotyczące liczby beneficjentów stypendiów i liczby miesięcy pobierania stypendiów w semestrze letnim 2017/2018 i zimowym 2018/2019; dane finansowe ze sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej w 2018 r.

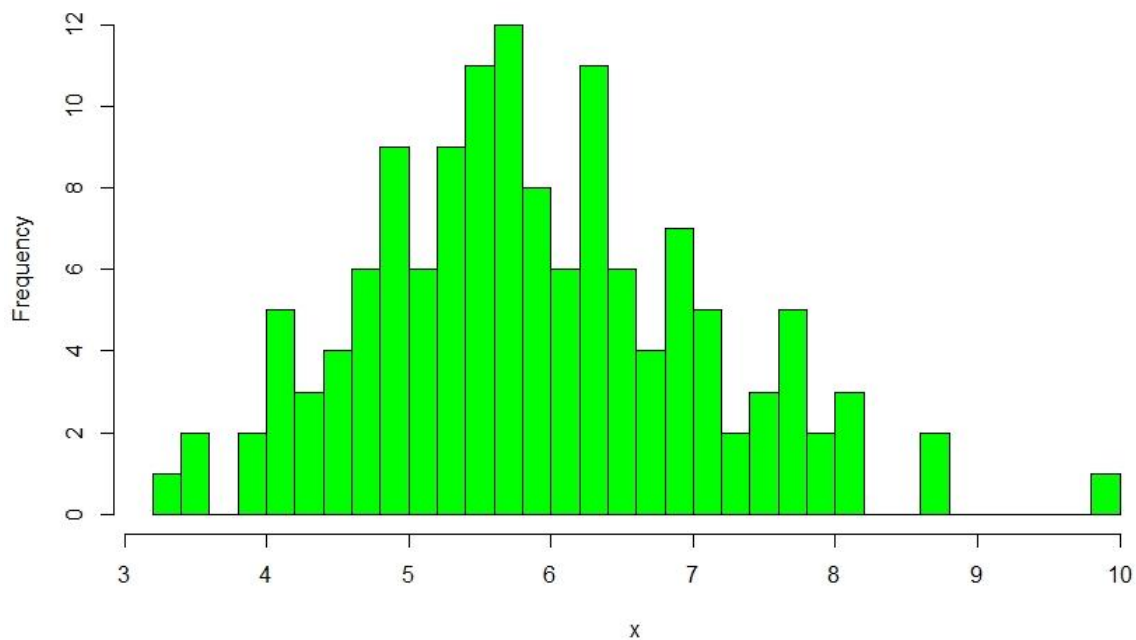
Na podstawie tabeli 9.11 można zauważyć, że najwyższe stypendium socjalne w skali roku otrzymywali studenci uczelni drugorzędnych artystycznych, Top20 i drugorzędnych pozostałych (bez medycznych i artystycznych) – różnice między wskazanymi trzema grupami były niewielkie. Natomiast najniższe stypendium wystąpiły w grupie uczelni zawodowych. Różnice w wysokości stypendiów korespondują z różnicami w udziale beneficjentów tych stypendiów w poszczególnych grupach uczelni (zob. tabela 9.10). Warto zaznaczyć, że udział beneficjentów stypendiów socjalnych w ogóle studentów jest ponad dwa razy wyższy od studentów w grupie najbardziej elitarnych uczelni w Polsce (Top20), co może potwierdzać intuicyjne rozpoznanie, że studujący w państwowych wyższych szkołach zawodowych wywodzą się z mniej zamożnych środowisk.

Inaczej wygląda sytuacja w przypadku rocznej wysokości stypendium rektora dla najlepszych studentów, które w najwyższej średniej wysokości jest przyznawane w grupie uczelni zawodowych, a najniższe w grupie Top20. Nie ma znacznych różnic pomiędzy kategoriami uczelni podziału tzw. alternatywnego w udziale studentów pobierających stypendium dla najlepszych studentów w ogóle studentów (zob. tabela 9.10). Zgodnie z zapisami ustawowymi ten udział miał wynosić między 5% a 10%.

Biorąc pod uwagę tylko dwa semestry, tj. letni 2017/2018 oraz zimowy 2018/2019, wyraźnie widać natomiast spadek udziału studentów pobierających oba rodzaje stypendiów we wszystkich typach uczelni. Spadek ten mógł wynikać m.in. ze spadku liczby studentów (zob. tabela 9.10).

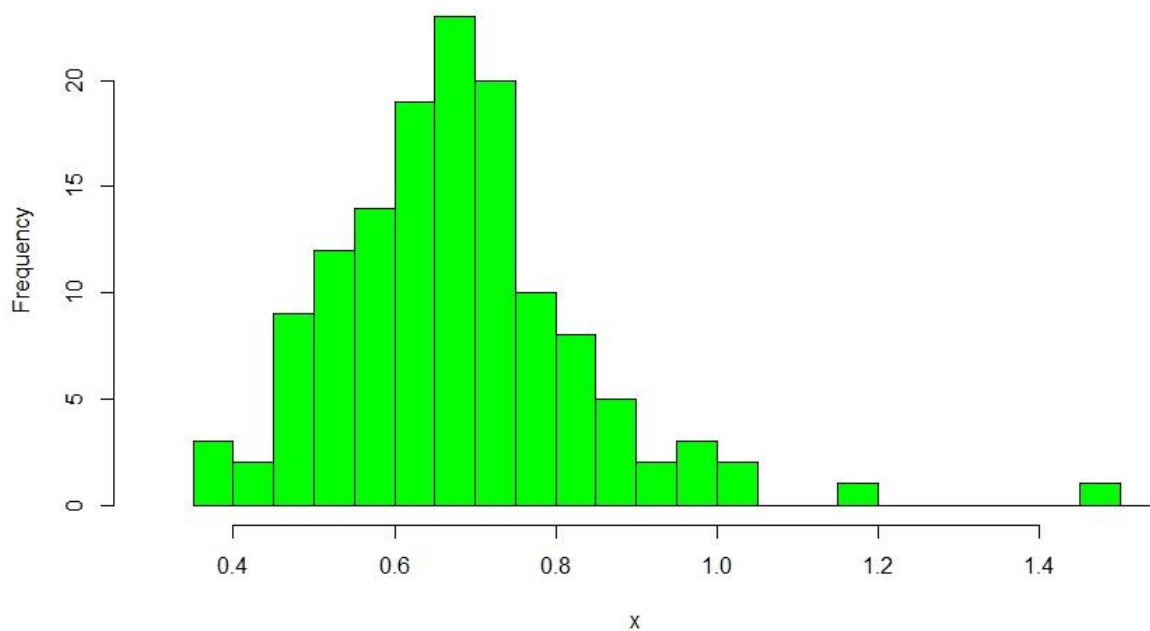
Na wykresach 9.13-9.16 przedstawiono rozkład średniej wysokości rocznej i miesięcznej kwoty stypendium socjalnego i stypendium rektora w publicznych szkołach wyższych w 2018 r.

Wykres 9.13. Średnia roczna kwota stypendium socjalnego na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. (tys. zł)

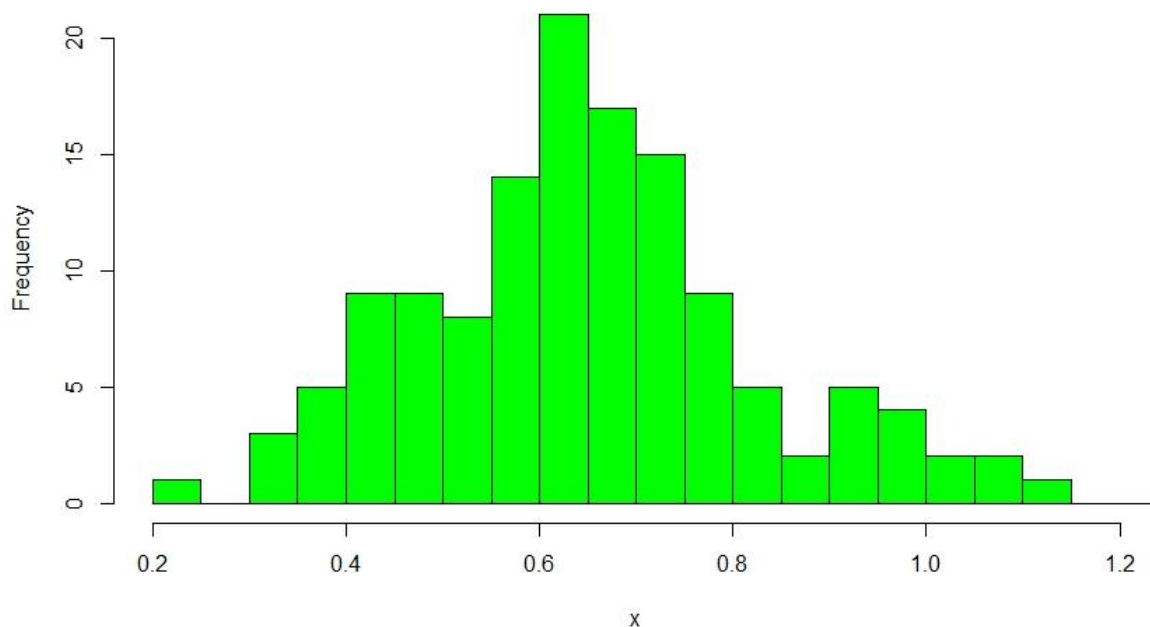
Źródło: Dane POLON dotyczące liczby beneficjentów stypendiów i liczby miesięcy pobierania stypendiów w semestrze letnim 2017/2018 i zimowym 2018/2019; dane finansowe ze sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej w 2018 r.

Wykres 9.14. Średnia miesięczna kwota stypendium socjalnego na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. (tys. zł)

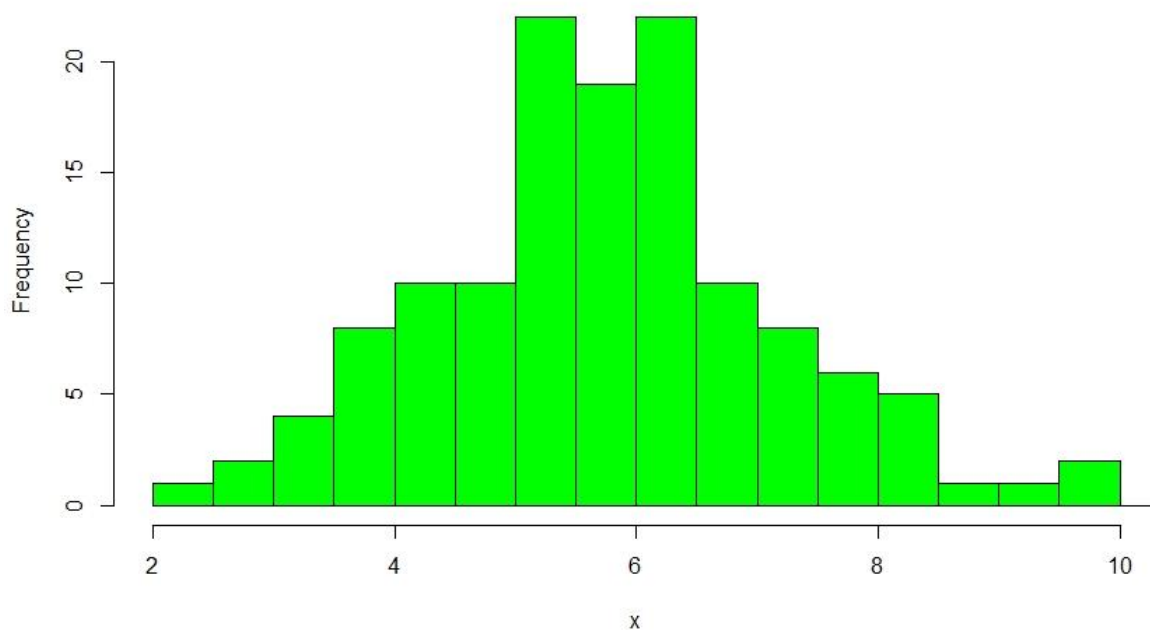
Źródło: Dane POLON dotyczące liczby beneficjentów stypendiów i liczby miesięcy pobierania stypendiów w semestrze letnim 2017/2018 i zimowym 2018/2019; dane finansowe ze sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej w 2018 r.

Wykres 9.15. Średnia miesięczna kwota stypendium rektora na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. (tys. zł)

Źródło: Dane POLON dotyczące liczby beneficjentów stypendiów i liczby miesięcy pobierania stypendiów w semestrze letnim 2017/2018 i zimowym 2018/2019; dane finansowe ze sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej w 2018 r.

Wykres 9.16. Średnia roczna kwota stypendium rektora na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. (tys. zł)

Źródło: Dane POLON dotyczące liczby beneficjentów stypendiów i liczby miesięcy pobierania stypendiów w semestrze letnim 2017/2018 i zimowym 2018/2019; dane finansowe ze sprawozdania z wykonania funduszu pomocy materialnej w 2018 r.

**Załącznik 10. Sytuacja materialna studentów
i nierówności edukacyjne w kontekście
systemu pomocy materialnej w Polsce**

**Na podstawie badania ankietowego
EUROSTUDENT VII przeprowadzonego w 2019 r.**

Załącznik 10.

Sytuacja materialna studentów i nierówności edukacyjne w kontekście systemu pomocy materialnej w Polsce. Na podstawie badania ankietowego EUROSTUDENT VII przeprowadzonego w 2019 r.*

Wprowadzenie

Opracowanie ma na celu ewaluację systemu pomocy materialnej w świetle kryteriów wypracowanych przez zespół badawczy w 2019 r. (Kryteria Ewaluacji Systemu Pomocy Materialnej – KESPM) w zakresie, w jakim jest to możliwe dzięki wykorzystaniu danych zebranych w ramach badania Eurostudent VII (EVII) w semestrze letnim roku akademickiego 2018/2019. Analiza obejmuje studentów z obywatelstwem polskim, których można zaliczyć do tzw. młodych dorosłych (osoby do 26. roku życia), oraz jedynie osoby studiujące na poziomie studiów I i II stopnia. Po usunięciu pozostałych obserwacji próba wyniosła 11 236 osób. Na tej właśnie próbie przeprowadzone zostały wszystkie poniższe analizy (lub na wskazanych subgrupach). Analizy uwzględniają wagę stratyfikacyjną udostępnioną przez podmiot realizujący badanie Eurostudent VII. Szczegółowe informacje na temat metodologii badania nie zostały jeszcze opublikowane przez podmiot realizujący, jednak główne wytyczne w tym zakresie można znaleźć w dokumencie pt. *EUROSTUDENT VII. Questionnaire Handbook*, opublikowanym przez koordynujące badanie konsorcjum pod kierownictwem German Centre for Higher Education Research w Hanowerze.

Analiza w odniesieniu do kolejnych kryteriów (oznaczonych w nagłówkach: CG – Cel Główny, CS – Cel Szczegółowy) podsumowana jest wnioskami, jakie można wyciągnąć dla pożądanych kierunków reformy systemu pomocy materialnej w Polsce. Głównym przedmiotem zainteresowania niniejszego opracowania są kwestie sytuacji materialnej studentów, nierówności edukacyjnych oraz obecnego i potencjalnego wpływu systemu pomocy materialnej na te zjawiska.

* Opracował dr Krzysztof Czarnecki – Centrum Studiów nad Polityką Publiczną, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Obszar 1. Sprawiedliwość społeczna systemu szkolnictwa wyższego

CG1.1 Równość dostępu do szkolnictwa wyższego

CS1.1.1. Zmniejszenie nierówności wertykalnych

Ankietowane były tylko osoby studiujące. W związku z tym nie ma możliwości dokonania kompleksowej analizy tego zagadnienia (*vide* komentarz w KESPM). Niemniej jednak w badaniu zadano dodatkowe pytania o wpływ możliwości otrzymywania pomocy materialnej na decyzję o podjęciu studiowania. Jedynie 2% studentów odpowiedziało, że raczej nie studiowałoby bez wsparcia w postaci stypendiów socjalnych, a 3%, że zdecydowanie nie. Wśród odbiorców stypendium socjalnego odsetek ten wynosi 33%. Co ciekawe, wśród osób pochodzących z rodzin znajdujących się w przeciętnej sytuacji materialnej istnieje w omawianym względzie znaczna różnica między studentami, których rodzice nie mają wyższego wykształcenia, a tymi, których tylko jeden z rodziców ukończył studia. Spośród tych pierwszych 9% uważa, że raczej lub zdecydowanie nie studiowałoby bez pomocy materialnej, a wśród tych drugich jedynie 3% (czyli podobnie jak wśród studentów z rodzin w ponadprzeciętnej sytuacji materialnej, lecz bez wyższego wykształcenia!). Zależności te są jeszcze bardziej widoczne, gdy porównamy opinie beneficjentów stypendiów socjalnych pochodzących z rodzin o różnym poziomie wykształcenia. Przedstawia je poniższa tabela. Stanowi to wyraźną wskazówkę, że to **wykształcenie rodziców, i skorelowane z nim osiągnięcia edukacyjne w szkole, są podstawową determinantą nierówności w dostępie do szkolnictwa wyższego**. W istocie, w przypadku samej tylko populacji studentów posiadanie obojga rodziców z wyższym wykształceniem związane jest z przeciętnie 13% wyższą średnią z trzech podstawowych egzaminów maturalnych (wynik w rangach centylowych) w porównaniu do osób, których rodzice nie mają wyższego wykształcenia ($d=.74$, co oznacza silny związek; w przypadku porównania osób z jednym wykształconym rodzicem do osób bez wykształconego rodzica, efekt ten jest umiarkowany, $d=.35$). Omawiany tutaj fenomen jest szeroko rozpoznany w literaturze (por. Jackson 2013).

Tabela 10.1. Otrzymywanie stypendiów socjalnych jako czynnik umożliwiający studiowanie a wykształcenie rodziców (%), beneficjenci stypendiów socjalnych

Gdyby nie możliwość otrzymywania stypendium socjalnego, nie studiował(a)bym – czy zgadzasz się z tym zdaniem?	Brak rodziców z wyższym wykształceniem	Jeden rodzic z wyższym wykształceniem	Dwoje rodziców z wyższym wykształceniem	Łącznie
Zdecydowanie nie	32,0	42,0	40,0	33,9
_____	12,0	15,5	20,2	13,0
_____	20,8	16,1	18,5	20,0
_____	13,3	9,3	8,1	12,4
Zdecydowanie tak	21,9	17,1	13,2	20,7

Kolorem oznaczono istotnie różne wartości.

Podsumowanie

- 1. Konieczność stworzenia infrastruktury badawczej umożliwiającej analizę determinant nierówności w dostępie do szkolnictwa wyższego.**
- 2. Pomoc materialna dla studentów, sama w sobie, ma bardzo ograniczony potencjał wyrównywania dostępu do studiów. W tym celu należy podejmować interwencje na wcześniejszych etapach edukacji, wspierające aspiracje i osiągnięcia edukacyjne osób ze środowisk defaworyzowanych (głównie pod względem poziomu wykształcenia członków rodziny) – szczególnie w kontekście późniejszego wyboru uczelni i kierunku, a nie podjęcia studiów w ogóle.**

CS1.1.2. Zmniejszenie nierówności horyzontalnych

Nie ma możliwości analizy zagadnienia dostępu do prestiżowych studiów (pod względem uczelni lub kierunku) według najlepszych standardów naukowych. Ograniczenie to jest związane z brakiem bazy danych pochodzącej z panelowych badań ankietowych (umożliwiających śledzenie losów edukacyjnych jednostek co najmniej od etapu szkoły średniej) lub obejmujących całą populację osób w wieku studenckim. Dane EVII obejmują jedynie osoby studiujące – nie ma więc możliwości obliczenia prawdopodobieństwa podjęcia przez osobę o danym statusie społeczno-ekonomicznym (SES) studiów na danym typie uczelni lub na danej grupie kierunków w związku z brakiem informacji o SES osób, które nie podejmują studiów w ogóle.

Niemniej jednak dane EVII pozwalają na porównanie struktury SES studentów różnych uczelni i kierunków, jak również trybów, oraz porównanie studentów płacących i niepłacących za studia. Jest to użyteczne o tyle, o ile obrazuje skalę nierówności horyzontalnych. W tym przypadku można ją ukazać poprzez opis rozkładu wykształcenia rodziców oraz ich sytuacji

materialnej (w ocenie samych studentów, co czyni tą miarę daleką od doskonałej). W następnym kroku można wskazać na zakres korzystania z pomocy materialnej przez studentów ze środowisk nieuprzywilejowanych (zob. CS2.1.1).

Wykorzystano kilka możliwości kategoryzacji uczelni i kierunków, jak również kategoryzację obejmującą je razem. Głównym kryterium klasyfikacji do kategorii jest reputacja uczelni/prestiż i selektywność kierunku, choć zastosowano także bardziej tradycyjne ujęcia ISCED oraz typów uczelni według GUS.

Zastosowane następujące kategoryzacje uczelni:

1. Kategoryzacja GUS:

uniwersytety, techniczne, rolnicze, ekonomiczne, medyczne, AWF, artystyczne, PWSZ, wojskowe i służb państwowych, teologiczne, pedagogiczne, niepubliczne (prywatne).

2. Stratyfikacja wyodrębniająca uczelnie badawcze:

a) uczelnie badawcze (10),

b) pozostałe uczelnie nagrodzone w konkursie na uczelnie badawcze (10),

c) inne uczelnie.

3. Stratyfikacja uwzględniająca reputację uczelni i ośrodka akademickiego:

a) elitarne (uczelnie z top20 rankingu Perspektyw 2019 znajdujące się w Krakowie i Warszawie – głównych ośrodkach akademickich i gospodarczych),

b) pozostałe uczelnie z top20,

c) pozostałe uczelnie badawcze oraz Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie,

d) pozostałe uczelnie mieszczące się w głównych ośrodkach akademickich: Warszawie i Krakowie,

e) uczelnie specjalistyczne (przymiotnikowe) w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców,

f) pozostałe uczelnie publiczne,

g) PWSZ,

h) uczelnie niepubliczne (prywatne) nie mieszczące się w powyższych kategoriach.

4. Skrócona wersja kategoryzacji 3.

a) Top20 rankingu Perspektyw,

b) Uczelnie drugorzędne (kategorie 3c, 3d, 3e),

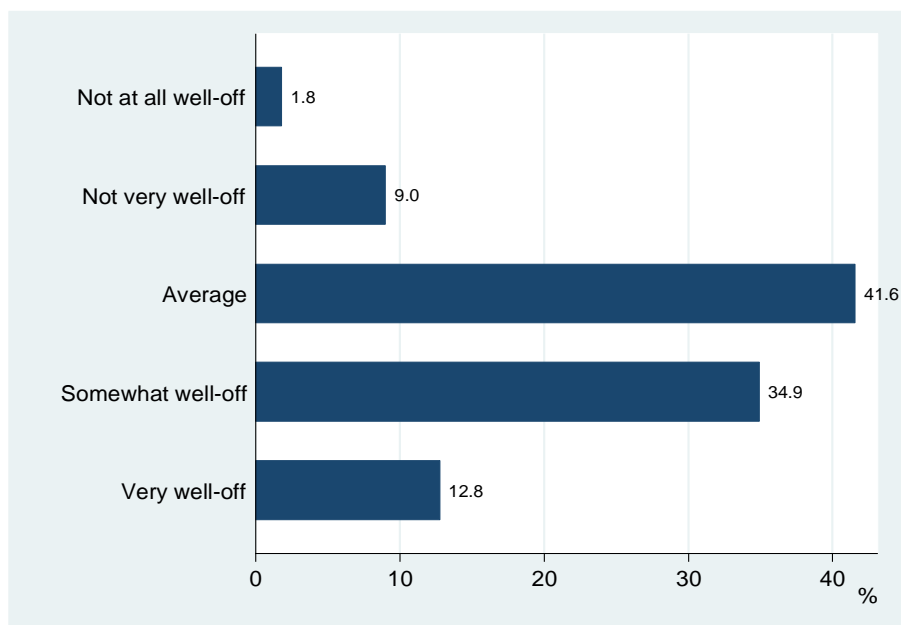
c) Uczelnie peryferyjne (kategorie 3f, 3g, 3h).

W kontekście zróżnicowania kierunków studiów, wykorzystano 3 kategoryzacje. Są to:

1. ISCED97.
2. Zmodyfikowana kategoryzacja kierunków ISCED97 rozróżniająca mniej i bardziej selektywne humanistyczne i STEM oraz praktyczne i bardziej ogólne nauki społeczne. Selektowność rozumiana jest przy tym szeroko – nie tylko jako szanse dostania się na studia, lecz także ich ukończenia.
 - a) *elitarne (medycyna, stomatologia, weterynaria, prawo, architektura, wybrane kierunki STEM: biotechnologia, informatyka, biomedycyna, automatyka i robotyka, inżynieria biomedyczna, mechatronika, nanotechnologia, bioinformatyka)*
 - b) *selektywne STEM (przede wszystkim kierunki inżynieryjne w obszarze produkcji i budownictwa, nauki ścisłe)*
 - c) *nieselektywne STEM (kierunki techniczne, w tym rolnicze i w sektorze żywnościowym, opieka zdrowotna)*
 - d) *społeczne praktyczne (ISCED 32 – dziennikarstwo i informacja, ISCED 34 – biznes i administracja)*
 - e) *społeczne ogólne (ISCED 31 – nauki społeczne i behawioralne)*
 - f) *humanistyczne selektywne (w tym artystyczne i filologie obce, filozofia)*
 - g) *humanistyczne nieselektywne (w tym pedagogiczne i usługi dla ludności)*
3. Rekategoryzacja ISCED97 prowadząca do wyodrębnienia grup kierunków:
 - a) *elitarne (j.w., 2a)*
 - b) *STEM (2b)*
 - c) *HASS (2e i 2f).*
 - d) *nieselektywne, o charakterze praktycznym lub wąsko-specjalizacyjnym (2c, 2d, 2g).*

A. Nierówności w dostępie do uczelni

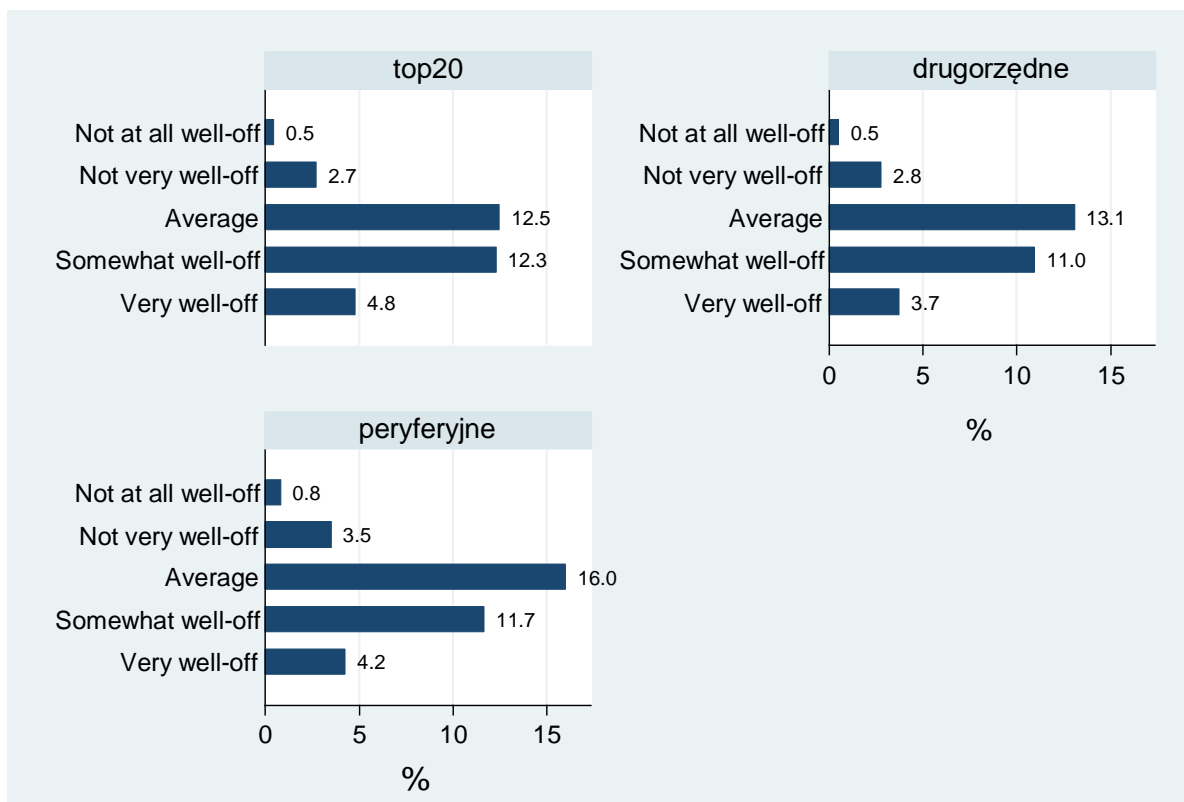
Wykres 10.1. Sytuacja materialna rodziców studentów (%)

$M = 3,48$, $SD = 0,89$

Wykres 10.1 przedstawia rozkład odpowiedzi w próbie na pytanie o sytuację materialną rodziny studenta. Średnia wartość i odchylenie standardowe powyższej zmiennej na poszczególnych rodzajach uczelni (w poniższych kategoryzacjach) są dość podobne. Dla uproszczenia prezentacji poniższe histogramy odnoszą się tylko do kategoryzacji 4. W przypadku kategoryzacji 3 najwyższa średnia jest na uczelniach elitarnych (3,63), a najniższa na PWSZ (3,38).

Wykres 10.2. Sytuacja materialna rodziców studentów – porównanie pomiędzy kategoriami uczelni (%)

Mimo generalnego podobieństwa rozkładów, można zauważyć, że na uczelniach topowych jest relatywnie nieco więcej studentów twierdzących, że sytuacja finansowa ich rodziny jest ponadprzeciętna, a na peryferyjnych – że przeciętna lub gorsza.

Co ciekawe, średnia jest również podobna przy porównaniu grup płacących i niepłacących za studia, jak również studentów stacjonarnych i niestacjonarnych (choć zróżnicowanie sytuacji materialnej rodziców jest większe w przypadku osób niepłacących i studiujących stacjonarnie). W kontekście stopnia studiów, jedyne odstępstwo od powyższej prawidłowości bardzo niewielkich różnic polega na tym, że w przypadku studiów licencyjnych rodzice studentów studiów stacjonarnych są w nieco lepszej pozycji materialnej niż niestacjonarnych.

Niemniej jednak warto zwrócić uwagę na interesującą (i spodziewaną) tendencję, która ujawnia się przy analizie rozkładu tej zmiennej (zrekodowanej z 5 na 3 kategorie) w grupach kategoryzacji 3 – odsetek osób z rodzin w dobrej sytuacji materialnej spada na kolejnych „szczeblach prestiżu”. Wyjątkiem są tutaj uczelnie prywatne – z tego względu, jak również z uwagi na wspomnianą większą zmienność wśród stacjonarnych studentów uczelni

publicznych, warto przyrzeć się rozkładowi osobno dla studiów stacjonarnych i niestacjonarnych.

Tabela 10.2. Sytuacja materialna rodzin studentów a reputacja uczelni, na których studiują (%)

Sytuacja materialna rodziców	elitarnie	top 20	badawcze	waw i krk	Specj.	inne pub.	PWSZ	inne pryw.	Łącznie
Studia stacjonarne									
Zła	8,2	10,4	10,6	10,5	10,6	12,1	12,1	11,7	10,8%
Średnia	36,3	38,9	40,1	42,0	44,3	45,1	46,6	41,4	41,6%
Dobra	55,5	50,7	49,3	47,5	45,1	42,8	41,3	46,9	47,7%
Studia niestacjonarne									
Zła	8,6	10,3	4,9	13,5	8,4	9,7	13,0	11,9	11,1%
Średnia	41,2	38,9	38,1	42,4	43,7	54,1	35,5	44,9	43,9%
Dobra	50,2	50,7	57,0	44,1	47,9	36,2	51,5	43,3	45,0%

Wspomniana powyżej tendencja spadku średniej wraz z prestiżem uczelni utrzymuje się w przypadku studentów stacjonarnych, jednak należy podkreślić, że różnice mimo wszystko nie są zbyt duże – 55% studentów uczelni elitarnych uznaje sytuację finansową swoich rodziców za dobrą (8,2% za złą), przy, na drugim krańcu, 41,3% studentów PWSZ (12,1% za złą). W przypadku studentów studiów niestacjonarnych zależności nie okazały się istotne. **Nie wydaje się więc, aby status ekonomiczny rodziny był głównym czynnikiem determinującym wybory uczelni. Tym samym niewielka wydawałaby się potencjalna rola pomocy materialnej w zmniejszaniu nierówności horyzontalnych w tym aspekcie.**

Dużo większe różnice pomiędzy kategoriami uczelni ujawniają się w kontekście wykształcenia rodziców, jak również wyników matur (zmienna będąca średnią z rang centylowych wyników egzaminów podstawowych obowiązkowych – raportowanych przez samych ankietowanych).

Tabela 10.3. Wykształcenie rodziców studentów a reputacja uczelni, na których studiują (%)

Wykształcenie rodziców	elitarnie	top 20	badawcze	waw i krk	Specj.	inne pub	PWSZ	inne pryw.	Łącznie
w.w. – wyższe wykształcenie									
Brak rodzica z w.w.	35,9	45,1	47,6	47,8	50,5	62,6	75,5	67,0	53,2%
Jeden rodzic z w.w.	23,7	25,1	28,4	28,6	26,4	24,4	17,2	19,9	24,5%
Dwoje rodziców z w.w.	40,4	29,8	24,0	23,6	23,2	13,0	7,3	13,1	22,4%

Tabela 10.4. Wykształcenie rodziców studentów a reputacja uczelni, na których studiują – różnica między studiami magisterskimi (II stopnia) a licencjackimi (I stopnia) (%)

Wykształcenie rodziców	elitarne	top 20	badawcze	waw i krk	Specj.	inne pub	PWSZ	inne pryw.	Łącznie
Brak rodzica z w.w.	4,8	-3,7	-12,3	-1,1	-11,7	0,1	3,2	-0,8	-5,9%
Jeden rodzic z w.w.	-0,3	0,3	1,1	-1,3	-0,4	-2,9	0,0	-3,2	0,1%
Dwoje rodziców z w.w.	-4,5	3,5	11,3	2,4	12,1	2,8	-3,2	4,0	5,9%

Porównania niektórych kategorii uczelni przynoszą niezbyt zaskakujące, jednak zawsze uderzające rezultaty. Ponownie zwróćmy uwagę na wartości skrajne dla zobrazowania klasowych (przy założeniu znacznej korelacji wykształcenia z pozycją zawodową) różnic w dostępie do uczelni o różnej reputacji. **Aż 40% studentów uczelni elitarnych ma dwojkę rodziców z wyższym wykształceniem, podczas gdy na PWSZ jest to jedynie 7,3%, a na innych peryferyjnych uczelniach publicznych niewiele więcej – 13%.** Jest to także wyraźnie więcej niż na uznanych uczelniach nie mieszczących się w głównych ośrodkach akademickich. Kolejna tabela pokazuje natomiast, że przy przejściu ze studiów licencjackich na magisterskie zmniejszają się nierówności w dostępie do studiów na elitarnych uczelniach, lecz zwiększają w kontekście dostępu do uczelni drugorzędnych (mniej elitarne badawcze, uczelnie specjalistyczne w dużych ośrodkach miejskich). Ponadto PWSZ stają się na II stopniu jeszcze bardziej jednolite klasowo.

Również w przypadku osiągnięć edukacyjnych, mierzonych wynikami maturalnymi, różnica między uczelniami wygląda na znaczną (zob. tabela 10.5).

Tabela 10.5. Wyniki maturalne studentów a reputacja uczelni, na których studiują

Wyniki matur	Średnia	Odchylenie standardowe
Kategoryzacja uczelni 3		
elitarne	84,4	13,0
top 20	79,1	14,2
badawcze	75,7	16,5
waw i krk	72,8	15,0
Spec.	74,6	15,0
inne pub	67,1	18,1
PWSZ	60,4	19,1
inne pryw.	63,0	18,2

Pojawia się więc pytanie: czy jeżeli uwzględnimy te dwa dodatkowe czynniki, czyli wykształcenie rodziców i sytuację materialną rodziny, to wpływ sytuacji materialnej rodziny będzie istotnie wpływał na kategorię uczelni, na jakiej podejmują studia osoby decydujące się je podjąć (zakładając, że każda osoba posiadająca maturę może w Polsce rozpocząć studia)? W tym celu można oszacować model wielomianowej regresji logistycznej, w którym zmiennymi niezależnymi są wykształcenie i sytuacja materialna rodziców (skorelowane

w niskim stopniu – $r=-.27$), zmienną zależną trzy-kategorialną klasyfikacją uczelni, a mediatorem (zmienną wyjaśniającą relację pomiędzy zmiennymi niezależnymi a zmienną zależną) – osiągnięcia edukacyjne mierzone wynikami maturalnymi. W związku z nieobecnością osób niestudiujących w analizowanej próbie, do wyników należy pochodzić sceptycznie. Dla uproszczenia przyjęto także założenie o równym rozkładzie kierunków studiów pomiędzy wyróżnionymi kategoriami uczelni (kategoryzacja 4).

Okazało się, że sytuacja materialna rodziców jest skorelowana bardzo słabo z wynikami matury ($r=.07$). Bardziej uzasadnione jest więc potraktowanie jej jako drugiego mediatora w modelu *kfb* (metoda Karlsona, Holma i Breena). Wyniki wskazują, że:

- a) w przypadku porównania alternatywy „uczelnie top20 vs. uczelnie peryferyjne” ok. 50% wpływu wyższego wykształcenia rodziców może być wyjaśnione przez osiągnięcia maturalne oraz sytuację materialną rodziców, przy czym tej ostatniej można przypisać jedynie ok. 2% pośredniczącego wpływu;
- b) w przypadku porównania alternatywy „uczelnie top20 vs. drugorzędne uczelnie” przewaga związana z posiadaniem jednego rodzica z wyższym wykształceniem jest w całości związana z większym prawdopodobieństwem osiągnięcia wysokich wyników maturalnych oraz, w znacznie mniejszym stopniu (12% efektu mediacyjnego), z sytuacji materialnej rodziców. Kwestia ekonomiczna ma podobny udział w przypadku posiadania obojga rodziców z wyższym wykształceniem, którego wpływ w tym kontekście może być wyjaśniony przez mediatory jedynie w 67%;
- c) w przypadku porównania alternatywy „drugorzędne uczelnie vs. uczelnie peryferyjne” ok. 28% wpływu wyższego wykształcenia rodziców może być wyjaśnione przez osiągnięcia maturalne oraz, w minimalnym stopniu, sytuację materialną rodziców, przy czym tej ostatniej można przypisać, co ciekawe, negatywny wpływ pośredniczący, wynoszący ok. 3% efektu mediacji.

Podsumowując, **sytuacja materialna rodziców w świetle pomiaru tej zmiennej w badaniu Eurostudent VII ma marginalne znaczenie z punktu widzenia horyzontalnych nierówności w dostępie do szkół wyższych w Polsce. Przeprowadzona analiza sugeruje, że dla osób mających wykształconych rodziców lub odpowiednio wysokie osiągnięcia edukacyjne sytuacja materialna rodziny nie jest barierą dostępu na prestiżowe uczelnie.**

Jednocześnie warto zauważyć, że w porównaniu do innych grup uczelni, na uczelniach badawczych dominują osoby z rodzin uprzywilejowanych pod kątem posiadania wyższego

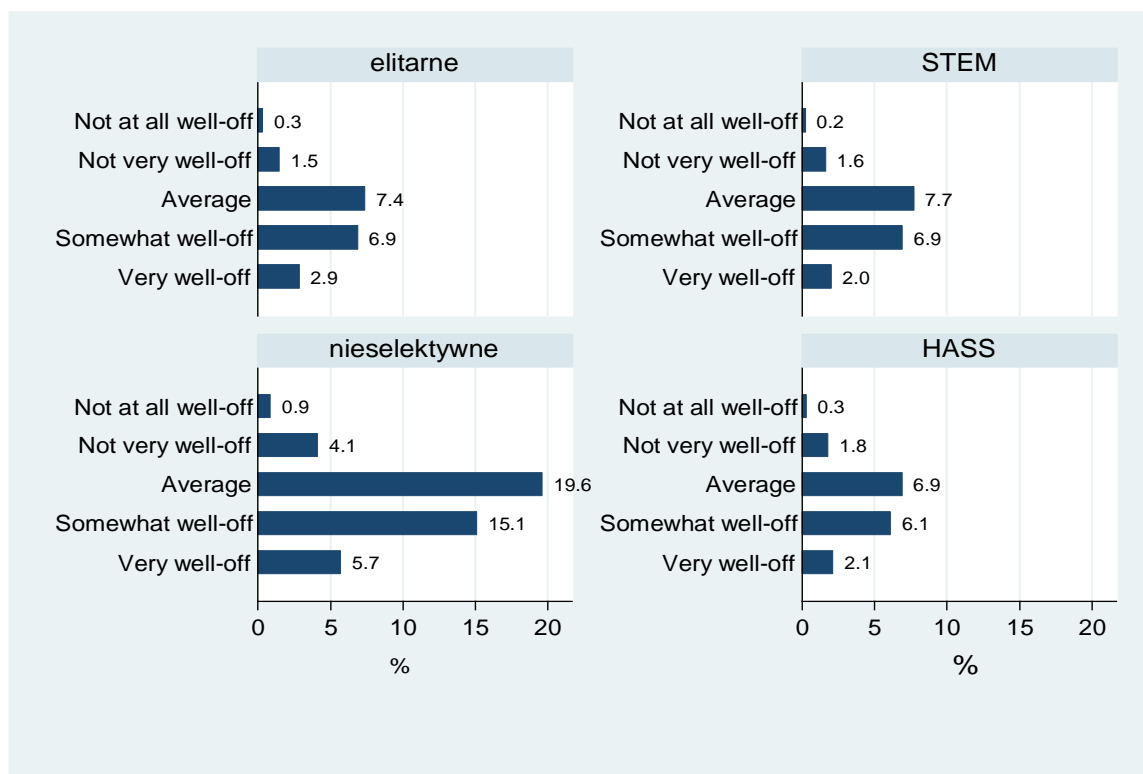
kapitału kulturowego (56% ma co najmniej jednego rodzica z wyższym wykształceniem, przy 42% na innych uczelniach; różnica pod względem sytuacji finansowej rodziców jest, ale słaba: $d=.10$), który w dodatku wpływa na wybór uczelni niezależnie od osiągnięć maturalnych. Oznacza to, że **tworzenie dodatkowych programów stypendialnych na uczelniach badawczych nie byłoby sprawiedliwe ze względów merytorycznych oraz mogłoby być regresywne redystrybucyjnie – nieproporcjonalnie bardziej korzystałyby osoby o uprzywilejowanym pochodzeniu społecznym. Jednocześnie środki te raczej nie będą miały dodatkowej „mocy przyciągającej” (nie będą efektywne względem nakładów) ze względu na niewielką rolę kapitału ekonomicznego rodziny w selekcji na uczelni różnego typu.**

B. Nierówności w dostępie do kierunków studiów

Analiza analogiczna do powyższej zostanie teraz przeprowadzona w kontekście selekcji na różne kierunki studiów.

Średnia wartość i odchylenie standardowe sytuacji materialnej rodziny na poszczególnych grupach kierunków są podobne. W przypadku kategoryzacji 3 najwyższa jest na kierunkach elitarnych (3,55), a najniższa na nie selektywnych (3,45). Minimalnie gorsza jest sytuacja materialna rodzin osób studiujących niestacjonarnie kierunki HASS i STEM (3,36). W przypadku kategoryzacji ISCED różnice również w zasadzie nie występują – najniższa średnia wartość jest na kierunkach pedagogicznych (3,39), a najwyższa na „biznes, administracja i prawo” (3,53).

Wykres 10.3. Sytuacja materialna rodziców studentów – porównanie pomiędzy kierunkami (%)

Różnice w 4-kategorialnym podziale prezentuje powyższy wykres. **Proporcja studentów z rodzin o różnym kapitale ekonomicznym jest bardzo podobna, szczególnie na kierunkach elitarnych, STEM i HASS.** Jedynie kilka procent więcej studentów kierunków nieselektywnych, w porównaniu do reszty, uważa sytuację materialną rodziców za przeciętną, a kilka mniej za raczej dobrą.

Bliższe przyjrzenie się niektórym kierunkom ujawnia nieco większe różnice – średnia na medycynie i stomatologii wynosi 3,73. Te właśnie kierunki (jako jednolite magisterskie) sprawiają, że pojawia się pewna niewielka różnica w porównaniu kierunków licencjackich i magisterskich – na tych drugich studenci kierunków elitarnych są z nieco lepiej sytuowanych rodzin niż pozostali. Również porównanie trybów nie przynosi odmiennych rezultatów – z nieco uboższych rodzin są jedynie niestacjonarni studenci nauk społecznych (w porównaniu do stacjonarnych). Niewielka skala różnic w omawianym aspekcie wydaje się na tyle zaskakująca, że skłania do podejrzeń co do trafności stosowanej w badaniu miary kapitału ekonomicznego rodziny (prawdopodobnie względna homogeniczność środowiska społecznego wywołuje efekt uznawania własnej sytuacji za przeciętną). Tak czy inaczej, jest ona najlepszą

z dostępnych w bazie¹, a ponadto można założyć, że w pewnym stopniu pozwala ona uchwycić aspekt nierówności majątkowych, zazwyczaj niedostępny w miarach dochodu gospodarstw domowych. W konsekwencji powyższych zróżnicowań, bardzo niewielkich, należałoby postawić hipotezę, że również w kontekście dostępu kierunków studiów kwestie finansowe są wtórne względem innych aspektów statusu ekonomiczno-społecznego oraz wcześniejszych osiągnięć edukacyjnych.

Podobnie jak w przypadku uczelni, dużo większe różnice pomiędzy kategoriami kierunków ujawniają się w kontekście wykształcenia rodziców.

Tabela 10.6. Wykształcenie rodziców studentów a prestiż kierunków, na których studiują (%)

Wykształcenie rodziców	elitarnie	STEM	nieselektywne	HASS	Total
Brak rodzica z w.w.	40,6	51,1	61,7	50,0	53,7%
Jeden rodzic z w.w.	25,4	25,8	22,9	25,4	24,4%
Dwoje rodziców z w.w.	34,1	23,1	15,3	24,6	21,9%

w.w. – wyższe wykształcenie

Tabela 10.7. Wykształcenie rodziców studentów a prestiż kierunków, na których studiują – różnica między studiami magisterskimi a licencjackimi (%)

Wykształcenie rodziców	elitarnie	STEM	nieselektywne	HASS	Total
Brak rodzica z w.w.	-12,6	-1,9	0,2	-4,8	-6,5
Jeden rodzic z w.w.	-3,0	0,3	-0,2	4,3	0,3
Dwoje rodziców z w.w.	15,5	1,6	0,0	0,5	6,2

Ok. 34,1% studentów kierunków elitarnych ma dwoje rodziców z wyższym wykształceniem, podczas gdy na kierunkach nieselektywnych jest to jedynie 15,3%, a na STEM i HASS – 23-25%. Należy jednak zwrócić uwagę, że na kierunkach elitarnych mimo wszystko studiuje wiele osób z rodzin bez tradycji uniwersyteckich. Gdy wprowadzimy jednak rozróżnienie na studia licencjackie i magisterskie, różnica ta wyraźnie się zwiększa. Z jednej strony, jest to znów kwestia selekcji społecznych na prestiżowe studia jednolite magisterskie (głównie medycyna i stomatologia), a z drugiej – może ona być konsekwencją częstszego kontynuowania studiów na „praktycznych” nieselektywnych kierunkach przez osoby z rodzicami o niższym wykształceniu, na skutek niższych osiągnięć edukacyjnych na poziomie licencjata lub samowykluczenia w rezultacie relatywnie słabszej wiedzy o potencjalnych korzyściach wynikających z kontynuacji studiów na bardziej

¹ Zmienna mierząca możliwość pokrycia nieoczekiwanych wydatków jest 3-kategorialna i mniej różnicuje studentów. Udział kosztów mieszkania w łącznych kosztach okazał się słabiej skorelowany z kierunkami studiów niż sytuacja finansowa rodziców. Udział kosztów żywności w łącznych kosztach okazał się natomiast skorelowany silniej niż sytuacja finansowa rodziców, jednak w kierunku odwrotnym od oczekiwanego – studenci kierunków elitarnych i STEM relatywnie większą część swego budżetu przeznaczają na żywność. To samo dotyczy studentów uczelni z Top20 – szczególnie w porównaniu z uczelniami peryferyjnymi.

prestżowym, trudniejszym kierunku (lub na tyle dobrej wiedzy o tym kierunku, by w porę uniknąć niepowodzeń na studiach lub w późniejszym poszukiwaniu pracy w prestiżowym zawodzie).

Również w przypadku osiągnięć edukacyjnych, mierzonych wynikami maturalnymi, różnica między kierunkami wygląda na znaczną (zob. tabela 10.8).

Tabela 10.8. Wyniki maturalne studentów a prestiż kierunków, na których studiują (%)

Wyniki matur	Średnia	Odchylenie standardowe
Kategoryzacja kierunków 2		
elitarne	80,6	15,2
STEM	77,2	14,7
nieselektywne	67,0	17,8
HASS	74,0	17,5

Analogiczny model *knb* estymowany w kontekście rozkładu studentów między kierunkami nie wydaje się potrzebny w kontekście bardzo niewielkich różnic zaobserwowanych między kategoriami kierunków po kątem sytuacji materialnej rodziców studentów – można spodziewać się nieistotnego wpływu, tak jak w przypadku uczelni.

Na koniec zostanie przeanalizowane zróżnicowanie pod kątem statusu społeczno-ekonomicznego (sytuacja materialna i wykształcenie rodziców łącznie) oraz łączonych kategorii uczelni i kierunków. Ze względu na nadmiar kategorii zmiennej zależnej nie jest niestety możliwe modelowanie wpływu poszczególnych zmiennych.

Tabela 10.9. Status ekonomiczny społeczny (SES) rodziców studentów a prestiż kierunków i uczelni, na których studiują (%)

Wykształcenie rodziców	Brak rodziców z wyższym wykształceniem			Jeden rodzic z wyższym wykształceniem			Dwoje rodziców z wyższym wykształceniem			Łącznie	
	Sytuacja materialna rodziców	Zła	Średnia	Dobra	Zła (niska n)	Średnia	Dobra	Zła (niska n)	Średnia		Dobra
elit elit		5,4	5,1	4,8	5,3	7,6	6,7	11,6	15,2	15,6	7,7%
elit 2nd		5,3	4,9	4,5	8,0	7,9	8,7	8,6	10,3	10,4	6,9%
elit per		5,1	4,7	3,9	4,6	3,9	5,0	3,5	3,3	3,8	4,3%
stem elit		6,9	7,2	7,9	8,0	8,2	11,2	9,0	11,4	12,2	9,0%
stem 2nd		7,1	6,9	6,8	9,9	8,7	6,6	7,0	8,3	5,6	7,0%
stem per		2,6	3,7	3,0	1,3	2,0	2,4	2,6	1,7	1,1	2,6%
niesel elit		8,6	7,6	8,0	6,4	9,9	9,4	8,3	10,4	11,8	9,0%
niesel 2nd		10,5	13,7	13,5	16,3	13,9	13,4	10,9	10,5	8,9	12,5%
niesel per		31,6	30,6	31,5	17,2	19,9	19,6	9,6	10,1	11,7	23,9%
hass elit		4,2	3,4	3,9	6,9	4,6	4,6	10,4	6,8	8,6	5,0%
hass 2nd		4,0	4,2	4,2	7,6	6,8	6,3	12,4	8,7	6,1	5,4%
hass per		8,7	8,0	8,1	8,5	6,6	6,2	6,4	3,3	4,2	6,9%
% w próbie		7,6	25,8	20	2	9,7	12,7	1,1	5,7	15,4	N=11 236

Oznaczenia uczelni: *elit* – elitarne, *2nd* – drugorzędne, *per* – peryferyjne. Oznaczenia kierunków: *elit* – elitarne, *STEM*, *niesel* – nieselektywne, *HASS*. Kolorem oznaczono istotnie różne wartości.

W powyższej tabeli zaznaczono na czerwono wartości, które są istotnie mniejsze, a na niebiesko istotnie większe, od proporcji studentów na danym „uczelnio-kierunku”. Zawiera ona bardzo wiele informacji interesujących z punktu widzenia horyzontalnych selekcji na etapie szkoły wyższej. Uwaga zostanie jednak poświęcona jedynie tym, które mają znaczenie z punktu widzenia ewaluacji systemu pomocy materialnej, przy czym należy pamiętać, że nie sposób wnioskować jednoznacznie o jej wpływie na wybór studiów ze względu na nieuwzględnienie osiągnięć edukacyjnych w analizie.

Pomimo tych ograniczeń, należy i warto podkreślić, że **osoby posiadające oboje rodziców z wyższym wykształceniem relatywnie częściej dostają się na elitarne kierunki na dobrych uczelniach – czynnik ten zdaje się być główną statusową determinantą selekcji na studia tego typu. Drugą kategorią studiów, na której segregacja społeczna jest największa (na zasadzie odwróconych zależności) są nieselektywne kierunki praktyczne oferowane na uczelniach peryferyjnych.** Informacje te stanowią pewną wskazówkę co do rzeczywistej skali nierówności, co do której nie można przedstawić rzetelnych obliczeń z uwagi na brak danych o strukturze społecznej całej populacji w wieku studenckim. **Przedstawione w tabeli dysproporcje w przypadkach skrajnych – takich jak dostęp do elitarnych kierunków na elitarnych uczelniach – są zapewne w rzeczywistości jeszcze większe, gdyż z dużą dozą pewności można założyć, że relatywnie więcej dzieci osób bez wyższego wykształcenia nie studiuje w ogóle, a część dzieci osób z wyższym wykształceniem wyjeżdża na studia za granicę.**

Na temat osób z rodzin o niskim kapitale ekonomicznym i z co najmniej jednym wykształconym rodzicem trudno wyciągać wnioski ze względu na niskie liczebności w próbie. Natomiast osoby o najniższym SES, na tle innych osób z rodzicami bez wyższego wykształcenia, wyróżniają się jedynie tym, że częściej udaje im się rozpocząć studia na elitarnych kierunkach na dobrych uczelniach (kategorie „elitarnie” i „2nd – drugorzędne”). Choć różnica ta jest minimalna, to może świadczyć pozytywnie albo o działalności instytucjonalnych „łowców talentów” w środowiskach nieuprzywilejowanych, albo o skuteczności pomocy materialnej w wyrównywaniu szans osób o najniższym statusie ekonomiczno-społecznym na studia na dobrych kierunkach i uczelniach.

Grupie tej warto więc przyjrzeć się bliżej. Zalicza się do niej 90 respondentów (pogrubione wartości w tabeli). Ich wyniki maturalne były zbliżone do innych osób z tej grupy „uczelnio-kierunków”. Stypendia socjalne otrzymuje 45%, lecz naukowe 11%, co stanowi wynik zbliżony do średniej dla grupy. Jedynie 47% z nich (choć należy wziąć poprawkę na

możliwy błąd percepcji wstecznej) brało pod uwagę możliwość otrzymywania pomocy materialnej wybierając studia (przy 25% studentach z tej samej grupy). 49% uważa, że nie studiowałoby bez możliwości otrzymywania stypendium socjalnego (przy 36% wszystkich beneficjentów). Co ciekawe, badani studenci nie pracują częściej niż ich koledzy i koleżanki ze studiów, jednak 32% (26% wszystkich studentów „uczelnio-kierunku”) pracuje regularnie. 36% (22%) pracuje by pokryć koszty życia na studiach, 29% (12%) nie studiowałoby bez możliwości łączenia studiów z pracą, a 13% (6%) pracuje na utrzymanie innych osób. Średnio, pracują w czasie roku akademickiego 11 (9) godzin w tygodniu, przy czym 17% (16%) pracuje na co najmniej pół etatu. Co ważne, osoby o niskim SES, które otrzymują stypendium socjalne pracują średnio 6 godzin w tygodniu, a jedynie 8% z nich pracuje na pół etatu. Mimo to wciąż 26% z nich uważa, że nie studiowałoby bez możliwości łączenia studiów z pracą. Podsumowując, można powiedzieć, że **w omawianym kontekście elitarnych kierunków na dobrych uczelniach, pomoc materialna pomaga wyrównywać dostęp do dobrych studiów jedynie częściowo. Jest wsparciem ważnym, jednak robiącym zasadniczą różnicę tylko dla niewielkiej części (ok. 25% – beneficjenci, którzy uważają, że nie studiowałoby bez wsparcia socjalnego) osób o nieuprzywilejowanym pochodzeniu społecznym.** Dociera przede wszystkim do około połowy analizowanej tutaj grupy, a poza tym dla wielu wydaje się być niewystarczająca, gdyż nawet otrzymując pomoc, zmuszeni są łączyć studia z pracą, choć przeciętnie w wyraźnie mniejszym zakresie niż osoby nieotrzymujące pomocy.

Na zagadnienie potencjalnego wpływu pomocy materialnej na wybór kierunku lub uczelni, na której się studiuje można spojrzeć także przez pryzmat odpowiedzi na zadane w ankiecie pytania: czy otrzymanie pomocy materialnej lub wyższej pomocy materialnej wpłynęłoby na zmianę kierunku/trybu/uczelni? Wyniki przedstawiają poniższe tabele. Zastosowano zmodyfikowaną kategoryzację kierunków, rozróżniając mniej i bardziej selektywne humanistyczne i STEM oraz praktyczne i bardziej ogólne nauki społeczne (kategoryzacja 2).

Tabela 10.10. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu pomocy materialnej na wybór kierunku (%)

Gdybym otrzymywał pomoc materialną, to wybrał(a)bym inny kierunek	elitarnie	STEM selektywne	STEM nieselektywne	Spoleczne praktyczne	Spoleczne ogólne	Hum selektywne	Hum nieselektywne	Łącznie
Zdecydowanie nie	59,2	47,8	49,6	44,6	49,0	52,6	41,5	49,6
Raczej nie	14,7	14,8	12,7	14,4	16,3	15,3	14,2	14,5
Trudno powiedzieć	12,2	17,7	18,0	16,9	15,2	15,6	22,3	16,4
Raczej tak lub zdecydowanie tak	13,9	19,7	19,8	24,2	19,4	16,4	22,0	19,5

Tabela 10.11. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu wyższej pomocy materialnej na wybór kierunku (%)

Gdybym otrzymywał wyższą pomoc materialną, to wybrał(a)bym inny kierunek	elitarnie	STEM selektywne	STEM nieselektywne	Spoleczne praktyczne	Spoleczne ogólne	Hum selektywne	Hum nieselektywne	Łącznie
Nie	76,4	66,2	63,8	51,6	63,3	58,6	57,2	62,3
Trudno powiedzieć	8,6	17,0	16,0	21,8	17,5	23,9	21,9	17,7
Tak	15,0	16,8	20,1	26,7	19,2	17,5	21,0	20,0

Zastosowane zróżnicowanie wewnątrz grup kierunków okazało się uzasadnione, gdyż pokazuje ważne różnice – na mniej prestiżowych kierunkach społecznych i humanistycznych odsetek studentów, którzy twierdzą, że wsparcie przyczyniłoby się do zmiany kierunku zgodnie z preferencjami jest wyraźnie wyższy. Ogólnie dla populacji odsetek wynosi aż 20%. Aż 74% z nich uważa, że studiowałoby zarazem na innej uczelni, zatem można postawić hipotezę, że mowa tu o osobach, którym kwestie finansowe ograniczają możliwość wyjazdu do innego ośrodka akademickiego, w którym znajduje się preferowany kierunek. Podobne proporcje widać w tabeli 10.13, przedstawiającej odpowiedzi udzielone przez odbiorców świadczeń. Można przyjąć to jako dowód, że **dla części studentów pomoc materialna, którą mogą otrzymywać jest zbyt niska by mogła zwiększyć ich swobodę wyboru kierunku.**

Tabela 10.12. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu pomocy materialnej na wybór uczelni (%)

Gdybym otrzymywał pomoc materialną, to wybrał(a)bym inną uczelnię	Nie	Trudno powiedzieć	Tak
elitarnie	68,7	14,5	16,9
top 20	57,6	15,2	27,2
badawcze	48,0	15,0	37,0
waw i krk	51,8	19,8	28,4
Spec.	54,3	18,2	27,5
inne pub	45,5	19,2	35,3
PWSZ	41,0	19,3	39,7
inne pryw	46,8	17,1	36,2
Łącznie	52,7	17,1	30,3

Tabela 10.13. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu wyższej pomocy materialnej na wybór uczelni (%)

Gdybym otrzymywał wyższą pomoc materialną, to wybrał(a)bym inną uczelnię	Nie	Trudno powiedzieć	Tak
elitarne	77,4	10,1	12,6
top 20	63,5	17,9	18,6
badawcze	41,7	26,0	32,4
waw i krk	55,5	16,2	28,3
Spec.	52,4	15,7	32,0
inne pub	44,6	20,4	35,1
PWSZ	44,6	20,4	35,0
inne pryw	55,0	15,0	30,0
Łącznie	52,2	18,4	29,4

Również w przypadku ewentualnej zmiany uczelni widać zależność odpowiedzi od reputacji uczelni, na której studiuje dana osoba. Należy jednak mieć na uwadze, że odpowiedzi na omawiane tutaj pytania nie tyle przedstawiają kontrfaktyczny scenariusz, co raczej satysfakcję z kształcenia odbywanego na danej uczelni/kierunku. Przede wszystkim studenci mogą być nazbyt optymistyczni odnośnie możliwości dostania się na inny kierunek czy inną uczelnię. Niemniej jednak **mniej więcej co trzeci student sygnalizuje (tabela 10.12), że jego wybór uczelni był w pewnym stopniu uwarunkowany sytuacją finansową, co tylko częściowo można wytłumaczyć chęcią studiowania na innym kierunku, gdyż wskazywało na nią 48% z tych osób.** Gdy popatrzymy na ewentualny wpływ podwyższenia pomocy materialnej (zob. tabela 10.13), to w opinii studentów miałyby ono nieco mniejszy wpływ na ich wybór uczelni w przypadku tych bardziej prestiżowych. Prawdopodobnie jest to związane z tym, że większość z nich znajduje się w głównych ośrodkach akademickich.

Tabela 10.14. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu pomocy materialnej na wybór trybu studiów (%)

Gdybym otrzymywał pomoc materialną, to wybrał(a)bym inny tryb studiów	Stacjonarni	Niestacjonarni	Łącznie
Nie	62,8	52,2	60,1
Trudno powiedzieć	14,3	13,2	14,0
Tak	23,0	34,6	25,9

Tabela 10.15. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu wyższej pomocy materialnej na wybór trybu studiów (%)

Gdybym otrzymywał wyższą pomoc materialną, to wybrał(a)bym inny tryb studiów	Stacjonarni	Niestacjonarni	Łącznie
Nie	60,1	54,3	59,4
Trudno powiedzieć	17,1	12,0	16,5
Tak	22,8	33,8	24,1

Uzyskane dane wskazują, iż 26% studentów uważa, że otrzymywanie pomocy materialnej umożliwiłoby im studiowanie w innym trybie, przy czym, co rozumiało, bardziej

dotyczy to studentów niestacjonarnych, a zatem płacących za studia. Jednak również odsetek w drugiej grupie jest dość wysoki i trudny do wytłumaczenia. Można postawić hipotezę, że są to osoby chcące poświęcać mniej czasu na zajęcia odbywające się na uczelniach (dotyczy to 51% spośród nich, przy średniej 39% dla studentów stacjonarnych) lub niezadowolone z poziomu studiów (ich wynik na wskaźniku satysfakcji jest faktycznie niższy o 1/3 odchylenia standardowego od średniej dla pozostałych studentów stacjonarnych), lecz zarazem świadome konieczności zdobycia dyplomu. Co ważne, odsetek studentów niestacjonarnych, którzy sądzą, że studiowaliby stacjonarnie gdyby otrzymywali pomoc materialną, jest wyraźnie wyższy od średniej w przypadku uczelni elitarnych (45%) oraz selektywnych kierunków humanistycznych (i artystycznych!) (48%), elitarnych (40%), lecz także nieselektywnych STEM (40%). Również i w tym przypadku proporcje są podobne w przypadku osób otrzymujących pomoc, które zapytano o potencjalny wpływ jej zwiększenia na wybór trybu studiów (zob. tabela 10.15).

Pomimo wcześniejszych zastrzeżeń co do skuteczności zmniejszania nierówności horyzontalnych poprzez transfery pieniężne, nie można wykluczyć, że wyższe świadczenia mogłyby pozwolić pewnej grupie młodych ludzi na wybór studiów bardziej zgodny z ich preferencjami. Wcześniejsze analizy ukierunkowane były na sytuację finansową studentów i ich rodzin w kontekście potencjalnej kompensaty ekonomicznego nieuprzywilejowania poprzez stypendia socjalne. Tymczasem **świadczenia (socjalne, jak i naukowe) mogą także wpływać na decyzje edukacyjne osób z lepiej sytuowanych rodzin, np. dając im większą niezależność od rodziców.** Ponadto odpowiedzi na pytania zawarte w tabelach 10.10-10.15 rozkładają się nierówno pomiędzy osobami z rodzin będących w różnej sytuacji materialnej. **Osoby o niższym kapitale ekonomicznym w rodzinie są bardziej skłonne sądzić, że otrzymywanie (wyższej, lub jakiegokolwiek) pomocy materialnej wpłynęłoby na ich wybór kierunku, uczelni i trybu studiów. Efekt tego kapitału jest jednak dość słaby** (odpowiednio $d=.18$, $d=.21$, $d=.19$). Należy jednak pamiętać, że mowa w tym przypadku o scenariuszu kontrfaktycznym w interpretacji respondentów – mogą oni być nieświadomi swoich możliwości i szans na podjęcie innych studiów nawet przy otrzymywaniu dodatkowej pomocy materialnej. Podsumowując, można powiedzieć, że konkluzje przedstawione w kontekście pytań retrospektywnych wspierają wniosek płynący z wcześniejszych analiz w tej części – pomoc materialna w niewielkim stopniu może wpłynąć na zmniejszanie nierówności horyzontalnych w dostępie do szkolnictwa wyższego.

Podsumowanie

1. Ze względu na niewielkie różnice pod względem sytuacji materialnej rodzin studentów różnych uczelni i kierunku studiów oraz silny wpływ wykształcenia rodziców i wcześniejszych osiągnięć edukacyjnych na ścieżkę edukacyjną, nie należy traktować pomocy materialnej jako głównego instrumentu mającego zwiększać dostęp na prestiżowe studia.
2. Pomoc może jednak, choć raczej w niewielkim zakresie, zwiększać szanse osób najbardziej defaworyzowanych pod względem ekonomicznym i społecznym na podjęcie studiów na elitarnych kierunkach na dobrych uczelniach w większych ośrodkach akademickich.
3. Znaczna część studentów sygnalizujących możliwość wyboru innego kierunku i uczelni w przypadku otrzymywania pomocy materialnej nie wskazuje jednocześnie na złą sytuację materialną rodziny. Oznacza to, że jej dostępność może wpływać na optymalne z punktu widzenia preferencji jednostki wybory edukacyjne także w przypadku osób, które chcą uniezależnić się finansowo od rodziny, lub tych, którzy nie mogą otrzymać od rodzin wsparcia na tyle wysokiego, by rozpocząć studia w głównych ośrodkach akademickich w kraju.
4. Z uwagi na powyższe, istnieją przesłanki za zwiększeniem stypendiów socjalnych do poziomu umożliwiającego utrzymywanie się w większym mieście. Niemniej jednak z punktu widzenia zmniejszenia nierówności horyzontalnych większy wpływ miałyby interwencje na wcześniejszych etapach edukacji, zwiększające aspiracje i osiągnięcia edukacyjne osób o nieuprzywilejowanym pochodzeniu społecznym.

CG1.2. Równość szans

CS1.2.1. Zwiększenie szans na osiągnięcie efektów kształcenia

Wpływ pomocy materialnej na szanse rozwoju zawodowego, edukacyjnego, osobistego i społecznego studentów może być badany jedynie za pomocą porównań budżetów czasu oraz wskaźnika satysfakcji ze studiów. Co do zasady, odbiorcy stypendiów rektorskich (w celu kontroli kluczowego tutaj czynnika osiągnięć edukacyjnych, porównywani z osobami o ponadprzeciętnej samoocenie relatywnych osiągnięć edukacyjnych na studiach, które nie dostają stypendium) powinni mieć relatywnie więcej czasu na naukę własną, mniej czasu poświęcać pracy, większą satysfakcję z budżetu czasu, a także większą satysfakcję ze studiów w ogóle. To samo powinno dotyczyć beneficjentów stypendiów socjalnych, przy czym grupą

porównawczą będą tutaj studenci doświadczający problemów finansowych i nie otrzymujący pomocy materialnej (kluczowym czynnikiem w tym kontekście jest kwestia nieuprzywilejowania związanego z sytuacją materialną studenta). W celu zmniejszenia obciążenia porównań błędem wynikającym ze zróżnicowania międzykierunkowego, analiza będzie przeprowadzona osobno dla grup kierunków według kategoryzacji 3. Dodatkowo, ze względu na znaczne zróżnicowanie wysokości otrzymywanych stypendiów (od 100 do 1 200), osoby otrzymujące do 600 zł i powyżej 600 zł będą traktowane jako osobne grupy.

Satysfakcja ze studiów okazała się nie być związana z otrzymywaniem stypendiów rektorskich, jednak dość wyraźnie z otrzymywaniem stypendiów socjalnych (9 punktów różnicy na skali wskaźnika 0/100 będącego funkcją 5 pytań, przy odchyleniu standardowym=24) – zarówno w całej populacji, jak i w podziale na poszczególne grupy kierunków.

Liczba godzin (tygodniowo) poświęconych nauce własnej jest pozytywnie skorelowana z otrzymywaniem stypendium rektorskiego, jednak tylko w przypadku studentów kierunków elitarnych. Ci, którzy otrzymują do 600 zł spędzają średnio ok. 1,5 godziny więcej tygodniowo na nauce własnej, a osoby otrzymujące powyżej 600 zł – prawie 3 godziny. Jednak nie przekłada się to na różnice pod kątem zadowolenia z nakładu pracy na naukę własną w obu grupach. Zaobserwowane różnice są podobne na uczelniach o różnym prestiżu (kategoryzacja 4). Stypendium socjalne nie przynosi efektów, jeśli chodzi o liczbę godzin (bez względu na kategorię uczelni), ale otrzymujący je studenci kierunków HASS są bardziej zadowoleni z czasu, jaki poświęcają na naukę własną, a studenci kierunków nieselektywnych rzadziej raportują potrzebę jego zwiększenia. Różnice te nie są jednak duże.

Wśród osób otrzymujących stypendium rektorskie większy jest odsetek osób niepracujących w ogóle oraz mniejszy odsetek osób pracujących regularnie. Efekt ten można zauważyć w przypadku całej populacji oraz osób studiujących na nieselektywnych kierunkach lub na uczelniach spoza Top20 rankingu Perspektywy. Ponadto dotyczy tylko osób otrzymujących stypendia powyżej 600 zł. Stypendia socjalne przynoszą znacznie lepsze efekty w zakresie odciągania studentów od pracy zarobkowej – dotyczy to studentów każdej z grup kierunków i każdej z grup uczelni (kategoryzacja 4). Są one jednak w niewielkim stopniu powiązane z wysokością otrzymywanej pomocy. Poniższa tabela przedstawia zaobserwowane różnice w odniesieniu do wszystkich respondentów.

Tabela 10.16. Otrzymywanie stypendium socjalnego a aktywność na rynku pracy w czasie roku akademickiego (%)

Praca zarobkowa:	Stypendium socjalne			
	Brak	Do 600 zł	Powyżej 600 zł	Łącznie
Regularna	46,9	24,6	21,3	37,2%
Od czasu do czasu	13,6	15,1	11,8	13,5%
Brak	39,5	60,3	66,9	49,3%

Ponadto proste modele regresji liniowej wskazują, że wśród studentów pracujących otrzymywanie stypendium rektorskiego powyżej 600 zł zmniejsza nakład czasu pracy zarobkowej o ok. 5 godzin w tygodniu (6 w przypadku osób nie wykonujących pracy powiązanej z przedmiotem studiów). Otrzymujący niższe stypendia pracują mniej tylko w tym drugim przypadku (i tylko o 3 godziny). Natomiast otrzymywanie stypendium socjalnego sprawia, że beneficjenci pracują ok. 6 godzin mniej w przypadku świadczeń do 600 zł (5 gdy praca jest powiązana ze studiami), i również 6 godzin mniej w przypadku świadczeń powyżej tej kwoty (ale 8 gdy praca jest powiązana ze studiami). Należy jednak zwrócić uwagę, że estymowane modele wyjaśniają bardzo niewielką część zmienności liczby godzin poświęcanej przez studentów na pracę zarobkową. Ponadto podobne modele regresji estymowane na grupie pracujących beneficjentów świadczeń pokazują bardzo niewielkie efekty (100 zł stypendium wiązało się z 1h różnicy w czasie przeznaczanym na pracę zarobkową), choć model wyjaśnia znacznie więcej zmienności w przypadku studentów STEM otrzymujących stypendium socjalne (13%, przy 100 zł = 2h) i stypendium rektorskie (8%, 100 zł = 2,4h). Rzetelna ocena relacji między dochodami ze świadczeń i nakładem czasu na pracę zarobkową wymagałaby badań panelowych. Pozwoliłyby one sprawdzić, jak zmienia się aktywność studenta na rynku pracy po zwiększeniu/zmniejszeniu otrzymywanej przez niego pomocy materialnej. **Opisane analizy korelacyjne nakazują jednak sceptycyzm co do możliwości ograniczania pracy zarobkowej studentów przez niewielkie zmiany wysokości dostępnych obecnie świadczeń. Szczególnie dotyczy to stypendiów rektorskich.**

Pomimo niewielkiego, lecz pozytywnego wpływu stypendiów rektorskich na zmniejszenie aktywności studentów na rynku pracy, nie przekłada się to na wzrost ich zadowolenia z liczby godzin poświęcanych na pracę. Sytuacja jest odwrotna w przypadku odbiorców stypendiów socjalnych (z wyjątkiem studentów kierunków elitarnych). Porównanie do grupy kontrolnej (osoby doświadczające problemów finansowych, które nie otrzymują stypendiów – w nawiasie), bez podziału na grupy kierunków czy uczelni, wygląda następująco: ok. 5% (15%) chciałoby pracować mniej, a 39% (26%) jest zadowolone z obecnej liczby godzin. Efekty nie są silniejsze w przypadku stypendiów powyżej 600 zł.

W kontekście tych analiz zwraca uwagę bardzo niski odsetek studentów chcących poświęcać mniej czasu na pracę zarobkową – 10%. **Aż 53% studentów chciałoby pracować więcej!** Wyniki te są podobne dla poszczególnych grup kierunków i uczelni, przy niewiele większej chęci zwiększenia liczby godzin pracy w przypadku studentów kierunków elitarnych i STEM oraz niewiele większej chęci zmniejszenia liczby godzin pracy wśród studentów uczelni peryferyjnych (którzy częściej studiują niestacjonarnie). Wyjaśnienia tego zjawiska mogą być co najmniej dwa: a) niezadowolenie z jakości studiów, b) potrzeba większych dochodów. Bliższe przyjrzenie się tej kwestii wymagałoby pogłębionych analiz. Warto jednak zauważyć, że **aż 41% studentów chciałoby mniej czasu spędzać na zajęciach na uczelni, co może sugerować przeciążenie liczbą godzin dydaktycznych, tudzież niezadowolenie z jakości zajęć.** W kontekście ewaluacji pomocy materialnej, istotny jest jednak związek pomiędzy doświadczaniem problemów finansowych oraz zadowoleniem z czasu spędzanego w pracy zarobkowej. Okazuje się jednak, że osoby cierpiące na niedostatek środków finansowych równie często chcą więcej pracować, co mniej (wyraźnie wyższa średnia wartość zmiennej mierzącej problemy finansowe jest w kategorii osób zadowolonych z nakładu czasu na pracę zarobkową). Kwestia ta jest więc trudna do rozstrzygnięcia i wymagałaby dalszych badań. Niemniej jednak ważny jest **fakt relatywnie większego niezadowolenia z nakładu czasu pracy zarobkowej wśród osób doświadczających problemów finansowych.**

Kolejną kwestią do rozważenia jest związek między otrzymywaniem stypendiów a motywem podejmowania pracy zarobkowej. Z punktu widzenia celu świadczeń, jakim jest ograniczanie niepożądanego czasu pracy zarobkowej, należałoby się spodziewać, że ich beneficjenci nie tylko będą pracowali rzadziej i mniej, lecz także ich motywacja rzadziej będzie miała związek z pilnymi potrzebami materialnymi. Poniższa tabela przedstawia porównanie pomiędzy analizowanymi grupami pod kątem częstości deklaracji, że bez pracy nie studiowałiby oraz że pracują, by pokryć koszty życia na studiach. Przedstawiono jedynie wyniki dla studentów studiów stacjonarnych. W przypadku niestacjonarnych wykryto efekt tylko dla stypendiów socjalnych w kontekście opinii, że respondent nie studiowałby, gdyby jednocześnie nie pracował – uważa tak 80% beneficjentów, przy 93% w grupie porównawczej.

Tabela 10.17. Otrzymywanie stypendiów a motyw łączenia studiów z pracą zarobkową, stacjonarni (%)

Stypendia rektorskie				
Pracuję, by pokryć koszty życia na studiach	Brak	<600 zł	>600 zł	Łącznie
Tak	61	55	59	60
Nie	39	45	41	40
Nie studiował(a)by nie pracując jednocześnie				
Tak	33	30	19	31
Nie	67	70	81	69
Stypendia socjalne				
Pracuję, by pokryć koszty życia na studiach				
Tak	85	75	82	82
Nie	15	25	18	18
Nie studiował(a)by nie pracując jednocześnie				
Tak	63	46	54	58
Nie	37	54	46	42

W kontekście stypendiów rektorskich, zidentyfikowano ich pozytywny wpływ jedynie na częstość deklaracji, że ich odbiorcy nie studiowaliby nie pracując jednocześnie. Dotyczy to tylko otrzymujących więcej niż 600 zł (twierdzi tak 19%, przy 33% w grupie porównawczej). Stypendia socjalne sprawiają, że ich beneficjenci rzadziej deklarują ten motyw łączenia studiów z pracą, przy czym efekt jest silniejszy w przypadku odbiorców niższych stypendiów (46%, przy 63% w grupie porównawczej). W kontekście deklaracji, że motywem pracy jest pokrywanie kosztów studiów, nieco niższy odsetek widać jedynie w przypadku tych odbiorców. Ten z pozoru zaskakujący fakt może w praktyce świadczyć o zbyt niskich stypendiach dla osób o niższych dochodach w rodzinie. Na koniec warto podkreślić, że **połowa pracujących odbiorców stypendiów socjalnych twierdzi, że nie mogłaby studiować bez łączenia studiów z pracą zarobkową.**

Otrzymywanie stypendium socjalnego może potencjalnie wiązać się nie tylko ze wzrostem czasu poświęcanego nauce, ale także wzrostem osiągnięć edukacyjnych na studiach. Te mierzone są w EVII samooceną relatywnych wyników (w porównaniu do kolegów i koleżanek na studiach). Efekt ten jest faktycznie pozytywny, jednak bardzo niewielki ($b = 0,23$ dla $styp \leq 600$; $b = 0,17$ dla $styp > 600$, przy 5 stopniowej skali zmiennej zależnej), kontrolując wyniki matur. Efekty są podobne na poszczególnych kierunkach, jednak nieistotne statystycznie wśród studentów HASS.

Tabela 10.18. Podsumowanie – ewaluacja wpływu stypendiów socjalnych i rektorskich na aktywności rozwojowe studentów

Wpływ na:	Stypendia socjalne		Stypendia rektorskie	
	<600 zł	>600 zł	<600 zł	>600 zł
Satysfakcja ze studiów	umiarkowany	umiarkowany	x	x
Liczba h na naukę własną	x	x	+1,5 h, tylko na kierunkach elitarnych	+3 h, tylko na kierunkach elitarnych
Zadowolenie z liczby h na naukę własną	tylko dla HASS i nieselektywnych	tylko dla HASS i nieselektywnych	x	x
Podjęcie pracy zarobkowej	silny	silny	x	słaby, tylko na mniej prestiżowych kierunkach i uczelniach
Liczba godzin pracy zarobkowej	słaby, nieco większy dla STEM	słaby, nieco większy dla STEM	słaby, tylko jeśli praca nie jest powiązana ze studiami, nieco większy dla STEM	słaby, nieco większy dla STEM
Zadowolenie z liczby h pracy zarobkowej	słaby, bez kierunków elitarnych	słaby, bez kierunków elitarnych	x	x
Podjęcie pracy w celu pokrycia kosztów życia na studiach	słaby	x	x	x
Podjęcie pracy w celu możliwości studiowania	słaby	słaby	x	słaby
Samooceńnię osiągnięć edukacyjnych	słaby, bez HASS	słaby, bez HASS	Nie dotyczy	Nie dotyczy

x – nie stwierdzono różnicy między beneficjentami a grupą porównawczą.

Podsumowanie

- Większość zaobserwowanych efektów świadczeń pomocy materialnej na aktywności rozwojowe studentów jest niewielka. Wyjątkiem jest wpływ stypendiów socjalnych na aktywność studentów na rynku pracy (rzadziej pracują regularnie) oraz satysfakcję ze studiów, przy czym sama wysokość stypendium ma minimalne znaczenie, co prawdopodobnie jest konsekwencją uzależnienia stawki stypendium od dochodu. Obecny system pomocy materialnej w bardzo niewielkim stopniu oddziałuje na aktywności studentów, które mogą wpływać na efekty ich kształcenia.
- W kontekście stypendiów rektorskich zidentyfikowano jedynie niewielki ich wpływ na aktywność studentów na rynku pracy, szczególnie w przypadku wyższych stypendiów oraz kierunków STEM oraz uczelni i kierunków o mniejszym prestiżu. Otrzymywanie stypendiów niewielkim stopniu sprawia, że studenci rzadziej pracują by pokryć koszty życia na studiach lub by w ogóle móc studiować. Może to świadczyć o ich przeciętnie zbyt niskiej wysokości.

3. **Konkluzywna identyfikacja omawianych efektów wymagałaby przeprowadzenia eksperymentalnych zmian na odpowiednią skalę i ich odpowiedniej ewaluacji lub badań panelowych.**
4. **Analizy sugerują zmniejszenie liczby stypendiów rektorskich (mniej świadczeń przy ich jednoczesnym podwyższeniu) lub ich całkowite wycofanie w przypadku braku możliwości wygospodarowania większych środków na stypendia socjalne.**

CS1.2.2. Zwiększenie szans na ukończenie i kontynuację studiów

Badania EVII nie mają charakteru panelowego, ani nie zawierają informacji o dalszych planach edukacyjnych badanych studentów. Można jednak, stosując analogiczne porównania jak w poprzedniej części, sprawdzić, czy osoby otrzymujące pomoc materialną notują przeciętnie niższe wyniki na skali intencji dropoutu (rezygnacji ze studiów), która jest w bazie danych ankietowych indeksem opartym na sześciu pytaniach dotyczących oceny warunków i treści studiowania, jak również poczucia przynależności do świata szkolnictwa wyższego. Aż 48% studentów odnotowało wynik 0 na tak zdefiniowanej skali dropoutu, w związku z czym najpierw porównamy te osoby do pozostałych (a zatem zagrożonych nieukończeniem studiów w jakimkolwiek stopniu), a później osobno zanalizowana zostanie ta druga grupa. Zbadany zostanie wpływ zarówno stypendiów rektorskich, jak i socjalnych, mimo iż zmniejszanie liczby osób rezygnujących ze studiów w ich trakcie raczej nie jest głównym celem tych pierwszych.

Otrzymywanie stypendiów rektorskich nie jest związane z ryzykiem dropoutu, co nie dziwi. **Stypendia socjalne zdają się zmniejszać intencję rezygnacji ze studiów wśród studentów, jednak w bardzo niewielkim stopniu (47% nie jest w grupie ryzyka, przy 41% w grupie porównawczej, którą są studenci doświadczający problemów finansowych). W szczególności dotyczy to nieselektywnych, a zatem najmniej prestiżowych kierunków.** Wysokość stypendium zdaje się nie mieć znaczenia. Spośród osób z wynikiem różnym od zera, osoby otrzymujące stypendium przeciętnie nie mają niższego wyniku na skali ryzyka dropoutu. Podsumowując, można uznać, że **pomoc materialna nie wpływa obecnie na intencję rezygnacji ze studiów.** Można postawić hipotezę, że powodem tego jest to, że kwestie finansowe mają podrzędne znaczenie w kontekście podejmowania decyzji o (nie)kontynuowaniu studiów, szczególnie w porównaniu z satysfakcją z ich wyboru (zgodność z zainteresowaniami) oraz trudnościami w spełnianiu wymagań stawianym studentom. W istocie, korelacja między satysfakcją ze studiów a intencją rezygnacji z nich jest

silniejsza ($r=-.24$) niż między tą drugą a doświadczaniem problemów finansowych ($r=.13$). Kwestia ta wymaga bardziej pogłębionych badań.

CS1.2.3. Zmniejszenie nierówności szans na rynku pracy

Kompleksowa ewaluacja tego celu również nie jest możliwa bez badań panelowych. Dane EVII zawierają jednak zróżnicowane informacje na temat obecnego zaangażowania studentów na rynku pracy, na które warto zwrócić uwagę w kontekście potencjalnego wpływu występujących w tym zakresie nierówności na przyszły przebieg kariery zawodowej. W szczególności istotny w tym kontekście jest przywilej wykonywania pracy powiązanej z programem studiów. Powstają więc pytania: a) jaka jest skala, niepożądanego z punktu widzenia jakości kształcenia i studenckiego życia, nadmiernego zaangażowania w pracę zarobkową? b) czy beneficjenci pomocy materialnej częściej wykonują pracę powiązaną z programem studiów?

A. Skala zaangażowania studentów w pracę zarobkową

Poniższe tabele przedstawiają częstość zjawiska pracy zarobkowej na poszczególnych uczelnio-kierunkach oraz w poszczególnych grupach społeczno-ekonomicznych. Podano również przeciętną liczbę godzin pracy w tygodniu (w nawiasie w poszczególnych komórkach). Analizy prowadzone są z wyłączeniem studentów niestacjonarnych, na których praca zarobkowa w trakcie roku akademickiego jest powszechnym zjawiskiem.

Tabela 10.19. Praca zarobkowa studentów stacjonarnych a uczelnio-kierunki

Uczelnio-kierunek	Zaangażowanie w pracę zarobkową (%), średnia liczba godzin w nawiasie				
	Regularnie		Od czasu do czasu		Nie pracuje (%)
	%	Średnia liczba h	%	Średnia liczba h	
elit elit	21,67	24	13,34	11	64,99
elit 2nd	16,01	24	11,82	12	72,16
elit per	23,14	27	14,38	13	62,48
stem elit	19,40	23	14,66	12	65,94
stem 2nd	18,63	25	13,21	12	68,16
stem per	23,91	24	16,93	14	59,16
niesel elit	30,10	26	18,28	12	51,62
niesel 2nd	31,00	26	19,73	14	49,27
niesel per	26,68	28	17,68	18	55,64
hass elit	30,41	24	15,41	15	54,18
hass 2nd	25,20	20	20,25	12	54,54
hass per	24,53	26	15,56	14	59,92
Łącznie	24,62	25	16,20	14	59,19

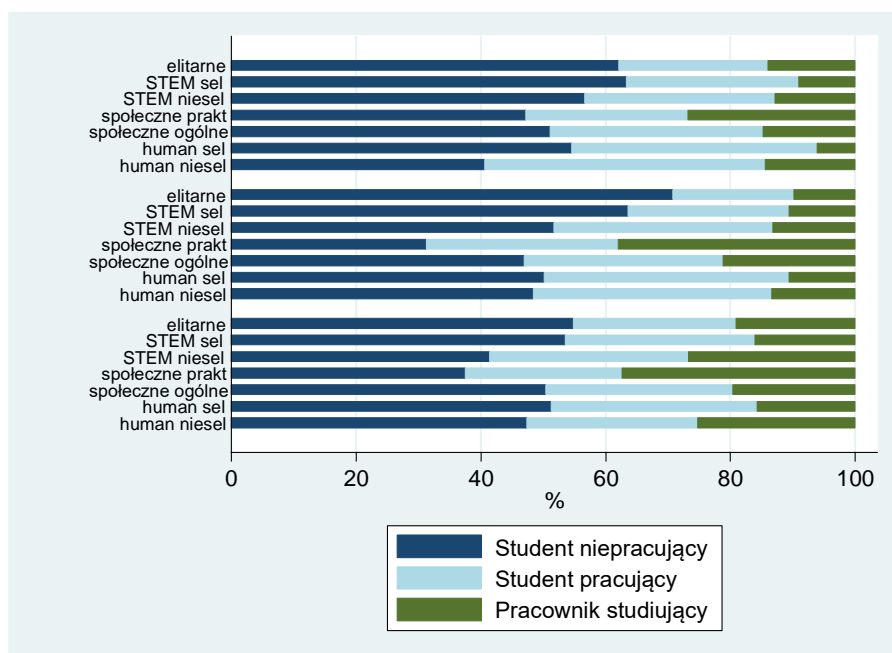
Oznaczenia uczelni: *elit* – elitarne, *2nd* – drugorzędne, *per* – peryferyjne. Oznaczenia kierunków: *elit* – elitarne, STEM, *niesel* – nieselektywne, HASS. Kolorem oznaczono wartości istotnie różne.

Tabela 10.19 wskazuje, że wbrew potocznemu przekonaniu **większość studentów studiów stacjonarnych nie pracuje w ogóle**. Jednocześnie trudno lekceważyć zjawisko pracy

zarobkowej studentów – z kilku względów. Po pierwsze, **ok. 25% pracuje regularnie, przy czym średnio oznacza to aż 25 godzin pracy w tygodniu**. Po drugie, dość wysoka jest średnia liczba godzin pracy dorywczej (14) – sugeruje to, że wielu spośród 16% pracujących dorywczo przeznaczają na to prawdopodobnie cały weekend. Po trzecie, istnieją pewne nieregularności między kierunko-uczelniami – szczególnie w zakresie pracy regularnej. **Wyraźnie częściej pracują studenci kierunków nieselektywnych**, co może świadczyć o ich relatywnie gorszej sytuacji materialnej, niskich wymaganiach na tego typu studiach lub o dążeniu ich studentów do poprawy swojej pozycji na rynku pracy poprzez zdobywanie doświadczenia zawodowego. Ponadto **niewiele częściej regularnie pracują studenci uczelni elitarnych**, co z kolei może być związane z koniecznością pokrywania relatywnie kosztów życia w dużych miastach akademickich (lub z wyższymi zarobkami na jakie mogą liczyć).

Różny jest też odsetek pracujących studentów, którzy identyfikują się przede wszystkim jako pracownicy. Jest to kolejna zmienna wskazująca na istotną rolę pracy w życiu wielu studentów oraz zależność tego zjawiska od prestiżu uczelni i kierunku, a przede wszystkim, co zrozumiałe, trybu studiów (w zależności od kategorii kierunku, od 59% do 78% studentów niestacjonarnych identyfikuje się przede wszystkim jako pracownicy). Wykres poniższy przedstawia rozkład studentów stacjonarnych pomiędzy trzema tożsamościami: studenci niepracujący, studenci pracujący i pracownicy studiujący, w podziale na poszczególne kategorie uczelni i kierunków. Przede wszystkim **dość sporo jest osób – szczególnie na praktycznych kierunkach społecznych, dla których studia są poniekąd dodatkiem do życia zawodowego. Nawet na bardziej wymagających i prestiżowych kierunkach odsetek studentów tego typu oscyluje pomiędzy 5% a 10%**. Ponadto wzrasta wraz z reputacją uczelni, przy jednocześnie spadającym odsetkiem studentów niepracujących w ogóle. W świetle niewielkiego zróżnicowania sytuacji materialnej rodzin studentów różnych uczelni i kierunków, na które wskazywano wcześniej, można pokusić się o dwie hipotezy wyjaśniające to zjawisko. Po pierwsze, może być konsekwencją zróżnicowania wymagań na studiach. Po drugie, studenci na mniej prestiżowych studiach mogą zdawać sobie sprawę z nieuprzywilejowania w konkurencji na rynku pracy absolwenckiej, w związku z czym próbują rekompensować je gromadzeniem doświadczenia zawodowego. W istocie, wyraźnie większy odsetek studentów kierunków nieselektywnych (73% humanistycznych, 80% społecznych) niż pozostałych (od 61 do 68%) przyznaje, że pracuje przede wszystkim w tym celu. Ponadto w przypadku kierunków STEM i nieselektywnych nieco większy odsetek jest na uczelniach mniej prestiżowych.

Wykres 10.4. Samoidentyfikacja studentów stacjonarnych, w podziale na uczelnie i kierunki (%)

Zaskakuje także **brak wyraźnego zróżnicowania pracy zarobkowej względem statusu ekonomiczno-społecznego rodzin studentów – przynajmniej jeśli chodzi o odsetek studentów pracujących oraz średnią liczbę godzin pracy**. Pewne uprzywilejowanie widoczne jest na skrajach w kontekście zgodności wykonywanej pracy z kierunkiem studiów. Szczególnie dotyczy to studentów pracujących w czasie roku akademickiego od czasu do czasu. **Studenci pochodzący z najbardziej uprzywilejowanych środowisk mają przez to większe możliwości budowania przewagi na rynku pracy absolwenckiej poprzez akumulację doświadczenia zawodowego w powiązaniu z profilem studiów, zwłaszcza w porównaniu do studentów z rodzin o niewysokich dochodach i bez tradycji uniwersyteckich**. Może to być jednym ze źródeł nierówności szans na zatrudnienie w zawodzie po studiach.

Tabela 10.20. Praca zarobkowa studentów a status ekonomiczno-społeczny

		Zaangażowanie w pracę zarobkową (%), średnia liczba godzin, odsetek studentów wykonujących pracę powiązaną z kierunkiem kształcenia						
Status ekonomiczno-społeczny		Regularnie			Od czasu do czasu			Nie pracuje
Wykształcenie rodziców/ Sytuacja materialna rodziny		%	Średnia liczba h	% pracujących zgodnie z kierunkiem	%	Średnia liczba h	% pracujących zgodnie z kierunkiem	
Brak rodziców z wyższym wykształceniem	Zła	25,8	28	41,6	15,5	14	15,8	58,8
	Średnia	26,3	26	44,4	16,3	15	18,5	57,5
	Dobra	24,5	26	44,0	15,4	14	20,8	60,1
Jeden rodzic z wyższym wykształceniem	Zła (mała liczba obs.)	29,7	23	29,9	18,4	13	20,0	51,9
	Średnia	26,1	25	35,0	13,3	13	23,2	60,7
	Dobra	23,6	25	42,4	15,7	13	20,2	60,7
Dwoje rodziców z wyższym wykształceniem	Zła (mała liczba obs.)	29,2	25	42,1	12,4	13	26,8	58,3
	Średnia	26,9	24	44,8	17,0	11	27,4	56,2
	Dobra	22,9	23	49,9	17,3	13	34,1	59,8
Łącznie		25,1	25	43,0	15,9	14	23,0	59,0

B. Wpływ pomocy materialnej na podejmowanie pracy zgodnej z kierunkiem studiów

Pozostaje pytanie, czy pomoc materialna pomaga obecnie studentom w podejmowaniu pracy zgodnej z kierunkiem studiów. Odpowiedź jest pozytywna w odniesieniu do stypendiów rektorskich i studentów kierunków HASS – 50% wykonuje pracę zgodną z profilem studiów (31% w grupie kontrolnej), i STEM (odpowiednio 67% i 38%). Efekty są widoczne także w kontekście całej badanej grupy – 51% (39%) beneficjentów stypendiów rektorskich wykonuje pracę zgodną, a 38% (49%) pracę niezgodną z kierunkiem studiów. Nie wykryto zależności od wysokości świadczeń.

W odniesieniu do stypendiów socjalnych, różnice zaobserwowano jedynie dla studentów kierunków elitarnych pobierających świadczenia powyżej 600 zł – 64% z nich wykonuje pracę zarobkową zgodną z kierunkiem studiów, przy 33% w grupie kontrolnej. Prawdopodobny brak efektów w innych grupach kierunków może wynikać z kilku rzeczy. Po pierwsze, osoby otrzymujące stypendia socjalne mogą mieć niższy kapitał społeczny i kulturowy pomocny przy poszukiwaniu pracy zgodnej z kierunkiem kształcenia. Po drugie, stypendia mogą być niewystarczająco wysokie, by część z odbiorców mogła zrezygnować z pracy dorywczej, która rzadziej jest zgodna z profilem studiów (zob. tabela 10.19, porównaj również tabela 10.16, w której odsetek pracujących od czasu do czasu nie zmienia się istotnie

wraz z otrzymywaniem stypendium socjalnego). Po trzecie, także z powodu nieadekwatności świadczeń do potrzeb materialnych, rzadziej mogą oni podejmować pracę zgodną z kierunkiem studiów jeśli jest ona gorzej płatna ze względu na jej stażowy charakter. Po czwarte, na kierunkach elitarnych (np. prawo, medycyna), doświadczenie praktyk zawodowych lub staży w czasie studiów ma fundamentalne znaczenie dla przyszłej kariery. Hipotezy te wymagałyby weryfikacji.

Podsumowanie

- 1. Zjawisko pracy zarobkowej studentów nie jest powszechne – około połowa studentów do 26. roku życia nie pracuje w ogóle w czasie roku akademickiego. Zaangażowanie w pracę jest w bardzo niewielkim stopniu uzależnione od statusu społeczno-ekonomicznego rodzin. Jednocześnie można zaobserwować pewne zróżnicowanie pod względem zaangażowania w pracę zarobkową pomiędzy różnymi kierunkami i uczelniami. Większość studentów twierdzi, że pracuje w celu zdobycia doświadczenia zawodowego. Ponad połowa studentów chciałaby poświęcać więcej czasu na pracę zarobkową.**
- 2. Studenci z rodzin o najwyższym statusie społeczno-ekonomicznym częściej, a studenci o najniższym rzadziej podejmują pracę zarobkową, która jest zgodna z ich kierunkiem studiów.**
- 3. Istnieje słaby związek między otrzymywaniem pomocy materialnej (przede wszystkim stypendiów rektorskich) a podejmowaniem pracy zarobkowej zgodnej z kierunkiem studiów.**
- 4. Jedynie znaczna podwyżka świadczeń stypendialnych, przy jednoczesnym wzroście jakości kształcenia (szczególnie na uczelniach i kierunkach o niższym prestiżu), mogłaby istotnie ograniczyć zjawisko łączenia studiów z pracą. Niemniej jednak wzrost wysokości świadczeń mógłby umożliwić studentom angażowanie się w większym stopniu w pracę zarobkową powiązaną z profilem ich studiów.**

Obszar 2 – skuteczność i efektywność systemu szkolnictwa wyższego

CG2.1. Efektywność systemu pomocy

CS2.1.1. Zwiększenie poziomu korzystania ze świadczeń (coverage)

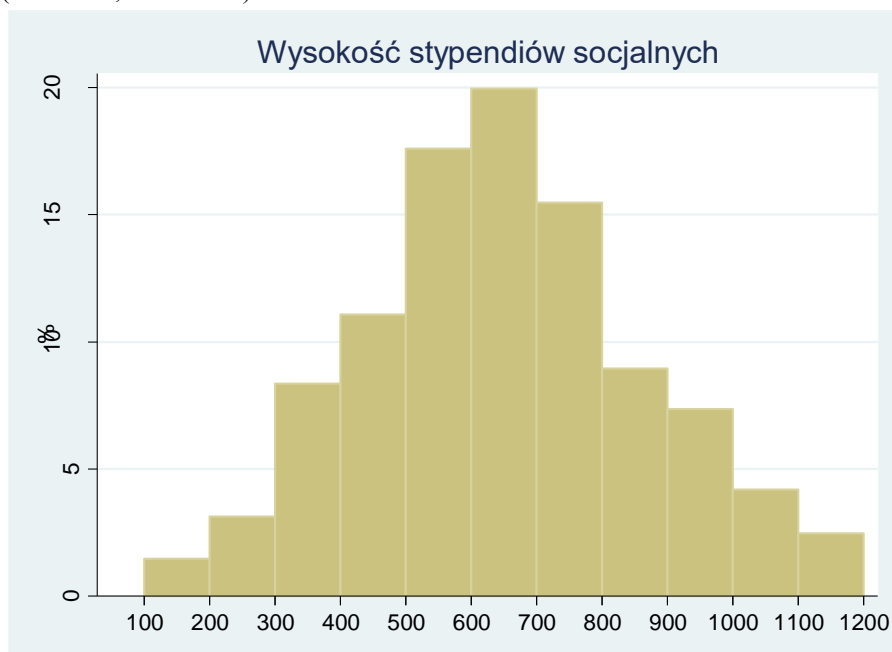
A. Stypendia socjalne – zróżnicowanie wysokości

Zgodnie z danymi Eurostudent odbiorcy stypendiów socjalnych stanowią 14,8% próby ograniczonej do studentów do 26. roku życia. Dochody zaledwie 2,6% składają się z tych stypendiów w więcej niż 75%. Poniższy wykres ukazuje rozkład wysokości stypendiów socjalnych.

Z wykresu płyną dwie ważne informacje: **ok. połowa beneficjentów otrzymuje świadczenia w wysokości od 500 do 800 zł, a ok. 13% otrzymuje je w kwocie niższej niż 400 zł, którą trudno uznać za mogącą znacznie wpływać na życie studentów.** Tabela 10.32 pokazuje, że rzeczywiście dochody łączne (ze wszystkich źródeł) osób otrzymujących poniżej tej kwoty są przeciętnie nieco niższe niż osób otrzymujących wyższe stypendia socjalne (choć zróżnicowanie w ramach przedziałów jest bardzo duże). Nie jest to przy tym związane z częstszą pracą osób otrzymujących wyższe stypendia – godziny pracy i deklarowane dochody z niej nie są skorelowane z wysokością otrzymywanego stypendium socjalnego. Być może następuje jednak efekt substytucji niewielkiego stypendium i kieszonkowych od rodziców.

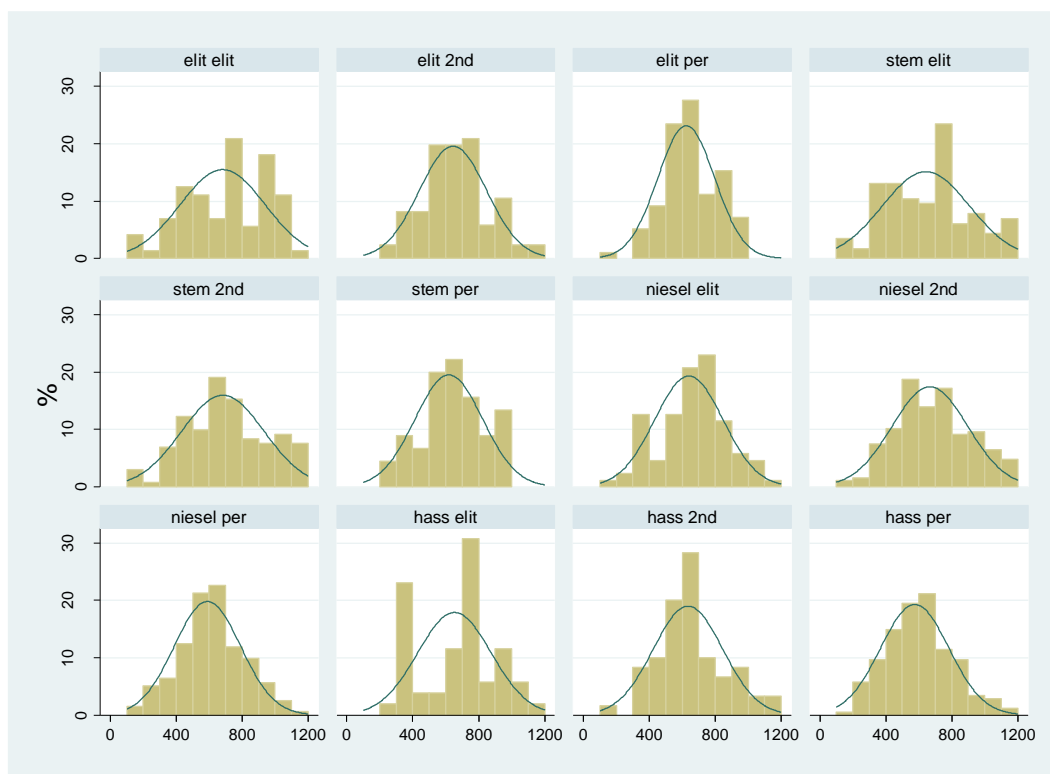
Wykres 10.5. Rozkład wysokości stypendiów socjalnych otrzymywanych przez studentów poniżej 26. roku życia

(M=625 zł, SD=219 zł)

Powstaje pytanie, czy powyższy rozkład jest podobny na poszczególnych uczelniach i kierunkach. Jest to aspekt istotny z punktu widzenia sprawiedliwości horyzontalnej świadczeń – osoby będące w podobnej sytuacji finansowej powinny otrzymywać świadczenia podobnej wysokości. Poniższe wykresy przedstawiają rozkład wysokości stypendiów w podziale na różne uczelnie-kierunki (uzasadnionym ze względu na zdecentralizowany proces przyznawania świadczeń). Pomijając w tym miejscu kwestię częstości występowania odbiorców stypendiów na poszczególnych uczelniach/kierunkach (analizowaną w innym raporcie), ukazują one **niewielkie zróżnicowanie rozkładu wysokości pomocy, które nie wydaje się zależeć od prestiżu studiów**. Relatywnie większe zróżnicowanie kwot (bardziej spłaszczony rozkład) występuje na kierunkach elitarnych i STEM oferowanych na topowych uczelniach oraz na kierunkach STEM i nieselektywnych oferowanych na drugorzędnych uczelniach. Wyraźnie najmniejsze zróżnicowanie występuje natomiast na elitarnych kierunkach na peryferyjnych uczelniach. Przyjmując założenie o generalnie podobnych maksymalnych progach dochodowych, trudno znaleźć uzasadnienie dla zaobserwowanych odstępstw od ogólnokrajowego rozkładu.

Wykres 10.6. Rozkład wysokości stypendiów socjalnych wśród studentów poniżej 26. roku życia na kierunkach i uczelniach różnej kategorii

Oznaczenia uczelni: *elit* – elitarne, *2nd* – drugorzędne, *per* – peryferyjne. Oznaczenia kierunków: *elit* – elitarne, STEM, *niesel* – nieselektywne, HASS.

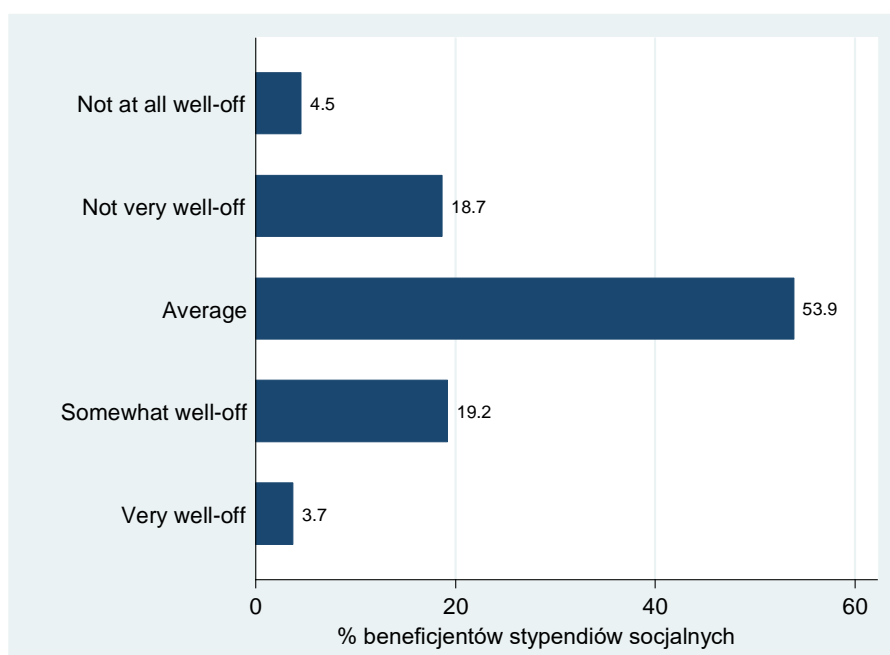
B. Stypendia socjalne – wyciek świadczeń i luki w systemie

Zasadniczym problemem systemów świadczeń uzależnionych od dochodu są kwestie: a) wycieku świadczeń (*leakage* – świadczenia powinny trafiać do tych, którzy ich potrzebują), b) luk w systemie (efektywność pozioma – świadczenia otrzymują wszyscy potrzebujący). W tym kontekście, efektywny system to taki, w którym zakres korzystania ze świadczeń (*coverage*) jest maksymalny – pomoc socjalną otrzymują wszystkie osoby spełniające kryteria dochodowe, a jednocześnie zminimalizowany jest wyciek świadczeń do osób o faktycznych dochodach wyższych niż ujawniane w teście dochodowym. Jaka jest skala tych zjawisk w kontekście stypendiów socjalnych?

a) wyciek świadczeń

23% odbiorców stypendium socjalnego ocenia sytuację materialną swojej rodziny jako ponadprzeciętną (zob. wykres 10.7), co oznacza, że 7% studentów z lepiej sytuowanych rodzin otrzymuje pomoc materialną w tej postaci. Jednocześnie 23% odbiorców stypendiów, którzy pochodzą z rodzin lepiej sytuowanych twierdzi, że doświadcza problemów finansowych. Odejmując tę grupę, wyciek z systemu stypendiów socjalnych można oszacować na 18% puli odbiorców świadczeń, i 5% jeśli chodzi o odsetek studentów z lepiej sytuowanych rodzin, którym stypendia raczej nie powinny przysługiwać, a mimo to je dostają. Jest to ok. 3% próby.

Wykres 10.7. Sytuacja materialna rodzin beneficjentów stypendiów socjalnych (%)

Czy jest to wyciek możliwy do zaakceptowania jako „koszt”, nad którym przeważają korzyści w postaci mniejszego skomplikowania testu dochodowego oraz jego ogólnie pozytywnego efektu redystrybucyjnego (niewystępującego przy uniwersalnych świadczeniach niezależnych od dochodu)? Zjawisko to przywołuje na myśl i częściowo potwierdza stereotyp wyłudzenia świadczeń socjalnych przez osoby, których rodzina, np. nie ujawnia dochodów lub ukrywa dochody w ramach prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej. Należy też zwrócić uwagę, że zaobserwowany wyciek może być skutkiem braku testu majątkowego przy ustalaniu uprawnień do świadczeń (respondenci EVII są pytani o ogólną sytuację materialną, a nie o dochody z pracy) lub nieuwzględniania w nim (nie uchwyci tego też zadane pytanie) transferów międzypokoleniowych (np. od dziadków do rodziców), w tym spadków. Nie można też wykluczyć, że niektórzy studenci z lepiej sytuowanych rodzin prowadzą własne gospodarstwo domowe, w rezultacie czego mogą otrzymywać stypendium socjalne. Wreszcie, sytuacja rodziny może zmieniać się w ciągu roku, podczas gdy uprawnienia są przyznawane na podstawie zeznań z przeszłego roku podatkowego. Poniższa tabela przedstawia średnią wysokość świadczeń i łącznych dochodów w zależności od sytuacji materialnej rodziców. Okazuje się, że **osoby przeciętnie lepiej sytuowane otrzymują średnio niższe stypendia od osób gorzej sytuowanych, ale nie od tych, którzy uznają sytuację materialną swoich rodziców za przeciętną. Ponadto ich łączne dochody są wyraźnie wyższe od reszty. Wydaje się więc, że wyciek świadczeń jest realnym problemem, z którym należałoby się zmierzyć.**

Tabela 10.21. Średnia wysokość stypendium socjalnego i łącznych miesięcznych dochodów beneficjentów, a sytuacja materialna ich rodzin (w zł)

	Średnia	Odchylenie standardowe
Sytuacja materialna rodzin	Stypendium socjalne	
Zła	669	221
Przeciętna	619	210
Dobra	616	220
	Łączne dochody	
Zła	1 663	1 117
Przeciętna	1 671	1 066
Dobra	1 925	1 210

Omawiany problem można ograniczać poprzez wprowadzanie szczegółowych wymogów dokumentacji sytuacji materialnej, co może odbywać się kosztem stygmatyzacji, zwiększania luk w systemie, lub wzrostu kosztów administracyjnych. Ewentualnie można przyznawać świadczenia do poziomu zobowiązań podatkowych osób, których dochody są brane pod uwagę, a uprawnienia pozostałych wnioskodawców ustalać na podstawie dokumentacji z pomocy społecznej lub urzędu pracy. W ten sposób z grona beneficjentów

odpadnie spora część osób o wysokich ukrytych dochodach, ale kosztem większej stygmatyzacji i obciążenia administracyjnego wnioskodawcy i urzędu. Jednocześnie można argumentować, że problem wycieku raczej nie powinien być brany pod uwagę przy reformie systemu pomocy materialnej, ponieważ nie jest on dysfunkcją tego systemu, ale kontroli podatkowej w ogóle oraz skali zjawiska szarej strefy.

b) Luki w systemie

Aż 68% osób, które uważają, że sytuacja finansowa ich rodziców jest poniżej przeciętnej nie otrzymuje stypendium socjalnego. Zarazem 58% z nich doświadczało problemów finansowych w ostatnim czasie. **Lukę tak powstałą można więc oszacować na ok. 40% – tyle osób zidentyfikowanych w badaniu ankietowym jako potrzebujące wsparcia socjalnego, nie otrzymuje go (w odniesieniu do całej populacji studentów, jest to ok. 4%).** Warto przy tym nadmienić, że 9% z tych osób otrzymuje stypendium rektorskie, a 60% pracuje (47% regularnie). Ich średnie łączne dochody są jednak niższe niż średnia dla pozostałych studentów jedynie o 100 zł. Najpewniej mowa więc o osobach, których relatywna ocena sytuacji materialnej (własnej i rodziny) uległa pogorszeniu na skutek nagłego zdarzenia lub tymczasowych trudności powodujących wzrost kosztów życia. Obserwacja ta przemawia za utrzymaniem awaryjnego świadczenia dla studentów w postaci zapomogi.

Lukę w systemie świadczeń można też próbować oszacować w bardziej bezpośredni sposób, obliczając odsetek studentów nie otrzymujących stypendiów socjalnych, którzy deklarują w ankiecie łączne miesięczne dochody w wysokości poniżej minimum socjalnego (w 2019 r. 1212 zł dla 1-osobowego gospodarstwa domowego). W celu ograniczenia wpływu mieszkania z rodzicami na wysokość deklarowanych dochodów z obliczeń wykluczono tę grupę (jest to aż 41% studentów), mimo, iż niektórzy jej przedstawiciele mogą pokrywać co najmniej część kosztów mieszkania. Ponadto średnio ich dochody są tylko o 270 zł niższe, co zapewne jest związane z uwzględnianiem transferów niepieniężnych w zastosowanej w ankiecie mierze dochodów. Otrzymany odsetek wynosi 74% i jest jedynie o 6% niższy niż dla wszystkich studentów. Wydaje się więc, że lepszym podejściem będzie **oszacowanie dla całej populacji, jednak z wykorzystaniem niższego progu równego maksymalnym dochodom na osobę w rodzinie, jaki może uprawniać w Polsce do otrzymania stypendium socjalnego – w roku akademickim 2018/2019 było to 1052 zł. Dochody własne poniżej tego progu deklarowało 23% studentów. Spośród nich aż 80% nie otrzymywało stypendium socjalnego. Dla osób, które są pod powyższym progiem i deklarują jednocześnie gorszą**

sytuację materialną rodziny i doświadczanie problemów finansowych odsetek nieotrzymujących stypendium socjalnego wynosi 63%. W odniesieniu do całej próby tak wyodrębniona grupa stanowi zaledwie 1% studentów. Przy zachowaniu bardziej liberalnego kryterium – uwzględniającego tylko doświadczanie problemów finansowych – jest to 5%.

Pozostaje kwestia uwzględnienia w kalkulacji osób, które unikają problemów finansowych i mają wyższe dochody dzięki łączeniu studiów z pracą – innymi słowy, nie wpadają do luki dzięki pracy zarobkowej. Niestety czynnik ten musi zostać pominięty w analizie ze względu na niemożność choćby przybliżenia kontrfaktycznego stanu: ile wynosiłyby dochody z pracy studenta i jego dochody łączne, gdyby otrzymywał stypendium socjalne, do którego powinien być uprawniony w związku z sytuacją materialną swoją i rodziny, lub byłby uprawniony, gdyby zarabiał mniej?

Podsumowując, **problem luk w systemie z pewnością istnieje – nawet do 5% studentów nie otrzymuje stypendium socjalnego, choć ma niskie dochody i doświadcza trudności finansowych. Sposobem ograniczenia tego zjawiska może być uproszczenie systemu aplikacji o środki (czemu sprzyjać może centralizacja i digitalizacja systemu socjalnej pomocy materialnej), wzrost świadczeń oraz pewność otrzymywania środków od początku roku akademickiego.**

Niewykluczone, że wzrostowi zakresu korzystania ze stypendiów socjalnych przez osoby uprawnione może sprzyjać też upowszechnienie wiedzy o świadczeniach wśród osób wybierających się na studia. W ankiecie zadano pytanie, czy wybierając studia, respondenci brali pod uwagę możliwość otrzymywania pomocy materialnej. Twierdząco odpowiedziało 32% respondentów, a 48% negatywnie. **W przypadku osób, które uważają, że sytuacja materialna ich rodziców jest gorsza od przeciętnej, odsetek osób, które nie brały pod uwagę otrzymywania pomocy materialnej (być może o niej nie wiedząc) wynosi 31%, a 29% jeśli dodamy do tego kryterium doświadczania problemów finansowych. W kontekście całej próby, mowa odpowiednio o 3,5% i 1,8% studentów – czyli o wielkościach zbliżonych do oszacowanej powyżej luki. Natomiast jeżeli uwzględnimy wszystkie kryteria: problemów finansowych, sytuację materialną rodziny, dochód poniżej progu dochodowego uprawniającego do stypendium i nieotrzymywanie stypendium socjalnego, odsetek spełniających je osób, które nie brały pod uwagę możliwości otrzymywania pomocy wynosi 35%, co stanowi jedynie 0,004% próby. Wydaje się zatem, że odpowiednia akcja promująca system stypendialny jest pożądana, jednak powinna być przede wszystkim nakierowana na potencjalnych studentów. Bardziej adekwatne oszacowania**

stopnia niedoinformowania młodych osób w omawianym zakresie znajdują się w raporcie badań uczniów szkół średnich.

C. Stypendia rektorskie – zróżnicowanie wysokości

W danych Eurostudent, odbiorcy stypendiów rektorskich stanowią 14,7% próby ograniczonej do studentów do 26. roku życia. Dochody zaledwie 0,003% składają się z tych stypendiów w więcej niż 75%. Poniższy wykres ukazuje rozkład wysokości stypendiów.

Z wykresu można wyciągnąć kilka ważnych informacji. Po pierwsze, rozkład wysokości jest nieco mniej zróżnicowany niż w przypadku stypendiów socjalnych. **Niemal 80% beneficjentów otrzymuje świadczenia w wysokości od 400 do 900 zł. Ok. 10% otrzymuje je w kwocie niższej niż 400 zł, którą trudno uznać za mogącą znacznie wpływać na życie studentów** (por. CS1.2.1). Tabela poniższa rzeczywiście pokazuje, że dochody łączne (ze wszystkich źródeł) osób otrzymujących poniżej tej kwoty są przeciętnie wyższe niż osób otrzymujących wyższe stypendia rektorskie – zapewne dlatego, że osoby te pracują przeciętnie wyraźnie więcej. **Niskie stypendia sprawiają, że studenci w mniejszym stopniu rezygnują z pracy i w konsekwencji osiągają wyższe dochody. Wyższe stypendia mogą natomiast umożliwić beneficjentom osiągnięcie pożądanego poziomu dochodu przy zminimalizowanym dorabianiu w pracy dorywczej. Można więc stwierdzić, że zasadne byłoby wprowadzenie minimalnej wysokości stypendium rektorskiego – innymi słowy, zmniejszenie liczby beneficjentów i podwyższenie średniej jego wysokości.**

Wykres 10.8. Rozkład wysokości stypendiów rektorskich wśród studentów poniżej 26. roku życia (M=637 zł, SD=205 zł)

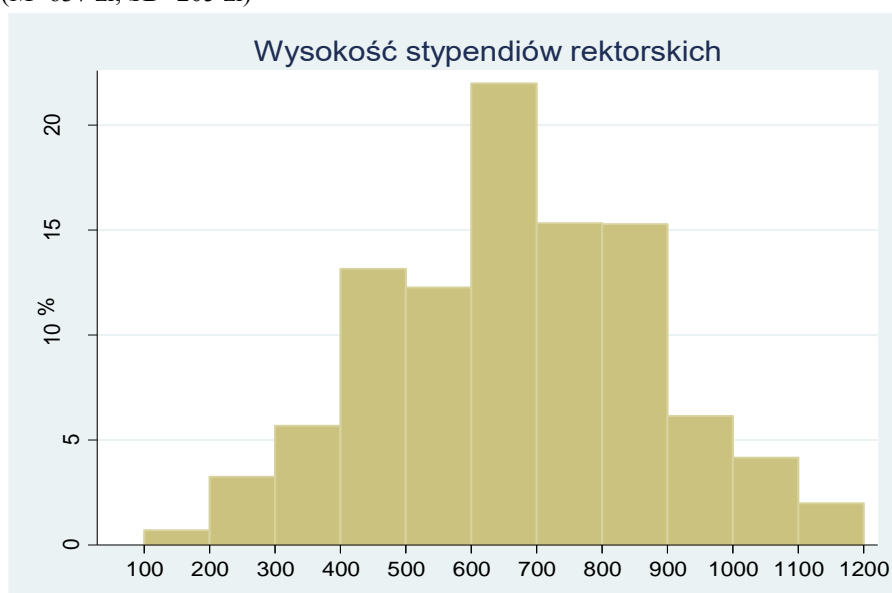
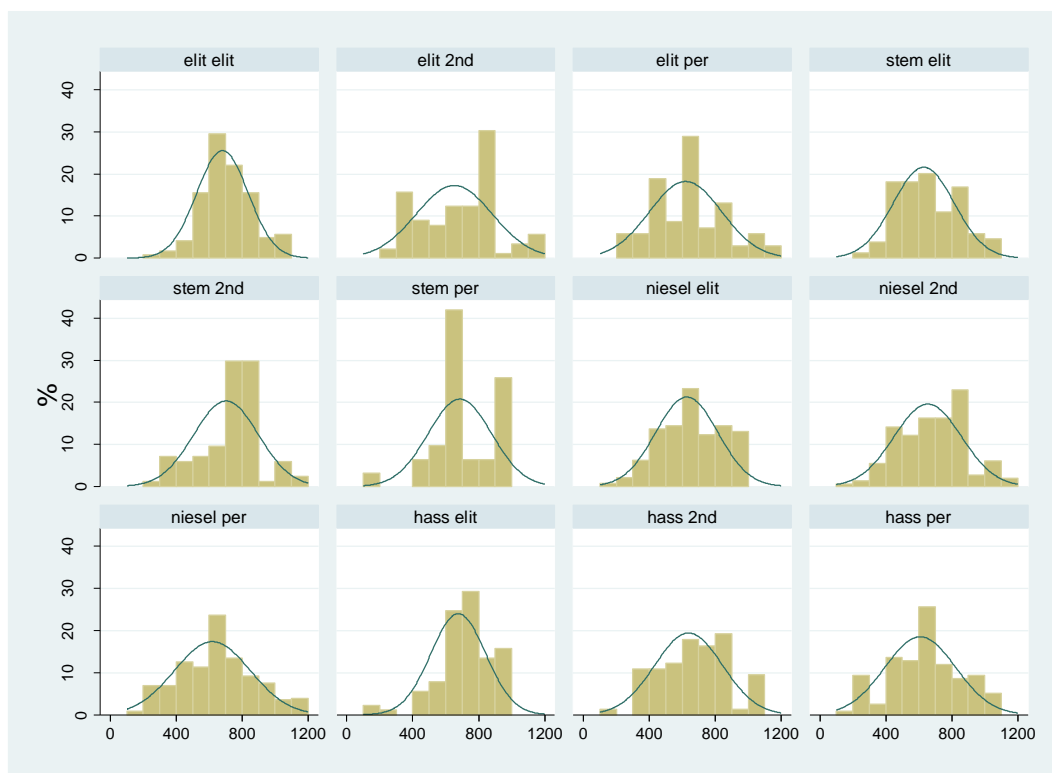

Tabela 10.22. Średnia liczba godzin pracy zarobkowej w czasie roku akademickiego i łączne dochody studentów otrzymujących stypendia rektorskie o różnej wysokości

Wysokość stypendium rektorskiego (zł)	Liczba godzin pracy w tygodniu		Łączne dochody miesięczne	
	M	SD	M	SD
>100	13	15	2112	1000
>200	17	19	2277	1446
>300	13	16	1899	1261
>400	17	17	2152	1225
>500	15	17	2151	1386
>600	12	16	1740	1151
>700	11	15	1912	1269
>800	10	15	1687	1284
>900	7	12	1340	997
>1000	8	13	1647	1177
>1100	7	13	1652	1284

Powstaje pytanie, czy rozkład z wykresu 10.8 jest podobny na poszczególnych uczelniach i kierunkach. Jest to aspekt istotny z punktu widzenia sprawiedliwości horyzontalnej świadczeń – osoby wyróżniające się w podobny sposób pod względem osiągnięć powinny otrzymywać świadczenia podobnej wysokości. Poniższe wykresy przedstawiają rozkład wysokości stypendiów w podziale na różne uczelnie-kierunki (uzasadnionym ze względu na zdecentralizowany proces przyznawania świadczeń). Pomijając w tym miejscu kwestię częstości występowania odbiorców stypendiów na poszczególnych uczelniach/kierunkach (analizowaną w innym raporcie), ukazują one **pewne zróżnicowanie rozkładu wysokości pomocy, które nie wydaje się w dodatku zależeć od prestiżu studiów**. Relatywnie większe zróżnicowanie kwot (bardziej spłaszczony rozkład) występuje na kierunkach nieselektywnych na bardziej prestiżowych uczelniach oraz na kierunkach HASS na uczelniach innych niż elitarne. Szczególnie wyróżniają się kierunki STEM na uczelniach innych niż elitarne oraz na elitarnych kierunkach na uczelniach innych niż peryferyjne – zdecydowana większość studentów otrzymuje tam stypendia w 2-3 kwotach. Przyjmując założenie o generalnie podobnym odsetku studentów otrzymujących stypendia naukowe, trudno znaleźć uzasadnienie dla zaobserwowanych odstępstw od ogólnokrajowego rozkładu. **Kosztom autonomii uczelni w tym zakresie jest zróżnicowanie świadczeń pomiędzy studentami wyróżniającymi się na swoich uczelniach czy kierunkach w podobny sposób (np. zajmującymi najwyższe miejsca na liście rankingowej).**

Wykres 10.9. Rozkład wysokości stypendiów rektorskich wśród studentów poniżej 26. roku życia na kierunkach i uczelniach różnej kategorii

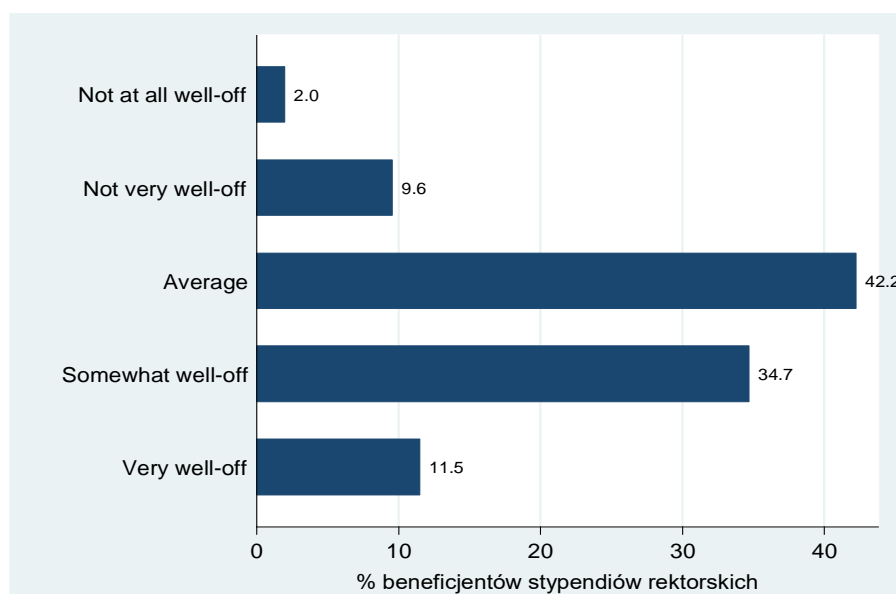

Oznaczenia uczelni: *elit* – elitarne, *2nd* – drugorzędne, *per* – peryferyjne. Oznaczenia kierunków: *elit* – elitarne, *STEM*, *niesel* – nieselektywne, *HASS*.

D. Stypendia rektorskie – profil beneficjentów

Jednym z głównych wątków krytyki instytucji stypendiów za osiągnięcia jest ich regresywny charakter – trafiają one do osób, które nie potrzebują wsparcia materialnego ze względu na swój status społeczno-ekonomiczny. Wykres poniższy faktycznie pokazuje, że **prawie połowa (46%) stypendiów rektorskich trafia do osób, których sytuacja finansowa w rodzinie jest ponadprzeciętna**. Należy jednak podkreślić, że **rozkład na wykresie jest niemal identyczny do rozkładu sytuacji materialnej rodzin wszystkich studentów w próbie**. Nie wydaje się więc, że stypendia relatywnie częściej trafiają do studentów z rodzin lepiej sytuowanych finansowo.

Wykres 10.10. Sytuacja materialna rodziców beneficjentów stypendiów rektorskich (%)

Na analizowaną kwestię można spojrzeć też przez pryzmat odsetka odbiorców stypendiów socjalnych wśród beneficjentów stypendiów naukowych. Jeżeli otrzymywanie tych pierwszych jest ściśle uzależnione od dochodu, to odsetek ten powinien być taki sam, aby można było mówić o braku relacji między dochodami rodziny a otrzymywaniem stypendium naukowego. **Okazuje się, że 17,2% beneficjentów stypendia rektorskiego otrzymuje stypendia socjalne – a zatem 2,4% więcej niż w całej próbie. Nie można jednak wykluczyć, że jest to związane z pozytywnym wpływem otrzymywania stypendium socjalnego na wyniki na studiach**, a przy jego braku odsetek ten mógłby być niższy od odsetka dla całej próby. Niemniej jednak zaobserwowane proporcje można przyjąć jako wskazówkę, że sytuacja materialna rodziny nie wpływa na szanse otrzymywania stypendium rektorskiego.

Kapitał ekonomiczny to jednak tylko jeden aspekt uprzywilejowanego statusu społeczno-ekonomicznego. Poniższa tabela porównuje odsetek odbiorców świadczeń według wykształcenia rodziców. I w tym przypadku trudno mówić o nierównościach.

Tabela 10.23. Wykształcenie rodziców beneficjentów stypendiów rektorskich

Wykształcenie rodziców	% beneficjentów	% próby
Brak rodzica z w.w.	53,9	53,2
Jeden rodzic z w.w.	22,0	24,5
Dwoje rodziców z w.w.	24,1	22,4

Regresywność redystrybucyjna stypendiów rektorskich jest jednak oczywista i wpisana w ich istotę. Jego funkcją nie ma być jednak zmniejszanie nierówności dochodowych czy ograniczanie ubóstwa wśród studentów, lecz motywacja lub nagradzanie osób

wyróżniających się osiągnięciami na studiach. Ewaluacja tej funkcji, choć ograniczona ze względu na charakter dostępnych danych, została przeprowadzona w sekcji CS1.2.1. Wskazano w niej na bardzo ograniczony wpływ stypendiów rektorskich na aktywności i postawy studentów. **Świadczenie to spełnia raczej rolę nagrody dla osób, których motywacja do nauki płynie głównie z innych źródeł.**

Inny aspekt krytyki tego rodzaju świadczeń wiąże się z ich typowo arbitralnym charakterem. Kryteria przyznawania, czyli określanie nagradzanych osiągnięć, są ustalane przez uczelnie i na ogół polegają na rankingu średniej ocen, z dodatkowym uwzględnieniem aktywności powiązanych z życiem naukowym na uczelni. Arbitralność tę trudno ocenić z wykorzystaniem danych, jednak można porównać samoocenę relatywnych osiągnięć edukacyjnych beneficjentów z resztą studentów. Okazuje się, że **spośród osób, które uważają, że ich wyniki na studiach są znacznie lepsze od wyników ich kolegów i koleżanek, stypendia rektorskie otrzymuje 42% (17% w przypadku uważających, że ich wyniki są trochę lepsze), co stanowi 6,5% próby. Świadczenia trafiają więc do prawie połowy osób wyróżniających się.** Może to być związane co najmniej z dwiema kwestiami. Po pierwsze, ograniczenie środków powoduje konieczność sztywnego progu odcięcia na liście rankingowej, różnicującego uprawnienia często bardzo podobnych osób blisko progu punktowego. Sprawiedliwość takiego rozwiązania może budzić wątpliwości. Rozwiązaniem tego problemu byłoby definiowanie *ex ante* wymagań otrzymania stypendium i następnie dystrybucja dostępnych środków między osoby spełniające kryteria. Taka metoda alokacji mogłaby również zmniejszyć negatywne praktyki związane z rywalizacją o stypendia, które mogą wcale nie sprzyjać wzrostowi efektów kształcenia (np. uczenie się pod oceny, produkcja nadmiernej liczby słabych tekstów naukowych, wyłudzenie wyższych ocen). Po drugie, część osób, które nie otrzymują stypendiów mimo wyróżniania się, może nie akceptować kryteriów przyznawania stypendiów lub nie być w stanie ich spełnić mimo dużego zaangażowania lub wiedzy. Może to być konsekwencją np. braku umiejętności radzenia sobie ze stresem, braku czasu na naukę do egzaminu, kontestacji testowanych treści lub silnej specjalizacji w części prowadzonych przedmiotów. Bliższe przyjrzenie się temu zagadnieniu wymagałoby badań jakościowych.

E. Kredyty studenckie

Bardzo niewielki odsetek studentów w Polsce korzysta z kredytów studenckich, pomimo dość atrakcyjnej ich formy. W badanej próbie jest to 3,7% studentów. **Choć zaciąganie kredytów**

nie jest powiązane z doświadczaniem przez studentów problemów finansowych, to zdecydowanie częściej korzystają z nich osoby pochodzące z rodzin będących w gorszej sytuacji materialnej – 10% gdy sytuacja ta jest bardzo zła, przy jedynie 1,9% gdy jest ona bardzo dobra. O ile to pierwsze może świadczyć o preferowaniu pracy zarobkowej jako środka zaspokajania zwiększonych potrzeb środków finansowych, o tyle drugie jest raczej wyraźnym dowodem na nieadekwatność i problemy z adresowaniem stypendiów socjalnych. W efekcie osoby ze środowisk o niskim kapitale ekonomicznym mogą częściej kończyć studia z obciążeniem koniecznością spłaty kredytu, co może stawiać ich w relatywnie gorszej sytuacji w negocjacjach płacowych z przyszłymi pracodawcami (*vide* CS1.2.3.).

W wielu krajach, w tym w Polsce, decydenci polityczni zadają sobie pytanie, dlaczego kredyty nie cieszą się szczególnym powodzeniem? Do badania EVII dodano pytania o stosunek studentów do kredytów studenckich. Wyniki przedstawiają poniższe tabele (w rozbiciu na studentów będących w różnej sytuacji finansowej – wykorzystano pytanie o doświadczanie problemów finansowych w ostatnim czasie).

Tabela 10.24. Stosunek do kredytów studenckich a sytuacja finansowa studentów – kredyt jako dobra inwestycja (%)

Kredyt studencki to dobra inwestycja:	Doświadczanie problemów finansowych w ostatnim czasie			
	Tak	Ani tak, ani nie	Nie	Łącznie:
tak	9,0	9,3	10,4	9,7%
Ani tak ani nie	20,1	22,6	23,1	22,1%
Raczej nie	23,8	25,6	24,8	24,8%
Zdecydowanie nie	47,2	42,6	41,7	43,4%

Okolo 70% studentów uważa, że kredyty po prostu nie są dobrą inwestycją. Może to wynikać z braku konieczności brania kredytu w celu studiowania (stosunkowo łatwo jest godzić studia z pracą, uzupełniając w ten sposób dochody z transferów rodzinnych i stypendiów) lub z niską oceną jakości kształcenia na polskich uczelniach – o tej drugiej może świadczyć wyższy omawiany odsetek na uczelniach o mniejszej reputacji (kategoryzacja uczelni 4). Osoby doświadczające problemów finansowych nieco częściej uważają, że kredyt nie jest dobrą inwestycją, co może świadczyć o większej awersji do długu wśród tej grupy. Potwierdzają to wyniki kolejnych dwóch tabel, choć należy zwrócić uwagę, że różnice nie są znaczne.

Tabela 10.25. Stosunek do kredytów studenckich a sytuacja finansowa studentów – czy kredyt pozwala w większym stopniu korzystać ze studiów? (%)

Kredyt studencki pozwala bardziej korzystać ze studiów:	Doświadczanie problemów finansowych w ostatnim czasie			
	Tak	Ani tak, ani nie	Nie	Łącznie:
tak	19,1	18,8	22,2	20,4%
Ani tak ani nie	32,8	35,0	32,3	33,2%
Raczej nie	21,0	23,3	22,3	22,2%
Zdecydowanie nie	27,2	22,9	23,3	24,2%

Ogólne postrzeżenie kredytu jako instrumentu finansowania kosztów życia na studiach jest jednak mniej negatywne, co może świadczyć o różnicy pomiędzy indywidualną awersją do długu a poglądem na temat kredytu studenckiego jako takiego. Niemniej jednak wciąż **niemal połowa studentów przejawia negatywny do niego stosunek, uważając, że nie jest on użyteczny jako alternatywa dla innych źródeł dochodów, dzięki której studenci mogliby bardziej poświęcić się studiowaniu.**

Tabela 10.26. Stosunek do kredytów studenckich a sytuacja finansowa studentów – kredyt jako ryzykowna inwestycja (%)

Kredyt studencki to ryzykowna inwestycja:	Doświadczanie problemów finansowych w ostatnim czasie			
	Tak	Ani tak, ani nie	Nie	Łącznie:
tak	8,6	8,3	11,8	9,9%
Ani tak ani nie	14,4	19,6	19,8	18,3%
Raczej nie	29,1	31,8	30,3	30,4%
Zdecydowanie nie	47,9	40,4	38,1	41,4%

Pomimo istniejących solidnych zabezpieczeń na wypadek niemożności spłaty kredytu studenckiego, prawie 80% studentów uważa, że jest on ryzykowną inwestycją. Może wynikać to z niedoskonałej informacji na temat tego instrumentu lub ze wspomnianych powyżej obaw odnośnie dodatkowych kosztów życia (i niepewnych dochodach) po studiach. Należy przy tym pamiętać, że studenci mogą także słusznie antycypować wysoce prawdopodobną konieczność zaciągnięcia kredytu hipotecznego po studiach. Ponadto awersja do długu to także obawa przed psychologicznymi kosztami procedur odraczania lub umarzania kredytu.

F. Domy studenckie

Ostatnie świadczenie omówione w tej części to świadczenie niepieniężne polegające na przydziale, z reguły subsydiowanego, miejsca w domu studenckim. Korzysta z niego 11,3% respondentów. Rozkład pomiędzy kategoriami uczelni i kierunków przedstawia poniższa tabela.

Tabela 10.27. Forma zakwaterowania studentów na uczelniach i kierunkach o różnym prestiżu (%)

Sytuacja mieszkaniowa studenta	Z rodzicami	Akademik	Z partnerem lub dzieckiem	Z innymi osobami	Sam
Uczelnie					
elitarnie	29	14	15	33	9
top 20	34	11	17	31	6
badawcze	36	11	17	29	8
waw i krk	44	11	19	20	6
specjalistyczne	34	18	15	27	6
inne publiczne	46	12	16	20	6
PWSZ	66	8	12	9	5
inne prywatne	54	2	25	11	8
Kierunki studiów					
elitarnie	39	14	15	24	8
STEM selektywne	35	19	14	26	7
STEM nieselektywne	45	11	17	20	6
Społeczne praktyczne	48	5	20	20	6
Społeczne ogólne	45	7	17	25	7
human selektywne	40	9	17	26	8
human nieselektywne	48	8	23	16	5
Łącznie	42%	11%	17%	23%	7%

Największy odsetek studentów mieszkających w akademikach jest na uczelniach elitarnych i specjalistycznych, co prawdopodobnie jest związane z ich zasobnością w tego typu infrastrukturę oraz relatywnie większy odsetek osób przyjezdnych (o czym świadczy też mniejszy odsetek studentów mieszkający z rodzicami na tych uczelniach). Na przeciwnym biegunie są PWSZ, których studenci pochodzą zapewne z okolic i którzy często (66%) mieszkają z rodzicami, i uczelnie prywatne, które na ogół taką infrastrukturą nie dysponują.

W przypadku kierunków największy odsetek studentów mieszkających w akademikach jest na kierunkach elitarnych i selektywnych STEM, co prawdopodobnie świadczy o dobrej infrastrukturze uczelni specjalistycznych (medyczne, politechniki), jak również o większej potrzebie w związku z odsetkiem studentów przyjezdnych. Z punktu widzenia nierówności w dostępie do świadczeń niepieniężnych w tej postaci można wyciągnąć wniosek, że relatywnie częściej korzystają z nich studenci kierunków i uczelni bardziej prestiżowych (a zatem na ogół mających lepsze perspektywy na rynku pracy).

Z powyższego nie należy oczywiście wyciągać wniosku o regresywność subsydiowania akademików – tym bardziej że różnice mogą wynikać głównie z „lokalnym pochodzeniu” studentów uczelni mniej prestiżowych. Poniższa tabela wskazuje, że **korzystanie z akademików powiązane jest z sytuacją finansową rodziny. Mieszka w nich 16% studentów z rodzin o niskim kapitale ekonomicznym, przy 7% studentów z dobrze sytuowanych rodzin. Ponadto w akademikach mieszka 23% odbiorców stypendium**

socjalnego, przy 9% pozostałych studentów. Mieszkanie w domach studenckich nie jest powiązane z wykształceniem rodziców.

Tabela 10.28. Sytuacja finansowa rodziców a forma zakwaterowania studenta (%)

Sytuacja finansowa rodziców	Sytuacja mieszkaniowa studenta				
	Z rodzicami	Akademik	Z partnerem lub dzieckiem	Z innymi osobami	Sam
Bardzo dobra	42	7	19	20	11
Dość dobra	41	9	17	26	7
Przeciętna	44	12	17	23	5
Niezbyt dobra	40	15	17	23	6
Zła	41	16	24	15	5

Łącznie 38% lokatorów domów studenckich pochodzi z rodzin o co najmniej dobrej sytuacji materialnej, przy 15% tych w sytuacji nienajlepszej. Populacja ta jest zatem dość zróżnicowana, co należy postrzegać jako pozytywne zjawisko z punktu widzenia spójności społecznej, szczególnie, że z akademików korzysta relatywnie większy odsetek studentów z rodzin gorzej sytuowanych. Można stwierdzić, że subsydiowanie tej infrastruktury przyczynia się do zmniejszania nierówności – osoby nie mogące liczyć na wysokie wsparcie od rodziców, mogą dzięki akademikom zmniejszyć koszty mieszkania na studiach.

Różnicę dochodów i czynszów pomiędzy osobami będącymi w różnej sytuacji mieszkaniowej obrazuje poniższe zestawienie. **Dochody i czynsze studentów mieszkających w akademikach są wyraźnie niższe, pomimo wskazanego wyżej zróżnicowanego statusu społeczno-ekonomicznego.** Można postawić hipotezę, że osobom mieszkającym w akademikach, dzięki subsydiowaniu czynszu i innych usług dostępnych przy domach studenckich, do utrzymania się na studiach wystarczają niższe dochody. Po odjęciu czynszu od dochodów różnice wciąż wydają się jednak zbyt duże, aby można było mocno podeprzeć postawioną hipotezę. Innym wyjaśnieniem zaobserwowanych w tabeli różnic pomiędzy mieszkańcami akademików a resztą może być zjawisko częstszego wybierania akademików przez studentów, którzy chcą lub muszą utrzymywać się przy jak najmniejszym wsparciu rodziców (bez szczególnego związku z ich kapitałem ekonomicznym). Średni udział wsparcia od rodziny w ich dochodach nie różni się jednak od pozostałych studentów. Okazuje się, że **prawdopodobnie najlepszym wyjaśnieniem wyboru akademika, oprócz sytuacji finansowej rodziny, jest chęć koncentracji na życiu studenckim – ich lokatorzy pracują zdecydowanie mniej niż pozostali studenci (średnio 5 h w tygodniu, przy 16 h dla pozostałych).**

Tabela 10.29. Łączne dochody i wysokość czynszu miesięcznie, a forma zakwaterowania studentów

Sytuacja mieszkaniowa studenta	Łączne dochody		Czynsz	
	M	SD	M	SD
Z rodzicami	1 966	1 350	-	-
Akademik	1 565	1 036	455	261
Z partnerem lub dzieckiem	2 581	1 306	768	400
Z innymi osobami	2 149	1 217	670	292
Sam	2 611	1 459	837	458

Podsumowując, akademiki wydają się pełnić ważną funkcję jako instytucje umożliwiające tańsze zakwaterowanie studentom z rodzin nieuprzywilejowanych pod względem finansowym. Jednocześnie nie sprawia to, że stanowią oni w nich dominującą grupę. Ponadto akademiki stanowią atrakcyjną opcję dla studentów, bez względu na pochodzenie społeczne, którzy chcą w czasie studiów minimalizować pracę zarobkową i koncentrować się na życiu studenckim. Subsydiowane w tej formie mieszkalnictwo może też przyczyniać się do utrzymywania cen prywatnych mieszkań studenckich na relatywnie niższym poziomie w sytuacji, gdy popyt na pokoje w akademikach nie przewyższa znacznie ich podaży. Pożądane byłoby przeprowadzenie badań, na ile rzeczywiście pełnią one te funkcję. Zaobserwowano także pewne zróżnicowanie odsetka studentów mieszkających w akademikach pomiędzy uczelniami i kierunkami o różnym prestiżu. Wskazane byłoby ustalenie, czy jest to rzeczywiście sugerowana powyżej konsekwencja większego odsetka studentów przyjezdnych, czy też faktycznych różnic w dostępności i atrakcyjności domów studenckich na różnych uczelniach.

Podsumowanie

- 1. Wielu beneficjentów świadczeń otrzymuje stypendia zbyt niskie, aby mogły one stanowić istotną pozycję w ich budżecie oraz by mogły istotnie wpływać na ich wybory i aktywności edukacyjne.**
- 2. Rozkład wysokości stypendiów różni się pomiędzy uczelniami i kierunkami, przy czym zróżnicowanie to nie jest powiązane z sytuacją materialną lub innymi cechami studentów.**
- 3. Około 18% odbiorców stypendiów socjalnych nie doświadcza problemów finansowych i pochodzi z rodzin w ponadprzeciętnej sytuacji materialnej. Stanowi to 3% studentów ogółem.**
- 4. W zależności od metody oszacowania, od 1% do 5% studentów doświadcza ubóstwa i nie otrzymuje stypendium socjalnego.**

5. Status społeczno-ekonomiczny studenta nie wpływa na prawdopodobieństwo otrzymania stypendium rektorskiego. Prawie połowa stypendiów trafia tym samym do osób o relatywnie wyższym statusie.
6. Z kredytów studenckich znacznie częściej korzystają osoby pochodzące z rodzin w gorszej sytuacji materialnej, co może wskazywać na nieadekwatność lub problemy z adresowaniem stypendiów socjalnych.
7. Studenci są negatywnie nastawieni do kredytów – uważają, że nie są one dobrą inwestycją oraz obawiają się o zdolność ich spłacenia.
8. Dochody i czynsze studentów mieszkających w akademikach są wyraźnie niższe. Populacja ich mieszkańców jest jednak dość zróżnicowana pod względem statusu społeczno-ekonomicznego, choć wyraźnie częściej mieszkają w nich osoby o niższym kapitale ekonomicznym. Drugim ważnym czynnikiem wpływającym na wybór tej formy zakwaterowania w czasie studiów jest chęć koncentracji na życiu studenckim, o czym świadczy relatywnie mniejsze zaangażowanie w pracę zarobkową.
9. Zaleca się podwyższenie przeciętnych stypendiów socjalnych, ich centralizacja i wprowadzenie mechanizmu suwaka przy ustalaniu wysokości uprawnień drogą testu dochodowego. Wszystkie stypendia powinny mieć ustaloną minimalną wysokość ze względu na niewielki wpływ niskich świadczeń na życie studenckie.
10. Należy pilnie podjąć działania ograniczające wyciek stypendiów socjalnych do osób niezagrożonych ubóstwem.
11. Kredyty studenckie pełnią rolę subsydiarną względem świadczeń socjalnych, w związku z czym warto rozważyć powiązanie ustalania uprawnień do obu świadczeń – tak, by razem pozwalały studentom o niskich dochodach w rodzinie na samodzielne utrzymywanie się na studiach.
12. Należy rozważyć gruntowną reformę stypendiów naukowych, w tym zmniejszenie łącznej puli środków przeznaczanych na ten cel oraz rewizję kryteriów przyznawania ograniczających autonomię decyzyjną poszczególnych uczelni.
13. Domy studenckie stanowią ważny komponent pomocy materialnej. Rekomenduje się inwestycje polepszające standard mieszkań, przy utrzymaniu poziomu subsydiów cenowych, szczególnie w ośrodkach o wyższym udziale osób przyjezdnych w populacji studentów.

CS2.1.2. Optymalizacja kosztów administracyjnych

Brak możliwości oceny z wykorzystaniem EVII.

CG2.2. Korzyści zewnętrzne (społeczne i gospodarcze)

CS2.2.1. Zwiększenie poziomu kapitału ludzkiego

Brak możliwości oceny z wykorzystaniem EVII.

CS2.2.2. Ograniczenie „drenażu mózgów”

Kwestii tej nie można właściwie rozpracować z wykorzystaniem EVII. Jediną możliwą do przeprowadzenia analizą pomocy materialnej w kontekście mobilności osób wyróżniających się zdolnościami i studiujących poza miejscem zamieszkania jest porównanie ich charakterystyki między ośrodkami akademickimi o różnej wielkości. Przyjęto próg 90 rangi centylowej, co oznacza, że analizowane osoby napisały egzaminy podstawowe na maturze lepiej od 90% populacji maturzystów. Jako wskaźnik mobilności przyjęto niemieszkanie z rodzicami. Tak wyselekcjonowana grupa stanowi 11% próby. Jej charakterystykę przedstawia poniższa tabela.

Tabela 10.30. Charakterystyka studentów z wysokimi wynikami na maturze w podziale na ośrodki akademickie o różnej wielkości

Wielkość ośrodka akademickiego		<=100k	100k-300k	300k-500k	>500k	stolica	łącznie
% studentów z wysokimi wynikami matury		3,6	13,3	20,6	21,0	25,1	
% studentów z wysokimi wynikami matury i nie mieszkających z rodzicami		3,5	14,8	20,8	23,1	28,9	
n		9	220	203	626	181	1239
Studenci z wysokimi wynikami matury i niemieszkający z rodzicami:							
Sytuacja finansowa rodziny	M	2,9	3,5	3,5	3,6	3,7	
	SD	0,3	1,0	0,8	0,9	0,8	
% z dwojgiem rodziców z wyższym wyksz.		22,5	30,4	35,7	41,7	53,4	41,3
% otrzymujących styp. socj.		83,3	12,9	9,5	10,9	8,7	11,0
% otrzymujących styp. nauk.		25,0	23,8	18,3	21,4	20,2	20,9

Przede wszystkim widać wyraźną różnicę w mocy przyciągania studentów z najwyższymi osiągnięciami pomiędzy różnymi ośrodkami. Stanowią oni 25% studentów uczelni stołecznych, przy 13% w ośrodkach mniejszych niż 300 tys. mieszkańców. Dla każdego z ośrodków, odsetek jest nieco większy dla grupy studentów niemieszkających z rodzicami (więc w domyśle przyjezdnych), choć wzrasta nieco bardziej w przypadku ośrodków największych. Sytuacja finansowa raczej nie wpływa na wybór ośrodka przez analizowaną grupę, choć nieco większy odsetek odbiorców stypendium

socjalnego można zauważyć w ośrodkach poniżej 300 tys., a niższy w stolicy. Podobnie jak w przypadku analiz nierówności horyzontalnych, największe różnice widać przy porównaniu wykształcenia rodziców. Wskazuje to na niewielkie pole manewru polegającego na przyciąganiu osiągających sukcesy maturzystów na uczelnie w mniejszych ośrodkach poprzez oferowanie im wyższych stypendiów. Prawdopodobnie nieco bardziej skutecznym działaniem byłoby wycofanie stypendiów socjalnych (w mniejszych ośrodkach odsetek ich odbiorców wśród studentów z wysokimi osiągnięciami jest wyższy), co jest oczywiście posunięciem nie do zaakceptowania z innych względów.

Aż 44% studentów z najwyższymi wynikami maturalnymi, którzy nie mieszkają z rodzicami i studiuje w ośrodkach poniżej 500 tys. mieszkańców, studiuje na kierunkach elitarnych, podczas gdy w ośrodkach większych odsetek ten wynosi 30%. Może być więc tak, że zjawiska drenażu nie da się odwrócić w inny sposób niż spłaszczając hierarchię prestiżu pomiędzy większymi i mniejszymi ośrodkami akademickimi, np. poprzez wsparcie rozwoju specjalistycznych, prestiżowych kierunków na peryferyjnych uczelniach. Należy przy tym pamiętać, że bardzo prawdopodobną konsekwencją przesuwania części podaży prestiżowych kierunków do mniejszych ośrodków, przynajmniej w krótkim okresie, byłoby jeszcze większe ujednolicenie struktury klasowej studentów tych kierunków w większych ośrodkach.

CS2.2.3. Zwiększenie poziomu spójności społecznej

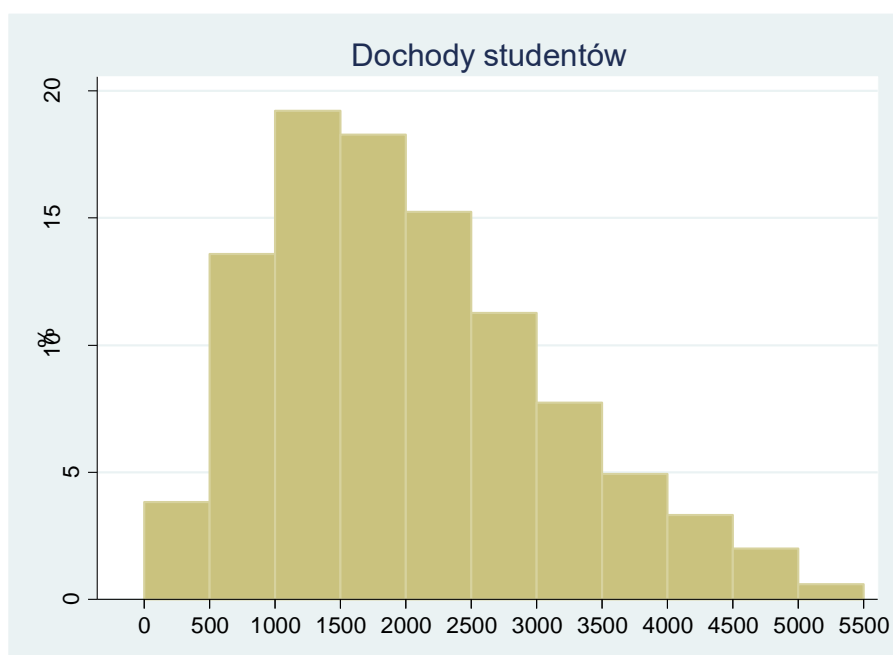
A. Nierówności dochodowe i ubóstwo

Jednym z celów funkcjonowania systemu pomocy materialnej powinno być też ograniczanie zjawiska ubóstwa wśród studentów oraz nierówności materialnych w tej grupie społecznej. Kwestia, na ile dostęp do świadczeń rzeczywiście przyczynia się do ograniczenia tych zjawisk jest niezwykle trudna w ocenie ze względu na przekrojowy charakter dostępnych danych. Ich skala może jednak wskazywać na stopień osiągnięcia tych celów przez obecny system pomocy materialnej.

Najlepszymi miarami ubóstwa wśród studentów, jakie dostarczają dane badania EVII, są łączny poziom dochodów oraz doświadczanie problemów finansowych. Poniższy wykres i tabela przedstawiają rozkład tych zmiennych w populacji studentów, a zatem skalę nierówności dochodowych występujących w badanej populacji. **Współczynnik gini w badanej próbie wynosi .30 dla studentów niemieszkających z rodziną, co oznacza, że nierówności dochodowe wśród studentów są dość duże,** jeśli uwzględni się powszechne na całym świecie zjawisko nadreprezentacji osób o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym na uczelniach.

Pożądanym byłoby obliczenie tego wskaźnika z wyłączeniem transferów ze stypendiów. Takie ujęcie ma jednak znaczne ograniczenia w ujęciu statycznym, ponieważ przy braku stypendiów dochody studentów byłyby w pewnym stopniu uzupełnione transferami od rodzin lub dochodami z pracy zarobkowej.

Wykres 10.11. Rozkład łącznych dochodów studentów w przeciętnym miesiącu roku akademickiego

Powyższy wykres unaocznia dość duże zróżnicowanie studentów pod względem ich łącznych dochodów miesięcznie. Część z nich podała w ankiecie dość nierealistyczne kwoty (pomimo uwzględnienia w pytaniach o dochody wydatków ponoszonych za studenta przez inne osoby) poniżej 500 zł, co dotyczy w szczególności osób mieszkających z rodzicami. Klasyfikując te osoby jako posiadające dochody poniżej 1 000 zł, można obliczyć kilka wskaźników studentów doświadczających ubóstwa. **Za mniej niż 1 000 zł żyje 22% studentów, a 42% za mniej niż 1 500 zł. Procenty te są bardzo podobne dla osób mieszkających z rodzicami i mieszkających poza domem rodzinnym. Stosując miarę minimum socjalnego dla jednoosobowego gospodarstwa domowego (1 212 zł), poniżej tej kwoty znajduje się 28% studentów.** Teoretycznie, można byłoby więc przyjąć, że dochody co czwartego studenta z trudem pozwalają mu wiązać koniec z końcem. Jak się jednak okazuje, wcale nie musi to oznaczać, że studenci ci doświadczają problemów finansowych.

Tabela 10.31. Studenci doświadczający problemów finansowych i ich średnie dochody

Doświadczanie problemów finansowych (skala stopniowa)	% studentów	Średni dochód	Odchylenie standardowe dochodu
1 – Poważne	10	1974	1217
2	17	1964	1242
3	29	2086	1258
4	20	2145	1366
Brak	24	2298	1469

Zgodnie z uzyskanymi danymi 27% studentów przyznaje się do doświadczania problemów finansowych w ostatnim czasie (w tym 10% do poważnych). Co ciekawe, ich przeciętne dochody nie są szczególnie niższe w porównaniu z pozostałymi studentami. Może to wskazywać na bardzo duże zróżnicowanie potrzeb i kosztów studentów znajdujących się w różnej sytuacji życiowej. Niemniej jednak odsetek ten jest bardzo zbliżony do odsetka osób o dochodach poniżej minimum socjalnego. Dochody i problemy finansowe nie są jednak ze sobą powiązane – osoby poniżej minimum socjalnego tak samo często deklarują doświadczanie problemów finansowych jak osoby powyżej tego progu (bez względu na zamieszkiwanie z rodziną lub nie).

Przy braku informacji o rozkładzie dochodów rodzin studentów, trudno określić, na ile wysokość świadczeń zmienia się proporcjonalnie do zmian dochodu – tym bardziej, że uczelnie różnią się pod względem maksymalnej wysokości świadczeń i limitu dochodu uprawniającego do otrzymania stypendium. Można jednak założyć, że stypendia socjalne przyczyniają się do spłaszczenia nierówności dochodowych w gospodarstwach domowych beneficjentów i ograniczenia ubóstwa, czemu może dowodzić poniższa tabela. Mimo średnich dochodów przekraczających granicę minimum socjalnego w wyodrębnionych według wysokości otrzymywanego stypendium przedziałach, **dochody 38% odbiorców stypendium wciąż znajduje się poniżej kwoty minimum socjalnego (45% w przypadku otrzymujących poniżej 400 zł). Dochody 31% nie przekraczają natomiast maksymalnego możliwego progu uprawniającego do stypendium socjalnego (1052 zł), co nie świadczy dobrze o skuteczności obecnego systemu w ograniczaniu ubóstwa dochodowego wśród studentów.** Dochody łączne co do zasady wzrastają wraz ze wzrostem wysokości stypendium (wartości skrajne trudno interpretować ze względu na małe liczebności). Wskazuje to, że **relacja stosowanych przez uczelnie progów dochodowych i wysokości świadczeń nie jest proporcjonalna – dystrybucji świadczeń jest nieadekwatna względem różnic dochodowych wśród beneficjentów.** Relatywnie bardziej poprawia się sytuacja otrzymujących wyższe stypendia. Interpretacji tej nie zaburza wpływ liczby godzin pracy zarobkowej na osiągnięte przez odbiorców świadczeń dochody, a wręcz ją wzmacnia: osoby

otrzymujące ponad 800 zł stypendium pracują nieco mniej niż pozostali beneficjenci. Obserwacje te przemawiają za wprowadzeniem mechanizmu suwaka („złotówka za złotówkę”) w ramach jednolitych dla całego kraju kryteriów dochodowych przyznawania stypendiów socjalnych.

Tabela 10.32. Średnia liczba godzin pracy zarobkowej w czasie roku akademickiego i łączne dochody studentów otrzymujących stypendia socjalne o różnej wysokości

Wysokość stypendium socjalnego (zł)	Łączne dochody miesięczne		Liczba godzin pracy w tygodniu	
	M	SD	M	SD
>100	1 553	1 390	8	14
>200	1 615	1 193	9	15
>300	1 695	1 125	14	18
>400	1 750	1 270	9	15
>500	1 761	1 104	10	15
>600	1 720	1 024	9	14
>700	1 787	1 163	9	13
>800	1 919	1 077	7	12
>900	1 848	945	6	12
>1 000	1 851	1 094	6	11
>1 100	1 018	907	3	8

Z powyższych analiz można wyciągnąć dwa dodatkowe wnioski. Po pierwsze, potrzeby materialne części studentów nie są zaspokajane, ponieważ albo nie wpadają one w siatkę zabezpieczenia dochodu, jaką powinny stanowić stypendia socjalne, albo świadczenia te są zbyt małe, by uchronić je przed zagrożeniem ubóstwem. Po drugie, 20% studentów uważa, że ani oni, ani ich bliscy nie byłoby w stanie pokryć nagłych, dodatkowych wydatków (dotyczy to 30% beneficjentów stypendiów socjalnych). W ujęciu łącznym **poziom ubóstwa wśród studentów można oszacować na 8% – tyle studentów deklaruje jednocześnie dochody poniżej minimum socjalnego oraz doświadczenie problemów finansowych. Tylko 27% z nich otrzymuje stypendium socjalne (39% jeśli uwzględnimy tylko osoby z rodzin w sytuacji materialnej poniżej przeciętnej), co ponownie sygnalizuje dość niską efektywność systemu świadczeń socjalnych w ograniczaniu zjawiska ubóstwa wśród studentów.** Kompleksowa analiza tego zjawiska wymagałaby jednak danych o dochodach w ujęciu rocznym.

B. Warunki mieszkaniowe

Na końcu warto pochylić się nad nierównościami związanymi ze standardem mieszkań studenckich. Z punktu widzenia pomocy materialnej szczególnie istotny jest aspekt różnicy satysfakcji z warunków mieszkaniowych pomiędzy mieszkańcami domów studenckich a resztą.

Tabela 10.33. Sytuacja mieszkaniowa a zadowolenie z warunków mieszkaniowych (%)

Sytuacja mieszkaniowa:	Z rodzicami	W akademiku	Inne	Łącznie
Poziom zadowolenia:	Koszty			
Zadowolony	77,6	73,6	52,9	65,5
neutralny	14,9	14,2	23,4	18,8
niezadowolony	7,5	12,2	23,8	15,7
	Lokalizacja			
Zadowolony	59,1	87,0	79,0	71,5
neutralny	19,9	7,4	12,9	15,2
niezadowolony	21,1	5,6	8,1	13,3
	Standard			
Zadowolony	79,7	55,5	71,1	73,0
neutralny	15,6	25,0	19,9	18,6
niezadowolony	4,8	19,5	8,9	8,3
	Czas dojazdu na uczelnię			
Zadowolony	38,2	83,8	64,4	55,5
neutralny	21,4	7,7	16,0	17,4
niezadowolony	40,4	8,5	19,6	27,2

Studenci mieszkający w akademikach są przeciętnie bardziej zadowoleni z wysokości czynszu niż inne osoby mieszkające poza domem rodzinnym. W porównaniu do innych studentów, są też bardziej zadowoleni pod kątem lokalizacji i czasu dojazdu na uczelnię. Wyraźnie gorzej wypada ocena akademików pod kątem ich standardu – jest z niego zadowolona zaledwie połowa studentów, przy wyraźnie wyższym stopniu zadowolenia pozostałych studentów.

Kwestia kosztów mieszkania rzeczywiście istotnie różnicuje mieszkańców domów studenckich i pozostałych studentów, którzy nie mieszkają z rodzicami. Znaczne różnice w czynszach ukazuje tabela 10.34. Przekładają się one także na strukturę studenckich budżetów – 43% mieszkańców akademików wydaje więcej niż 40% swojego miesięcznego budżetu na czynsz, co stanowi wyraźnie mniejszy odsetek niż wśród osób mieszkających z innymi osobami (64%) lub samemu (51%) czy z partnerem (49%). Jednocześnie studenci z akademików nie wyróżniają się pod kątem doświadczania problemów finansowych.

Świadczenia niepieniężne w postaci przydziałów miejsc w domu studenckim, zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, umożliwiają studentom znaczne ograniczenie kosztów życia i wzrost komfortu związanego z lokalizacją miejsca zamieszkania. Odbywa się to jednak kosztem relatywnie niższych standardów mieszkań w porównaniu do innych (średnio lepiej sytuowanych) studentów niemieszkających z rodzicami. Przemawia to za rekomendacją podtrzymania lub zwiększenia inwestycji w poprawę infrastruktury domów studenckich na polskich uczelniach – szczególnie w bardziej prestiżowych ośrodkach akademickich, w których odsetek studentów przyjezdnych jest większy.

W tym kontekście warto porównać również wysokość czynszów w różnych ośrodkach akademickich. Można je uznać za dobrą miarę różnicy kosztów życia, gdyż ich zróżnicowanie pomiędzy polskimi miastami jest co do zasady znacznie większe niż koszty żywności czy uczestnictwa w kulturze. Różnice przedstawiono w poniższej tabeli. Analiza, ze zrozumiałych względów, obejmuje tylko osoby, które nie mieszkają z rodzicami.

Tabela 10.34. Wielkość ośrodka akademickiego a przeciętna wysokość czynszów i ich udział w ogólnych kosztach studenckiego życia

Wielkość ośrodka akademickiego	Wysokość czynszu (zł)		Udział czynszu w łącznych kosztach życia (%)	
	M	SD	M	SD
<=100 tys.	618	406	32	19
100-300 tys.	690	442	36	18
300-500 tys.	780	440	39	15
>500 tys.	770	415	39	16
Stolica	959	411	36	15

Istotne różnice ujawniają się nie tylko między dużymi miastami (powyżej 300 tys.) a resztą, lecz także między stolicą a miastami powyżej 300 tysięcy mieszkańców. Pierwszy z tych kontrastów dotyczy nie tylko czynszów wyższych o ok. 100 zł, lecz także przekładania się tego faktu na nieco większy udział kosztów mieszkania w łącznych miesięcznych wydatkach studenckich w większych ośrodkach. W stolicy czynsze są znacznie wyższe, lecz udział kosztów mieszkania w kosztach życia ogółem – już nie. Może to być związane z wyższymi dochodami (z rodziny lub z pracy) studentów warszawskich, które pozwalają im zwiększyć wydatki na cele inne niż mieszkaniowe. Zaobserwowane różnice przemawiają za wprowadzeniem dodatku mieszkaniowego do stypendium socjalnego (przy założeniu scentralizowania kryteriów dostępu) dla osób przeprowadzających się na studia do większego miasta ze względu na odległość ośrodka od miejsca zamieszkania, która nie pozwala na codzienne dojazdy. Dodatek ten powinien mieć trzy stawki – jedną dla studentów przenoszących się do stolicy, drugą dla przenoszących się do innych miast powyżej 300 tysięcy mieszkańców (wliczając ośrodki Trójmiasta, aglomeracji śląskiej oraz Białostok), a trzecią dla studentów przenoszących się do miast pozostałych.

Podsumowanie

1. Nierówności łącznych dochodów studentów są dość duże. Dochody 28% studentów znajdują się poniżej minimum socjalnego (1 212 zł).
2. Aż 27% studentów przyznaje się do doświadczania problemów finansowych w ostatnim czasie, w tym 10% do poważnych. Zjawisko to w niewielkim stopniu jest jednak powiązane z wysokością studenckich dochodów, co świadczy o bardzo zróżnicowanej sytuacji życiowej studentów, która wpływa na ich koszty życia i potrzeby.
3. Relacja stosowanych przez uczelnie progów dochodowych i wysokości świadczeń nie jest proporcjonalna. Świadczą o tym przeciętnie niższe łączne dochody (i wyższy odsetek osób poniżej minimum socjalnego) wśród osób otrzymujących niższe stypendia, niż wśród osób otrzymujących wyższe stypendia.
4. Poziom ubóstwa wśród studentów można oszacować na 8% – tyle studentów deklaruje jednocześnie dochody poniżej minimum socjalnego oraz doświadczanie problemów finansowych. Tylko 27% z nich otrzymuje stypendium socjalne, co świadczy o możliwości poprawy efektywności systemu świadczeń socjalnych w ograniczaniu zjawiska ubóstwa wśród studentów.
5. Istnieją znaczne różnice przeciętnej wysokości czynszów w ośrodkach akademickiej różnej wielkości, co przekłada się na nieco większy udział kosztów mieszkania w łącznych miesięcznych wydatkach studenckich w większych ośrodkach.
6. Rekomendacja podwyższenia świadczeń socjalnych dotyczy wszystkich stawek, jednak przede wszystkim należy zadbać o wyższe świadczenia dla osób otrzymujących obecnie kwoty poniżej średniej wysokości stypendium.
7. Konieczne jest podjęcie działań zmierzających do lepszego adresowania świadczeń, w szczególności docierania z informacją o nich do osób zagrożonych ubóstwem. Działania te powinny dotyczyć przede wszystkim uczniów szkół średnich.
8. Ze względu na istotne zróżnicowanie przeciętnej wysokości czynszów, należy wprowadzić dodatek zamiejscowy do stypendium socjalnego (w rekomendowanych trzech stawkach), rekompensujący studentom wyższe koszty życia w poszczególnych ośrodkach akademickich.

Literatura

- Aidukaite J. (2009). Old welfare state theories and new welfare regimes in Eastern Europe: Challenges and implications”, *Communist and post-communist studies*, 42.
- Bohle D., Greskovits B. (2012). *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Cornell University Press.
- Busemeyer M.R., Nikolai R. (2010). Education, [W:] F.G. Castles, S. Leibfried, J. Lewis, H. Obinger, Ch. Pierson (red.), *The Oxford Handbook of the Welfare State*, Oxford: Oxford University Press.
- Castles F.G., Obinger H. (2008). Worlds, Families, Regimes: Country Clusters in European and OECD Area Public Policy, *West European Politics*, 31(1-2).
- Chevalier T. (2018). Social Citizenship of Young People in Europe: A Comparative Institutional Analysis, *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 20(3).
- Clasen J., Siegel N. (red.) (2007). *Investigating Welfare State Change: The 'Dependent Variable' Problem in Comparative Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Croll P. (2008). Occupational choice, socio-economic status and educational attainment: a study of the occupational choices and destinations of young people in the British Household Panel Survey, *Research Papers in Education*, 23(3).
- Czarnecki K., Korpi T., Nelson K. (2020). Student support and tuition fee systems in comparative perspective, *Studies in Higher Education*, DOI: 10.1080/03075079.2020.1716316.
- Dolata R. (2014). *Czy szkoła ma znaczenie? Zróżnicowanie wyników nauczania po pierwszym etapie edukacyjnym oraz jego pozaszkolne i szkolne uwarunkowania, tom 2*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Esping-Andersen G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- European Commission/EACEA/Eurydice, 2018. *National Student Fee and Support Systems in European Higher Education – 2018/19* [i wcześniejsze]. Eurydice – Facts and Figures. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ferrarini T., Nelson K., Korpi W., Palme J. (2013). Social Citizenship Rights and Social Insurance Replacement Rate Validity: Pitfalls and Possibilities, *Journal of European Public Policy*, 20(9).
- Garrizmann J.L. (2016). *The Political Economy of Higher Education Finance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Główny Urząd Statystyczny (2017). *Szkoły wyższe i ich finanse w 2016 r.* Warszawa: GUS.
- Goyette K.A., Mullen A.L. (2006). Who Studies the Arts and Sciences? Social Background and the Choice and Consequences of Undergraduate Field of Study, *The Journal of Higher Education*, 77 (3).
- Greenacre M. (2007). *Correspondence Analysis in Practice*. Boca Raton, FL: Chapman & Hall.
- Grotkowska G., Sztanderska U. (red.) (2015). *Społeczne i ekonomiczne uwarunkowania wyborów osób w wieku 19-30 lat dotyczących studiowania*. Warszawa: IBE.
- Hacker B. (2009). Hybridization instead of Clustering: Transformation Processes of Welfare Policies in Central and Eastern Europe, *Social Policy and Administration*, 43(2).
- Hauschildt K., Vögtle E., Gwość C. (2018). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe: EUROSTUDENT VI 2016-2018 – Synopsis of Indicators*. Bielefeld: Bertelsmann Verlag.

- Jackson M. (red.) (2013). *Determined to succeed?: performance versus choice in educational attainment*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Kocór M., Worek B. (2017). Adult Learning—Providing Equal Opportunities or Widening Differences? The Polish Case', *British Journal of Educational Studies*, 65(2).
- Marx I., Salanauskaite L., Verbist G. (2016). For the Poor, but Not Only the Poor: On Optimal Pro-Poorness in Redistributive Policies, *Social Forces*, 95(1).
- OECD (2012). *Education at a Glance*. Paris: OECD.
- Pechar H., Andres L. (2011). Higher education policies and welfare regimes: International Comparative Perspectives, *Higher Education Policy*, 24.
- Shen H., Ziderman A. (2009). Student Loans Repayment and Recovery: International Comparisons, *Higher Education*, 57(3).
- Van Oorschot V. (2013). Comparative Welfare State Analysis with Survey-Based Benefit: Reciprocity Data: The 'Dependent Variable Problem' Revisited, *European Journal of Social Security*, 15(3).
- Willemse N., de Beer P. (2012). Three Worlds of Educational Welfare States? A Comparative Study of Higher Education Systems Across Welfare States, *Journal of European Social Policy*, 22(2).
- Zawistowska A. (2009). Wykształcenie rodziców a kierunki studiów ich dzieci, *Nauka i Szkolnictwo Wyższe*, 1(33).

Spis tabel

Tabela 4.1. Czesne oraz pozostałe opłaty za studia (fees) w krajach Unii Europejskiej, 2018/2019	61
Tabela 4.2. Stypendia (grants) i kredyty (loans) w krajach Unii Europejskiej, 2018/2019.....	62
Tabela 4.3. Zarządzanie systemami pomocy materialnej w wybranych krajach – poziom centralizacji regulacji i dystrybuowania świadczeń.....	66
Tabela 4.4. Wskaźniki wydatkowe OECD w krajach rozwiniętych	70
Tabela 4.5. Zmiana wydatków gospodarstw domowych na szkolnictwo wyższe a wydatków publicznych na pomoc materialną w latach 2013-2016	73
Tabela 4.6. Metoda obliczania praw socjalnych studentów na przykładzie Polski, dla roku akademickiego 2015/2016	82
Tabela 4.7. Pomoc materialna, opłaty za studia i partycypacja w szkolnictwie wyższym w 26 krajach	88
Tabela 6.1. Analiza zbiorcza złożonych i przyznanych wniosków o stypendia socjalne w roku akademickim 2018/2019. Zestawienie dla szkół przydzielających stypendia w systemie rocznym	125
Tabela 6.2. Analiza zbiorcza złożonych i przyznanych wniosków o stypendia motywacyjne w roku akademickim 2018/2019. Zestawienie dla szkół przydzielających stypendia w systemie rocznym	125
Tabela 6.3. Analiza zbiorcza złożonych i przyznanych wniosków o stypendia socjalne w roku akademickim 2018/2019. Zestawienie dla szkół przydzielających stypendia w systemie semestralnym	126
Tabela 6.4. Analiza zbiorcza złożonych i przyznanych wniosków o stypendia motywacyjne w roku akademickim 2018/2019. Zestawienie dla szkół przydzielających stypendia w systemie semestralnym	127
Tabela 6.5. Średnia miesięczna wysokość przyznanego stypendium socjalnego i motywacyjnego dla szkół wyższych przyznających stypendium w trybie rocznym w roku akademickim 2018/2019	128
Tabela 6.6. Średnia miesięczna wysokość przyznanego stypendium socjalnego dla szkół wyższych przyznających stypendium w trybie semestralnym w roku akademickim 2018/2019	128
Tabela 6.7. Średnia miesięczna wysokość przyznanego stypendium motywacyjnego dla szkół wyższych przyznających stypendium w trybie semestralnym w roku akademickim 2018/2019	129
Tabela 7.1. Informacje dotyczące badanych populacji i prób	138
Tabela 7.2. Podstawowe informacje o populacji szkół, założonej próbie oraz próbie realnie zgromadzonej	139
Tabela 7.3. Status zawodowy rodziców respondenta [n=4400]	141
Tabela 7.4. Zawód rodziców badanego	141
Tabela 7.5. Wyniki na egzaminie gimnazjalnym (średnia z części humanistycznej, matematyczno-przyrodniczej i języka) a plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach i lokalizacja szkoły średniej [n=4431]	147
Tabela 7.6. Kierunki studiów wybierane przez uczniów w pierwszej kolejności [N=1501]	155
Tabela 7.7. Wybór kierunku studiów i uczelni w zależności od przeciętnych dochodów (netto) na osobę w gospodarstwie domowym.....	157
Tabela 7.8. Wybór kierunku studiów i uczelni w zależności od przeciętnych dochodów na osobę w gospodarstwie domowym.....	158
Tabela 7.9. Wybór kierunku a zawód rodzica	159
Tabela 7.10. Wybór kierunku studiów w zależności od płci oraz statusu socjoekonomicznego rodziny [procentowanie kolumnowe].....	160
Tabela 7.11. Wybór kierunku studiów i uczelni w zależności od płci i statusu socjoekonomicznego rodziny [procentowanie kolumnowe].....	161
Tabela 7.12. Wybór kierunku studiów w zależności od statusu socjoekonomicznego i oceny sytuacji materialnej rodziny [procentowanie kolumnowe].....	162
Tabela 7.13. Wybór kierunku studiów w zależności od płci oraz statusu socjoekonomicznego i oceny sytuacji materialnej rodziny [procentowanie kolumnowe].....	163
Tabela 7.14. Wybór kierunku studiów i uczelni w zależności od deklarowanego wyniku na egzaminie gimnazjalnym i płci uczniów [średnie obcięte 5%]	164
Tabela 7.15. Kryteria wyboru uczelni	165
Tabela 7.16. Kryteria wyboru uczelni w zależności od oceny sytuacji materialnej rodziny (procentowanie kolumnowe)	166
Tabela 7.17. Kryteria wyboru uczelni a preferowany kierunek studiów w zależności od płci [procentowanie wierszowe]	167
Tabela 7.18. Odsetek przyszłych studentów, którzy uważają, że będą musieli pracować zarobkowo podczas roku akademickiego i obawiają się, że na studiach będą mieli problemy, aby finansowo wiązać koniec z końcem ..	169

Tabela 7.19. Obawy związane z utrzymaniem się podczas studiów oraz konieczność podjęcia zatrudnienia podczas studiów a typ i lokalizacja szkoły średniej, lokalizacja domu rodzinnego ucznia oraz liczba rodzeństwa	169
Tabela 8.1. Charakterystyka próby (N=40).....	191
Tabela 8.2. Miejsca zamieszkania podczas studiów i motywy towarzyszące ich wyborom	199
Tabela 8.3. Główne motywy wyboru uczelni.....	201
Tabela 8.4. Główne powody wyboru kierunku studiów.....	202
Tabela 8.5. Losy studentów, którzy oczekiwali wsparcia materialnego rekrutując się na studia.....	204
Tabela 8.6. Losy studentów, którzy nie oczekiwali wsparcia materialnego rekrutując się na studia	205
Tabela 8.7. Szacunkowe koszty utrzymania podczas studiów	206
Tabela 8.8. Wpływ pracy na studia	217
Tabela 8.9. Charakterystyka otrzymywanego wsparcia materialnego z uczelni	219
Tabela 9.1. Formy pomocy dla studentów i źródła ich finansowania w 2018 r. (tys. zł)	247
Tabela 9.2. Udział dotacji z budżetu państwa w zwiększeniach funduszu według typu publicznej szkoły wyższej w latach 2011-2018.....	249
Tabela 10.1. Otrzymywanie stypendiów socjalnych jako czynnik umożliwiający studiowanie a wykształcenie rodziców (%), beneficjenci stypendiów socjalnych	278
Tabela 10.2. Sytuacja materialna rodzin studentów a reputacja uczelni, na których studiują (%).....	283
Tabela 10.3. Wykształcenie rodziców studentów a reputacja uczelni, na których studiują (%)	283
Tabela 10.4. Wykształcenie rodziców studentów a reputacja uczelni, na których studiują – różnica między studiami magisterskimi (II stopnia) a licencjackimi (I stopnia) (%)	284
Tabela 10.5. Wyniki maturalne studentów a reputacja uczelni, na których studiują	284
Tabela 10.6. Wykształcenie rodziców studentów a prestiż kierunków, na których studiują (%).....	288
Tabela 10.7. Wykształcenie rodziców studentów a prestiż kierunków, na których studiują – różnica między studiami magisterskimi a licencjackimi (%)	288
Tabela 10.8. Wyniki maturalne studentów a prestiż kierunków, na których studiują (%).....	289
Tabela 10.9. Status ekonomiczny społeczny (SES) rodziców studentów a prestiż kierunków i uczelni, na których studiują (%).....	289
Tabela 10.10. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu pomocy materialnej na wybór kierunku (%)	292
Tabela 10.11. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu wyższej pomocy materialnej na wybór kierunku (%)	292
Tabela 10.12. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu pomocy materialnej na wybór uczelni (%).....	292
Tabela 10.13. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu wyższej pomocy materialnej na wybór uczelni (%)	293
Tabela 10.14. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu pomocy materialnej na wybór trybu studiów (%)	293
Tabela 10.15. Retrospektywna ocena potencjalnego wpływu wyższej pomocy materialnej na wybór trybu studiów (%).....	293
Tabela 10.16. Otrzymywanie stypendium socjalnego a aktywność na rynku pracy w czasie roku akademickiego (%)	297
Tabela 10.17. Otrzymywanie stypendiów a motyw łączenia studiów z pracą zarobkową, stacjonarni (%)	299
Tabela 10.18. Podsumowanie – ewaluacja wpływu stypendiów socjalnych i rektorskich na aktywności rozwojowe studentów	300
Tabela 10.19. Praca zarobkowa studentów stacjonarnych a uczelnio-kierunki	302
Tabela 10.20. Praca zarobkowa studentów a status ekonomiczno-społeczny.....	305
Tabela 10.21. Średnia wysokość stypendium socjalnego i łącznych miesięcznych dochodów beneficjentów, a sytuacja materialna ich rodzin (w zł)	310
Tabela 10.22. Średnia liczba godzin pracy zarobkowej w czasie roku akademickiego i łączne dochody studentów otrzymujących stypendia rektorskie o różnej wysokości	314
Tabela 10.23. Wykształcenie rodziców beneficjentów stypendiów rektorskich	316
Tabela 10.24. Stosunek do kredytów studenckich a sytuacja finansowa studentów – kredyt jako dobra inwestycja (%)	318
Tabela 10.25. Stosunek do kredytów studenckich a sytuacja finansowa studentów – czy kredyt pozwala w większym stopniu korzystać ze studiów? (%).....	319
Tabela 10.26. Stosunek do kredytów studenckich a sytuacja finansowa studentów – kredyt jako ryzykowna inwestycja (%).....	319

Tabela 10.27. Forma zakwaterowania studentów na uczelniach i kierunkach o różnym prestiżu (%)	320
Tabela 10.28. Sytuacja finansowa rodziców a forma zakwaterowania studenta (%)	321
Tabela 10.29. Łączne dochody i wysokość czynszu miesięcznie, a forma zakwaterowania studentów	322
Tabela 10.30. Charakterystyka studentów z wysokimi wynikami na maturze w podziale na ośrodki akademickie o różnej wielkości	324
Tabela 10.31. Studenci doświadczający problemów finansowych i ich średnie dochody	327
Tabela 10.32. Średnia liczba godzin pracy zarobkowej w czasie roku akademickiego i łączne dochody studentów otrzymujących stypendia socjalne o różnej wysokości	328
Tabela 10.33. Sytuacja mieszkaniowa a zadowolenie z warunków mieszkaniowych (%)	329
Tabela 10.34. Wielkość ośrodka akademickiego a przeciętna wysokość czynszów i ich udział w ogólnych kosztach studenckiego życia	330

Spis wykresów

Wykres 4.1. Trzy rodzaje wskaźników systemów pomocy materialnej i opłat za studia.....	57
Wykres 4.2. Czesne oraz pozostałe opłaty za studia w krajach Unii Europejskiej a mediana dochodów gospodarstw domowych, 2018/2019	61
Wykres 4.3. Pomoc materialna dla studentów w krajach Unii Europejskiej a mediana dochodów gospodarstw domowych, 2018/2019.....	63
Wykres 4.4. Wydatki gospodarstw domowych na szkolnictwo wyższe a wydatki publiczne na pomoc materialną, 2016	72
Wykres 4.5. Analiza skupień – porównanie systemów pomocy materialnej i opłat za studia	75
Wykres 4.6. Udział pomocy materialnej w miesięcznych dochodach studentów (w %)	77
Wykres 4.7. Struktura pomocy materialnej jako o udział poszczególnych jej form w miesięcznych dochodach studentów (w %)	78
Wykres 4.8. Budżet czasu studentów (średnia liczba godzin w tygodniu)	80
Wykres 4.9. Odsetek studentów pracujących zarobkowo w czasie trwania roku akademickiego	80
Wykres 4.10. Pomoc materialna, opłaty za studia i partycypacja w szkolnictwie wyższym w 26 krajach – analiza korespondencji	90
Wykres 4.11. Relacja między wskaźnikiem uprawnień socjalnych (2015) a PKB na osobę (w USD, 2014).....	92
Wykres 4.12. Zmiana wskaźnika uprawnień socjalnych do pomocy materialnej netto w latach 2005-2015 (w p.p.)	95
Wykres 4.13. Zmiana wskaźnika uprawnień socjalnych do pomocy materialnej netto w latach 2005-2015 (w p.p.), dla modelowych rodzin o niskich lub bardzo niskich dochodach	96
Wykres 4.14. Zmiana wskaźnika adresowania świadczeń pomocy materialnej w latach 2005-2015	96
Wykres 4.15. Zmiana wskaźnika wysokości czesnego w latach 2005-2015 (w p.p.), średnia dla trzech modelowych rodzin	97
Wykres 4.16. Zmiana struktury pomocy materialnej w latach 2005-2015 (w p.p.), średnia dla trzech modelowych rodzin	98
Wykres 7.1. Płeć badanego [n=4566]	140
Wykres 7.2. Wykształcenie rodziców badanego [n=4566]	141
Wykres 7.3. Dochód netto na osobę w gospodarstwie badanego [n=3307]	142
Wykres 7.4. Czy ktokolwiek w domu rodzinnym przebywał na bezrobociu dłużej niż rok w ciągu ostatnich dziesięciu lat.....	142
Wykres 7.5. Region, w którym zlokalizowana jest szkoła badanego [n=4566].....	143
Wykres 7.6. Typ szkoły, do której uczęszcza badany [n=4566]	143
Wykres 7.7. Czy bezpośrednio po ukończeniu obecnej szkoły zamierzają kontynuować naukę na studiach [n=4566].....	144
Wykres 7.8. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a lokalizacja domu rodzinnego [n=4566]	145
Wykres 7.9. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a lokalizacja szkoły średniej [n=4566]	146
Wykres 7.10. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a lokalizacja szkoły średniej [n=4566]	149

Wykres 7.11. Plany odnośnie kontynuowania nauki na studiach a subiektywna ocena sytuacji finansowej rodziny badanego [n=4160]	149
Wykres 7.12. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a liczba rodzeństwa [n=4566]	150
Wykres 7.13. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a wykształcenie matki [n=4255]	151
Wykres 7.14. Plany dotyczące kontynuowania nauki na studiach a doświadczenie długotrwałego bezrobocia w rodzinie [n=3667].....	151
Wykres 7.15. Drzewo decyzyjne/klasyfikacyjne wyjaśniające decyzję o podjęciu kształcenia w ramach studiów wyższych [porównanie planujących rezygnację z przyczyn finansowych oraz planujących kontynuację nauki na studiach wyższych]	152
Wykres 7.16. Wybór kierunku studiów w zależności od płci uczniów i typu szkoły, w której się obecnie uczą [N=1990].....	156
Wykres 7.17. Plany dotyczące mieszkania w trakcie studiów a obawy związane z utrzymaniem się w ich trakcie [n=1891].....	171
Wykres 7.18. Drzewo decyzyjne/klasyfikacyjne wyjaśniające obawy związane z problemami finansowymi podczas studiów [zmienna dychotomiczna: posiada obawy – nie posiada obaw]	172
Wykres 7.19. Wiedza na temat stypendiów socjalnych, stypendiów rektorskich, kredytów studenckich [N=4566]	175
Wykres 7.20. Odsetek uczniów, którzy nie słyszeli o danej formie wsparcia a subiektywna ocena sytuacji materialnej rodziny respondenta [N=4160].....	176
Wykres 7.21. Odsetek uczniów, którzy nie słyszeli o danej formie wsparcia w grupie planujących rezygnację ze studiów z przyczyn finansowych oraz planujących takie studia podjąć [N=3070]	177
Wykres 7.22. Odsetek uczniów, którzy nie słyszeli o danej formie wsparcia w grupie obawiających się (i nie obawiających się), że będą mieć problemy z utrzymaniem się na studiach [N=2273]	177
Wykres 7.23. Drzewo decyzyjne/klasyfikacyjne wyjaśniające poziom wiedzy uczniów szkół średnich na temat form wsparcia materialnego dla studentów.....	179
Wykres 9.1. Wysokość stypendiów wypłacanych studentom w uczelniach publicznych w latach 2012-2018 w podziale na rodzaje pomocy (tys. zł).....	254
Wykres 9.2. Struktura pomocy stypendialnej dla studentów w latach 2012-2018.....	255
Wykres 9.3. Struktura pomocy materialnej dla studentów w podziale na typy uczelni w 2018 r.	256
Wykres 9.4. Struktura pomocy materialnej dla studentów w podziale na województwa (2018 r.).....	256
Wykres 9.5. Udział studentów pobierających świadczenia stypendialne w ogóle studentów w uczelniach publicznych w latach akademickich 2011/2012 do 2018/2019	257
Wykres 9.6. Udział studentów publicznych szkół wyższych, którym przyznano stypendium socjalne w latach 2012-2018	258
Wykres 9.7. Udział studentów publicznych szkół wyższych, którym przyznano zapomogę w latach 2012-2018	258
Wykres 9.8. Udział studentów publicznych szkół wyższych, którym przyznano stypendium dla niepełnosprawnych w latach 2012-2018	259
Wykres 9.9. Udział studentów, którym przyznano pomoc materialną w ogóle studentów w podziale na typy uczelni w latach 2011-2018	260
Wykres 9.10. Średnia kwota pomocy materialnej na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w latach 2012-2018 (tys. zł)	261
Wykres 9.11. Średnia roczna kwota pomocy materialnej na beneficjenta w uczelniach publicznych w podziale na typy uczelni według GUS (tys. zł)	262
Wykres 9.12. Rozkład średniej wysokości stypendium rektora w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. ...	263
Wykres 9.13. Średnia roczna kwota stypendium socjalnego na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. (tys. zł)	272
Wykres 9.14. Średnia miesięczna kwota stypendium socjalnego na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. (tys. zł).....	273
Wykres 9.15. Średnia miesięczna kwota stypendium rektora na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. (tys. zł)	273
Wykres 9.16. Średnia roczna kwota stypendium rektora na beneficjenta w publicznych szkołach wyższych w 2018 r. (tys. zł)	274
Wykres 10.1. Sytuacja materialna rodziców studentów (%).....	281
Wykres 10.2. Sytuacja materialna rodziców studentów – porównanie pomiędzy kategoriami uczelni (%)	282
Wykres 10.3. Sytuacja materialna rodziców studentów – porównanie pomiędzy kierunkami (%)	287

Wykres 10.4. Samoidentyfikacja studentów stacjonarnych, w podziale na uczelnie i kierunki (%).....	304
Wykres 10.5. Rozkład wysokości stypendiów socjalnych otrzymywanych przez studentów poniżej 26. roku życia	307
Wykres 10.6. Rozkład wysokości stypendiów socjalnych wśród studentów poniżej 26. roku życia na kierunkach i uczelniach różnej kategorii	308
Wykres 10.7. Sytuacja materialna rodzin beneficjentów stypendiów socjalnych (%)	309
Wykres 10.8. Rozkład wysokości stypendiów rektorskich wśród studentów poniżej 26. roku życia	313
Wykres 10.9. Rozkład wysokości stypendiów rektorskich wśród studentów poniżej 26. roku życia na kierunkach i uczelniach różnej kategorii	315
Wykres 10.10. Sytuacja materialna rodziców beneficjentów stypendiów rektorskich (%)	316
Wykres 10.11. Rozkład łącznych dochodów studentów w przeciętnym miesiącu roku akademickiego	326

Spis rysunków

Rysunek 8.1. Miejsce pochodzenia	193
Rysunek 8.2. Liczba dzieci w rodzinie (N=38)	193
Rysunek 8.3. Wykształcenie rodziców	194
Rysunek 8.4. Zajęcie rodziców	194
Rysunek 8.5. Instytucjonalne wsparcie materialne rodziny	195
Rysunek 8.6. Średnia ocen na studiach	196
Rysunek 8.7. Miejsce zamieszkania podczas studiów	198
Rysunek 8.8. Powody wyboru uczelni	201
Rysunek 8.9. Kategorie wydatków związanych z utrzymaniem się podczas studiów	208
Rysunek 8.10. Strategie radzenia sobie z trudną sytuacją materialną	211
Rysunek 8.11. Źródła dochodów studentów	212
Rysunek 8.12. Pomoc finansowa w nagłej sytuacji	212
Rysunek 8.13. Sposoby godzenia pracy i studiów	214
Rysunek 8.14. Powody podejmowania pracy równoległej do studiów	215
Rysunek 8.15. Stypendium a konsekwencje dla decyzji zawodowych	216
Rysunek 8.16. Stypendium a konsekwencje dla decyzji związanych ze studiowaniem	216
Rysunek 8.17. Uciążliwość procesu aplikowania o stypendium socjalne	218
Rysunek 8.18. Sposoby studentów na pokrycie kosztów w sytuacji braku stypendium	220
Rysunek 8.19. Źródła wsparcia materialnego dla studentów	223
Rysunek 8.20. Źródła informacji o systemie pomocy materialnej	224
Rysunek 8.21. Opinie na temat obsługi administracyjnej	225
Rysunek 8.22. Słabe strony systemu wsparcia studentów na uczelni	227